

Arthur Dalrymple.

Ex Libris

Edward Arnold,

Andrew W. Arnold,
The Grove, Dorking, Surrey.

(1)

4 Vols

4 Vols
Portrait
Eng. Front.
4 Printed Titles in Red

202 Eng. Plates

Dit's Pater ABRAHAM die yder zal
gevallen;
Hy noodigt Hooge en Laage en schaft
ook IETS VOOR ALLEN.

IETS VOOR ALLEN.
Te AMSTELDAM by de JANSSOONS van WAESBERGE.

IETS
VOOR ALLEN,
Zynde een
VERHANDELING
en
VERBEELDING
Van allerhande
STANDEN, STUDIEN, KONSTEN, WETENSCHAPPEN, HANDWERKEN enz:

Waar in derſelver Oorſprong, Opkomſt, Aardt, Eygenſchap, Deugdt en Ondeugden, op een Geeſtige wyze beſchreeven werdt.

In het Hoogduyts zamengeſteld, en alom met Vreemde geſchiedeniſſen, Zinryke Zinbeelden en overaardige gedagten doormengt,

Door den berugten PATER
ABRAHAM VAN St. CLARA.
In 't Nederduyts overgebragt
DOOR
J. LE LONG.

t' AMSTELDAM,
By de JANSSOONS VAN WAESBERGE.
1736.

OPDRAGT DES SCHRYVERS

Aan zyn

HOOG VORSTELYKE GENADE

Den

Hoogwaardigſten Hooggeboorenen Heere,
Heer

ERNESTUS,

Vorſt des H. Roomſchen Ryks, en Biſſchop tot *Weenen*, Graaf Trautſoon tot *Valkenſtein* &c. Heere van de Heerlykheit *Maſtray*, *Kaja*, *Laa*, *Neuſchloſz*, en tot *St. Hippolytus*. &c. &c.

HOOGWAARDIGSTE VORST EN HEERE,

VOor deſen heeft *Abraham* vreemdelingen gehuysveſt, gelyk men *Gen.* XVIII. ſien kan: tegenwoordig verſoekt *Abraham* ſelfs gehuysveſt te worden, trooſtelyk vertrouwende, dat hem uwe Vorſtelyke Genade, volgens ſyne aangeborene Goedheidt geen Herberg zal weigeren; te meer, daar onder de ſeſtien Eygenſchappen, welke den H. *Paulus* in eenen Biſſchop eyſcht 1 *Tim.* III. en die alle genoegſaam en volmaakt by uwe Vorſte-

lyke Genade gevonden werden, mede gestelt word, *Geerne herbergende.*

De Boeken zyn veeltyds gelyk de Beekers; men vindt goude, silvere, en tinne Beekers, als mede eenige van slegte aarde; gelyk dese laatste Beekers, zyn myne Boeken. De Boeken zyn gewoonlyk, gelyk de Beeken; men vind Vischryke, ook heldere, en niet minder troebele en modderagtige Beeken, waar in niet anders als groene quakende en schreeuwende Kikkers gevonden werden; gelyk dese laatste Beeken zyn myne Boeken. De *Opuscula* of werkjes, zyn gelyk de *Juscula* of Soeppen; waar onder men soete, suure, goede en slegte vind, als mede wel eenige welke gesouten nog gesmouten zyn; gelyk dese laatste *Juscula*, zyn myne *Opuscula*: waarom my dan billyk een ygelyk voor al te koen en vermeten houden mag, dat ik aan zo Hogen Persoon IETS van zo geringe waarde durf aanbieden; maar hier toe heeft my eensdeels verstout, uwer Vorstelyke Genade al te bekende Ootmoedigheit, welke zich altyd bevlytigt in de voetstappen Gods te treeden, Die in het Oude

Tes-

Teſtament ook ſelfs de geringe Muſſchen, van ſynen Altaar niet geweerd heeft: Mede heeft my tot deſe koenheit bewogen, uwe groote toegenegentheit jegens ons *Weener* Klooſter, alwaar zy onſe vermaarde Broederſchap, de Bezorgers der dooden, veele Jaren als een waakſame Voorſtander heeft voorgeſtaan, welke moeyte en ſorgvuldigheit de Alderhoogſte genoegſaam beloonen ſal, terwyl egter de ſchuldigheit van myn kant eyſcht ſodanige hooge Weldaden men IETS te erkennen, en dit is myn

IETS VOOR ALLEN.

In dit geringe werkjen, zyn de meeſte *Profeſſien*, door welke, volgens de ſonderlinge Goddelyke Wysheit, de Wereld onderhouden werd en beſtaat, ſeer kort ontworpen en voorgeſtelt, waarby ik my bevlytigt hebbe, Geeſtelyke en Zedelyke Leeringen daar onder te mengen, op dat de genegene Leſer, neffens de voldoening ſyner nieuwsgierigheit, te gelyk eene vernoegende nuttigheit genieten mag. Het

welke ik dan nogmaals aan uw Vorſtelyke Genade ootmoedigſt opdrage: Hertelyk wenſchende, vermits uw Edelheit op den vooravond van den H. *Stephanus* geboren, en naderhand tot eenen waardigen Biſſchop van St. *Stephanus* Kerk tot *Weenen* verkoren is; dat uw Ed. Vorſtelyke Genade na langduurige Regeering, ook eyndelyk den *Stephanum*, dat is de Hemelſche kroone verkrygen moogt. Hier mede my, en verder ons alhier zynde Klooſter, uw Ed. Vorſtelyke Genade ootmoedigſt aanbeveelende, blyf ik

Uwer Vorſtelyken Genaden

Bereydwillige Dienaar en gehoorſaamſte Kappellaan.

Fr. ABRAHAM

D E

DE UYTGEVERS
Aan den Befcheyden
LEZER.

El voorgedaan is half verkogt; Een goede gevel vercierd een huys; door 't uythangbord werd men veeltyts gewaar wat in de winkel te koop is. Wy doen hier meê voor, wy bouwen een huys, wy doen winkel; wat verwagt gy? Iets voor allen. IETS VOOR ALLEN is het Opfchrift. Iets voor allen ftaat in't Frontefpiets van ons Gebouw. Iets voor allen, zoo luid ons uithangbord, 't een en 't ander zal voldaan werden. Sta vaft wie dat gy zyt! al waarje een Koning van uw hals, PATER ABRAHAM verfchynd hier op 't Tooneel; Pater Abraham van Sancta Clara, en klaarder hoeft men den Autheur van dit werk niet te befchryven, die zich reets alom zo berugt gemaakt heeft, door een beroemt Schelmftuk; dat is, door de Schelm-ftukken van den *Aards-fchelm Judas*, zo geeftig befchreven te hebben; ten ware dat men in befchryving een Stokbeeld of Statuë van hem wilde opregten, en dan fou hy, gelykals het beeld van Nebucadnezar, dat uyt vierderhande Metalen beftond, uyt vierderley hoedanigheden moeten toegefteld worden; namentlyk, Doorknede harffenen, Vlug verftand, Geflepen oordeel en Zinryke gedagten:

 een

een kompositie waarelyk, waar uyt niet als iets goeds te verwagten is. Dat hy dus bestaan heeft, en zyn werk noch dus bestaat, zal uyt het werk moeten blyken. Sta vast, wie dat gy zyt! al-waarje een Koning van uw hals; hy ontziet geen Heerscher hoe groot hy zy, op de AB bank te zetten; en dit doet hy zo bevallig dat den Grooten Alexander het niet qualyk zou genomen hebben, ten waare, hy hem met een roes aangetroffen hadt. Hy beschryft een *Vorst*, die hier de voorste is, zo wel, dat het te wenschen waar dat de weereld door dusdanige beheerscht wierd. Hy ontziet zo weynig een smet in den Purperen mantel als in een Bedelaars rok aan te wyzen. Met de *Regters*, die volgen, gaat hy regt door zee; en steekt de *Advocaten* een Elements pluymtje op den muts, 't geen hy'er naderhand met een geestige en Geestelyke zweepslag weet af te ligten. Hy noteert de *Notarissen* in hunnen aard en eygenschappen. Hy trekt zelvs te veld, en leerd den *Krygsman* zyne benden in slagorden schikken, doch vergeet te gelyk niet de dapperheydt van sommige met een swarte streep aan te wysen, en doetze wakker door de Spits-roeden loopen. Den *Admiraal* klampt hy onbeschroomt aan boord, en geeft hem na verdiensten de Laag of den Lauwer: Ja blaast den *Trompetter* zo aardig een veldstukje te vooren, dat'er hem de ooren van gloeyen. Hy stapt zelvs in de *Roermakers*

win-

winkel en weet daar geeſtelyke wapentuygen uyt te halen. De *Jagers* volgt hy op 't ſpoor, en leerdt hen op wat wild zy behoorden toe te leggen ; waar Wolven en Beeren gelegert zyn , en hoe dezelve beſt te verſchalken. De *Doctors* ſchryft hy Geneesmiddelen voor, en leerd den *Apoteker*, als een klugtigen Apteker, zyne kruyden mengen. Den *Wond-arts*, alias Barbier, moet 'er al mede aan, en dezen verbind hy zyne ſchurfte Pokken en Lempen zo onzagt, dat hy, hoe onbeſcheyden hy ook mag zyn, beſcheydentlyk voelen kan dat hy gebarbiert word. Van daar ſtapt hy naar 't Comptoir, en leerd den *Koopman* goeden handel dryven, vergeetende niet, hem de Geeſtelyke waaren aan te pryzen, die hy deſelven onder het Capittel van de *Pakkers*, behoorelyk leerd embaleren. Voor *Schoolmeeſter* weet hy meeſterlyk te ſpeelen, en ſchryft de zelve geen onbillyke leſſen te vooren. Dat hy het kammen verſtaat, toond hy aan den *Wolbereyder*, en ſcheerd den *Wever* zo geeſtigen ketting te vooren, dat m'er zich met regt over verwonderen mag. De *Droogſcheerders*, daar veeltyts de ſchaar uythangt, ſcheerd hy al meê by de kam af, en dompelt den *Verwer* zo rude in zyn ketel, dat hy daar als een Moloch uytkomt. Nu ſpringt hy als een ervaarne *Kleermaker* op de ſnyders tafel en naayd deſelve een rokje van den Duyvel, dat hen als een bos om't lyf ſluyt. Dan talt hy de *Pruyke-*

makers

makers in 't hair, en zet het hen met heete yzers zo gevoelig in boekkels dat'er de oogen van overlopen; waarna hy'er een *Hoetjen* over heen past, dat op drie hairen ſtaat. Den *Zyreder* en zyn Zy, die gaan al meê niet vry: hy wurmt geen kleyntje met de Wurmen, en doetze Zinnebeelden ſpinnen. Dan krygt hy het *Gaaren* onder de Klopper,

En leerd uit die ſlagen,
Ons lyden en dragen.

Geeſtig ſpringt hy op den Bleek met den *Bleeker* om, en gaat van daar aan 't leerſaam *Leertouwen*, waar na hy *Schoenen* na de voeten maakt. Deze verſleten zynde, komt hy met reputatie als *Reperateur* op de baan, en geeft ons naderhand de zak, dat is, hy beſchryft de *Zakkedrager*, daar zakken vol leringen, en dat by den *Bakker* voedzame kneedſels te vinden zyn. De *Slagters* onthaalt hy op ſchonken en bonken, en legt den *Kok* het vuur ſo digt aan de ſcheenen, dat hy krimpt als een egel. Soetelykjes behandelt hy de *Zuykerbakker*, maar ſit den *Kuyper* niet weynig met het dryfhout agter her. Deze afgekuypt zynde, gaat hy tot den *Brouwer*, dien hy een goede zeev aan 't bier leerd geven, wanneer hy ook de *Bierboom* hanteert. De *Waarden* van weynig waarden, reekent hy het gelag zo net na, dat men byna twyffelen zou of hy te zyner tyt niet wel een tapje opgehad heeft: in dit Capittel, kapittelt en likt

hy

hy de Likkebroers mooytjes. In alle vind hy Deugden en Ondeugden, maar aan de *Dobbelsteen* en *Kaartemakers* geen goed hair: den eenen speelt hy vlot Boere Jan, en legt den anderen zo veel Troeven voor de neus, dat'er niet als een slegte herschepping te verwagten is. Dan werd het, dat netelige tuyg, de *Poëten* hun beurt, daar hy de Adams kinderen zo geestigen Jaardigt te vooren leest, datze 'er genoeg aan te kaauwen hebben,

En regaleerd ons naderhand met een Sonnaat
So net, zo lievelyk, en op so schoonen maat!
Dat yder daar verstelt van staat.

Dit deuntje door den *Musikant* ten einde gespeelt zynde, gaat hy aan 't *Papiermaken* en *Lettergieten*, alwaar hy de ongeletterde Studenten braaf by de ooren krygt, en naderhand de *Boekdrukkers*, *Binders* en *Verkoopers*, een Boekjen opendoed, daar, insonderheyd voor de ongebondene, al vry wat in te lezen staat. Hoog set hy de *Schilderkonst* op, en wat wonder? daar hy zelvs zo konstig met zyn tong door de lugt tegen de trommel-vliezen der ooren pleeg te schilderen, en zyne werken doorgaans met zulke geestige tafferelen opgeschikt heeft. Haare gezellinnen de *Beeldhouwery* en *Graveerkonst* verdienen by hem geen minderen lof. Uyt de *Plaatdrukkery*, drukt hy niet als geestige Emblemen, en doet ons naderhand een *Konstwinkel* vol schoone verbeeldingen open.

Dan

Dan heeft hy 't op den *Munter* en Munt gemunt, en gaat vervolgens aan 't *Leemkneden*: legt by den *Metzelaar* een goed Fondament van klinkers, daar al eenige moppen onder loopen; trekt een voet van *Gehouwe-steen* uyt den grond, en zetter met den *Timmerman* een huys op, dat wel bezien mag worden. Hy vergeet den *Glazemaker* niet, en leerd ons uyt den *Leydekker* hoe gevaarelyk het is na hoogtens te klimmen, 't geen volgens zyne gewoonte zo glad gaat, of het langs een Leyedakje liep. Ten laatsten *Smidt* geworden; treedt hy in Vulcaans winkel, trekt zelvs den Blaasbalg, gloeyt het Yzer, en smeed eyndelyk het Eynde aan dit Eerste Gedeelte van zyn Werk.

Ziet daar Bescheydene Lezer, want de onbescheydene zyn hier niet bescheyden, een korten en beknopten Inhoud van dit tegenwoordige Boek; na gy nu uyt deze klaauw van den Leeuw sult oordeelen, zullen wy ons bevlytigen om het Tweede Deel, van 't welke bereyts een goeden voorraad vaardig is, noch dit Jaar te laten volgen. Lees onderwylen met genoegen, oordeelt met oordeel, en laat 'er Pater Abraham van Sinte Klara, somtyts wat van Sint Anne onder lopen? denkt wie 't zeydt, en gelooft dat wy zyn

U Ed. dienstgenegene

DE JANSOONS VAN WAESRERGE.

DE VORST.

VAt onder de Sterren, de Sonne; wat onder de Vogelen, de Arendt; wat onder deDieren, de Leeuw; wat onder de Steenen, de Diamant; wat onder de Metalen, het Goudt: wat onder de Bloemen, de Rosen zyn; dat is onder de Menschen, een Vorst

 en

en Regent, waarom dan ook desen billyk van alle ende een iegelyk moet geëert worden; gelyk ook *Christus* de Heiland selfs, zich tot *Capernaum* horen liet, dat men aan den Keiser soude geven, wat des Keisers was; ja *David* heeft den Koning *Saul*, alhoewel hy een godloos Regent was, altoos geëert, en hy is, volgens het seggen van veele Kerkenleeraars, niet weinig van Godt gestraft geworden, om dat hy denselven gesalfden Koning een slip van synen mantel afgesneeden hadde, wat soude hem dan niet wedervaren zyn, zo hem tegens denselven iets schandelyks ontslipt was? De mond den Apostels *Paulus* beveelt met bysonderen ernst ende yver, hoedanig men diergelyke Regenten behoorlyke eere bewysen sal: *Alle ziele*, zegt hy, *zy den Machten over haar gesteldt onderworpen. Want daar en is geen Macht dan van Godt: ende de Machten die daar zyn, die zyn van Godt geordineert.* Rom. XIII.

Diergelyke Hoofden nu, moeten van sodanigen maaksel zyn, als het Hooft van het beeld van *Nebucadnezar*, het welke van 't suiverste en aldersynste goudt was; en gelyk als zy in Hoogheit, Macht ende Waardigheit allen anderen voor gaan, alsoo moeten zy niet minder in deugden en volmaaktheeden voorlichten; andersints werd de Tytel van *Doorlugtige* en *Doorlugtiste*, met eene duistere wolke benevelt. Voornamentlyk behoorden Groote Vorsten ende Regenten het navolgende Goude A: B: C: te besitten; namentlyk, zy behoorden te zyn:

A. *Aandagtig.* Want hoe grooter het Hooft is, hoe grooter ook de schaduwe moet zyn; Groote Regenten moeten niet alleen hebben eene groote sorgvuldigheit, maar ook eene groote aandachtigheit

heit; *Corona* is in 't Duitsche gesegt een Kroon, waar meede grote Heeren konnen pronken; maar *Corona* betekent te gelyk ook eenen Rosenkrans; alsoo moet Kroon, sonder *Religion*, (Godsdienst) *Regeeren* sonder *Psalleeren*, (of Psalmsingen) Gebiedt sonder Gebedt, *Alteza* (Hoogheit) sonder Altaar niet zyn. Het bovenste deel van een dak werdt de Vorst genaamt, alwaar gemeenelyk een kruis gestelt werd; als ware het om te betekenen, dat Vorsten en groote Heeren het Kruis *Christi* en syne eere voornamentlyk voor oogen moeten hebben; diergelyken was te sien aan Keiser *Constantinus*, wiens heerlykheit ende Godsaligheit over al wereldkundig is; sodanig stondt het ook geschapen met *Carel* de Grote, *Henricus* en *Ferdinandus* de Tweede; by welken de Magt ende Aandacht altoos met malkanderen vereenigt waren.

B. *Barmhertig.* De Beyen, alschoon maar swakke en onmachtige schepseltjes, zyn nochtans seer toornige, en bysondere wraaksuchtige beestjes, dewelke met hunne gescherpte angels de Menschen geen kleine wonden konnen toebrengen. Daarentegen is de Koning onder hun, daar van onvoorsien, volgens het seggen van *Seneca, Lib. de Clement.* Koningen en hooge Regenten, staat niets beter als *Clementia* of de Goedertierenheit. Keiser *Frederik* plagt te seggen: wanneer ik bidde so versoeke ik van Godt de barmhertigheit en niet de gerechtigheit; en waarom soude ik my tegens myne ondersaaten niet genadig bewysen? *Aristoteles* geeft voor, dat onder alle Visschen de Dolphyn alleen is die geen galle heeft; en even daarom is hy het rechte voorbeeldt van een lof waardig Vorst, by welken meerder Soet als Roet, meer Suikers als Duikers, meer-

der Mildigheit als Wildigheit moet gevonden worden.

C. *Christelyk.* Een sterk gebouw op eene vaste steenrotse gevestigt, veracht ende belacht alle stormende winden, moetende alle woedende baren, met schande en spot te rugge wyken, so dat ze ook van toorn daar over schuimbekken en morren. Het ware Christelyke ende alleen zaligmakende Geloof, is eene onbeweegelyke steenrotse en grondvest; wanneer nu Christelyke Mogentheden, hunne Landen en Provintien hier op alleen bouwen, so hebben zy niets te vreesen: laat Blasen en Rasen, wat kan het schade: laat Suissen ende Bruisen, wat kan het schaden; laat Schommelen ende Rommelen, wat kan het schaden; so lange zy op deeze Grondvestinge volharden, so lange behouden zy ook de Zeege (*Overwinninge*) ende den Zegen (*Zegeningen.*)

Des grooten Patriachs Abrahams, naam, stam, ende zaat, is oorspronkelyk van syn eerste Geloof afgedaalt. De waare Religie, is tot alle hoogheden en waardigheeden een sekere bevorderinge; dat zag men aan *Rudolphus* d'Eerste: de waare Religie verwerft Kroon ende Throon, dat zag men aan *Constanten* de groote: de waare Religie, behaalt altoos de overwinninge, dat zag men aan *Ferdinand* de Tweede, die door synen Apostels iever, meer als thien milloenen zielen wederom tot den schoot der Kerke gebracht heeft; niet minder sag men het aan *Leopoldus* d'Eerste, die binnen weinig jaren heele Steeden, ja geheele Landen ende Provintien, uit de dwalingen gered heeft.

D. *Deemoedig.* Al schoon Godt de hooge Regenten der Landen tot groote digniteiten en waardigheden verheft, so moeten zy doch daarom niet op-

opgeblafen fyn, maar denken, dat fe even diergelyke Menfchen als andere zyn; van vier Elementen t' famen gefteldt, en bygevolge, wat het lichaam aangaat, niet beter dan de minfte bedelaar. Een vlieg of mugge komt eenen Koning al fo ftout op het voorhooft fitten, als eenen Boer achter den ploeg; ook verfchoont de wint al fo min den paarfchen Koninklyken mantel, als den gelapten boeren py; de fneeuw valt fo wel op het Koninklyke Paleis, als op een arm ftroodak; de fieken vind men niet alleen in het Gafthuis, maar ook aan 't Hof; behalven alleen dat fe zich hier met zyde dekens, maar daar, met ruige duffel bedekken: Ook hebben de hoogfte Bevelhebbers op aarde, geen *Salva Guardia* of vry geleide voor den dood; de Roofen verleppen fo wel, als de gemene Korenbloemen; de Kroon is voor de doodt alfo min bevoorregt, als eene flechte fmeerige muts; de Koning in het kegelfpel, werd niet minder geraakt, als een gemene; de Goude Scepter werd door de dood fo dra uit de handen gerukt, als eenen takkigen herdersftaf; om kort te gaan, zy zyn gelyk als andere elendige fterfelyke menfchen; waarom de Heere *Chriftus* in het Evangelie het Hemelryk ook vergelykt by eenen menfchelyken Koning; *het Koninkryke der Hemelen is gelyk een fekeren Koning &c. Matth.* XXII.; en daarom hebben zy grote redenen de demoedigheit niet te vergeten, in overdenkinge, dat de hoogfte Godt niet meerder haat als de hoogmoedigheit en dat hy diergelyke hoveerdige gepluimde hanffen, de meeften tyd gewent is te plukken; gelyk fulx ondervonden hebben; *Nebucadnezar*, *Antiochus*, *Diocletianus*, *Caligula &c*: welke uit hoog-en overmoedigheit voor Goden hebben wilden gehou-

den zyn; maar 't is die gewaande Goden, deerlyk ontschooten.

E. *Ernstig.* Het grootste geluk eenes Vorsten, hangt aan de galg; want als dese vol dieven is, so is het land bevrydt van diefstallen, en brengt de strop alles vol op. De Hooftgebreken nemen sterk af, daar men den quaatdoenders het Hooft af slaat: daarom zegt de Apostel *Paulus Rom.* XIII: *dat de Overheden het swcert niet te vergeefs dragen.* Een Regent moet de eigenschap hebben van eene rose, welke wel in de uitgebreide blaadjes, in de seer aangename reuk, en in het middelste goude herte, niets als goedheit toont: maar daar tegens is zy met scherpe doornen gewapent, en kan somtyds wel bloedige wonden veroorsaaken. Het is goedt dat een Vorst goedheit tegens de syne gebruikt, maar hy moet te gelyk ook ernst gebruiken, in het straffen van 't quade.

Onse gezegende Zaligmaker was wel de sagtmoedigste Heere, gelyk hy van zich selfs getuigt: *Leert van my sagtmoedigheit*, nochtans so heeft hy de woekenaars uit den Tempel gesweept. *Joh.* II. Des Scepters Zegen, kan niet zyn sonder Degen; dreygen wil wel van den Throon geschieden; Liefde ende Vrese, zyn twee grondvesten eener Regeringe; alles te Vergeven en niemand ten galge Verhenen, maakt veel veranderingen in Land en Stand. Indien Keiser *Otto* de Derde drie van syne voornaamste hovelingen de oogen niet hadde laten uitsteken, het soud'er in syn Hof byster uitgesien hebben.

F. *Fraay milddadig.* Ongeschikte en overmatige plompaards zyn de bomen geweest, die de Doornstruik tot haaren Koning verkoren, vermits desel-

ve meest altydt tot het nemen, ende nimmer tot geven genegen is; want niet een schaap of lam mag hem voorby lopen, of werd een vlok uit den vacht geplukt. De Granaat-appel is eene overmatige schoone vrucht, en draagt eene schoone kroon, als het Koninklyke hooft, daar en tegens is hy so mildadig, dat hy syne opene borst toondt, en syne korls gelyk als so vele herten ten besten geeft, en also het rechte afbeeldsel der koninklyke mildadigheit is.

In het Oude Testament, zyn de meeste Koningen by Fonteinen gesalft; gelyk *Adonias* by de Fonteine *Ragel; Salomon* by die van *Siloë*, &c. waar door haar Godt leren wilde, dat se in mildadigheit gelyk Fonteinen moesten zyn, die zich aan alle ende een iegelyk na haar believen ende welbehagen, mildadig bewysen. Onse gezegende Heer en Zaligmaker, heeft selfs het kleed van syn lichaam gegeven, en in naakt en bloot aan het Kruis gestorven, vermits hem den tytel boven syn hoofd bekend was, JESUS VAN NAZARETH, KONING DER JODEN: op dat alle gekroonde hoofden van hem de mildadigheit leeren mochten. Met sodanige deugden, waaren boven andere onder de Keiseren begaaft *Adrianus*, *Constantinus Magnus*. *Henricus* de eerste, *Carolus* de Vierde; en onder de Koningen *Johannes* van *Arragon*, *Wenceslaus* de Derde, Koning van *Bohemen*, &c.

G. *Geduldig*. By den Grieken wierd een Koning niet anders genoemt als *Basilæus*, het welke so veel gezegt is, als *Basis*, een Fondament: nu is het ieder en bekent, dat niets so veel te dragen heeft, als een fondament, want dit draagt het gehele gebouw als op den rug; op sodanige wyse draagt een Koning ende Opperhooft duisent swa-

re laſten, en het is geen wonder, dat men by hun als op de ſteyle bergen in de hoogte, ſo dra ſneeuw vindt, vermits zy met ſo vele ſorgen overladen zyn, waarom hun dan niets nodiger is, als geduldigheit. Onder de Bloemen is 'er eene, die men *Corona Imperialis* of Keiſers kroon noemt, in welkers midden of herte, geſtadig eenige druppelen waater, als of het traanen waren, te ſien zyn; alſo wil de natuur ſelfs aanwyſen, dat hoge Regenten meerder Ongeneugt als Vreugt, en meerder Laſt als Ruſt te ondergaan hebben; ſelfs is het eenige woord REX, of Koning, niet ſonder kruis. Wanneer Godt Almagtig de hoge bedieninge aan *Moſes* opleide, dat hy voor aan het Hooft en de Geleidsman van het geheele Volk *Iſraëls* ſoude zyn, ſo verſcheen hy hem in een braam-boſch: mogelyk om aan *Moſes* daar mede te betekenen, dat hy in ſyne hooge Staatsbedieninge, meerder doornen als roſen ſoude ontmoeten. Een Groot Regent ende Vorſt, is de meeſten tydt een Patient, wanneer hy ſelfs op het geſondſte is, waarom hy dan de geduldigheit ten alderhoogſten nodig heeft.

H. *Heerlyk.* Hoge Regenten moeten de heerlykheit haares ſtaats wel in acht nemen, want by aldien, op wut wyſe het ook zy, die verduiſtert, ſo trektſe eene verachting der onderſaten na zich: waarom dan ook die al te groote gemeenſaamheit van een Koning ofte Opperhooft met ſyne Onderſaten, niet te pryſen is, te meer, om dat daar door het hooge aanſien verkort werd. Voor deſen hebben zich de gekroonde Monarchen weinig laten ſien, gelyk dit kenbaar is van den Koning *Ahaſuerus*, die ſomtyds in dertig dagen niet in het openbaar verſcheen, op dat ſyne heerlykheit

heit ende Majesteit dies te groter onder het volk soude zyn. De woorden van onsen lieven Heere *Christus*, toonen dit mede klaar aan: *Geen Propheet is in syn Vaderlandt aangenaam.* Want met de geene, die men altoos siet, daar men altoosmede omgaat en die men gestadig spreekt, wordt men te gemeen, waar door dan ook de Heerlykheit eenes Regents lichtelyk eene duiseling soude konnen overkomen.

I. *Ingenieus* en *verstandig*. Vermits hooge Regenten doorgants de Hoofden genaamt werden, so volgt daar uit, dat deselve voor al moeten zyn wyse en verstandige lieden, vermits het verstandt in het hooft synen zetel en verblyf-plaats heeft: de kroon eenen Konings heeft eenige Spitsen, waarom soude het hooft waar op se staat, niet van s' gelyken met Spitvinnigheit voorsien zyn? te meer daar *Cacumeu*, eene spitse, en *Acumen*, scherpsinnigheit, maar eenen Letter verschillen; soo volgt mede in de *Gramatica* op *Musa*, de Zanggodinne, aanstonds *Dominus*, de Heere: van s'gelyken is tusschen de woorden *Ductor* een Veldheer, en *Doctor* een Leeraar, een seer gering onderscheit. Het is seer ongerymt, en ten alderhoogsten schadelyk, wanneer een Vorst sodanig is, als het goude kalf der Hebreen, het welke wel van buiten eenen heerlyken glans vertoonde, maar van binnen was het hol, en hadde niets in het Hooft, het was maar een gegoten kalf &c. Een Boek is daarom in geenen hoogen prys te achten, om dat het eenen vergulden bandt heeft, als het van binnen van eenen slechten inhoud, en vol vlakken en vouwen is; waarom dan ook *Dionisius Carthusianus* de vryheit heeft genomen om te seggen: *Rector illiteratus, ritè vocatur asinus coronatus*: dat is; Dat een ongelettert Regent, te regten

ten een gekroonde Esel genaamt werd.

K. *Koen en Kloekmoedig.* Tot allen Koningen en Monarchen kan men seggen, 't geene Saul eens tegen David zeide: *Weest een dapper man, ende voert den kryg des Heeren*; want onder de schoonste kleêren van een Koning en Vorst, is mede het Harnas gerekent, vermits om een Land te beschutten niet alleen de *Leges* of Wetten, maar ook de *Legiones* of de Krygsbenden vereischt werden, hebbende God selfs meermaals bevolen de wapens op te vatten, en tegens de vyanden eenen heldenmoed te toonen; gelyk 'er geschiet is met *Achab*, *Gideon*, *Josua*, *David* &c. Alschoon de Krygers of oorlogs-mannen soo waardig noch aangenaam niet zyn, als de Kruiken en kannen tot *Cana* in *Galilea*, nochtans in den kryg somtyds de beste moeder des vredes; en de heilige *Ambrosius* zegt: *Dat de dapperheit, die door de oorlogen tegens de Barbaren bewezen werdt, en die het Vaderland beschermt, of de swakke tegens de benden struikroovers verdedigt, rechtveerdig is.* De heldenmoed in het veld heeft de naamen van vele Monarchen en hare glorie gelyk als vereeuwigt; het yser waar mede zy de vyanden verslaagen hebben, heeft hun meerder eere aangebracht, als het overmatige goudt. Keiser *Gratianus* so jong als hy was, heeft zich altoos aan het hooft syner Krygsbenden gestelt, waar door hy syne Soldaten soodanig heeft aangemoedigt; dat hy in alle veldslagen overwinnaar was, en niet verre van *Groszburg* van seventig duisent vyanden, vyf-en-festig duisent man versloeg. De heldenmoedt van Keiser *Carel* de Vyfde, is mede wereldkundig, welke het zuisen der Kanon-kogels, al so min achte als het ruischen van een Meykever.

L. *Lof-*

L. *Lofwaardig* en ſtichtelyk moet een Vorſt en hoog Regent in ſyn omgang zyn; want een ſodanige is niet ongelyk aan een lichaam, waar van het volk de ſchaduwe is. Nu weet men immers wel, dat de ſchaduwe het lichaam alles na aapt; indien het lichaam de handen ten Hemel opheft, ſo ſal het de ſchaduwe na doen; kykt het in eene kanne, ſo ſal men de ſchaduwe dat ook ſien doen. Dat de *Jordaan* aan het boven-einde opſwol, gelyk een hooge Chriſtalyne berg wierd, en het benedenſte water wegliep, waar door bygevolge *Joſua* benevens de ſyne droogsvoets door gingen, daar van geeft de H. *Gregorius Nazianzenus Orat.* 12. deſe reden: namentlyk dat deeſe Rivier het voorbeeldt van de Zee volgen wilde, die zich ook verdeelde, wanneer *Moſes* het Volk *Iſraël* daar door leide; want de kleine volgen meeſt altydt de groote na. *Scilicet in vulgus, manant exempla Regentum*; de Vorſt begint ſo dra niets, of de gemene man volgt hem aanſtonds na.

De Soldaten hebben den Heere *Chriſtus* ſeer verachtelyk ende beſpotlyk behandelt, zy hebben hem een oud en kaal rood Kleed, in de plaats van eenen Koninklyken Paarſchen Mantel omgehangen, naderhand eenen Rietſtok, in de plaats van eenen Koninklyken Scepter in de handen gegeven; maar daar over moet men zich ſo veel niet verwonderen, want zy hadden ſulx van den Koning *Herodes* geſien; deſe had *Chriſtus* in een wit kleed beſpot, en hem voor een eenvoudig menſch gehouden: want de Onderſaten doen alles na, wat zy van hunne Opperſte ſien, en het volk is den Koning ſo gelyk, als een goede Copy ſyn Origineel, of gelyk de *Echo* de ſtemme.

M. *Meedogendt* moet een Koning en Vorſt

zyn;

zyn ; ja een ſodanig Opperhooft moet de natuur van een Hooft hebben : want wanneer maar het minſte lidt aan het lichaam , gelyk by voorbeelt , een voet, wat pyn gevoelt, ſo toont aanſtonds het hooft ſyn meedogen, en ſtaan hem meenigmaal daar over de oogen vol water. Grote Hoofden zyn alsdan pryswaardig, wanneer zy geſtelt zyn gelyk de hoofden der menſchen, in dewelke de harſſchens tuſſchen twee vlieſen zyn ingeſloten ; het opperſte word genaamt *Mater dura* , de harde Moeder , maar het andere , *Pia Mater* de goedaardige Moeder. By Opperhoofden moet het nooit aan goedaardigheit ontbreken , als zynde een Zeilſteen der gemoederen : De goedaardigheit nu en het medelyden , beſtaan daar in voornamentlyk , dat de Onderſaten met gene al te ſware laſten onderdrukt worden. Het Volk wilde eens met geweldt onſen lieven Heere *Chriſtus* tot eenen Koning verkieſen; maar wanneer was het ? Toen ter tydt wanneer hy haar op eene wonderbaarlyke wyſe in de Woeſtyne hadde verſadigt, en wanneer hy haar het brood hadde Vermeerdert, en niet Vermindert. Wanneer een Vorſt tot onderhout van de gemene ſaak eene verdraagſame ſchatting eiſcht, dan ſal hem niemand tegenſpreken, te meer, daar *Chriſtus* ſelfs in dc Stadt *Copernaum* ſulx niet geweigert heeft te betalen; dog hy heeft allech gegeven wat een Viſch in ſynen bek verbergen konde , maar niet de gehele beurs van *Judas* , warinne de gantſche ſchat van het *Collegie* der Apoſtelen was.

N. *Nucbteren* moeten hoge Regenten zyn. Seer wel was het gedaan op den Ryksdag der vergaderde Bomen, dat de Wynſtok de kroon niet aannam : want *Vitis*, een Wynſtok, en *Vitinm*, eene on-

ondeugt , Wynvaten en grove Misdaden zyn van de naaste vrienden ; waarom *Bathseba* haren Soon *Salomon* onder anderen dese ernstige vermaninge gaf: *'t en komt den Koningen niet toe, ó Lemuel! 't en komt den Koningen niet toe, wyn te drinken. Prov.* XXXI. Want de gekroonde hoofden, moeten alles met verstand regeren, en dit lyd door den wyn veeltyds schipbreuk. Indien de Koning *Herodus* niet hadde beschonken geweest, hy soude sekerlyk het halve Koninkryk niet voor eenen dertelen dans hebben aangebooden. Noit soude den grote *Alexander* synen vertroudsten vriend *Clitus* om het leven gebracht hebben, indien hy niet dronken hadde geweest; *Victor omnium à vino victus est.* De overwinnaar van alles, is door den wyn overwonnen; zegt de heilige Vader *Augustinus in exhortat: ad Virgin. Attilla* der Hunnen Koning, die een schrik van de gehele wereld was, is door den wyn van kant geraakt. Indien de Oostersche Keiser *Phocas* den wyn gemyd hadde, so soude hy so elendig niet om syn Ryk en leven gekomen zyn, noit is'er minder geluk aan Boort, als wanneer men Boordevol is. Doordien de Keiser *Tiberius Nero* een onmatig wynsuiper was, is hy by de gemene man in sodanige verachtinge geraakt, dat hy van ieder een niet meer *Tiberius Nero*, maar schempender wys *Biberius Nero* is genaamt geworden. De wyn, schaadt onder allen leden het Hooft 't aldermeeste, en alsо ook boven alle anderen de grote Hoofden, waarom dan ook *Carolus Magnus*, *Ferdinandus*, *Caroli V.* Broeder, niet meer schuwde als den wyn.

O. *Ordentlyk.* De beste ordre van een Koning en Regent, bestaat in goede uitdelinge van Ampten; want daar kan niets schadelyker voor een

eene Regeringe zyn, als wanneer onbequame personen, en meerder *simplisten* als *symbolisten*, tot grote bedieninge verheven werden. De Moeder der Sonen van *Zebedeus* heeft haare twee Sonen *Johannes* ende *Jacobus*, om dat zy geloofde dat *Christus* een aardsch Koninkryk soude oprechten, hem op 't beste aanbevolen, en gebeden, dat dese twee de voornaamste bedieningen aan 't Hof mochten hebben, maar heeft hier op dit weigerend antwoord ontfangen; *het en staat niet by my u dat te geven. Math:* xx. Want eerstelyk waren zy bevriend en vermaagschapt, daarom wilde hy se niet bevorderen, en dit te regt, want niet *Cognatio*, de bloedverwantschap, maar *Cognitio*, het verstandt, moeten iemand aan bedieningen helpen; daar en boven waren het noch seer jonge gasten, en verstonden zich beter op het visch-als menschen-vangen; ten derden, so waaren zy hem van een wyf aanbevolen, welke meerendeels van de Gunst, en niet van de Kunst aangeset worden.

Van rechtswegen moet 'er een sodanige ordre zyn, als in den Hemel, want aldaar overweegt men alleen de verdiensten. Godt de Heere heeft het schynende licht der Sonne tot eenen voorstander van den dag gemaakt: Maar waarom is het licht der Maane niet tot dese bediening gekomen? Daarom: de Maan was van geringere bequaamheden als de Sonne, zy hadde minder licht, dan de Sonne, en gevolglyk minder bequaamheit tot een sodanige bediening; eindelyk quam het licht der Mane wel aan eene bediening, maar die vry wat minder was, en waartoe ook mindere bequaamheden nodig zyn: namentlyk, om de nacht voor te staan; by de nacht kan hy wel lichten, wyl die so veel licht niet nodig heeft als den dag.

dag. Indien 'er een ſodanige ordre in het uitdelen der Ampten gehouden wierd, ſo ſoude menigen Regering vry gelukkiger zyn.

P. *Pryswaardig*. Het grootſte heil voor Koningen en Vorſten, is wanneer zy van hunne Onderſaten prys ende lof weg dragen; waarom haar de koninklyke Prins *Abſolom*, ſo wel ende vriendelyk behandelt heeft, dat zy hem op alle plaatſen ten hoogſten preeſen, en vervolgens ſodanige liefde toedroegen, dat zy ſelfs aanboden, voor hem te ſterven. Wanneer de Hertog *Everhard van Wurtenberg* op den Ryksdag hoorde, hoedanig de grote Vorſten hare Landen en Provintien preeſen, heeft hy van ſyn Hertogdom niet anders geſegt, als: *Dat hy zich durfde vertrouwen, om in den ſchoot van een iegelyk ſyner Onderdanen ſeer geruſt te ſlapen, ſchoon dat het in de grootſte wildernis en op d'eenſaamſte plaatſe was*; waar mede hy wilde te verſtaan geven, hoe grooten liefde ende lof hem de ſyne toe droegen.

R. *Ridderlyk*. Wanneer de dappere Krygsvorſt *Gideon* met twee-en dertig duiſent man tegens ſyne vyanden uittrok, bequam hy van Godt Almagtig bevel, om opentlyk te laten uitroepen, dat een iegelyk die ſchroomachtig en bevreeſt was, ſoude te rug gaan ende wederom na huis keren; hier op ſyn twee-en twingtig duiſend man te rug geweken: twee-en-twintig duiſent Blo-ſchyters; twee-en-twintig duiſent Kleinhertige; twee-en-twintig duiſent Spiegelvechters; twee-en-twintig duiſent Trilhanſſen; twee-en-twintig duiſent Keukenklouwers; twee en-twintig duiſent Luiwambeſen &c, Fuy! maar het was geen wonder, want het was altemaal gemeen Volkje. Indien 'er voorname Heeren waren onder geweeſt, van hoog

Vor-

Vorstelyk bloed en gemoed, so souden zy zich als Ridderlyke ende dappere Helden betoont hebben; want Koningen en Vorsten zyn altydt gewoon in hunne helmen en schilden Leeuwen, Arenden en diergelyke sterke dieren te voeren, maar nimmer blode Hasen. Een Regent moet als een Eegel zyn, welke indien het nodig is, syne scherpe pennen kan tonen.

S. *Sorgvuldig.* De eerste Regent der wereld was *Adam*; so dra hem God nu geschapen hadde, en in het Paradys als syn verblyfplaats gestelt, heeft hy hem bevolen, om het selve te bouwen en te bewaken. *Gen*: II; schoon de aarde toen ter tyd noch niet nodig hadde gebouwt te werden: maar vermits *Adam* het Opperhooft en de Koning van de gehele wereldt was, heeft God niet willen toe laten, dat hy luyerde, en alleen in wellust leefde, maar dat hy eene neerstige toesicht over dien Lusthof soude hebben.

Een Regent moet gestadig sorg voor de syne dragen, en *Jacob* niet ongelyk zyn, die van zich selfs bekent, dat hy meermalen dag nog nacht geen oog hadde toegedaan, wegen de sorg der schapen die hy voor *Laban* te weiden hadde. Vroom kan wel geweest zyn dat visschers wyf, (waar van wy in de letter O. gesproken hebben) maar nochtans was se toen niet al te bescheiden, wanneer zy begeerde, dat haare twee Sonen *Johannes* en *Jacobus*, met *Christus* mochten regeren; maar hare beede was seer qualyk voortgebracht, want zy begeerde, dat de eene soude sitten aan de rechter en de andere aan de linker handt, &c. Een schoone begeerte! *scilicet ut retro*, gelyk de Switsers de hellebaarden dragen, als of het

Re-

Regeeren maar in 't ſtil ſitten en luyeren beſtondt. Het beſtaat niet alleen in wel Geſeeten, maar ook in Sweeten; het beſtaat niet alleen in Schieten en Jaagen, maar ook in Sorgen en Plaagen; het beſtaat niet in Welluſten ende Maaltyden, maar ook in Sorg en Lyden; de ſorge van een Koning over ſyn Volk moet niet minder zyn, als die van een Vader over ſyne Kinderen, of als die van een Harder over ſyne Schapen, enz:

T. *Treffelyk Deugtſaam.* Hoe hooger dat de nevel opklimt, hoe glanſiger dat deſelve werdt: alſo ook, hoe hooger dat de Almagtige Godt den menſche in Waardigheit ſtelt, hoe meer deſelve met een deugtſaam leeven anderen behoort voor te lichten. De Heere *Chriſtus* na ſyne zegenryke Opſtandinge, is aan de Apoſtelen verſchenen, by de Zee *Tiberiadis*, ſo dra *Petrus* dit vernam, heeft hy aanſtonds de kleederen uitgetrokken, en is in Zee geſprongen, op dat hy het eerſte by onſen Heere zyn mogte; dat was recht en billyk, want *Petrus* is geweeſt het Opperhooft van het gantſche Collegie der Apoſtelen, en aan een ſodanige betaamt het, dat hy in yver ende deugdt allen anderen voorgaat, want een Voorſtander moet ook in de deugden een Voorganger zyn. Indien een Regent hebben wil, dat onder den ſynen Deugt ende Vroomigheit ſal voortgeplant werden, ſo is het hoognoodig, dat hy deſelve het aldereerſte betracht.

Wanneer de Heilandt ſyne Intreê deedt by *Zachæus*, ſo heeft hy deſe trooſtelyke woorden laten hooren; *Heden is deſen Huiſe Heil wedervaren.* Hoe! het geheele huis? Sal iemand ſeggen; de Evangeliſt ſegt alleen maar van *Zachæus*, dat hy zich gebeetert, en boete gedaan heeft, en

net van ſyne Knechten , Meiden en Dienſtboden; maar het is geloofbaar, zegt de Geleerde Cardinaal *Cajetanus in illa verba Domini* , dat wanneer de onder hem ſtaande ſagen , dat haar Heer *Zachæus* , Vroom ende Godzalig was geworden , dat zy mede ſyne voetſtappen hebben nagevolgt; want de deugden der Regenten ende Opperhoofden zyn als Goude ſpooren , waarmede de Onderſaten tot een diergelyken leeven aangedreeven werden.

V. *Voorſichtig.* *Jacob* heeft aan *Juda* , die de Scepter in *Iſraël* was toegevallen , eenen wonderlyken zegen meede gedeelt. Gen: XLIX. Want hy heeft hem de Regeeringe met drie gelykeniſſen voorgedragen; namentlyk met de gelykenis eenes jongen Leeuws , eenes ouden Leeuws , ende eener ouden Leeuwinne. Een jonge Leeuw ſiet altoos op de tegenwoordigheit ſyner Moeder , eene oude Leeuwinne , wanneer zy ſlaapt , ſiet altoos tegens het Weſten , of het ondergaan der Sonne , maar een oude Leeuw tegens het Ooſten ofte het opgaan derſelven. Hier door werden aangeweeſen , de drie Tyden , namentlyk de voorleedene , de tegenwoordige en de toekomende. Een Opperhooft ende Regent moet geſtadig in verſche geheugeniſſe hebben, wat reeds geſchiedt is , wat tegenwoordig geſchiedt , en wat in het toekomende ſoude geſchieden konnen , in welk laaſte de Voorſichtigheit beſtaat. De Miere is een klein beeſtje , maar beſit eene byſondere Voorſigtigheidt , want, vermits het de hardigheit des Winters voorſiet , en dat alsdan de levensmiddelen beſwaarlyk te bekomen zyn , verſamelt het in de warme Somerdagen het Koorn byeen , op dat het by de rouwe Wintertydt het nodige on-

onderhoudt hebben mag. Groote Vorſten ende Potentaten ſtaat niets beter als de Voorſichtigheit, waarom het dan ſeer raadſaam ende nuttelyk is, dat zy by goede ende vreedſame tyden ſo veel by een brengen, om in de aanſtaande noodt voorſien te zyn. Men moet zich ook by Vredenstyden tot den Oorlog gereed houden, want de brandt is veel lichter te bluſſchen, wanneer het water reeds by der handt is, dan wanneer men het eerſt van verre moet halen.

W. *Waakſaam.* De Koninklyke Throon van Salomon, was met niets anders dan Leeuwen verciert, welke een Sinnebeeldt van Waakſaamheit zyn, om datſe gewent zyn met opene oogen te ſlapen. Alle hooge Regenten zyn Harders, maar zy moeten ſo geſtelt zyn, gelyk als de Harders op het veldt by Bethlehem, ten tyde van de geboorte Chriſti. Luc: 11: *Deſe hielden de nachtwake over hunne Kudde*; zy waren de heele nacht door waakſaam, en daar door zyn zy verwaardigt geworden het Muſyk der Engelen te hooren.

Wanneer de gezegende Heer ende Heilandt in het Schip ſliep, ſo verhief zich aanſtonds een onſtuimige Stormwindt, de Zee ſwol op van woeſte ſchuimende baren, en daar was niets als de gewiſſe ondergang voor oogen. Alſo gaat het ſegt de H: *Chryſologus Serm*: *cap*: 2: Wanneer de Opper-Regenten en Hoofden ſlapen, dan kan 'er niets dan alle ongeluk en elendigheit te verwachten zyn. Doen *Noach* ſliep, wierd hy beſpottelyk van ſyn eigene Soon ontbloot. Indien ſommige groote Vorſten ende Potentaten niet ſo ſlaperig geweeſt hadden, zy ſouden hun Landt en Volk niet verloren hebben.

Z. *Zeedig en Kuisch.* De Planeet *Mars* heeft by hooge Regenten eene veel betere invloeijinge en nuttelykere werkinge, als *Venus*; ook ſal men nooit in het Schildt ofte Helm van groote Vorſten eenen Geitebok ſien, maar wel Leeuwen, Arenden, en Griffioenen enz: *Quæ maribus ſolum tribuuntur, maſcula ſunt*, (dat den Mannen alleen kan toegeſchreven worden, dat is Mannelyk) zegt de *Grammaticus*, en deſe Spreuk raakt groote Vorſten het meeſte. *Salomon* de alderwyſte, heeft dit Argument valſch gemaakt, vermits hy het *Fœminium*, (Vrouwelyke) het *Maſculino*, (Mannelyke) heeft voorgeſet, waarom hy ook door ſyne onbetamelyke Vrouwenliefde ſodanig begoochelt wierd, dat hy ſelfs met de *Sydoniers* ende *Ammonitten* de Afgoden aanbadt, en vervolgens wegens ſyne duiſendt Vrouwen, in duizendderly ongelukken raakte. *Caſimirus* de Tweede, Koning van Polen, heeft zich ſodanig aan de Vrouwen Vergaapt en Veraapt, dat hy eindelyk ſelfs een Jodinne tot eene Concubine gebruikte, maar ſyn Naam en Stam is daar door te gronde gegaan. Een ſodanige komt my voor als de Wydhoppe, die wel eene Kroon van veeren op ſyn Hooft draagt, doch ondertuſſchen zich in drek en vuiligheit onthoudt.

Carel de Achtſte Koning van Vrankryk vroeg op ſekeren tydt aan ſynen Wynſchenker, of hy mede niet van gevoelen was, *dat 'er ſeer weinig Koningen in den Hemel waren*? En wanneer de Wynſchenker met het antwoord vertoefde, antwoorde de Koning ſelfs, en zeide: *Quid mirum ſi rari in Cœlo Reges? raros habent circa ſe veri monitores.* Wat wonder is 't, dat 'er ſo weinig

Ko-

Koningen in den Hemel zyn; Daar zy 'er so weinige by haar hebben die hun de waarheit seggen.

Een ander die vroeg, *of ook grooten Koningen ende Vorsten konnen zalig werden*? Gaf ook daar op selfs tot antwoord van ja, namentlyk *alsse in de wieg sterven*. Dese en andere, maken het getal der Heilige Vorsten ende Potentaten seer klein en gering; maar wie de Wereld-Chronyken ende Schriften der Kerkelyke Schryvers doorbladert, die sal nevens *Henricus* in Duitschlandt; nevens *Ferdinandus* in Spanjen; nevens *Ludovicus* in Vrankryk; nevens *Casimirus* in Polen; nevens *Eduardus* in Engelandt; nevers *Stephanus* in Hongaryen; nevens *Wenceslaus* in Bohemen; nevens *Leopoldus* in Oostenryk; nevens *Amadæus* in Savoyen, enz: veele en noch veel meer tellen, welke door de tydelyke Kroon de eeuwige niet verwaarloost hebben; maar dat de Duivel een goed Keegelspeelder is, en menigmaal den Koning treft, daar van hebben zy de schuldt niemant als hun selfs te wyten.

DE RECHTER.

DE geene die de Gerechtigheit bedienen wil, zegt *Guevarra*, moet goedt verſtandt hebben om te onderſoeken; grote Beſcheidenheit tot het Overſien; goeden Raadt tot het Beſluiten, en eene goede Pooginge tot het Oordeelen; niet minder ook

ook een dapper herte tot de uitvoeringe: want het Ampt eenes rechtveerdigen Rechters beſtaat in deſe vier ſaken; namentlyk, met Geduldigheit te verhooren, met Beſcheidenheit te antwoorden; met Gerechtigheit het Vonnis te vellen, en met Barmhertigheit alle ſaken uit te voeren.

De Chineeſche Rechtbanken werden onder anderen hier door in goede ordre gehouden; dat de Koning ſeekere ſyne Land-onderſoekers overal heen ſendt, die hem niet alleen van de Regeeringſaken, maar ook van de Rechtſaken naricht brengen moeten, en daar door werden de Regeeringen, Amptenaars, Rechters en Schepens des te beter in Waakſaamheit gehouden, vermits eenige deſer Land-onderſoekers niet op een ſeekere tydt, maar buiten gewoon komen, wanneer het den Koning behaagt. Want de Groote Koning van *China* verkieſt in 't heimelyk eenige, die hem eenen Eedt ſweeren moeten, datſe trouw, geheim en oprecht hier in handelen ſullen. Op dat dit nu des te minder voor de tydt mag ruchtbaar worden, ſo heeft de Koning altoos veele Volmachten by zich klaar leggen, die met ſyne Handtekeninge en Zegel bekrachtigt zyn, nochtans ſonder de naam des Onderſoekers, als meede der Plaatſen en Perſoonen, waar heen hy reiſen ſal, op dat het niet mag uitkomen. Sodanig een Volmachts-brief ontfangt de Onderſoeker, en gaat daarmeede op reis, na die Provintie, waar heen hem de Koning beveelt; wandelt daar meede onder het Volk, ſodanig als of het maar een gemeen Man was, ſtaat onder 't gedrang van 't gemeene Volk, en by de Rechtplaatſen, gelyk als andere gemeene Menſchen, en geeft ongemerkt op al 't geene 'er voorvalt wel agt. Na dat

hy nu alles wel heeft nagevorſcht en beſpiedt; haalt hy ſyne Koninglyke Volmacht voor den dag, en toont die opentlyk, waar op men hem aanſtonds met groote Eerbewyſinge aanneemt, en op den voornaamſte Rechterſtoel plaatſt.

Een Rechter moet voor alle dingen Godt om Wysheit aanroepen, op dat hy rechtveerdig Oordeelen mag. Dit wierd onder andere loffelyke Rechters voornamentlyk ſeer wel waargenomen van de Heer *Coenraad van Krazgd*, die omtrent het Jaar 1379. in *Karnthen* leefde. Deſe ſo meenigmalen als hy Rechtdag ſoude houden, ſprak te voren dit navolgende Gebedt:

O Heere en myn God! Gy die my tot deſe hooge Bedieninge beroepen hebt, geeft my goed verſtandt, dat ik door uwe hulpe, uwen wille doen mag, en den Armen ſo wel als den Ryken, wel en oprecht mag Oordeelen, op dat uw Heilige Naam niet geſchonden, myn Geweeten niet gequeſt, en d'arme Onderſaat niet onderdrukt mag werden!

De Geleerde en welbeleeſene Heer *de la Mothe le Vayer* verhaalt, dat hy in eene Hiſtorie van Barbaryen hadde aangetekent gevonden, dat een ſeekere Turkſche *Cadi* aan den geenen die hem een Preſent van Vruchten bracht, in meeninge om iets Vruchtbaars daar meede in eene quaade ſaake uit te werken, en den Rechter op ſyne zyde van 't Recht af te trekken, vyftig ſtokſlagen hadde laten geven. Het was te wenſchen, dat ook by ons Chriſtenen alle Rechters op deſelve wyſe de vereeringen afweeſen, ſo ſoude meenigen Partye beter Recht verkrygen, en meenig Rechter het verwyt niet vreeſen, dat *Baſilius* tegens eenen Onrechtveerdigen Vonnis-ſtryker propheteerde: *Daar*

ſul-

ſullen hier tegen u zyn, de traanen der Weeſen, en de ſuchtingen der Weduwen; anderwaarts ſullen u aanklaagen de Armen die van u onderdrukt zyn, en de Buuren die gy tot toornigheit en tweedracht hebt verwekt, en op deſe wyſe ſal alles tegens u opſtaan.

Lof, boven lof, heeft de Koning verdient, die niet alleen op de Bruiloſt ſynes Soons de Gaſten wel onthaalde, maar ook eenen ſlechten plompert, die ſonder Bruilofts-kleedt verſcheen, handen ende voeten liet binden, en in de buitenſte duiſterniſſe werpen. *Math.* XXII: Want het ſtaat ten alderhoogſten wel, wanneer een Vorſt in ſyn Land ende Ryk het quaade ſtraft.

De Boomen hebben eens, volgens de Heilige Schriftuur, eenen Ryksdag aangeſtelt, om daar op eenen Koning te verkieſen. Wanneer nu alle hooge en laage Stammen verſcheenen, ſo vielen de ſtemmen eenparig, dan op den eenen en dan op den anderen; maar deſe alle, wiſten zich met voorgeven van Wettige reeden, van ſulk eene hooge Waardigheit te verſchoonen, en wilden liever in haaren ſtaat vergenoegt leeven. Onder deſe was ook de Vygeboom, die zich op geenderley wyſe tot het annneemen der Kroone wilde laaten bepraaten, bedankende haar op 't feeſtigſte met ſyne houtige Complimenten, datſe ſyn geringheit ſo veel hadden toevertrouwt. Onder de voornaamſte reden deſer weigeringe, was meede de volgende; *Ik* (zeide de Vygeboom) *kan immers myne ſoetigheit niet verlaaten? Con licenza*, met Oorlof myn Heer Vygeboom; gy kont immers wel te gelyk Koning en Opper-Hooft weſen, en nochtans uwe ſoetigheit daar by behouden. Dat niet, dat gants niet, wil de

Vygeboom ſeggen; de Overheit moet niet altoos ſoet ſien, gelyk als ik, maar ook ſomtyds, indien het de noodt vereiſcht, wel een ſuur en toornig aanſchyn toonen. By een Koning en Opperhooft, moet niet altoos zyn *ſpendeeren* het beſchenken, maar ook *ſuſpendeeren* het hangen; niet altoos Geeven en laten leven, maar daar moeten 'er ook ten galge Verheeven.

By meenigen Vorſt gaat het 'er niet altoos toe, gelyk als by de Viſchvangſt van *Petrus*, wanneer hy op het bevel des Heeren het Nette uitwierp, en niet als groote Viſſchen ving; niet als groote Viſſchen zyn 'er hangen blyven, de kleine zyn 'er doorgeſlopen; maar ſomtyds ſiet men hier het tegendeel, vermits de kleine hangen blyven, daar de groote ongevangen blyven. Maar wee het Landt, alwaar de Juſtitie dus behandelt werdt!

Saul is van Samuel door Gods bevel, tot eenen Koning geſalft geworden, op eene plaatſe die *Galgala* (*Gilgal*) genaamt was, buiten twyfel waaren 'er reeden waarom hy op deſe plaatſe en nergens anders geſalft wierdt. 1 *Sam*: x. Myne meeninge is, dat yder Koning en Vorſt aan deſe plaats meenigmaal moet gedenken, want de galg is in der waarheit een ſodanige plaatſe, alwaar de Regeeringe door Juſtitie en Gerechtigheit gelyk als beveſtigt werd. Wanneer men het quaade ſtraft, ſo is 't het beſte teeken van beſtendige welſtant in een Ryk en Landt. Quaalyk, ja qualyk ſtaat het, wanneer 't met een Landt geſtelt is, als met Iſraël in dien tydt, wanneer in het geheele Landt niet een Swaart te vinden was.

Doch in een Rechter moet de Sachtmoedigheit meede niet ontbreeken.

Phi-

Philippus Koning van *Macedonien*, was eens op den Rechterſtoel geſeeten, en wanneer eenen, wiens naame *Machetas* was, ſyne ſaak, waar over hy aangeklaagt was, op het beſte verdedigde, raakte de Koning daar over aan 't ſluimeren, en gaf'er weinig acht op, wat deſe voor brachte. Nochtans ſtreek hy eindelyk het Vonnis tegens *Machetas*, dat deſelve eene groote geldboete betalen ſoude. *Machetas* die dit Vonnis oordeelde tegens de Gerechtigheit te ſtryden, zeide: *Dat hy van deſe Sententie appelleerde.* Dit verdroot den Koning, vermits Souveraine Potentaten dit wootd in 't geheel niet willen hooren, en vroeg hem derhalven ſeer vertoornt: *Tot wien appelleert gy? Tot uwe Majeſteit ſelfs, wanneerze wakker word, en my met meerder opmerkinge hooren ſal*; antwoorde *Machetas.*

De Koning wierd door deſe tegenwerpinge niet vertoornt, maar ſtond op, om daar door de vaak dies te eerder te verdryven, en hoorde hem noch eens ſyne verdediginge voordragen; en wanneer dit geſchiet was, bevond hy dat *Machetas* qualyk door hem gevonniſt was: doch vermits hy het eenmaal gevelde Vonnis niet wilde herroepen, betaalde hy ſelfs de boete, die hy den verweſenen hadde opgelegt, en behield alſo daar meede ſyn Koninklyk Aanſien, en gaf den te voren qualyk gevonniſten *Machetas* genoegen: ja betoonde daar en boven eene ſonderlinge proef van Sachtmoedigheit, dat hy om dat de ſlaapſucht hem van een Onderſaat verweeten was, niet eens vertoornt wierd.

Een Rechter en de Overheit moet wel acht geven en het ooge in 't byſonder hebben op de Gerechtigheit en het ſtraffen van het quaade. Al te

goe-

goede Rechters, zyn niets anders als de bullebakken of gemaakte ſtroo-mannetjes, die men om de Vinken en andere vogelen te verjaagen, op de Koornlanden ſtelt; daar aan maakt men een lyf, handen, voeten, en hooft met hout en ſtroo gevult, ſet hem een hoed op, geeft hem een ſtok in de handt, en ſtelt hem ſo buiten ter neer. Wanneer de Vogelen in 't begin dat Manneken ſien, verſchrikken zy 'er af, komen van verre kyken, durven geen ſchaade doen en vliegen weg; maar komen haaſt weêr, houden zich nochtans wat van verre, en bekyken het Manneken; maar wanneerſe dit dikwils waagen, en ſien, dat het Manneken daar wel ſtaat, en met de ſtok dreigt, maar niet ſchreeuwt, nog gooit, nog daar onder ſlaat, dan komen zy hem ten eerſten nader, en eeten het Koorn of Zaat voor zyn neus weg, gaan hem eindelyk op de Armen, Schouders en op de Kop ſitten, ja kakken hem ſelfs daarop, ſo dat het Graan by een ſodanige Bullebak meenigmaal meeſt altemaal verteert werdt. Alſo zyn meede de Overheden in eene Gemeente, en d'Ouders en Huisvaders in het Huis geſtelt met macht om te ſtraffen, als met een ſtok in de handt voorſien, op dat zy het ongedierte der ondeugden ſullen afweeren en doen verſchrikken: hier voor zyn de boosaardige in 't begin verſchrikt, en onderlaten het quaade. Maar, wanneerſe na d'eene en andere boosheeden gewaagt te hebben, ſien, dat d'Overheit maar alleen de Stok in de hand heeft en niet doet als dreigen, *ik ſal ſtraffen*, en nochtans noit met ernſt daar onder ſlaat; dan wagen de booſe Kinderen, Dienſtboden en Onderſaten hunne boosheit maar verder, en worden ſtouter; ja verleiden ſelfs andere; zy beſchimpen alle

le bedreigingen, lachen daar meede, en behalven datse haar niet geheel op den Kop ...., so doense alles: daarenboven gaat al het goede te grondt, en de boosheit krygt de overhandt; waarom dan Christus selfs, alschoon hy een sachtmoedig Lammeken was, gelyk hem de Propheeten noemden; nochtans wanneer hy in den Tempel quam, en zag, dat men daarvan een Markt gemaakt hadde, 't geene tot de grootste oneere van Godt, en van de Heilige plaatse strekte, was hy daarover sodanig vertoornt, dat hy overal na iets omzag, om 'er meede onder te slaan, eindelyk ook met der haast eenige touwen greep, die tot een sweep maakte, en met alle ernst op de Koopers sloeg, tot dat hyse alle uit den Tempel gejaagt hadde. Vervolgens wierp hy de Taafels der Wisselaars overhoop, dat zy haar alle, voornamentlyk syne Discipelen, over eenen so ongewonen yver deses sachtmoedigen Lammekens verwonderden: maar zy erkenden wel, dat dit alles voortquam uit grooten yver tot het Huis Gods, die toenmaals ten hoogsten in hem ontstak, om dat hetselve so bespottelyk ontheiligt wierd: waar meede hy aan alle een schoon voorbeeldt heeft nagelaaten, dat men meenigmaal toornig worden sal en moet, wanneer daar toe billyke redenen gegeven werden. Waarom dan de Koninklyke Psalmist, u Overheeden, u Ouders, u Heeren en Vrouwen in Huis; u alle ende een iegelyk in het bysondere diep in d'ooren roept: *Word gram, straft!* Alwaar wat quaads insluipt, waar Godt en de Gemeente beleedigt werd, waar de Ziele des naasten gevaar loopt, waar men met sachtmoedigheit gene verbeteringe uitwerkt, daar, daar, is 't tyd zig te vergrammen; vertoornt u daar, gebruikt ernst

straft

ſtraft, ja, ſoo 't vereiſcht werdt, met een yſere handt.

Doch men moet boven alles wel aanmerken, wat de gemelde Heilige Pſalmiſt daarby voegt, vermits hy wel zegt, *word gram*, maar ook daar by voegt: *en wilt daarby niet zondigen.*

Hier uit is openbaar, dat als een Rechter *Juſtum Judicium*: een Rechtveerdig Vonnis wyſen wil, dat hy met ſachtmoedigheit en toegelaatene toornigheit over de misdaden, moet voorſien zyn.

Eindelyk ſo is het niet goed, wanneer men by den Rechter met *Donati* handt (door giften) kan recht maken, wat krom is: vroed maken, wat dom is; ſchoon maken, dat ſlecht is; links maken, wat recht is; jong maken, wat oudt is; warm maken, wat koudt is; ſwaar maken, wat licht is; open maken, wat digt is; geleert maken, wat plomp is; ſcherp noemen dat ſtomp is; hoog maken, wat laag is; radt maken, wat traag is; de klaarheit in naarheit, en de waarheit in logen kan doen veranderen.

Waar toe dient een ſodanig Rechter vol ſlechtigheit?
Antwoordt: *Tot ondergang van de Gerechtigheit.*

DE

DE ADVOCAAT EN RECHTSGELEERDE.

VAn dese so heerlyke en voor de gemeene sake seer nuttelyke Professie, hebbe ik elders anders reeds wydlopig gehandelt; en 't schynt derhalven niet noodsakelyk, haar lof, dat buiten dat overal vermaart is, verder met myne onvermogende penne te

te ontwerpen, vermits de rechtſchapene Rechtsgeleerde niet recht genoeg konnen gepreeſen werden.

Wie de Advocaten in de Lucht vergelykt met Arenden, die doet wel: *alwaar het doode Lichaam (Corpus) ſal zyn, daar ſullen de Arenden Vergadert worden.* Math. xxiv. *Corpus Juris* enz: Arenden zyn zy, want gelyk als deſe Vogel van den hoogſten top eenes Bergs het alderminſte kan ſien, dat in het diepe Dal is, ſo diepſinnig en doorſichtig zyn meede de Advocaten, ſo datſe ook ſelfs het kleinſte *Punctum* of Stipje, in hunne *Legibus* of Wetten en Ordonnantien, weten waar te nemen. Diergelyken zyn voordeſen geweeſt, ſekere *Antiphon*, ſekere *Melitus*, ſekere *Hiperides*, ſekere *Zenodotus*, ſekere *Memmius*, ſekere *Sertorius*, *enz*: En tegenwoordig zyn vele. . . . . andere meer.

Wie de Advocaten op Aarde vergelykt met een Wondkruit, die doet wel, een Wondkruit zyn zy, want gelyk dit alle gevaarlyke Wonden geneeſt, alſo weeten zy ook met hare heerlyke Wetenſchap ſelfs de verwonde gemoederen wederom te recht te brengen. Diergelyken zyn voordeſen geweeſt, ſekere *Antiſtus*, ſekere *Hortenſius*, ſekere *Cœlius*, ſekere *Licinius*, ſekere *Luciauus*, ſekere *Opilius*, enz: en tans zyn vele . . . . : . . . . . andere meer.

Wie de Advocaten in het Vuur met een Salamander vergelykt, die doet wel. Een Salamander zyn zy, en gelykerwys als dit Dier in 't midden van het Vuur en van de Vlammen ongeſchonden blyft, alſo laten zich mede rechtſchapene Advocaten wegens de Juſtitie, door geene Vervolgingen overwinnen. Diergelyken zyn voorde-

ſen geweeſt, ſekere *Vinutius*, ſekere *Salvius Julianus*, ſekere *Neratius Priſcus*, ſekere *Aturnius Valens*, ſekere *Sulpitius Galba*, ſekere *Alphenius Varus*, enz: En nu zyn 't veele. andere meer.

Wie de Advocaten in het Water met een Dolphyn vergelykt, die doet wel: Dolphynen zyn zy, wat gelyk deſe Viſch de Menſchen op ſynen rugge neemt, en uit de gevaarlykſte baren der Zee veilig op 't ſtrant weet te brengen; alſo helpen de goede en welbedrevene Advocaten, ook meenig een uit de grootſte gevaaren. Diergelyken zyn geweeſt ſekere *Trebatius Teſta*, ſekere *Lucilius Ballius*, ſekere *Ritilius Rufus*, ſekere *Manilius Torquatus*, ſekere *Sempronius Longus*, ſekere *Appius Claudius*, en tegenwoordig zyn 't veele. . . . . andere meer.

Ik ſal my voor tegenwoordig in de vier Elementen niet meer inlaten; ik ſal de Lucht en wat daar in, d'Aarde wat daar in is, het Water en wat daar in is, voorby gaan, en d'Advocaten en Rechtsgeleerden met de Heiligen ſelfs vergelyken. Het is haar wel eene Eere, dat de Heere *Chriſtus* ſelfs een Advocaats plaats waarneemt by ſynen Hemelſchen Vader, namentlyk voor ons ſondige Menſchen: *Wy hebben eenen Voorſpraake (Advocatus) by den Vader, Jeſum Chriſtum, enz.* 1 Joh: 1 1: Het is voor haar eene Eere, vermits de Maget *Maria* van de Roomſche Kerke ſelfs als eene Advocateſſe begroet werdt. Het is haar wel eene Eere, vermits de Engelen ſelfs ſorgvuldige Advocaten zyn, die haare *Clienten* of Beſchermelingen op het alderbeſte *Patrocineeren* en Voorſpreeken; maar het moet haar ook ge-

en mindere Eere zyn, datſe van my by de Heiligen werden vergeleeken.

Gy verwondert u over den H. *Patritius*, om dat deſelve, op verſoek van een voornaam Edelman met naame *Cearballi*, eenen grooten en hoogen Berg, door ſyn Gebedt, ſo effen gemaakt heeft, als een vlak Weiland, *Contin: Ballan: de S: S: Mart:* Maar verwondert uw meede over d'Advocaten en Rechtgeleerden, welke menigmalen hemelhooge Bergen tot effene vlaktens maken; ja ſomtyds ſulke knoopen weeten op te loſſen, die ſelfs *Alexander* de Groote met de punt van ſynen Deegen niet ſoude hebben aangenomen te ontbinden, gelyk hy de Gordiaanſche deede.

Gy verwondert u over den H. *Petrus*, om dat deſelve, in geſelſchap van *Johannes* by de Poort *Specioſa* genaamt, van den Tempel, eenen armen krommen Bedelaar, in plaats van Aalmoeſſen, in de naame van *Jeſus* heeft recht gemaakt, gelyk mede gedaan heeft *Paulus* tot *Lyſtris* in *Lycaonia*, enz: Maar verwondert uw ook over de Advocaten en Rechtsgeleerden, die meermalen door hun groot verſtandt en hooge Wetenſchap, kromme ſaaken, recht konnen maken.

Gy verwondert uw over den H: *Cajetanus*, om dat deſelve eens eene groote yſere ketting, die meer als duiſent ponden woeg, alſo ligt en gering heeft gemaakt, dat de Chriſtenen, die daaraan geſlooten waaren, met deſelve uit Zee quamen ſwemmen, en dat die haar niet anders voorquam, als of het ſlegts een ligt zyde lindjen waar geweeſt. Maar verwondert uw meede over de Advocaten en Rechtsgeleerden, welke met hare ſcherpſinnigheden en doordringende geleertheit, meenigmaal ſwaarwigtige ſaken ſo ligt en gering konnen maa-

maaken, datſe met Weinig moeite eenen goeden uitſlag verkrygen.

Gy verwondert uw over den H. Vader *Franciſcus*, om dat als deſelve eens tuſſchen *Lombardyen* en *Marchia* op den weg, van een dikke duiſtere nacht overvallen zynde, alwaar 't buiten dat, wegens de Rivier *Padus* en andere Moeraſſen gevaarlyk te reiſen is, en de H: Vader nu geheel niets meer ſien konde, door ſyn gebedt alle duiſternis rondom hem, ſodanig in helder licht verandert heeft, dat hy benevens ſyn reisgenoot ſo wel ſien konde, als by 't heldere Sonnelicht. *S: Bonavent: in Vita*; *C*: 5. Maar verwondert uw meede over de Advocaaten en Rechtsgeleerden, dio ſo meenigmaal verduiſterde en donkere ſaken, door haare ſo deftige Wetenſchap, met ſulke ſchynbaare proeven en bewyſen, ſo klaar maaken, dat een iegelyk de Waarheit handtaſtelyk gewaar wordt.

Gy verwondert uw over den H: Biſſchop *Donatus*, vermits deſelve eenen gebrooken en vermorſſelden glaaſen Kelk, ſo als men doenmaals gebruikte, in een oogenblik wederom heel maakte. *S: Ant: in Chronica. P*: 2. Maar verwondert uw mede over de Advocaaten en Rechtsgeleerden, welke met haare welgegronde Wetenſchap, en goede leidingen, ook de verwyderde en van een geſcheidene gemoederen wederom konnen te ſaamen brengen en vereenigen.

Gy verwondert uw te meermalen over den H: *Patritius*, vermits deſelve eenen lelyken Edelman uit Yrlandt met naame *Eugenius*, een ſchoone gedaante heeft te wege gebracht. *In Vita*: Maar verwondert uw meede over de goede Advocaaten en Rechtsgeleerden, welke op gelyke wyſe, met

heare Geleerde Welſpreekentheit, iemand, die door ſchandelyk ſpreeken zich ſwart gemaakt heeft wederom in eenen witten en onnoſelen ſtaat ſtellen konnen.

Gy verwondert uw over den H: *Norbertus*, hoe dat deſelve tot *Wurtsburg* in Frankenlandt, aan een blinde Vrouw het geſicht wederom gaf, en gansch heldere oogen maakte, door eene enkelde aanblaſinge. *In Veta.* Maar verwondert uw meede over de Advocaten en Rechtsgeleerden, om dat deſelve ſo veel mogelyk is, d'arme Weduwen en Weeſen byſtaan, die daarom Pupillen genaamt werden, *à pupilla oculi*, van de Oogappel, vermits zy gelyk als d'Oogappel des Heeren zyn.

Gy verwondert uw over den Zaligen *Fiardus*, om dat deſelve in 't heetſte van de Somer de verdrietige Muggen en Weſpen met een ſeer kort Gebedt verdreeven heeft. *Surius in Vita.* Maar verwondert uw meede over de beſcheidene wakkere Advocaaten, die van s'gelyken de Muggen Grillen en Muiſeneſten, die meenig een zich wegens ſyne Rechtſaaken in 't hooft brengt, ſeer deftig weten te verdryven.

Om kort te gaan, de Rechtsgeleerden zyn Rechtgeleerde en Rechtſchapene Lieden; en daar is eene grote Litany van Heiligen, die Advocaten geweeſt zyn, gelyk 'er in myne anderen Boeken meermaalen geſegt is.

Maar vermits 'er ſelden eene Beemdt, ſonder Molshopen; ſelden een Markt, ſonder Dieven; ſelden Wyn, ſonder Moêr; ſelden een Tuin, ſonder Onkruidt; ſelden een Somer, ſonder Muggen: ſelden een groote Schat van geldt, ſonder valſche Munt; ſelden een Boek, ſonder Vouwen; ſelden een Appelboom, ſonder Woormſteek; ſelden een

Vaf-

Vaſten, ſonder Stokviſch; ſelden eenig Bont, ſonder Mot; ſelden een School, ſonder Eſelbank, ſelden een Woud, ſonder Vinken; ſelden Gaaren ſonder Knoop; ſelden een Akker, ſonder Diſtels, ſelden een Kermis, ſonder Vechten en ſelden Schrift, ſonder vlakken te vidden is; alſo is 'er ook ſelden een Stant of Profeſſie ſonder quaade Menſchen: waarom dan ook onder de Advocaaten meede wel Gaſten ſonder Conſcientie, en die vry wat gort op de lever hebben, gevonden worden.

Sommige zyn gelyk als een *Wagen*, die altydt dient geſmeert te werden.

Sommige zyn als een *Wieg*, die altoos heen en weer waggelt.

Sommige zyn als de *Hagel*, die men niet verneemt, als in buyig weer.

Sommige zyn als een *Aal*, die het troubele voor het klaare water bemint.

Sommige zyn als *Oly*, die altoos wil boven dryven.

Sommige zyn als *Salm*, die men ſegt, dat onder de Viſſchen, de alderkromſte ſprongen maakt.

Sommige zyn van geſicht, gelyk een *Lynx* of *Lux*, maar ſien meeſt op geld en vereeringen: Maar ſulke ſulen hier namaals eenen ſlechten loon daarvoor te verwachten hebben.

Et is niet genoeg dat de Ampten eener Regeering met neerſtige en bequame Schryvers en Protokolliſten voorſien zyn, maar daar werden ook nootſaakelyk noch andere vereiſcht, die in 't vervaardigen en opſtellen van nodige Inſtrumen-

ten over allerley Verdragmakingen, Verbonden, Inkoop en Verkoopingen, Schenkingen, Vergevingen, en Verhuuringen, Houwelyks-Contracten en Verbinteniſſen, Uiterſtewillens, Codicillen, Diſpoſitien, Teſtamenten, en andere diergelyke handelingen en voorvallen, den geenen die het verlangen, behulpſaam zyn, welke Schyvers met eenen byſonderen Eernaam (*Notarii*) Notariſſen of Openbaare Schryvers genoemt werden; *à Notis* van ſeekere Merkteekens en *Abbreviatien* of Verkortingen, welke zy tot beſpaaringe van woorden, en om alle wydloopigheit te vermyden, van ouds gebruiken, omtrent gelyk hedendaags noch de Rechtsgeleerden door een *C*: den *Codex*, maar door *ff*: de *Pandecten* beteekenen; en van deſe *Noten* of Verkortings-teekens ſoude *Ennius* alleen 1100. uitgevonden hebben, dewelke *Tyro*, de vrygelatenen Slaaf van *Cicero*, en *Seneca* naderhand, ſodanig vermeerdert hebben, dat haar getal ten tyde van de laatſte, tot vyfduiſendt toe was aangegroeit.

De tegenwoordige in hoogachtinge zynde Beamptſchryvers, werden (in Duitſchlandt) na voorafgaande Examen, en volkomen Onderſoek haarer verkregene Wetenſchap, na een werkelyk gedanen byſonderen Eedt, met ſekere Ceremonien, of van ſyne Kerſerlyke Majeſteit ſelfs, dat hedendaags weinig geſchiet; of van ſyne Heiligheit den Paus, maar meerendeels, door de *Comites Palatinos*, (die van ſyne Keiſerlyke Majeſteit Gevolmachtigt zyn) daartoe gecreëert, en met het nodigſte Schryftuig, namentlyk, Inkt, Pennen en Pampier, met ſonderlinge Vryheeden en Gerechtigheden beſchonken en begiftigt.

Dese *Notarii* of Notarissen, werden anders wel Openbaare Schryvers; *Tabelliones*, van de Tafels, waarop men voordesen heeft geschreeven; Item *Librarii*, als die alles wel weegen en wikken moeten, genaamt. Zy werden ook Rechters, namentlyk *Judices Ordinarii* en *Chartularii*, Registermeesters of bewaarders genaamt, om datzy voor desen van den Keiser bevoorregt zyn geweest, dat de geene die wilden, voor haar Rechten, of het Recht hebben moogen bevorderen. Alsoo worden noch hedendaags van haar Volmachten gegeven, *Protesten* en *Appellen* aangeteekent, en andere diergelyke saaken gedaan, welke andersints eigentlyk aan de Overheeden en Gerechten te doen stonden.

Een *Notarius* werd meede *Servus Publicus*, of een Openbaar Dienaar genaamt; niet dat hy volgens syn stant een Knecht is, maar om dat hy aan alle die synen dienst begeeren, so wel den Armen als den Ryken, Amptshalven en tegens behoorlyke betalinge, schuldig is te dienen. Waarom dan de Notarissen, wanneer men deselve hunne belooning geeft, bankvast gemaakt werden, en zich alsins moeten laaten gebruiken. Aldus kan even deselve Notaris, die tegens iemandt eene *Retorsie* of Protestatie geinsinueert heeft, aanstonds wederom versogt en te werk gestelt werden, om een Contra Protest tegens den geenen te insinueeren en aan te seggen, dien hy van te vooren bedient heeft; alhoewel het beeter is, dat se geheel onpartydig blyven.

Het werk der Notarissen is in het bysonder, Instrumenten op te stellen, in wat voor saaken dat het zyn mag; als *Obligatien*, *Contracten*, *Verpandingen*, *Cessien*, *Supplicatien* en diergelyke. Vermits

mits wy nu ſien, dat deeſe van waarde gehouden werden, hoe veel te waardiger moeten wy Gods beloften ſchatten, die zich in de gantſche Heilige Schriftuur met het ſweeren van eenen eedt verpligt heeft: *Waarlyk ik ſegge u, wat gy gedaan hebt aan den minſten uit deeſe myne Broederen, dat hebt gy aan my gedaan.* Waarom ſoude de Menſch daar aan twyffelen? De eene menſch vertrouwt den anderen op eenen brief, die van Notaris en getuigen gemaakt is, en waarom ſou den menſche Godt niet vertrouwen, die ſeeker in ſyne beloften is, en voor wien alle Schepſelen in den Hemel en op der Aarde getuigen.

Onlangs was 'er een, die wel geen ander Stamhuis wiſt, als een arm Boeren-hutjen, nochtans heeft hy klaar betoont, dat juiſt alles geen ſtroo in 't hooft heeft, wat onder een ſtrojen dak gebooren is, vermits deſe door de Studien ſo veel toonde, dat men ſien kon, dat ook de Knoppen tot Rooſen werden. Wanneer deeſe noch in de laagſte Schoolen, met het lopen aan het Hoff van ſeekere groot Heer de Koſt ſocht, en daar door niet alleen met het Huisgeſin en Dienſtbooden in kenniſſe raakte, maar ook met den Heer ſelfs, welke een ſeer genadig welbehaagen aan de verſtandige en beſcheidene aanſpraak en de gaauwe loopjes van deeſen *Ollaris Scholaris* hadde. Bracht hy onder anderen eens de ſinryke vraage voort aan ſyne Genaade: Hoe veele ellen Laaken Godt Almachtig tot een Rok en Broek noodig hadde? vermits Godt ſo oneindelyk en groot is, dat hy Heemel en Aarde vervult. De genaadige Heer krabde hierover het hooft, en wiſt op geenderlei wyſe deſen knoop

op te loffen; hy geloofde wel, zeide hy, dat de Broek grooter moefte zyn, als die van den Heer Burgermeefter tot *Lucern* in Switferlandt. O neen, zeide de fcholier hier op, met feeven of acht ellen op 't hoogfte, kan Godt feer wel gekleed werden met een Broek, Wambes en Rok; want Godt fegt by de Evangelift *Math.* xxv. *So veel gy een van deefe myne minfte Broederen gedaan hebt, dat hebt gy my gedaan*; nu ben ik een van de minfte; wie dan my, gelyk ik van UE. Gen: niet anders wil hoopen, in 't geheel kleeden fal, die geeft Godt felfs een fpikfpelder nieuw kleed. My, my, let hier op, *Furir*, My, let hier op *Caffier*, My, let hier op *Portier*, My geeft gy het, zegt Godt, wat gy den Armen geeft.

Met recht is *Mifericordia*, *generis fœminini*, de Barmhertigheit van 't Vrouwelyke geflacht, want men fegt de Barmhertigheit, vermits defelve meerder by het weekhertige Vrouwelyke geflacht, als by de Mannen aan te treffen is. Defe Deugt heeft onder anderen den Armen toegedraagen, feekere vroome Vrouw, die ik ondertuffchen maar Vrouw *Beniga*, met den toenaam Goedhert, wil genoemt hebben. Wanneer defe eens op een tydt van een arm en half nakendt Menfch, om een ouden lap aangefprooken wierd, om daarmeede fyn elendig Lichaam te bedekken, fond zy aanftonds haare Meid, dat die hem uit de Kleerkas een hembt haalen foude, die ook aanftonds deefe ordre volbracht; en op dat zy voor een goede Huishoudfter mogte te Boek ftaan, bracht zy een oud verfleten en wat gefcheurt hembt af; waar over de braave Vrouw geen kleine kleur kreeg, en in defe loffelyke ongeduldigheit uit-

uitbarste: wel gy slimme Feex! erge Hex! aanstonds loopt en haalt een ander en beeter hembt hier; het soude immers voor my eene eeuwige schande zyn, ja fy duivel, de grootste schande, wanneer ten jonsten daage voor alle Engelen en Heiligen Gods en het geheele Menschelyken geslacht, de Heere dit verscheurde hembt soude toonen, en seggen: Siet, dit Kleed heeft my dese Vrouw gegeven. Fy, fy, fy!

My hebt gy 't gegeven; My, merkt dat (Hatschir) Helbardier; My, merkt dat *Sumelier*; My, merkt het *Cavalier*; My, geeft gy, dat gy den Armen geeft, en dat sal ik u so wel tydelyk als eeuwig vergelden.

Maar gy zegt: ik hebbe het maar aan eenen Bedelhondt gegeven. Ach! veracht dese honden niet. Een Hondt is immers onder de Schepselen Gods niet het minste; te meer, vermits hy om syne trouwe en waaksaamheit voor den Mensche seer nuttelyk is, gelyk 'er ook van eenige Honden met veel lof gesproken werd. Van den Hondt van *Tobias* word in de Schriftuur gemeldt, dat hy namentlyk op eene verre reise by hem was gebleeven, en dat hy in de te rug reise wederom vooruit liep, en de aankomst des Soons aan de Ouders met veele streelingen bekent maakte. *Tob*: V: en XI:

Het Lichaam van den H: Martelaar *Duka*, dat naakt in het opene Veldt geworpen was, heeft een Hondt neerstig voor de Roofvogels beschut; terwyl een andere Hondt eenen Rok aanbracht, die moogelyk eenig Harder onder eenen Boom hadde laaten leggen, op dat het Lichaam mogte bedekt werden.

Seker Hond tot *Ulyssippon*, gelyk genoeg bekent

kent is, heeft dag en nagt het hoogwaardige geleidt, wanneer het naar eenen fieken gebracht wierd; felfs foo, dat hy de geene die de knien niet boogen, tegens de grond gefmeeten heeft. *Paq: de Canibus.*

De Jagthondt des voornamen Edelmans *Gotthardus*, heeft hem daagelyks een Broodt van de Tafel weggenoomen, en by den H: *Rochus* in de Woeftyne gebragt. *Vit.*

Een fekere *Attilla* genaamt, reed uit om te Jaagen, en als hy een groot wild Swyn vervolgde, heeft zich het felve na de arme hutte des H: *Bafiolus* begeeven, knielde voor denfelven met de voorfte pooten needer, en eerde hem op defe fyne beeftige manier; waarom de Honden dan dit Dier niet alleen verfchoonde, maar zyn ook van s'gelyken nevens het felve op de Aarde nedergevallen. *Rotard: in Vit:* Wegens *Otto* van Brandenburg, is ieder een bekent, dat als hy door den Biffchop *Ludolphus* in den Geeftelyken Ban gedaan was, feekere Hondt niet een ftuk Vleefch van fyn Taafel heeft willen aanneemen, fchoon hy van te voren drie daage lang was opgefloten geweeft, en niet een brokje Broodt bekomen hadde; 't gene dan aanleidinge gegeven heeft, dat hy zig naderhand weder om aan de Kerke heeft onderworpen. *Chron: Bront.*

Men is wel gewendt fpottenderwys de arme Menfchen Beedelhonden te noemen; maar defe Honden konnen iemand tot de Eeuwige Zaligheit helpen, wanneer men haar mildelyk mededeelt: Want Godt fegt: *My hebt gy het gegeven.*

Aan d'Armen een aalmoes te geeven, is een groot en aandachtig werk in de Goddelyke oogen, ja fodanig dat de Wyfe *Salomon* fegt: *Die zich*

zich des Armen ontfermt, *die leent den Heere*. *Prov*: XIX: Van *Sem* de Soon van de Patriarch *Noach*, werd door d'uitleggers der H: Schriftuur verhaalt, dat deselve noch eenige hondert Jaar met groot geluk in de Wereldt geleeft heeft, en wanneer de Patriarch *Abraham* hem daar over vroeg, waarmeede hy dit doch aan Godt verdient hadde? Gaf hy tot antwoord: dat hy in de Arke syns Vaders, en Dieren alle dagen de spysen hadde uitgedeelt, op datse niet van honger stierven, waarover hem Godt so deftig op deese Wereldt met geluk gezegent hadt. *Vega Dom*: VI: *post Pentecost*: Indien nu Godt het Voêr, dat men aan onvernuftige Dieren geeft, niet onbeloont laat, hoe sal hy dan niet beloonen, de weldaaden die aan d'arme noodlydende Menschen beweesen werden. ô! Wat voor verdiensten in den Hemel en op der Aarden sal zich wel d'Heer *Ferdinand* versamelen; hy is immers een aandachtig Heer, hy send alle daagen, ten minsten alle weeken, een ryke aalmoes in het Gasthuis: de Armen noemen hem niet anders als haaren *Bonifacium*, haaren Weldoender; ja 't geene *Joseph* voor de Egytenaars was, dat is hy voor d'armen. De Raave heeft aan *Elias* by de Beeke *Tarith*, maar een stuk Brood en Vleesch gebracht, maar deese stuurt somtyds heele Ossen en Kalveren in meenig Klooster; dat is wat anders te seggen, als *Godt helpje!* ô Wat grooten loon vergadert dese aandachtige Heer niet, by Godt den Alderhoogsten! die belooft heeft, dat hy een dronk waaters niet wilde onbeloont laaten. Dese Heer *Ferdinand* sal buiten twyfel by een Heilige *Martinus*, die ook ten voordeele der Armen, synen Man-

Mantel in ftukken fneed, in d'eeuwige Glorie fitten.

Weeft verfeekert, myn goedhertig Menfch! dat gy miffchien meede aan een arme iets gegeven hebt, dien gy voor eenen armen bloedt hebt gehouden; en ondertuffchen is het moogelyk Godt feifs geweeft; gelooft daarenbooven ook, dat gy fomtyds eenen armen Bedelaar voor uwe Huisdeur met rouwe en harde woorden hebt aangetaft, die in Bedelaars gedaante (mogelyk) ons Heere felfs geweeft is, en dat gy alfoo aan u Verloffer een fchamperlyk verwyt gegeeven hebt. Daarom is het raadfaamft, vermits *Chriftus* meenigmaal in Bedelaars kleêren, in Beedelaars vodden, en in Bedelaars lappen zich verkleet, tegens de Arme en nootlydende niet rouw en grof, maar barmhertig te zyn; want tuffchen Bedelaars en Bedelaars is quaat onderfcheit te maken; wie maakt betere Beurfen en Sakken, waar in men het geldt het feekerfte kan bewaaren, als de Bedelaars? waarom ons dan de gezegende Verloffer felfs geraaden heeft: Maakt u (*Sacculos*) Beurfen, die niet verouderen, eenen Schat die niet afneemt in den Hemel; geeft Aalmoefen aan d'Armen, dat is een Schat die voor alle Dieven fecker blyft. Tuffchen *Mendicus* (een Bedelaar) en *Medicus* (een Arts,) is mede maar een klein onderfcheit, want een Bedelaar is de befte Arts, die te meermaalen met fyn *Godt loon het!* het quaadt van u Lichaam en Ziele kan afkeeren. *Gennadius*, is volgens het feggen van den Heiligen Vader *Auguftinus*, daarom tot het Waare Geloof gekomen, om dat hy mildadig geweeft is tegens de

de Bedelaars. *Ludovicus* de Duitſche Koning tot *Regensburg*, is door Aalmoeſſen, die hy rykelyk onder de Bedelaars liet uitdeelen, oogenſchynelyk van een doodelyke ziekte verloſt geworden. *Baron*: *Tom*: x.

E aldereerſte Soldaat is de Arts-engel *Michael* geweeſt, hebende het eerſte de Waapens opgevat, tegens den hoogmoedigen *Lucifer*, en deſen hovaardigen makker eindelyk in den diepſten afgrondt geſtooten. Alle wakkere Soldaten moo-

moogen gesaamentlyk ook daarop roem draagen, dat de Almachtige Schepper des Hemels ende der Aarden, met geen naam in het Oude Testament sodanig gepronkt heeft, als met die van *Heere der Heirschaaren*; gelyk hem dan behalven de andere Propheeten *Jesaias* 57. *Jeremias* 81. en *Zacharias* 40. maal *Heere der Heirschaaren* noemen.

Alschoon 'er eenige voorgeeven, als of *Militia* den Oorlog, en *Malitia* Quaadaardigheit van Vader en Moeders wegen eigene Gesusters zyn, en malkanderen so wel gelyken als de Wolf de Wolfin; en dat Soldaat en Ondaat seer wel met malkanderen overeenkomen; so vindt men echter meenigmaal het tegendeel, en somtyds so Heilige gemoederen onder het Harnas, als onder een hairen kleedt.

Onder d'eerste die de gezegende Heilandt met synen Goddelyken Mondt gepreesen, en daar van hoog opgegeven heeft, was de Hooftman tot *Capernaum*. Wat voor een rechtschaapen Krygs-*Officier* dese geweest is, kan daaruit duidelyk gesien werden, vermits hem syne onderhebbende soo naauwkeurig gehoorsaamden: *Gaat, ende hy gaat: Komt ende hy komt. Matth*: VIII: Waar uit lichtelyk te besluiten is, dat hy haar hunne Maandgelden vlytig betaalt heeft, en dat zy daar door geene redenen tot steelen en rooven gehadt hebben. Ten tweeden, so is hy selfs persoonlyk na den Heere *Christus* gegaan, daar hy doch andere Bedienden genoeg hadde; waar vind men altoos sulke Heeren, die so sorgvuldig voor haare Dienaars zyn. Ten derden, so heeft hy een so vast gegront Geloof gehadt, dat ten desen opsichte de Zaligmaaker een open-

baar Wonderwerk gedaan heeft, en fynen elendigen fieken Knecht aanftonds gefont gemaakt; maar te gelyk ook voor eene groote meenigte Volk den Hooftman boven alle gepreefen heeft: *Voorwaar fegge ik u, ik en hebbe felfs in Ifraël fo grooten Geloof niet gevonden*; en alfo was 'er niemand uit het geheele Landt, van alle hooge en laage Stands-Perfoonen, fo lofwaardig, als defen Soldaat.

Longinus een Hooftman over hondert, welke onder de Lyfwacht van *Pilatus* by de kruiziginge van *Chriftus* tegenwoordig is geweeft, was gebooren in het Koninkryk van *Napels*, in de Stadt *Cozenza* in *Calabria*, *Baron: in ann:* 34. Defe is uit de Heidenen d'eerfte geweeft die aan den Heere *Chriftus* gelooft heeft. Want wanneer hy by den doodt van *Chriftus* fag, dat het heldere Sonnelicht verduiftert wierd, de Steenrotfen van een kloofden, de Graaven zich openden, en dat de geheele Aarde beefde, fo heeft hy opentlyk *Chriftus*, als den Waaren Soon Godts, erkent: feggende *Waarlyk deefe was Gods Soone*, hy heeft daarover ook vol berouw op fyne Borft geflaagen, het welke byna alle fyne onderhebbende Soldaaten navolgden, waar van dan in de Kerken het gebruik komt, dat de aandachtige Chriftenen gewent zyn op de Borft te flaan. Deefe Hooftman *Longinus* heeft naderhandt een feer Heiligen wandel geleydt, en is vervolgens naar verloop van twintig Jaaren tot *Cæfarea* in *Capadocien* om de Eere en Leere *Chrifti* jammerlyk gemartelt geworden.

Wat voor een lofwaardig Soldaat is de Hooftman *Cornelius* wel geweeft, die felfs van d'Engelen is befogt, en van den H: *Petrus* Gedoopt ge-

geworden? *Hy was Godtzaalig en Godvreesende, met geheel ſyn Huys, doende veele Aalmoeſen aan het Volk, ende Godt geduuriglyk biddende.* Act: x. Niets anders als Vroom en Godtvreeſende was deeſe Soldaat: waarom dan het woord *Caſtra*, een Leegerplaats, geenen anderen *Echo* heeſt als *Aſtra*, een Geſtarnte. Want een Soldaat kan ſo wel een goede Conſejentie hebben in ſyn Tent, als een Monnik in ſyn Convent; men kan te gelyk wel groote couragie hebben, en nochtans Godvreeſende zyn; men kan ſo wel Bidden in de *Caſa matta* (Verwulfſels onder de Wallen.) als in *Caſa Sancta* (in het Heilige huis of de Kerk) Men kan by eene Borſtweering, met den openbaaren Sondaar wel op de Borſt ſlaan: men kan de Kogel in den mondt neemen, en nochtans met het herte Godt looven; men kan midden onder het Schieten eenige Schiet-gebeedekens tot Godt ſenden; men behoeft op de Verlooren Schildwacht, nochtans der Zielen-heil niet te verlieſen; den Soldaat is ſyne Patroon-tas niet hinderlyk, dat hy niet te gelyk den Patroon in den Heemel ſoude konnen vereeren. Om kort te gaan, en Soldaat kan gelyk alle andere, Vroom en Heilig leeven; waarom dan ook de Heilige Voorlooper *Chriſti*, Johannes den Doopert, wanneer de Soldaaten hem wegens haaren Zielen-heil om raad vroegen, haar niet beval, dat zy haaren ſtant ſouden veranderen, en het Geweer aan een kant leegen; maar alleen, datſe met haare Beſoldinge ſouden te vreeden zyn, en niemand iets ontvreemden; noch overlaſt ſouden aan doen: *Laat u vergenoegen met uwe Beſoldinge, enz:* Luc: 11: Daar zyn ook ſeer veele Heilige Soldaaten te

tellen, namentlyk, *Sebastianus*, *Martinus*, *Georgius*, *Eustachius*, *Guilelmus*, *Florianus*, *Mauritius*, *Alexander*, *Cyrion*, *David*, *Josua Castulus*, *enz:* Ja daar zyn 'er so veele, dat ik voor weinig Jaaren tot *Gratz*, eene geheele Littaany van Heilige Soldaaten, in Druk hebbe uitgegeven.

Maar dat 'er ook veele slimme, ondeugende en geweetenloose Soldaaten te vinden zyn; sal niemandt lochenen; want men vind somtyds een Soldaat die maar den blooten naam heeft; voor 't overige legt hy de meeste tydt te Schuilenburg by de Haasewaard in het Quartier, en de naaste Distelateur moet hem geduurig op 't minste Krygsgerugt voor drie groot aan hert voorsien. Een ander pronkt meerder met de *Plumagie* als met de *Couragie.* Een ander verstaat zich beeter op de vastigheit van een Taafel-Pastey, als op die van een Bolwerk. Een ander maakt meer werk van de Casaquen als van de Baraquen: meenig een bevlytigt zich meerder op het Hairpoeyer, als op het Schietpoeyer: meenig een steekt meerder in syn Slaapmuts, dan in de Stormhoedt; een ander hoort liever het spelen der Fluiten, als dat der Flinten; meenig een bemint meer de Bonte Sabels, als de ysere, enz. Seeker Ridder in Portugaal was niet veel beeter gestelt; want wanneer Koning *Emanuel* van Portugaal op een tydt uit bysondere aandachtigheit voor zich een Schotel eeten wilde laaten vervaardigen, alleen van diergelyke saaken, die geen bloedt hebben, noch van bloedt voortkomen, en dat de Keukenmeester zich daar over tamelyk beswaard vond, om dat de tydt te kort was; so trok

trok ſeeker Edelman een daarby ſtaande Ridder ſeer onvoorſiens den Deegen uit de ſcheê, en reykte die den Koning toe, ſeggende uwe Majeſteit mag zich hier van ſeer geruſt eene ſpyſe laten toemaaken, want deſe heeft ſekerlyk geen bloedt, ook heeft hy 't noit geſien. Let hier op: *Martiales* is een Poëet geweeſt, doch hadt meer verſtandt van het Singen, als van de Klingen; en heeft daarom ſoo ſchoonen Naam te vergeeſs gedraagen, gelyk ook noch veele Soldaaten, ſyns gelyken gevonden werden.

Daar worden ook eenige Soldaaten gevonden, die aan het Hemelſche of Goddelyke weinig of nooit gedenken. *Exod*: XVI. word geleeſen, dat wanneer Godt Almachtig het *Manna* of Hemelbroodt aan de Kinderen *Iſraël* in de Woeſtyne toeſchikte, dat daar van geheel niets in het Leeger gevallen is, alwaar haare Tenten opgeſlaagen waaren; maar buiten of *rondom het Leeger. Rupertus Abbas*, ſegt dat door ſulk Hemelbroodt allerhande Hemelſche Genade verſtaan werd: maar die vallen ſelden in een Leeger, maar buiten het ſelve, vermits doorgaans daarin meerder Ondeugden als Deugden aan te treffen zyn. De Soldaaten hebben ook wel haare uitgedeelde tyden om te bidden, en men ſal meede wel ſien dat eenige zich ſoo wel op de Rooſekrans als op de Pikkrans verſtaan, en al ſo gaauw zyn, tot het *Salve Regina*, als tot een generale *Salve* te geeven; daarentegens vind men een veel grooter getal, by welken het bidden ſoo ſeldſaam is, als by de Mauritanen de yskegels; maar die in tegendeel deftig ervaaren zyn in de *Arithmetica* des Satans, en ſeer

gaauw de Heilige *Sacramenten* , Millioengewys weten te *multipliceeren. Johannes* en *Jacobus* , wierden genoemt *Boanerges* , *'t welk is Soonen des Donders. Marc.* III. maar de Soldaaten verdienen deesen naam meenigmaal beeter, wyl het doorgaans niet weinig onder haar , selfs by mooi weer , Donder, Blixemt en Hagelt.

Seeker Boer zeide boertender wyse , en om dat hy van de Soldaaten seer geplaagt wierd, dat hy altoos badt, dat Godt Almachtig het bidden en wenschen der Soldaaten mochte verhooren, de oorsaak was deese: om datse meest altoos vloekken : de Duivel haal my , de Donder slaa my , ik wil sterven , in des Duivels naam , enz :

De Soldaaten moeten seekerlyk een goeden moed hebben, en dat wel eenen Heldenmoed; maar men vind onder deselve meerder Moedwillige als Willige moedige. De Visschers vingen in oude tyden somtyds Meerminnen in het Water , maar onse Soldaten vangen die seer dikwils op het droge Landt, en zy hebben geene Beleegeringen liever , als by *Maagdenburg* , so dat byna gene Maagdt en eerlyke Dochter , voor haar seeker is.

De ongelukkige *Esau* moeste een Soldaat worden, volgens de Voorseggingе synes ouden Vaders *Isaac. Op u Swaert sult gy leeven. Gen* : XXVII. Hoe deesen nu gesint was , is genoeg bekent, vermits hy niets meer socht als Wilbraad. O hoe veel Soldaten zyn 'er syns gelyken , voor welke geen Wildbraad seeker is , zyn 't geene Dieren soo zyn 't Deerens enz : Wanneer men eenige Soldaaten de Planeeten recht soude leesen, dan souden seeker *Mars* en *Venus* den voorrang hebben. Sulke Soldaten zyn wel de beste, voor welken de vyandt siddert ,

maar

maar niet voor welke de Kiften en Kaften fidderen ; alfchoon het minfte deel van deefe Menfchen geftudeert hebben , foo weeten zy nochtans uit de *Grammatica* voornamentlyk de *Verba aufferendi*; dat is , zy verftaan haar op 't rooven. By de veroveringe der Stadt *Jericho* heeft *Jofua* op Gods bevel laaten uitroepen , dat niemandt van het Leeger onderftaan foude iets te rooven ; en fiet! van foo veele duifent Soldaaten was 'er maar een , die Kromme vingers hadde , namentlyk *Achan*, *Jof:* VI. en VII. Tegenwoordig foude men 'er feekerlyk meer vinden, die dat Goddelyke Verbodt fouden overtreeden.

Landfpergius de Paff: art. 48. fegt : dat als d'Heere *Chriftus* ter dood veroordeelt wierd , dat hem eenige meedogen-hebbende Vrouwen van de befte foetfte Wyn hadden gefonden , op dat hy de pyn en fmerten des te lichter mogte uitftaan , om dat *Salomon* felfs by fynen tyd bevolen heeft, dat men diergelyke Menfchen goeden Wyn foude toereiken ; maar dat de roekeloofe Soldaten den befte Wyn felfs uitgedronken , en den Heilandt niets anders als eenen drank van Gal en Myrrhen voorgehouden hebben. Dat de Soldaten doen ter tyd befchonken zyn geweeft , getuigt *Taulerus*, en haald tot dien einde uit de LXIX. *Pfalm* aan : *Ik ben een fnaarenfpel der geenen die fterken drank drinken.* By deefe onfe tyden , befchimpt men der Soldaten befchonkenheit foo fterk niet , vermits die arme drommels fomtyds ook grooten dorft moeten uitftaan , foo dat haar meenigmaal troubel en ftinkent Moeras-water fo goed voorkomt , als of het Spaenfche Wyn was ; maar datfe haar al te beeftig vol drinken , en noch daarenboven de Vaaten den boôm in flaan , dat loopt al te ver.

 Voor

Voor't overige moet een iegelyk vernuftige bekennen, hoe nuttelyk voor de geheele Wereldt der Soldaten ſtant is, vermits ſonder diergelyke dappere Krygslieden veele Landen en Ryken niet ſouden konnen ſeeker blyven; geheele Chronyken en Boeken zyn vervult met de heerlyke daaden der ſtrydbaare Helden; en ik ſoude vertrouwen eerder de Sterren des Heemels te tellen, als de onſterffelyke naamen der geenen, die tot beſcherminge en tot nutte der Chriſtenheit, tot behoudenis des Vaderlands, en tot Gloorie van haaren Vorſt gevochten hebben. Al ſedert tamelyk veele Jaaren, heeft men genoegſaam, de Ridderlyke vuiſt der Duitſche Natie ervaaren, en hoe deſelve met een onverſchrikt gemoed, den pochende Turksſchen hoogmoed gedemt heeft; en daar over by Godt en de Wereldt eenen altoos duurende Heldennaam verdient. Dat'er nu in deeſen ſtant ook eenige gebrekkige te vinden zyn, daar over heeft men zich ſoo ſeer niet te verwonderen, want men ſiet ſelden eene Beemde ſonder Molshoopen, en men ſal nooit een Pottemark ſonder ſcherven of gebrooken Potte vinden.

DE

DAt een Admiraal, die als het voornaamste Opperhooft eene Oorlogs-Vloot commandeert, in even ſoo hooge Eere te houden is als een Velt-Maarſchalk, die over een Leeger te Landt het gezag voert, daar aan kan niemand met eenig recht

twyfelen. Ja daar zyn veele, die de Zee-Helden verre ſtellen boven de geene die in 't Veldtſlag leveren, ſeggende dat tot haar Beroep eene noch grotere Wetenſchap en Stoutmoedigheit vereiſcht werd. Ik mag my niet verſtooten deeſen twiſt te beſliſſen; nochtans is het ſeker, dat een Veld-Maarſchalk, eerder te Paart tuſſchen de Regimenten heen en weer reiden, en waar 't eene of 't andere ontbreekt, ſien, en herſtellen kan, dan een Admiraal op ſyn overgroot Zee-Paart tuſſchen de Scheepen van eene Vloot kan kruiſſen; voornamentlyk wanneer het ſlaan tegens den Vyand begonnen heeft, werdende vereiſcht, dat van te vooren op het geen 'er mogte voorvallen, reeds de noodige voorſorge gedraagen is. Ook is het wel ſeker, dat alſchoon men op het Landt ſo wel van de Kanon als Muſquetkogels, volgens de hedendaagſche trant van Moorden, den doodt te verwachten heeft, als op Zee, dat men nochtans op 't Landt ſo bevreeſt voor 't verſuipen niet behoeft te zyn, dan op 't Water, wanneer de Scheepen in de grond geſchooten werden. Men behoeft zich ook te Landt ſoo veel niet voor 't Vuur te wachten als op Zee, alwaar de vreeſelyke Branders hier en daar in ſtilte aan Brood klampen, om de Scheepen in vlam te ſetten. Aan hoe veel gevaar is eene Vloot niet bloot geſtelt, wanneer een vreeſelyke ſtorm opkomt, dat de Scheepen tegens de Klippen aan ſtukke geſtooten, en door de dieptens verſlonden werden, of op de Santbanken ſitten blyven? waar van de Leegers te Landt geen noot hebben.

Of nu de naam *Admiraal* van de Keiſer *Auguſtus* of van *Tiberius* afkomſtig is, daar over zyn het de Schryvers noch niet eens. Eenige

wil-

willen dat wanneer de Capitein Generaal van *Augustus* over de Vlooten op de Fransche Kusten aan den Keiser met een Brief bericht gaf, van eenige op strant doodleggende Meerminnen en andere Zeegedrogten, dat dese Keiser hier op antwoordende, hem *Præfectum Admirandum* (wonderbaaren Scheepsvoogd) soude genoemt hebben; andere schryven dit aan *Tiberius* toe, en dat daarvan de voornaamste Zee-bevelhebbers, tot op onse tyden, Admiraals genoemt zyn geworden. Doch nog andere willen den oorspronk van desen Tytel jonger maaken: Namentlyk, dat als *Colon* (die andersins onder de naam van *Columbus* bekent is) van de ontdekkinge der nieuwe Wereldt, in Spanjen te rug quam, dat hem Koning *Ferdinandus* in Castilien tot een Zee-Held over de Wereldt-zee hadde gemaakt, en met d'Eernaam, dat hy *Admirabilis*, of verwonderlyk souden genoemt werden, begiftigt hadde: en dat het hier van daan quam, dat naderhand ook de andere Volkeren van *Europa* haaren voornaamsten Scheeps-bevelhebber, den Tytel van admiraal gegeven hadden.

Johannes; desen Kancelier des Heemels, desen Chronykschryver Gods; desen Hoogvliegenden Adelaar; desen Geliefden van *Christus*; gepresenen van *Christus*; gelaafden van *Christus* en Apostel, heeft eens den wyden, den breeden, den schoonnen, den scheinenden, den Vreedevollen, den Vreugdenvollen Hemel geoopent gesien, en daar in eene ontelbaare menigte der beminden Uitverkoorenen van alderhande staaten: *Apoc:* VII. *Hy sag eene groote schaare, die niemand tellen en konde, uit alle Natien ende Geslachten, ende Volken ende talen* &c. Ik soude wel graag moogen we-

weten of 'er ook Soldaaten onder geweest zyn?

Men vind dappere Soldaaten; soo was seekere Portugees die op een Eylandt dat van de Turken belegert was, zich soo ridderlyk queet, dat hy, wanneer syne loode Koogels verschooten waaren, zich selfs met het Musquet de tanden uitstiet, deselve daarop laade, en stoutmoedig na den Vyand schoot, en op deese wyse synen Vyanden de tanden dubbelt toonde, *Jaric: Hist: int: 3. c.* 28.

Men vind bevreesde Soldaaten, gelyk seeker voornaame Polak, die onder het slaan met de Moscoviters het haasepat koos, maar daarvoor van synen Koning *Boleslaus* de derde een slecht drinkgeldt onfing, vermits die hem een Haasenvel benevens een Vrouwen Spinnewiel toesont, tot een kenteken van synen kleinen moed, waarover deese sodanig beschaamt was, dat hy zich na het Voorbeeld van *Judas* den Apostel, of om beter te seggen den Apostaat, verhing; Een sodanigen moest niet heeten Soldaat, maar Salaat, als die meer Oly dan Asyn, meer sagtigheit als scharpigheit by zich hadde. *Cromer. Lib. 6.*

Men vind ongelukfalige Soldaaten, gelyk *Johannes* Hartog van *Anjou* was. Deese vermeende het Koninkryk *Napels*, dat *Alphonsus* van Arragon reeds besat, wederom te veroveren, en daarom liet hy op syne Oorlogsvaandels deese woorden uit het Evangelie van *Johannis* schryven: *Missus, cui nomen erat Johannes*; Hy was gesonden wiens naame *Johannes* was. Deese schimpelyke bespottinge betaalde *Alphonsus* op deselve wyse, want hy liet op syne Oorlogsvaandels

dels ſchryven uit het ſelve Evangelie, de kort daarop volgende woorden; *Et ſui eum non receperuns*; En de ſyne hebben hem niet aangenomen. *Maſon* f. 242.

Men vind Buyt ende Buydelbeminnende Soldaaten; gelyk die was, die op buit uitreedt, en den aldereerſten die hem ontmoete, ernſtig vraagde: of hy een Edelman of een Boer was? Wanneer hy nu antwoorde, dat hy een Boer was? Goed zeide hy ſoo trekt u ſelfs de Kleeren uit, en geef ſe my, maar indien gy een Edelman geweeſt waart, ſoo ſoude ik het u gedaan hebben. Voor ſodanige Complimenten, danke hem de drommel. *Maſon* f. 162.

Men vind verſtandige en ſcherpſinnige Soldaaten, gelyk de dappere Deenſche Koning *Fridlevus* was, die op ſeekeren tydt de ſtarke Veſting *Daſlinum* belegerde, en wanneer hy al aan derſelver veroveringe begon te twyfelen, beſloot hy ſe met een Krygsliſt te verraſſen, wel wetende, dat *Ars*, de Konſt, en *Mars*, de Oorlogs-God, Oort en woordshalven bevriend zyn. Hy liet derhalven alle ſwaluwen, die uit deeſe Veſting quamen vliegen, door ervaarne Menſchen opvangen, haar onder de vleugels brandende Swam en Lont binden, en lietſe daarna te gelyk wederom wegvliegen; deeſe volgens gewoonte wederkeerende in haare bekende Huiſen en Schuuren, hebben daar door in korten tyd de Stad op vier hoeken in den brand geſtooken, waar door de Belegerden gedwongen wierden de Poorten te openen, vermits het haar onmogelyk was om Water en Wapens te gelyk te konnen draagen. *Olaus Magn*: f. 240.

Men Vind Godlooſe Soldaaten, gelyker een

was

was onder de Regeering van *Eduard* Koningvan Engelandt. Deese roekloose Soldaat, hadde tot *Handliton* in Schotlandt de Kerk van onse Lieve Vrouwe berooft en wanneer hy het beelt van de H. Maaget geheel hadde geplundert, en doende was om met de onrechtveerdige buit uit den Tempel te gaan; soo is een groot houten Kruis, het welke boven van het verwulf af hing (soo als men in oude Kerken siet) om de aangedaane smaat der Moeder des geenen die 'er aanhing te wreeken, deesen snooden roover (*Mausser oder Mausskopff*) op den Kop gevallen, en heeft hem aanstonds dood tegens den grondt gesmeeten. *Boëtius in suasco* L. 15.

Men vind strydbaare en Heldenmoedige Soldaaten, soo was seeker Oostenrykshe *Leopoldus*, die soo sterk en dapper met de Vyanden gevochten hadde, dat syn Kleedt, dat eerst wit was, door de meenigte van het bloed syner Vyanden overal rood geverft wierdt, en alleen maar een strook daar van wit bleef, namentlyk om de lenden alwaar syn Krygs-gordel was gebonden geweest, van welke Heldendaadt naderhandt op 't goedvinden van Keyser *Henrik* de VI. het Oostenrykshe Stamwapen, zynde schoon rood, met een witte dwarsbalk noch tegenwoordig pronkt. *Lips: Ep: cent: ad Ger:*

Men vind Soldaaten van allerhande slag te Waater en te Landt. Doch de strydt te Waater is seekerlyk veel gevaarlyker. Wy zyn hier alle met malkander in een Schip, en moeten op de Zee deser Wereld t'saamen dobberen. Maar wat sien wy dus in Zee steekende? Immers niets als water en Hemel; soo moet ook een rechtschapen Christen de grootste en meeste sorg om den Hemel hebben. By

By veele heeft de ſorge om den Hemel voor alle andere den voorrang niet: en daarom is het ook geen wonder, dat de Scheepvaart haares geheelen levensloops ſoo qualyk uitvalt, en dat men eindelyk door den doodt by de helle aanland en uitkomt. Want daar de ſorgen om den Hemel eens haaperen, daar haaperen alle andere ſorgen naderhand, en brengen ons in de grootſte ſonden. Alwaar men den Hemel eens weinig acht, daar acht men de ſorgen voor de huiſelyke ſaaken ſoo veel, dat men ſyn Volk op Son en Feeſtdaagen laat arbeiden, en maar om geringe oorſaaken uit de Kerken blyven. Alwaar men de Hemel eens niet en acht, daar acht men de ſorgen voor het lichaam ſoo veel, dat men wegens geringe beſwaarenis, de gebodene Vaſtendaagen overtreedt; dat men wanneer men ſiek is, de geſontheit door alderlei verbodene middelen ſoekt; dat men om de luſt te boeten waar na men haakt, de Eerbaarheit, Kuiſchheit en ſelfs de Echtelyke trouwe overtreedt. Daar men de Hemel niet acht, daar maakt de ſorge voor de Kinderen, dat men geen acht geeft om ter liefde van haar quade konſten, bedrog en valſchheit te pleegen, op dat men haar een ryke Erfeniſſe mag nalaten. En ſoo is het ook met alle andere ſorgen gelegen, die iemand aan het herte leggen. Waar de ſorge om de Hemel, die de eerſte zyn moeſt, eens aanſtoot of valt, daar ſtooten zich, en vallen alle andere ſorgen meede in ſwaare ſonden; Gelyk aan eene Trekſchuit (daar meer als een Paart voorloopt) wanneer het eerſte Paart dat aan de lyn en de haam vaſt is, ſtruykelt of valt, ſoo vallen alle andere Paarden die volgen, en de Scheepvaart en Levensloop,

word

word feer qualyk geftuurt, ja foo, dat men eindelyk het tydelyke en eeuwige leven verlieft.

Vermits nu de naam Admiraal van *Admirabilis* of verwonderlyk komt, foo behoort hy ook *Vitam Admirabilem*, een wonder heilig leven te leiden; want een Soldaat op Zee, behoort foo wit te fyn als fneeuw; het gevaar moet hem de goede gedachten niet uit het herte doen verdryven.

Maar wanneer hy met groffe fonden belaaden is, foo kan het hem gaan, gelyk als volgt: Uit de Haven der Stad *Japho* liep een weluitgeruft en rykgelaaden Schip met goed weer in Zee, in meeninge om naar *Tharfis* te zeilen, maar naauwelyks was het wat van Landt geftooken, of daar quam een fchrikkelyke fwaare ftorm en onweer op, de winden huilden vreeflyk, de baaren verhieven haar, en floegen niet alleen met geweldt tegens het Schip, maar ook daar over en daar in, ja de Zee woede foodanig, dat het gevaar van te vergaan alle oogenblikken voor oogen fweefde. Het Schip was in het uiterfte gevaar om te finken, het Scheepsvolk was met vreefe en fchrik bevangen, en daar is geen twyffel, of fe wenden allen moogelyken vlyt aan, om de Zeylen te ftryken, op dat de krachten van de Wind daar door op het Schip verminderen mochten, als meede om het water uit te pompen, datfe van boven ingekreegen hadden, en verder alles wat raadfaam geoordeelt wierd, by der handt te vatten; maar alles was te vergeefs: Het Schip bleef in 't felve gevaar van te vergaan. Vermits nu Menfchelyke vlyt niet helpen wilde, begaven zy zich tot de Geefte-

ſtelyke. Het Scheepsvolk badt ieder tot ſynen Godt, en riepen dien om hulpe aan: maar hoe veel Gooden datſe ook aanriepen, nochtans ontfingen zy geenen trooſt, en het Schip bleef noch al in gevaar. Eindelyk gebruikten zy het uiterſte middel dat men in diergelyke noodt by der hand vat. Zy naamen Kiſten, Kaſſen, Vaaten en Baalen, en wat'er noch meer van eenige ſwaarte en laſt in was, en ſmeeten het ſelve over boort, op dat het minder tegenhouden, en lichter voortkomen ſouden. Maar ook dit hielp niet. Het Schip bleef noch al in gevaar van te vergaan. Vermits dan alle aangewende middelen niets wilden helpen, viel haar in, dat dit eene andere reeden hadde, en dat 'er iemand in het Schip, d'oorſaak van dit gevaar zyn moeſt; zy wierpen derhalven Looten wie of dit weſen mocht? en het Lot viel op *Jonas*, die ſelfs beleedt dat hy voor des Heeren aangeſichte vluchtig, ende oorſaake van dit onweer was. En zy naamen *Jonas* op, ende wierpen hem in de Zee, doe ſtond de Zee ſtille van haare verbolgentheit.

Een Admiraal, benevens alle de ſyne, die te Zee dienen, moeten haare Dapperheit in alles toonen.

Want een Soldaat, als Salaat, waarby meer Oly als Aſyn is, verdiendt niets.

Soldaaten, die zich na de Winter quartieren haaſten, gelyk de Swaluwen na de warme Landen, verdienen niets.

Soldaaten die voor den Vyand beven, gelyk de bladeren voor den windt; verdienen niets.

Soldaaten, die eenen afkeer hebben van het ſlaan, als oſſe hair daarin gevonden hadden, verdienen niets.

Soldaaten, die wenſchen dat haare Paarden ſes voeten mochten hebben, om des te ſchielyker te konnen doorgaan, verdienen niets.

Soldaaten, die minder wonden konnen tonen, als een Raaf witte veêren, verdienen niets.

Soldaaten, die niet houden van Rommelen, Plagen, en Stommelen, als van 't ſlaan der Trommelen, verdienen niets.

Soldaaten die liever de goude Adelaar voor de Herberg ſien uithangen, als de Swarte Arent in het Oorlogs Vaandel, verdienen niets.

Soldaaten, die maar om *Gagie* en ſonder *Couragie* te velde trekken, verdienen niets.

Soldaaten, die de Boeren ſlegts Plaagen, met Schoppen en Slagen, zo dat de arme bloedjes van *St. Michaelis* tot *St. George* niet meer luſten te ſitten, verdienen niets.

Maar Soldaten die zich Dapper en Ridderlyk gedraagen, verdienen alles: want een Pluim op den Hoed, maakt geen Soldaat, anderſints ſoude ook de Hoppe een Krygs-Officier zyn: eene Sjerp om het lyf, maakt geen Soldaat, anderſints ſoude ook de Engel op Sacraments-dag een Soldaat zyn.

Een Piek op Schouder maakt geen Soldaat, anderſints ſouden de Booden die over Landt reiſen ook Soldaaten zyn.

Maar een aanſienlyke Dapperheit, onverſchrikte Edelmoedigheit, en een onoverwinnelyken Heldenmoed, maakt een Soldaat.

Inſonderheit moet de Menſch acht geven, dat hy een goed Soldaat is tegen het Vleeſch, de Duivel en de Helle. Derhalven vermaant ons de Apoſtel *Paulus: Strydet eenen goeden ſtrydt.* Waarom? Daarom, vermits:

Nie-

Niemand ſal gekroont worden, die niet Ridderlyk geſtreeden heeft.

De Heilige Apoſtel *Paulus* wekt een iegelyk Chriſten verder op: Arbeidet, bemoeit u, om als een goede Stryder van *Jeſus Chriſtus* te ſtryden.

Waar zyn dan onſe Vyanden?

De ſichtbaare ſult gy wel kennen, welke men getrooſt te gemoedt moet treeden; maar de onſichtbaare zyn de allergrootſte, als de Wereldt, de Duivel, de Sonde, en onſe eigene Begeerlykheeden.

Iet onbillyk heeft *Demades*, de Wysgeer van *Athenen*, de Trompetters Veld-of Krygs-Haanen genaamt, (volgens het ſchryven van *Athenneus*;) vermits in het Veld, alwaar men geene Uurwyſers heeft, gelyk in de Steeden, geene Haa-

Haanen, gelyk op de Dorpen, noch Klokken, gelyk in de Kloosters; in derselver plaatse de Trompetters gebruikt werden, die soo wel by nacht als by dag, waar slegts eenig gevaar te vreesen is, aanstonds Allarm blaasen, de Ruiters die mogelyk in goede rust te slaapen leggen, op te wekken, tot de Waapens, te Paardt en tot den Standart te roepen, tot het Gevecht aan te moedigen, en op te wekken, so dat 'er niemand gevonden werdt, hoe soet en sagt dat hy ook mag in slaap wesen, die op het hooren van het geluit der Trompetten, niet aanstonds de vaak uit d'oogen wryft en uit het Bedde springt; en daar het alles in de grootste stilte was, geraakt het geheele Leeger door het geklank der Trompetten aanstonds in volle Allarm, soo dit het geene dat de Catholyke Kerke van den Haan singt:

Gallus jacentes excitat,
Et sommolentos increpat,

Dat is, *Dat de Haan de slaapende opwekt, en het aan de slaaperige verwyt.*

Meede wel van den Krygs-Haan of Trompetter kan gesegt worden; deese wekt de slaapende Ruiters op, hy maaktse moedig en stout, tot den Strydt; ja dat wonderlyk om te sien is, wanneer de Ruitery alreeds in volle Slag-ordre staat, en de vyandelyke Veltstukken tegens haar geplant zyn, om uit haare Metaale Monden alle oogenblikden Kogels en Vuur tegens haar uit te spouwen, sullen zy van vreese meenigmaal verstyven, verbleeken en beeven: maar soo draa de Trompetters, soo draa deese Veld-Haanen beginnen geluidt te slaan, en tegens malkanderen

te Kraayen, aanstonds word de slaapende Heldenmoed opgewekt, het Aadelyke bloedt begint te kooken, het Hert te Verwarmen, het Ridderlyke gemoed, gelyk als rasende te verlangen; ja selfs de Paarden beginnen te stampvoeten, de Ooren te spitsen, te snuiven en te schuimbekken, en word so wel Man als Ros so begerig tot den Strydt, dat zy naauwelyks de tyd tot den aanval verwachten konnen; ja geduurende het Gevegt, vermag de klank der Trompetten soo veel, dat alschoon de Kanon-kogels alom door de Esquadrons snorren, alles met Rook en Damp vervult is, en dat dan deesen, dan geenen syn makker van syn zyde in flarden geschooten word; de andere nochtans, gelyk verhitte Leeuwen, op den Vyand aandringen, en veele onder dit Trompetten-geklank na den Duivel vaaren: Waarom *Justus Lipsius* niet onbillyk segt: dat het geluit van Hoorens en Trompetten eene groote kracht heeft in het Stryden, om den Geest en het Bloed gaande te maaken, en in de aderen te doen zieden; en daarom heeft de Symbolist *Picinelli* niet onbillyk onder de Afbeeldinge van een Trompetter geschreeven: *Vires, animumque ministrat*: dat hy de krachten en den moed aanbrengt en gelyk als beheert.

De Trompetters wierden voor deesen, en se werden noch hedendaags in den Oorlog gebruikt, niet alleen om den Soldaaten moed te geeven, maar ook tot tecken offe Marcheeren, de Vyanden aantasten en vervolgen, of in goede ordre uitrekken sullen; want soo staat 'er ook, *Num.* x: 9. *Wanneer gylieden*, namentlyk de Kinderen *Israëls, in u Landt ten Stryde sult trekken tegens den Vyand, die u benaauwt, sult gy met die Trom-*

Trompetten een gebrooken geklank maaken, enz: vs. 5. *Als gy met een gebrooken geklank met de Trompetten blaasen sult, dan sullen de Leegers die tegens 't Oosten geleegen zyn, optrekken.* vs. 6. *Maar als gy ten tweedenmaale met een gebrooken geklank blaasen sult, dan sullen de Leegers die tegens 't Zuiden leegeren, optrekken.*

By de Heidenen was het selve meede in gebruik, gelyk men sien kan by *Vegetius Lib*: 2: *C*: 22. wiens woorden hier te herhaalen veel te lang zyn souden, vermits ik my om kort te zyn bevlytigen moet. En wie is 'er soo onkundig die niet souden weeten, dat noch hedendaags de Trompetten anders blaasen tot den Marsch, dan tot den aftogt der Soldaaten?

Men gebruikt de Trompetten ook op hoge Feestdaagen, en tot Vreugde-betuigingen: van de Joden werd gesegt op de reedsgemelde plaatse vs. 10. *Ten daage uwer Vrolykheit, ende in uwe gesette Hoogtyden, ende in de beginselen uwer Maanden, sult gy ook met de Trompetten blasen.* En hoe deftig de Trompetters by de Romeinen in haare Zeegepraalen zich moesten laaten hooren, is uit *Panivinius* bekent. Ja noch hedendaags, moeten voor groote Heeren, by derselver blyde Inkomsten en Uittochten, Gastmaalen, over Tafel, en op het drinken van Gesondheden onder het donderen van 't Canon, en Salvoschieten der Musquetten, de Trompetten en Keteltrommen zich laaten hooren.

Men gebruikte ook de trompetten by Klaag en Lykstatien. Van de Romeinen bewyst sulks *Servius* seer klaar, wanneer hy zegt, dat by de Lykstaatien van oude Persoonen, op de Trompetten geblaasen, maar by die van jonge, op de Fluiten ge-

geſpeelt wierdt. Echter gebruikten zy hier toe een byſonder ſoort van Trompetten, die volgens het bericht van *Magius*, veel wyder en langer als d'andere waaren, en vermits zy een ſeer droevig en beweeglyk geluid van zich gaaven, wierden de geene die 'er op bliezen, *Saticines*, Lyk-en Klaag-Trompetters genaamd, waar van daan mogelyk het gebruik komen mag, dat tegenwoordig by de Lykſtatien van groote Stantsperſoonen of Mannen van den Degen, de Trompetters, ook den klank haarer Trompetten, die anderſints ſeer doordringent is, gewent zyn te maatigen, en op de ſoogenaamde *Sardin* te blaaſen.

Het gewoone werk der Trompetten maakers beſtaat hedendaags meeſt in Trompetten, Baſuinen, Woud-en Poſthoorens. Alle Trompetten beſtaan, hehalven de cieraaden, die daar aan op meenigerlei manieren gemaakt konnen werden, uit vyf ſtukken, namentlyk: het Hooftſtuk, dat alſoo genaamt werd, om dat 'er het meeſte aan geleegen leid, twee rechte Pypen, en twee kromme Pypen of Boogen. Nochtans zyn 'er verſcheide ſoorten van Trompetten, namentlyk Duitſche, en ſo genaamde Ordinaris Trompetten; Franſche, die een Toon hooger zyn als d'eerſte; en Engelſche, die de Ordinaris Trompetten van hoogte des Toons, een geheele Tertz overtreffen. Men vind ook een ſoort van Kromgedraaide Trompetten, zynde de Italiaanſche byna ſesmaal in 't ronde geboogen; hier toe behooren ook de Trompetſtokken en Strythaamers, waar op men gelyk als op de Trompetten, blaaſen kan, en zich wakker hooren laaten.

De Baſuinen zyn meede van verſcheide ſoorten, als: *Diſcant*- *Altus*- *Tenor*- *Baſz*- en *Quart*-

Ba-

Basuinen, wanneer deese by malkanderen zyn, werden zy een Gestemt werk genaamt; de *Basz-* en *Tenor* Basuin gebruikt men het meeste, maar op de *Quart* Basuin is men gewoon de *Sub-Basz* te blaasen, en daar toe behoort een seer sterk Persoon.

De Woud-Hoorens zyn groot en klein, en daarenboven op meenigerlei wyse gedraayt en gebogen; sommige enkelt, en het Hooftstuk daar van soo wyd van *Diameter*, als een tamelyke groote Schottel, gevende een sterk en verre dreunendt geluit, andere die men dubbelde noemt, zyn twemaal; andere drie tot vier maal gedraait en omgeboogen. De Posthoorens gaan wy voorby, als zynde overal genoegzaam bekent.

De Trompetter kan op eene gevoegelyke wyse het laatste Oordeel voorstellen. Daar sal als dan eene groote verwerringe zyn. Want, een Uurwerk, geeft wegens de geduurige loop der Raaderen en andere bewegende deelen, voornamentlyk door het gestaadig heen en weer slingeren van de Onrust, een eenparig geluit en tikken, soo lange als het aan de gang is: maar wanneer het uur afgeloopen is, dan word het geheele Werk gelyk als los, dan raaken alle kleine en groote Raaderen, Slinger, Veêren en Gewichten, ja selfs de Hamer aan de gang, en daar ontstaat in het Uurwerk een soodanig gedruis, dat men meenen soude, dat alles in stukken wilde breeken, en ons om de Ooren springen. Soodaanige gesteltheit heeft ook de Wereldt; deese is een overgroot Uurwerk, van d'Alderhoogste Meester met onbegrypelyke Kunst in malkanderen geset, bestaande uit soo veele groote en kleine deelen, als 'er Schepselen

len in gevonden werden. Onder deese munt de gestaadige Onrust uit, die soo veel te grooter is, na maate van het Uurwerk selfs: deese veroorsaakt, dat dan hier, dan daar, het eene over het andere, een Element tegens het andere, een Dier, een Landt, een Mensch, een Ryk tegens het andere raakt, vermits 'er geduurig geraas en Onrust in de Wereldt is. Maar wanneer de tyd, die de Wereld om te staan, bepaalt is, gelyk als een lang uur, sal afgeloopen zyn; dan sullen alle Elementen uit haare plaatsen los raaken, de Hemelen en haare Krachten zich beweegen, en alles te gelyk van boven tot beneden in verwerringe storten. Dan sullen de Hemelkringen, gelyk als groote Raderen uit haare plaatsen geschokt zynde, den ordentlyken loop verwerren. Dan sullen de groote Lichten der Wereldt, de Sonne en de Maan, haare goude straalen verliesen, en even al eens als of se uit een bloedige Zee opquaamen, bloedrood verschynen. Dan sullen de Sterren haar schone ordre vergeeten, en de vuurige Staart-Sterren in de Lucht voorkomende op de aarde neervallen.

Dan sullen de Wolken swart worden, en veele duisenden Blixemstraalen daar doorbreeken, als Bergen tegens malkander aanbonsende, en met duisenden van Donderslaagen, als van soo veele scharpgeladene dubbelde Cartouwen, op het verschrikkelykste losbranden. Dan sullen de Winden, gelyk als losgebrookene Bulhonden, van alle de vier hoeken der Aarde t'samen rukken en stooten, en met een ongelooffelyk gedruis de Wereldt vervullen. Dan zal de Zee als raasende haare schuimende baaren, gelyk grote

te Waterbergen tegens de wolken verheffen, en wederom in den afgrondt laaten vallen, waar door alle Kielen, die daar op ſwerven, vergaan, en met alles wat daar op is, verſinken ſullen; en dit alles met een ſodanig geſchreeuw, ſuiſſen en bruiſſchen, dat ſelfs de Walviſſchen en ongure Zeemonſters met opgeſpalkte kaaken zich na Strant ſullen begeven, en deeſe verbolgentheit ſoeken te ontvluchten. Dan ſal de geheele ſwaarte der Aarde, als door eene grouwſame koortſe ſoo ſchudden, dat niet alleen de Paleiſen en Gebouwen, maar ook de Bergen ſelfs overhoop ſullen tuimelen, en al watſe van het levendige bereiken konnen, bedekken, met ſoodanig gekraak en gedruis, dat de Menſchen van ſchrik beſterven ſullen, en als onſinnige herwaarts en derwaarts loopen; de Wilde Beeſten ſullen uit haare Hoolen en uit de Boſſchen te Voorſchyn koomen, onder de Menſchen omrennen, en met opene Muilen, ieder na ſynen aart, Ach en Wee! ſchreeuwen, tot datſe eindelyk van ſchrik ſullen verſmachten. Dan ſal het vuur uit ſyne verblyfplaatſen van boven uit de Lugt neerkoomen, en de geheele Wereldt op alle plaatſen in de brand raaken, en ſoo wel voor, als onder en na het Oordeel, ſoo lange branden, tot dat alles wat verteert kan werden, verbrand is. Indien 'er nu tegenwoordig een ſoodanige ſchrik en bekommeringe is, wanneer ſomtyds een eenige Landſtreek door Aardbeeving word omgekeert; eene Stadt van de Vyanden beſchooten en beſtormt; een Onweer van Blixem en Donder grootelyks treft, dat de Menſchen van vreeſe verbleeken en byna ſterven: Ach! wat voor jammeren, wat voor ſidderen en ſchrik,

wat

wat voor kermen en huilen ſal daar zyn, wanneer de geheele Hemel ſal kraaken; wanneer de geheele Lucht ſal huilen; wanneer de geheele Zee ſal woeden; wanneer de geheele Aarde ſal waggelen; wanneer de geheele Wereldt ſal te grond en in morſſelen geraaken! Seekerlyk ſal 'er als dan, gelyk *Chriſtus* ſelfs ſegt, een ſoodanige bekommerniſſe zyn, diergelyken van het begin der Wereldt noit geweeſt is: nochtans ſal dit ons, die tot aſſche vergaan ſullen zyn, niets raaken.

Maar de aldergrootſte benaauwtheden die op het voorgaande volgen, ſullen ons alle betreffen. Want, wanneer op deeſe wyſe alle Menſchen ſullen zyn omgekoomen, ſoo ſullen aanſtonds daar op de Engelen heen en weer in de Wereld, een ieder in het Landt, waar van hy Beſcherm-Engel is, (ſoo als de Leeraars meenen) op de Baſuinen blaaſen, en alle Menſchen ten Oordeel roepen, waarop aanſtonds de Lichaamen, door Goddelyke kracht wederom te zaamen gevoegt ſullen worden, en alle de Zielen, die in den Hemel en in de Helle zyn, ſullen zich daar uit begeeven, een iegelyk zich met ſyn voorige Lichaam vereenigen, en als dan alle in het Dal van *Joſaphat* t' ſaamenkomen, 't geene in korten tyd geſchieden ſal. Dan ſal aanſtonds de Hemel zich boven ons openen, in deſelve alle Engelen in ſchoone ordre voor den dag komen, en daarna *Chriſtus*, de Rechter, in grote Majeſteit en Heerlykheit needaalen, ſoo naby en boven het Dal, dat hem alle Menſchen ſullen konnen ſien en hooren, zittende in eene Witte Wolke op een Regenboog. Aanſtonds daar op, ſullen de Engelen zich onder de Menſchen be-

begeven, en onder deſelve de quaade van de goede, gelyk het Onkruit uit de Terwe, en als de Schaapen van de Bokken, afſcheiden, de Goede op de Rechterzyde ſtellen, maar de Godlooſe op de Linker zyde t'ſamen dryven.

Zo dat de Trompetter, wanneer hy beginnen wil te blaaſen, ja een iegelyk wie hy zy, wanneer hy een Trompet hoort ſteeken, mag, en moet zich het laaſte Oordeel te binnen brengen; en dat ſal hem ontwyffelbaar tot alle heilige Oeffeningen vermaanen, en tot deugden konnen opwekken.

DE Kryg noch Krygsdienſt, is voor zich ſelfs niet quaat, nademaal Godt ſelfs meenigmaal bevoolen heeft te Oorlogen; gelyk hy aan den Koning *Saul* door den Propheet *Samuel* ernſtig beval, om aanſtonds de Waapens tegens *Amalek* op te

te vatten, en hem benevens de ſyne te verdelgen. 1 *Sam*: xv. Daarenbooven ſoo heeft de Heere *Chriſtus* den Hooftman tot *Capernaum* ſeer gepreeſen, maar hem nochtans niet bevoolen den Dienſt te verlaaten. *Luc*. VII. Deſgelyks quaamen de Soldaaten by *Johannes* den Dooper in de Woeſtyne, hem om raadt te vraagen watſe doen moeſten, om het Hemelryk te verkrygen? dog deeſe Boet-Prediker beval haar niet datſe de Waapens ſouden neêrleggen, en den Soldaaten ſtant verlaaten, maar hy zeide tot haar: *Doet niemand overlaſt, noch en ontvreemt niemand het ſyne met bedrog, ende laat u vergenoegen met uwe beſoldinge. Luc*: III. Waar uit dan te beſluiten is, dat den Oorlog in zich ſelfs niet alleen niet quaadt, maar ſelfs ſomtyds ten hoogſten noodſakelyk is.

In den Oorlog nu zyn die Waapens doorgaans de alderbeſte, die uit der Roermaakers handen koomen. In 't begin der Wereldt, hebben de Soldaaten geen ander Geweer gehadt, dan haare Vuiſten; naderhand, goede quaſtige Knuppels en Jan-broers; eindelyk zyn de Pieken, Kolfen, Helbaarden, Boogen, Strydhamers en Deegens opgekomen. Maar voor omtrent drie hondert Jaar, heeft een Duitſcher het Boskruit, en te gelyk het Geſchut uitgevonden, dat in de hedendaagſche Oorlogen overal gemeen is, en gebruikt werdt, deeſe zyn van verſcheide ſoorten en namen; gelyk daar zyn, Muſquetten, Piſtoolen, Carabynen, Snaphaanen, Getrokkene Roers, Snelders, en ander klein Schietgeweer, al het welke van deeſe Ambachtsluiden met Laaden, Slooten, en andere noodige ſaaken, moet voorſien werden.

Goe-

Goede en welervarene Roermaakers vindt men overal, voornamentlyk in Vrankryk en Duitſchland; en men ſoude alleen in de Magazynen der Keiſerlyke Erflanden, behalven het groffe Geſchut, ſoo veele Muſquetten en Piſtoolen vinden, dat daar meede ſeer gemaklyk ſesmaal hondert duiſendt Man ſouden konnen gewaapent werden; waar uit ligtelyk te beſluiten is, dat deeſe luiden in haar werk ſeer neerſtig en vlytig zyn.

Het werk der Roermaakers is ſeekerlyk goedt en dienſtig tot een rechtvaardigen Oorlog, waar meede men Landt en Volk beſchermen kan; maar om zich uit overmaatigen toorn aan ſynen Evennaaſten te wreeken. of andere ſchandelyke Moorden te begaan, ſulks mishaagt Godt ten hoogſten, gelyk uit de navolgende twee Geſchiedeniſſen te ſien is.

Wanneer de H: *Ludovicus Bertrandus*, uit d'ordre van *Dominicus*, door ſyn yverige vermaaninge ſeekeren *Venus*-Janker zyn Liefje onttrokken hadde; ſoo heeft deeſe ſtoute Booswicht den H. Man daar over naar het leeven geſtaan; en wanneer hy hem eens aantrof, heeft hy een Piſtool uitgehaalt om hem onder de voet te ſchieten, maar ſoo als hy meende los te branden, ſag hy, dat ſyn Piſtool in een *Crucifix* verandert was; waar over hy niet weinig verſchrikte, van het Paard ſprong, den H: *Ludovicus* te voet viel, om vergiffenis badt en te gelyk beterſchap van leeven beloofde. Waar uit eensdeels te ſien is, hoe wonderbaarlyk Godt de ſyne beſchermt en bewaart; als meede is daaruit af te neemen, de grondelooſe goedheit Gods, die op eene ſoo ſeldſaame wyſe de Sondaars van den waalweg afhoud, en tot de Zaligmakende Boetaardigheit brengt. *In Vit.*

Den

Den H. *Borromæus* Cardinaal en Aards Bisschop van *Milano*, is meede een gedenkwaardige saak wedervaaren. Namentlyk, A° 1569. pleegde deese H: man s'nachts synen Godsdienst, waar by door hem een schoon Musyk bestelt was, om daar door de Menschen te meer tot Godts Lof op te wekken. Wanneer hy nu voor het Autaar diep in het Gebedt was, quam een quaadaardig Mensch met een getrokken Roer onder door de deur op hem vuur geeven, welkers Kogel nochtans niet meerder uitwerkte, als alleen, dat hy het buitenste witte Kleedt, dat men het *Roget* noemt, een weinig verbrande, en vervolgens krachteloos op het Kleedt neerviel, waarop *Carolus* knielde. Waarover het daar byzynde Volk seer verschrikte; maar *Carolus* versogt haar alle, so goed als hy konde, datse zich doch in haar Gebedt niet wilden laaten stooren, of daar meede ophouden, tot dat den Godsdienst geeindigt was, op dat ondertusschen (dit waaren syne Heilige gedachten) de Daader door de vlucht in sekerheit mogte geraken. *In Vita S: Caroli Lib.* 2.

Hier uit is af te meeten, wat een heerlyk en Godwelbehaagelyk werk het is, wanneer men de geleedene smaatheden om *Christi* wille, ongewrooken laat, die ons ook gesamentlyk deese korte en meergemelde Lesse heeft voorgeschreevan, *Hebt uwe Vyanden lief.*

Wanneer *Jacob* vernam, dat hem syn Broeder *Esau* te gemoed quam, toen hy uit vreemde Landen te rug keerde, en deese hem vervolgens om den hals viel, soo barste hy uit in deese woorden: *Ik hebbe u aangesichte* (myn *Esau!*) *gesien, als hadde ik Godes aangesichte gesien.* Hoe is dit nu te verstaan? *Esau* hadde van natuur eene wil-

de en ongesiene gedaante, syn aangesichte scheen niet anders, dan of het met een Beerenhuit overtogen was; de Wynbrauwen hingen nederwaarts, dat men byna denken soude, of hem de natuur den Baart op het Voorhooft hadde geplaatst; de Mond zag 'er van verre uit, als of het een berookte Kalkoven was; de geheele Gestalte geleek wel eene Afrikaansche Woestyne; en nochtans hieldt *Jacob* dit voor een Goddelyk aangesichte. *Ik hebbe u aangesichte gesien, als hadde ik Gods aangesichte gesien. Lyranus* is van gedachten, dat *Jacob* daarom het aangesichte van *Esau* voor Goddelyk gehouden heeft, vermits hy de opgevatte toornigheit hadde laten vaaren, en hem van herten vergeeven. Want alsoo segt *Chrisostomus*, dat niets den Mensch Godt so gelyk maakt, als wanneer hy aan den geenen goedt doet, van wien hy quaat ontfangen heeft. *In Cat: S: Thom: C: 6. Matth.*

Der Roer-of Loopemaakers loopjes, waar door se hunnen naasten konnen oplichten, zyn my niet bekent; ook weet ik haar gedrag juist niet te berispen: nochtans geloof ik niet datse beeter sullen zyn dan de Sterren aan den Hemel, die somtyds als verschietende, eenige vuiligheit van haar werpen; en haar Gildt sal niet suiverder zyn, als het Leeger van *Josua*, waar onder nochtans *Achan*, als een diefachtige getelt wierd; men vindt by deese Luiden wel veele getrokkene Roers, maar of zy selfs alle wel opgetrokken en opgevoedt zyn, daar aan heeft men reeden om te twyffelen. Godt geeve het, datse alle wel moogen mikken, en gelukkig aftrekken, (overhaalen) want niets is 'er wenschelyker dan een gelukzaalig sterven.

DE

DE JAAGER.

VOlgens de Heilige Schriftuur, is *Nimrod* niet alleen de Stichter van de hooge Tooren van *Babel* geweest, maar te gelyk ook de eerste Jaager; en vermits door de Sontvloed de Kruiden en Gewassen, die van te vooren het algemeene Voed-

ſel der Menſchen waaren, tamelyk in Sappen en Krachten verſwakt waaren geworden, ſo heeft Godt vervolgens het Vleeſch eeten ten vollen toegelaaten; en by gevolge ook Wildbraadt, waartoe de H: Patriarch *Iſaac* ſoodanig gewent was, dat hy ſelfs in ſynen hoogen ouderdom en kort voor ſyn doodt, daar op noch beluſt was.

Alſchoon de H: *Hieronymus*, die groote Kerken Leeraar, voorgeeft, dat hy in de H: Schiftuur geenen Heiligen Jaager heeft ontmoet, ſoo is dit, niet als van het Oude Teſtament te verſtaan, alwaar *Eſau*, *Nimrod*, en *Iſmaël*, als Jaagers in dien tydt, geen God-welbehaaglyk leven geleidt hebben. Maar in het Nieuwe Teſtament zyn 'er niet weinige te vinden, die onder de Groene Hoed, te gelyk eene waare Heiligheit beſaaten. Ik ſal nu voorby gaan eenen H: *Euſtachius*, *Hubertus* enz: en andere; en alleen maar een kort verhaal doen, van den H: Ooſtenrykſchen Mark-Graaf *Leopoldus*, die een byſonder liefhebber van de Jagt was; ja van hem en ſyn Jagt-geſelſchap heeft de Stadt *Weenen*, die voor vyfhondert Jaaren woeſt lag, wederom haare opkomſt gehadt, want daar ſtondt in dien tydt niet meer als een eenig Jagthuis, het geene men den *Berkhof* noemde, vermits het meeſt in eene Wildernis van Berkenboomen beſtont. Maar ſoo draa deeſe H: Mark-Graaf ſyn verblyf op de *Callenberg*, niet verre van *Weenen*, verkoor, ſoo heeft ſyn Jagtgevolg deſe Wildernis met der tydt uitgerooit, en eenige goede Wooningen in de Plaats getimmert, waar uit met der tydt die Wereldberoemde Keiſerlyke Reſidentie-Stadt *Weenen* voortgekoomen is; welke tans nog onder de beſcherminge des Alderhoogſten ſtaat, en bloeit. De bovengemelde

de Mark-Graaf eens met ſyne Gemalinne in t'ſamenſpraak zynde, en zich beraadende, hoe en waar beſt een Kerk en Klooſter ter eeren Gods te timmeren? quam 'er ſchielyk een ſwaare windt op, die *Agnes* (dit was de naam des Mark-Gravinne) den Sluyer van 't hooft rukte, en op 't onvoorſienſte weg voerde. Negen Jaaren daar aan gebeurde het, dat als de H: *Leopoldus* zich met de Jagt vermaakte, dat hy de weggewaayde Sluyer onbeſchadigt op eenen Vlierboom vond hangen;'t welke hy aanſtons voor een Merkteeken des Goddelyken welbehaagen opnam, en even op deſelve plaatſe een Kerk en Klooſter van gereguleerde Koor-Heeren des H: Vaders *Auguſtinus* oprechte; en op deeſe wyſe heeft de heerlyke Stadt *Weenen*, en het gemelde H: Geſticht, haar eerſte beginſel van de jagt en Jaagers genoomen.

Het is ſeeker, dat de Jacht in zich ſelfs een eerlyke en toegelaatene ſaak is, ja ſelfs een Koninklyke Oeffening tot Lichaams en Gemoeds uitſpanning, en een aan groote Heeren welvoegendt tydverdryf. Keiſer *Maximiliaan*, uit het alderdoorlugtigſte Huis van Ooſtenryk, mocht billyk hier onder getelt werden, vermits hy de Jagt bovenmaaten ſeer beminde, ſodanig dat hy onder 't oeffenen derſelven, veele duiſenden van gevaaren uitgeſtaan heeft, die hy meerendeels door klaarblykelyke hulpe Gods is overgekomen. In *Tyrol*, niet verre van de Stadt *Inſpruk*, toont men noch hedendaags aan ieder een de *Cirkelberg*, (die ook wel *St. Martens Wand* genaamt werd) alwaar *Maximilianus* op de Rheebokken Jagt, ſoodanig van den weg dwaalde en in het gebergte raakte, dat alle menſchelyke hulpe te vergeefs ſoude geweeſt zyn, om by hem te komen, waar

om dat deese vroome Jaager syne eenige toevlugt tot Godt nam, die hem ook niet lang daar na eenen Engel in de gedaante van een Jongman toesondt, door welken *Maximilianus* ui dit waarschynelyke doodsgevaar gereedt wierd, waar op deesen Jongeling wederom verdween. Waar uit dan lichtelyk te besluiten is, dat alle Jaagers, Godt niet onbehaagelyk zyn, gelyk eenige onverstandig voorgeven.

Ja men weet, dat *Ferdinandus* de Vyfde Koning van Spanjen, (soo als 'er meede van *Ferdinandus* de Tweede Roomsch Keiser gelesen werd) zich meenigmaal op de Jagt en in de Wildernissen voor eene korten tydt van synen Hofstoet affonderde, en ondertusschen het Beeldt van de Maget *Maria* aan de naaste Boom hing, en met geboogene knien syn Gebedt daar voor verrichte. *Atlas Marian.* 345.

Alschoon de Jaagers meest altyd beesig zyn met Kamerhonden, Lyfhonden, Beschuthonden, Schiethonden, Windhonden, Leihonden, Hasewindhonden, Spoorhonden, Brakken of Bloedhonden, Quartel of Quakkelhonden, en veele andere soorten van Honden meer, soo zyn 'er veele van haar die de arme Bedelhonden (gelyk die veeltyds genoemt werden) nochtans niet vergeeten; ja zy spiegelen zich aan den Hond, die aan *St. Rochus*, van ieder een in het Bosch verlaaten zynde, daagelyks Broodt tot syn onderhout quam brengen.

Alschoon de Jaagers zich wel verstaan op het Aasen, soo vind men nochtans veele onder haar, die stigtelyk leeven en geen Minnars zyn van Glaasen, en by gevolge in het Groene Kleed ook hoop tot de Zaligheit hebben.

Al

Alſchoon de Jaagers veel vlyt aanwenden, om in de ſoogenaamde Konſtwoorden en Spreekwyſen van het Jaagen geene Misſlaagen te begaan; ſoo konnen zy nochtans ook wel acht geven, dat zy zich in het ſpreeken tegens Godt en haaren evennaaſten niet beſondigen.

Alſchoon de Jaagers meeſterlyk met Netten en Strikken weeten om te gaan, ſoo overwegen zy nochtans ſeer wel, wat ſorg en neerſtigheit dat 'er vereiſcht werd, om alle de Valſtrikken des Duivels te ontvluchten.

Alſchoon de Jaagers zich den meeſten tydt in de Boſſchen en Wilderniſſen onthouden, ſo zyn 'er nochtans veele onder, die hem altoos voor oogen hebben, die voor ons aan de Kruisboom geſtorven is.

Een Vroom en vernuftig Jaager kan alderhande Zeedeleſſen trekken van de Dieren, die hy op de Jagt najaagt. Een Hart heeft midden in het hert een Kruis van twee Beentjes; dit kan den Jaager aanleidinge geeven, dat hy uit ſyn herte het Kruis en den Gekruiſten, nooit moet uitſluiten.

Een Haas loopt gemakkelyker Berg op, dan berg af, hier uit kan een Jaager deeſe Leeringe trekken, dat men veel gemakkelyker kan in den Hemel komen, dan in de Hel, en dat het ſwaarder is om den duivel, als Godt te dienen; gelykerwys de Heiland ſelfs ſegt, *Math*: XI. *Myn jok is ſacht, ende myne laſt is licht*; daar in tegendeel de Dienſtbaarheit des Satans veel harder is, volgens het getuigenis van 't Boek der Wysheit, *cap.* V: *Wy zyn vervult geworden in de paden der ongerechtigheit ende des verderfs, ende hebben woeſte omwegen doorgereiſt.*

Een Beer, schryft *Aristoteles Lib*: 6. *de Natur: Animal*, wanneer hy al te vet wordt, verbergt zich in een duister hol, waar in hy gewoon is veertig daagen lang te vasten, waar door hy syne gesontheit wederom vernieuwt. Een Jaager kan hier uit leeren, dat hem het veertigdaagige Vasten, niet alleen tot gesontheit van het Lichaam, maar voornamentlyk tot Heil syner Ziele strekt.

Een Rhee-Bok veracht altoos de leege Landen en Bosschen, en onthoudt zich meest altydt op de hooge Gebergtens. Een Vroome Jaager kan dit aansetten, dat hy de oogen en het gemoedt van de aardsche saaken aftrekken moet, en zich alleen by en met het hoogste goedt vermaaken. *Sursum Corda*! Heft de herten om hoog!

Andere Dieren nu overslaande, soo kan en moet een Jaager voornamentlyk overdenken de seldsaame Geschiedenis van *Simson*, wanneer hy namentlyk *drie hondert Vossen ving, ende nam Fakkelen, ende keerde Steert aan Steert, ende deed eenen Fakkel tusschen twee Steerten in het midden; en de Fakkelen met vyer aansteekende, liet hyse loopen in het staande Kooren der Philistynen, waardoor hy so wel de Koorenhoopen als het staande Kooren enz. verbrande. Judic.* XV: Hoe en op wat wyse *Simson* soo veele Vossen levendig gevang en heeft? soude moogelyk een Jaager konnen vraagen; maar daarop antwoorden eenige Leeraars, dat dit geschiet is, door een sonderling welbehaagen van Godt, ende door hulpe van een Engel; even al eens gelyk de Dieren door Engelen in de Arke van *Noach* zyn gebracht. Dat nu *Simson* alleen maar Vossen en geene an-

andere Dieren ving, door welke hy al soo wel syn voornemen soude hebben konnen in 't werk stellen; daar van is dit ten deele de oorsaak, om dat de meenigvuldige Vossen synen Gebuuren in de Wyngaarden groote schaade veroorsaakten; daarom heeft hy die tot haaren besten opgevangen: waaruit dan volgt, dat het Jaagen van Wilde Dieren, den Boeren meer voordeel als schaade toebrengt. Daarenboven heeft Godt toegelaaten dat de *Philistynen* met gelyke Munt betaalt wierden, vermits deselve ook als argelistige en valsche Vossen met *Simson* omgingen. Want Godt de Almachtige, is veeltyds gewoon met gelyke Munt te betaalen, gelyk hy met *Pharao* gedaan heeft, dien hy misschien daarom met eene soo ontelbaare meenigte van Vorsschen gestraft heeft, om dat hy de kleine Knechtkens in de *Nyl* hadde laaten verdrinken: want de kleine en eerstgeborene Kinderen zyn gewoon als de Vorsschen te schreeuwen: *Qua! qua! qua!*

Andersints is het Jaagen ook meenigmaal niet sonder Klaagen, en de arme Boeren lyden somtyds door het Jaagen, veele overgroote Plaagen, De Evangelist *Luc*: VIII. tekent eene gelykenisse aan, welke de Heiland tegens het Volk verhaalde, namentlyk: Dat van het Zaat, dat de Zaayer ging zaayen, het eene deel by den weg viel, en wierd vertreeden; een ander deel wierd van de voogelen opgegeeten; nochtans was 'er een deel dat opging, en waar van de Zaayer syn voordeel hadde; maar door het Jaagen, werden de Landen somtyds soodaanig vertreeden en verwoest, dat de arme Boeren op haaren grond, in de plaats van Graanen te maayen, niets

vinden dan Traanen te ſtorten. Maar met wat recht dit geſchieden kan, laat ik het Geweeten van groote Heeren verantwoorden. *Philippus* de Tweede Koning van Spanjen, heeft op ſyn doodbedde niet meerder beklaagt, dan diergelyke ſchaadelyke en verderflyke manieren van Jaagen. *Boter. Lib: 5.*

Men laat ook toe, dat groote Heeren de Macht hebben, om de Onderſaaten een billyke ſtraffe op te leggen, die met onbehoorlyk Jaagen zich hebben te buiten gegaan. Maar dat men deſelve daar over wreedlyk handelt, weet ik niet hoe zy 't voor Godt almachtig konnen verantwoorden. *Barnabas* Hertog van *Milanen*, behalven dat hy twee duiſent Honden hieldt, die hy op de Dorpen verdeelde, en welke de Boeren moeſten onderhouden; liet eene heele Familie ophangen, alleen maar om datſe een eenig Wild Swyn hadden gedoodt; maar de rechtveerdige Godt, heeft hem daar over geſtraft, ſoo dat hy eindelyk heel elendig en deerniswaardig in de gevangenis geſtorven is, en ſyne ſeven Soonen gelyk als arme Bedelaars haare koſt hebben moeten ſoeken. *Contz: C*: 45. § 5.

Op veele plaatſen hoort men op ſeekere tyden in de Boſſchen en op de Velden, een groot en verſchrikkelyk geraas van Spooken, die mede Jaagen, waar uit wel is af te meeten, dat meenig een wegens het *Wildbraadt*, zich in d'andere Wereldt in eenen *Wilden ſtaat* ſal bevinden.

Voor 't laatſte ſo is het goedt, wanneer de Jaagers op den Hoorn blaſen, dat zy te gelyk gedenken aan het laatſte Oordeel, en het geluit der Baſuinen, 't welke alle ende een iegelyk om rekenſchap van ſyn doen te geven, voor den Goddelyken Rechter ſal dagvaarden.

DE

DE gewoonte der reedelyken Duitschers, van byna op alle Maaltyden malkander op de gesontheit van dese en geene toe te drinken, schyndt geen soo groot misbruik te zyn, vermits'er niets wenschelykers op Aarden is, als de Gesontheit. Wanneer

neer Godts Soone de Menſchheit hadde aangenoomen, en op der Aarden verkeerde, ſoo was het bidden ende begeeren der meeſte Menſchen om Geſontheit.

De tien Melaatſche Mannen in het Dorp *Saba* by *Samarien*, wat hebben die anders geroepen als om de Geſontheit? *Jeſu*, *Meeſter*, *ontfermt u onſer*! *Luc.* XVII.

Die braave Hooftman van *Capernaum*, wat heeft die anders van den Heere verlangt als de Geſontheit ſynes Knechts? *Luc.* VII

Die arme Sloof, die krom, geboggelt en elendig ging, of veel eer kroop; want *Zy was te ſamen geboogen*, *ende en konde haar ganſchelyke niet oprechten*; wat heeft die in de Synagoge anders gedaan, als om haare Geſontheit te ſuchten? *Luc.* XIII.

Die blinde *Barthimæus*, wat heeft die aan den weg anders van den Zaligmaaker verſogt, als de Geſontheit? *Matth.* XX.

Die Koninklyke Hoveling tot *Capernaum*, wat heeft die anders by den Heere *Chriſtus* geſocht, als de geſontheit ſynes Soons, die alreeds weegens heete koortſen in doodts-noodt lag? *Joh.* IV.

Om kort te gaan, een ieder wenſcht de Geſontheit, een ieder verlangt die, ende een ieder waardeert die boven alles; want wat helpt het iemand, dat hy een voornaam Hooft is, als hem het hooft altoos ſeer doedt; Wat helpt het iemand dat hy in een groot aanſien is, als hy te gelyk heel blindt is ende niets ſien kan? Wat helpt het iemand dat men alle lof van hem ſpreekt, wanneer hy doof is, ende niets hoort? Wat helpt het iemandt, dat hy genoeg te eeten heeft, als hy den geheelen tydt van tand-pyn klaagt? Wat helpt het

het iemandt dat hy eenen heelen kelder vol schonen wyn heeft, als hy pyn aan het waater lydt? Wat helpt het iemandt, dat hy eenen heelen stal met vette Runderen heeft, en dat hy aan de Teeringe bedtlegerig is? Wat helpt het iemandt, dat hy alle daagen geldt ontfangt, als hy door de Long-siekte gestaadig bloedt spouwt? Wat helpt het iemandt, wanneer hy in een gewenschte Vredens-tydt leeft, als'er door de gestadige pyn in syne zy de Oorlog gevoerdt wordt?

O Gesontheit, Gesontheit! gy zyt boven alles! gy Eedele Gesontheit, gy zyt boven alle Edel gesteenten! Gy goede Gesontheit, gy zyt boven alle goederen! Gy Goude Gesontheit, gy zyt boven al het Goud en Silver! Waarom dan ook die elendige Vrouwe in het *Evangelie*, dewelke veele Jaaren lang aan den Bloedtgang gequynt hadde, en naderhandt van *Christus* soo wonderbaarlyk geneesen geworden is, te vooren *alle het haare te vergeefs hadde te koste geleidt* om de Gesontheidt wederom te bekomen: *Marc.* v.

De Gesontheit nu, werd den Menschen naast Godt door de Heere Medicynmeesters en Docters meedegedeelt; waarom ook in de Heilige Schriftuur bevoolen werd, dat die in waarden moeten gehouden werden. *Eert den Medicynmeester tot uwe behoeften, met de eere die hem toebehoort; want ook hem heeft den Heere geschapen. &c. Jesus Syrach* XXXVIII.

Onder Medicynmeesters ende Artsen, is de Koning *Salomon* de aldervermaardste geweest, vermits hy sprak en schreef *van den Cederboom aan, die op den Berg Libanon is, tot op den Ysop, die aan den wandt uitwast.* 1 *Reg.* IV ook wist hy de kracht en de werkinge aller kruiden en wortelen

op

op het volmaaktste uit te leggen; soodaanige wetenschap hebben naderhandt aangenoomen de Grieken, de Arabieren en de Latynen, gelyk 'er ook by dese onse tydt veele lofwaardige en ervarene Medicynmeesters gevonden werden. En of wel voor desen een *Menecrates*, een *Socrates*, een *Timochares*, een *Aristogenes*, een *Dioscorides*, een *Heraclides*, een *Hermogenes* ende veele andere Artsen, eenen grooten roem ende waardigheit verworven hadden, soo vindt men nochtans hedendaags seer deftige Mannen, welke wegens hunne heerlyke wetenschap, van ieder een hoog gewaardeert werden.

Een wonder boven wonder was het, dat onder sesmaal hondert duisent *Israëliten*, die uit Egipten toogen, en veertig Jaaren zich in de Woestyne ophielden, geen eenige sieke onder haare stammen is gevonden geworden, gelyk te sien is *Psalm* CV.

Nu en by de hedendaagsche Wereldt is het'er heel anders meede geleegen, ja daar is geen lidt aan des Menschen lichaam, dat niet met eene bysondere siekte aangetast werdt; volgens het seggen van den Propheet *Jesaias cap.* I. *Van de voetsoole af, tot het hooft toe, is 'er niets geheel aan.* En aan deese siektens hebben de Heeren Medicynmeesters sulke seltsaame naamen gegeeven, dat de Heeren *Grammatici* of Spraakkonstenaars om die te verstaan, wel een sweetdrankjen dienden in te neemen. Het Hooft werd, geplaagt van *Cephalalgia*, ofte gestadige Hooftpyn; den Harssens van *Lycanthropia*, of de Wolfs-dolligheit; de Oogen van *Hordeolo* of de Styghe; de Neuse van *Polypo* of Neusgesweer; de tanden van *Odontalgia* of de Tandpyn; de Handen van *Chiragra* ofte Handjigt;

jigt; de Knien van de *Gonogra* of de Kniejigt; de Voeten van het *Podagra* ofte Voeteuvel; de Longe van *Orthopnœma*, *Cachexia*, ofte Aamborſtigheit; de Darmen van *Diarrhœa* of Buikloop; de Nieren van *Dyſuria* ofte de Koude pis; het buitenſte van het lichaam plaagt *Aurigo* of de Geelſugt; *Lèntigo* of de Sproeten; *Impetigo* of de Hairworm; *Sculpurigo* of de Krauwaadje; *Vitiligo* of Quaadzeer. Ja volgens het ſeggen van den grooten Aartsvader *Auguſtinus*, bevinden zich ſoo veele toevallen in het ribbeſtuk des Menſchen, dat veele daar van in de Boekken der Artſen niet begrepen konnen werden; ziet *Lib.* XXII. *de Civit. Dei*, *Cap.* XXII.

Weshalven ook de Heeren *Medici* overal in groote waardigheit ende aanſien zyn, en daarom meenigmaal voor haren vlyt en hulpe ruimſchoots betaalt werden. *Lodewyk* de XI. deeſes Naams, gaf aan *Cottierius* ſynen Lyf-*Medicus* alle Maanden tien duiſent Ducaaten. *Honorius*, Paus van Romen, heeft aan *Petrus Alponenſis* alle daagen ſoo lang ſyne ſiekte duurde, 400 Ducaaten laaten tellen. Op ſulke een wyſe purgeeren de Artſen niet alleen de Lichaamen, maar ook de Beurſen.

De alderberoemſte Arts is *Galenus* genaamt geweeſt. Maar wanneer men het woordt *Galenus* door een *Letterkeer* verandert, ſoo komt daar uit *Angelus* een Engel; dierhalven behoort een goed Arts ende Medicynmeeſter de eigenſchappen van een Engel te beſitten.

Een Engel heeft een ſonderlinge wetenſchap van alle natuurlyke ſaaken, ſoo dat hem ook de minſte werkingen der Kruiden, Wortelen, Steenen, Metaalen &c. niet onbekent zyn. De geene

die met de naam van *Medicus*, Medicynmeester of *Doctor* pronken wil, moet geene geringe *Doctrin* ofte wetenschap besitten, wyl het geen slechte saaken, maar des Menschen leven geldt; weshalven meenig onervaaren Arts eerder *Modicus* of Gering, als *Medicus* of Medicynmeester, behoorde genaamt te werden; en soodaanige Medicynmeester, hebben geen waardiger ampt als de Doodgraavers, alhoewel 't waar is dat de Patienten niets quaats van hen spreeken, vermits zy hen den mond met aarde stoppen.

Diergelyke ongestudeerde Gasten, zyn noch erger als de Moordenaars, onder welkers handen de Reisiger van *Jerusalem* na *Jericho* gaande, verviel; want die brachten den armen hals maar half om het leeven, maar deese beneemen haaren Patienten het selve gansch en gaâr. *Talgius* is een deftig Arts geweest; maar wat syn deese Talmers? *Æsculapius*, is een voornaam Medicynmeester geweest; maar wat zyn deese Lappers? *Prassagoras*, is een deftig *Medicus* geweest; maar wat zyn deese Praatjemakers? *Tulpius* is een beroemt Arts geweest; maar wat zyn dit voor Tulpen? daarse beter na Stinkroosen gelyken. Zy verstaan zich beter op de *Amphoras* of Wynkruiken, dan op de *Aphorismos* ofte Scheiregels; beeter op de Soopjes, als op de Syroopjes &c. Soodanige Weet-nieten hadden selfs noodig dat men hun een *Decoctum* voorschreef, by voorbeeldt van *Antirrhino* of Kalfsneus, van *Buglossa* of Ossentong, *Quinquefolio* of Vyfvingerkruidt &c. want waarlyk diergelyken volk heeft geen ander Recept van doen; vermits zy door haar onverstandt, den Menschen ten hoogsten schadelyk zyn, en by gevolge soo veele voornaame Heeren Medicyn-

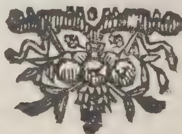
dicynmeesters die van ieder een in groote waarde gehouden werden, geen kleine schande aandoen: Doch 't is mede waar, dat de Nachtegaal daarom niet minder geacht werd, om dat een Vink ook singen kan.

De Engelen soeken altoos de Menschen te helpen; dit zag men aan den Aarts Engel *Raphaël*, doen hy aan *Tobias het herte*, *de leever*, *en de galle* eenes *Visch* tot eene Medicyn voorschreef. *Tob.* VI. Het is niet ongevoegelyk, dat de naarstige Heeren Doctoren, voor haare vlyt ende moeite ook begeeren beloont te werden, *dat Galenus Opes &c.* (*Galenus* geeft Rykdommen &c.) maar het staat te gelyk seer loffelyk, datse zich van de gierigheit niet vervoeren laaten, maar somtyds uit Christelyke liefde den Armen ende nootlydenden ook met raadt ende daadt de handt bieden, gelyk de twee Heilige Artsen *Cosmas* en *Damianus* hebben gedaan.

Benevens groote wetenschap, kan men byna niets lofwaardiger van de Artsen vereisschen, als een vroom, Engelachtig en onbesprooken leeven, ook gelukken hunne geneesingen nooit beeter, dan wanneer zy den geenen gestaadig voor oogen hebben, die tegens den Hooftman, wiens Knecht siek was, zeide: *Ik sal koomen ende hem geneesen. Math.* VIII. Ja de doorgeleerde *Cornelius à Lapide* (dat is Van der Steen) werpt de Doctors geenen kleine steen na 't hooft, wanneer hy haar desen heilsamen raadt geeft, in *Cap.* XXXIV. *Ecclesiast.* v: 14. dat deselve, alvoorens datse eene gevaarlyke siekte beginnen te genesen, de saake aan Godt den Alderhoogsten op 't beste sullen aan beveelen, en dat op sulk eene wyse, door Gods hulp ende der Menschen vlyt, den lyder den meesten tyd

wederom tot ſyne gewenſchte geſontheit geraakt; daar in tegendeel meenigmaal, ſelfs de geleerdſte Medicynmeeſters, die zich maar alleen op hunne eigene wetenſchap verlaaten, grote Misſlaagen begaan. Vroome en Heilige *Medici* of Doctors zyn geweeſt, de Heilige Evangeliſt *Lucas*, de H. Paus *Euſebius*, de H. *Comas* en *Damianus*, *Panthaleon*, *Urſicinus*, *Cyrus* en *Joannes*, *Blaſius*, *Codratus*, *Alexander*, *Antiochus*, *Ravennus* en *Raſiphus*, *Diomedes*, *Zenobius*, *Liberatus*, *Æmilianus*, *Gregorius Nazianzenus*, *Juvenalis*, *Columbanus*, *Theodorus*, *Theodotus*, *Johannes Damaſcenus*, *Rochus*, en veele andere meer. En ik wil ook geenſints twyffelen, of daar ſullen by onſe tyden mede veele diergelyke Godvreeſende Artſen en Medicynmeeſters te vinden zyn.

Men vind ſeer veele Menſchen die met een loſſe tonge ſeer onbillyk tegens de Heeren *Medicos* uitvaaren, als of deſelve meerder ſchadelyk dan nuttelyk waaren; maar men gelieve te weeten, dat daar door alleen die geene verſtaan werden, die niets van de kunſt vergeeten hebben, en die *Studium* of Studeeren en *Stultum* of een Dwaas te zyn, in een en den zelven graadt ſtellen.

WEl wat eel en ſchoon Schepſel is de Menſch (*Scilicet*) overſchouder. Naauwelyks word hy gebooren, of ſyn eerſte Muſyk is huilen, en hy trekt een ſcheeven bek, evenaleens als of hem verdroot dat hy in ſoo eene bedroefde Wereldt ge-

koomen is. *Plinius* meent selfs, dat een Kindt gemeenlyk eerst veertien daagen oud is, eer het begint te lachen. Gebooren zynde, handelt men den Mensche gelyk een Schelm en Dief, want men bindt hem handen en voeten, en de Wieg is syn gewoone Gevangenis. Doch men behoeft zich daar over juist soo seer niet te verwonderen, want hy heeft met *Adam* in het Paradys den Appel gestoolen.

De Mensch kan in 't begin niet staan, noch gaan, nog kruipen, daar in is een jonge Kikvorsch veel gelukkiger; want wanneer die naauwelyks het leven ontfangt, soo springt hy daar heene. Hy kent, als maar een kindt zynde, geenen Mensch op Aarde, daar nochtans de jonge Lammeren haare moeder aanstonds aan de stemmen weten te onderscheiden, en daarom misschien *Agni*, Lammeren, *ab agnoscendo*, van kennen, genaamt werden. Hoe sindelyk de Mensch in syne kindsheit is, weeten de Minnen en Baakers best; en 't is wel seeker, dat de jonge Swaluwen haare nesten schoonder houden, als de kinderen. Syn eerste voedsel is de melk syner moeder; maar men neeme eens een *Microscopium* of Vergrootglas, en besie de melk naauwkeurig, soo sal men daar in eene ontelbaare meenigte kleine levendige wormtjes bevinden. De Mensch kan in 't begin met de mondt niets seggen, niets vraagen, niets klaagen maar hy is in veele saaken niet ongelyk met de gesneedene Beelden, *zy hebben eenen mond, maar en spreeken niet &c.* Al syn spreeken bestaat in huilen. Maar dat nog 't aldeetergste is, is dat de Mensche syn leven lang veele duisenden van sicktens onderworpen is; Ja soo veele *Pori* of sweetgaatjes als hy heeft, soo veele deuren zyn 'er waar door

door die ſiektens en de doodt tot hem koomen. Waarom de wyſe *Seneca* geen ongelyk heeft, wanneer hy ſegt: *Dat de Menſch een broſch en vergankelyk vat is, en een lichaam, dat aan alle ſmaatheit van de Fortuin is overgegeeven.* By een geſont Menſch ſlaat de Pols gemeenlyk vierduiſent en vyf-en feſtig ſlagen in een uur; maar ieder ſlag kan de laatſte zyn. O hoe elendig, en meer als elendig is de Menſch! Maar daar en tegen, ô hoe goed en meer als goed is Godt! want daar is geene Siekte noch Krankheit, daar ſyn Almagt niet een heilſaam geneeſmiddel tegen geſtelt heeft; daar is geen Kruidje op het veldt, geen Wortel op het gebergte, geen Boom of Gewas in het woud, geen Metaal in d'aarde, geen gaandt, vliegendt. ſwemmendt of kruipent Gedierte in de Wereldt, daar in niet eenige Artſeny tegens de ſiektens is aan te treffen. Deſe nu weeten de Heeren Apotheekers door haare hoogloffelyke Wetenſchap toe te ſtellen, gelyk daar van de wyſe *Syrach* getuigt *Cap.* XXXVIII. alwaar hy aan de Apotheekers wegens de Medicynen en koſtelyke Salven, eenen grooten lof toeſchryft.

Het is waarſchynelyk, dat de koſtelyke Salve, waarmede de boetvaardige *Magdalena* den Heere *Chriſtus* in het huis van *Simon* tot *Bethania* ſalfde, uit een Apotheek gehaalt was; want deeſe Salve was bovenmaaten koſtelyk en duur, alſoo getuigt daar van de Heilige Evangeliſt *Matheus cap.* XXVI. dat het *eene Alabaſtere Fleſſche met ſeer koſtelyke Salve was.* Hier uit is te leeren, dat men aan Godt den Heere altyd het beſte moet opofferen; niet ſoo, als ſeekere Vrouwe van de wereld deed, die haare koſtelyke kleeren overſiende, eenen ouden onderrok daar uit nam, en die tot een Mis-

kleet in de Kerke ſondt. Godt moet men het beſte opofferen, niet ſoo als de Wereldt ſomtyds in gebruik heeft, wanneerſe eene kromme, eene plompe, of eene geboggelde Dochter hebben, datſe dan ſeggen: Kom Kindt! gy zyt goed genoeg om in 't Klooſter te gaan. Godt moet men het beſte opofferen, niet ſoo als meenig groot Heer doet, die wanneer het klaargemaakte Wildtbraad reeds ſoodanig ſtinkt, dat de Vinken daar van dood uit de lugt ſouden vallen, dan zeid: Huismeeſter brengt het voor d'arme Menſchen in 't Gaſthuis; is dat *eene Alabaſter Fleſſche met koſtelyke Salve*?

Koſtelyk is deeſe Alabaſter Fleſſche geweeſt, wegens de duure Salve. De Fleſſchen en Dooſen der Apotheekers verdienen meede geenen kleinen lof, want haaren naam hebben zy genoegſaam daar van gekreegen; zynde afkomſtig van het Griekſche woord *Theca*, dat eene Doos &c. betekent, vermits zy namentlyk in deſelve alderhande heerlyke Salven bewaaren; als daar zyn: *Unguentum Anodynum*, *Unguentum ex Gummi Elemi*, *Ung: Meſue*, *Unguent: Faventini*, *Unguent: de Calce*, *Unguent: Camphoratum*, *Unguent: Apoſtolorum*, *Unguent: Baſilicum*, *Unguent: Dialthecæ*, *Unguent. Martiatum* en veele andere meer, waarmeede veelderhande toevallen geneeſen werden.

Wanneer onſen lieven Heere ſyn twaalf Apoſtelen uitſondt om te Preediken; heeft hy haar ernſtig verbooden datſe geen geldt ſouden aannemen, veel minder by zich draagen. *Math.* x.

Alderhande Siektens ſouden zy geneeſen, maar niets daar voor aannemen, dat na geldt geleek: Maar een maal eeten: dat wel; of een nacht ſlapen: dat wel; maar alleen geen geldt. Want de Heere *Chriſtus* wilde heel ende al niet verdraagen

gen dat de Apoſtelen, en by gevolge ook alle Geeſtelyken, geldgierig ſouden zyn.

Bovengemelde H. Apoſtelen maakten wonderbaarlykerwyſe alderhande Sieken geſond; Maar hoe? Se ſalfden veele Sieken met Oly, en maaktenſe geſondt. *Marc.* VI. Dit moet een ſeer heerlyke en nuttelyke Oly geweeſt hebben; maar het wonderwerk en de geneeſinge, is veelmeer aan Godt toe te ſchryven.

De Heeren Apoteekers konnen van s'gelyken, volgens haare bekende Wetenſchappen, alderley koſtelyke en deftige Olyen bereyden, waarmede men byna halve wonderwerken kan doen; diergelyke zyn, *Oleum Abſynthii*, *Chamæmeli*, *Liliorum*, *Menthæ*, *Myrthiorum*, *Roſarum*, *Amygdalarum*, *de Capparibes*, *Cydoniorum*, *Hyperici*, *Irinum*, *Lumbricorum*, *Maſtichinum*, *Spicæ-Nardi &c.* en veele andere meer, waar mede zy heele Winkels en Apotheeken vervullen.

Het is voor de Apotheekers eene byſondere eere, dat de groote Propheet *Jeſaïas*, van dit beroep geweeſt is, want alſoo ſtaat'er geſchreeven *Cap.* XXXVIII. dat wanneer de Koning *Hizkia* tot ſtervens toe krank was, en ieder een aan ſyne opkomſt twyffelde; dat zich Godt over hem heeft ontfermt, wegens ſyn ernſtig gebedt, en noch vyfthien Jaaren tot ſyne levensdaagen toegedaan: Maar de Propheet *Jeſaias* maakte een plaaſter van Vygen, en leide het den Koning op het geſwel, of ſoo als eenige meenen, op de *Apoſtema* of verſweeringe, die zich uitterlyk met eene ontſteekinge (*inflammatie*) vertoonde, waar van hy op den derden dag wederom geſondt en friſch opſtondt; nu willen de meeſte Leeraars, dat de Koning alleen door Gods ſchikking geſond geworden is.

Nochtans is het seeker dat men het Plaaster van Vygen, syne natuurlyke eygenschap ook niet ontseggen kan; alschoon.seekerlyk het meeste aan de Genaade Gods moet toegeschreeven werden. *Cornelius in Jesa. Cap.* 38.

De Heilige *Bernardinus* legt deese geschiedenis na de Zeedenleer uit, en verstaat door de doodelyke ontsteekinge des Konings *Hizkia*, de hitsige en vleeschelyke begeerlykheden der Menschen, van welke selfs de Heiligen niet vry zyn. Maar door het plaatster van Vygen wil hy beteekent hebben, het soete *Manna* of Hemelbrood in 't Nachtmaal, om dat'er geen beeter middel tegens deese soo genaamde versoekingen is, als dit alderheiligste Sacrament; gelyk dan ook de H. *Macarius* een ontuchtige Vrouwe op diergelyke wyse wederom te recht gebracht heeft.

Het Plaaster van *Jesaias* verdient synen lof, maar de verscheiden Plaasters zyn meede niet te verwerpen, die de Apotheekers op veelderhande manieren weeten te vervaardigen; als daar zyn *Emplastrum album coctum; Altheæ Magistrale, Baccar: Laur: Capitaale Vignon &c. Carminatio: Sylvii, Cicutæ, Cumini, de Meliloto, de Mucilaginibus, Diapalm: Noribergense, Opodelticum, de pelle arietina, de ranis Vigon &c.*

Het is een bekende saak, met wat loffelyke ervarentheit de Apotheekers met haare Distilleerkeetels en Fornuisen alderhande heerelyke Waateren weeten te stooken; en zy gaan met de Bloemen en Kruiden om, gelyk men somtyds met de Boeren omspringt, van welke men alles wil uitparssen. De Waateren welke deese braave Konstenaars door het vuur uit de Kruiden en Bloemen weeten te trekken, hebben verscheidene naamen en

en werkingen; namentlyk: *Aqua Alexipharmaca, Aluminosa, Apoplectica, Benedicta, Cynamomi, Canoni, Composita, Distillata, Epileptica, Juglandium, Lilii Convall. Odorifera, Damascena, Sudorifera &c.* Waarmeede het Menschelyke lichaam kan verquikt werden; maar volgens myn gevoelen is'er geen beeter water, dan het geene dat den boetvaardigen Sondaar uit d'oogen vloeit. O! hoe heilsaam is het waater geweest, dat die van *Ninive* gesaamentlyk storteden! Want na dat haar de Propheet *Jonas* soo yverig hadde vermaandt, hebben de Menschen, (volgens het seggen van den H. *Ephrem, hom. de Jona,*) soodaanig op de straaten geweent, dat daar door de Stadt soodanig gestelt geworden is, als of'er een kleine reegen van den Hemel gevallen was. O sondige Mensch! is u dan het herte soodanig uitgedroogt, dat gy ten minsten niet een of twee druppelen uit uwe oogen vloeyen laat, daar gy immers uwen Godt soo meenigmaal en veelvuldig hebt beleedigt!

O Verdoemde Slemper! hoe ongerymt hebt gy van *Lazarus* begeert, dat hy synen vinger maar in 't waater steeken soude, en daarmeede uwe vuurige tonge verquikken; wat souden doch soo weinige druppelen, u ellendigen hebben konnen helpen? Maar een of twee boetvaardige druppelen uit d'oogen, zyn op deese Wereldt soo machtig, datse veel duysent sonden konnen uitwissen. Waarom de H. Vader *Augustinus Sermon.* 11. *ad Fratr.* uitroept: *O Waater des Heils! waar door alle sonden vernietigt werden!*

Verders zyn de Apotheekers waarlyk niet genoeg te prysen, en indien het moogelyk was, soo behoorde men haaren roem met enkelt *Auro pota-*

bili (vloeibaar Gout) datſe deftig weeten te maken, ſeer wydloopig te beſchryven. Soo is ook meerendeels, haar leven vroom en onberiſpelyk; en daarom wel te gelooven, dat niet alleen de H. *Æmilius*, de H. *Athanaſius*, de H. *Cyrus*, en de H. *Hildegardis*, deeſe konſt geoeffent hebben, maar dat'er ook veele diergelyke gevonden werden. Doch daar is eene groote Doos in ſommige Apotheeken, waar op met duidelyke letters te leeſen ſtaat het woordje *Maar*. Seekerlyk men vind veele goede deftige Apotheekers: *Maar*, men vind ook ſomtyds eenige, die wel veele *Scrupels* in d'Apotheek, maar weinig ſcrupel in haar geweeten hebben; zy pochen datſe alderhande Geneesmiddelen byderhand hebben, als daar zyn: *Emollientia*, *Reſolventia*, *Condenſantia*, *Aperientia*, *Conſtipantia*, *Attrahentia*, *Repercutientia*, *Abſtergentia*, *Expurgantia*, *Attenuantia*, *Illinentia*, *Maturantia*, *Conglutinantia*, *Cientia*, *Expellentia &c.* Doch men vind daar ook ſomtyds *Fallantia*: dat is, oude verlegene Speceryen en Waaren die de gebruikers meerder ſchaade dan nut doen. Maar dit komt daar van daan, datſe eenige dingen ſomtyds goedkoop en voor eenen geringen prys koopen, die al by des Drogiſten Overgrootvader in de Winkel geſlingert hebben, en ſomtyds erger ſtinken, als *Lazarus* in het graf; ſoo geſchiet het ook ſomtyds wel, dat'er in een doos, waar op *Alchermes* geſchreeven ſtaat, niet anders als wat beſchimmelt Vlier-ſout is, dat de gemeene Man nochtans duur genoeg betaalen moet.

Men vind'er ſomtyds ook wel een, die ſyne Leerjaaren met Vyſelſtampen doorgebragt heeft en gevolglyk geen Kruit kent, of 't moeſte Suurkool zyn; voornamentlyk wanneer het met een

ſtuk van een Varkens' bil voorſien is; waar door het meenigmaalen geſchiet, datſe grovere fouten begaan, als der Propheeten Kinderen, ten tyde van *Eliſa*, die de *Coloquinten* voor Moeskruiden verſamelden, en naderhandt niet anders konden roepen als: *de Doodt is in de pot*!

Eindelyk ſoo vind men ook eenige, die de Artſenyen ſoo duur verkoopen, als of ſe geen geweeten hadden, en een handvol Hooibloemen, in een Ryxdaalder weeten te veranderen. Maar 't is ten hoogſten te beriſpen, dat men aan een arm elendig Menſch niet voor de waarde van een halve ſtuiver aan *Mithridaat*, of wat anders om Gods wil geeft; ſulke zyn ſekerlyk grove Plompaarts, al verſtonden zy haare konſt ook noch ſoo wel. Doch dit alles raakt de rechtſchaapene Apotheekers niet, de andere ſullen te ſyner tydt wel gewaar worden, wat haar de *Spiritus Tartari* te doen ſal maaken.

At de Schoonſte Ducaaten zyn, in een berookte Toebaks blaas; wat eene eedele Parel is, eene rouwe ſchulp; wat een heerlyk Boek is, in eenen ſlechten bandt; wat koſtelyke Wyn is, in een vuns vat: dat is de Onſterffelyke Ziele in het ſlech-

flechte Lichaam des Menschen. Het is een Gevangenis; een leeme Hut; een Dreksak; een Varkenstrog, en een Stinkvat; het is Pottebakkers werk; het is een oude Voddewinkel; het is een Schurftkrabber; het is een Luiseneſt: En wat noch al meer? Het is een Vyand der Ziele; het is een onderdrukker der Deugden; het is een Schipbreuk des Heils; het is een Vergift der Heiligheit; het is een Dief van het goede; het is een aanporder tot het quaade; het is eene oorsaak van alle ondeugden; en daarom is het daarmeede niet heel gemakkelyk om te gaan. Alschoon dat het geen Esel is, soo moet men het nochtans hard houden; schoon dat het geen Paart is, soo moet men het doch toomen, schoon dat het geen Boek is, soo moet men het nochtans in de pars setten: schoon het geen Hennip is, soo moet men het echter heekelen: schoon het geen Nooteboom is, so moet men het echter met stokken begroeten; schoon het geene Plank is, soo moet men het doch schaaven; schoon het geen Boog is, men moet het echter spannen &c. Maar wanneer het tot onpasselykheit en gebrekkelykheden komt, dan is het noodig, en de schuldige plicht vereischt het, dat men het ook helpt. De Apostelen en Discipelen van *Christus* hebben immers haare Netten geboet, waarmeede zy soo meenigen visch gevangen hadden; en waarom souden wy dien armen bloed, het Lichaam, waarmeede wy sulke goede en Godsdienstige werken doen, ook niet helpen? Maar hier toe dient de Wondheeler, vermits het by het Menschelyke lichaam, dan hy! dan sy is! dan lust, dan last; dan recht, dan slecht; dan iet dan niet; dan, pinken, dan hinken, dan gesondt, dan gewondt:
en

en op verre na foo goed niet, dan met de kleêren van de Kinderen *Ifraëls* in de Woeftyne, welke veertig Jaar lang onveroudert bleeven; dus moeten wy de ervaarene Wondheelers gebruiken, die ons deefen gefcheurden Zielen-fak, foo goed als moogelyk is, wederom lappen konnen. *Verbergt u voor u vleefch niet*, fegt *Jefaias Cap.* LVIII.

't Eenpaarigfte gevoelen houd het daar voor, dat *Efculapius* de eerfte Wondheeler geweeft is, die de middelen uitgevonden heeft, om gebrookene beenderen, waar van 'er tweehondert en feventig in het Menfchelyke lichaam getelt werden, te geneefen. Maar niemand heeft beeter de wonden en quetfuuren geneefen, dan de Heere *Chriftus* felfs; want wanneer hy in den Hof van de Soldaaten en 't Geboefte aangegreepen wierd, foo wilde *Petrus* te gelyk fyne trouwe en moed betoonen, trok heel ftout van leer, en hieuw *Malchus* het rechter oor af, waar door de goede Apoftel geen Capitaal verdiende, maar gekapittelt wierdt, en te gelyk bevel kreeg, om aanftonds het fwaart op te fteeken: terwyl de Heere *Malchus*, niet tegenftaande hy een flecht en Godloos Karel was, volgens fyne Goddelyke macht, aanftonds het afgehouwene oor wederom aan 't hooft heeft gehegt. *Math.* XXVI. 't geen de alderbefte Wondheeler hem niet na fal doen.

De Lucht foude deefen Boofwicht wel verftikt; de Aarde foude hem wel verflonden; het vuur foude hem wel verbrandt; het Waater foude hem wel verfoopen hebben: Maar de Goddelyke Wondheeler wilde dit niet, en heeft niet alleen de verdiende ftraffe tegens hem gefchort, maar ook de quaade daadt, met eene byfonde weldaadt vergolden: Ons allen tot leeringe en navolginge,

dat

dat wy de ontfangene ſmaatheeden en 't ongelyk niet moeten wreeken, maar onſe Vyanden liefhebben, en het quaadt met goedt vergelden.

Wanneer de Heilige *Stephanus* wegens *Chriſtus* Eer en Leer van de Jooden geſteenigt wierd, heeft hy met geboogene knien voor ſyne Vyanden gebeeden, ſeggende: *Heere en reekent haar deeſe ſonden niet toe*; *en* naauwelyks *als hy dat geſegt hadde*, *ontſliep hy*, *Actor.* VII. Maar waarom liet hem Godt niet langer leeven? Hy ſoude immers door leeren en lyden noch meerder goeds konnen gedaan en gevolgelyk ſyne verdienſten vermeerdert hebben! *Didacus Nyſſenus* ſegt: dat *Stephanus* geen grooter noch Godt welbehaagelyker werk hadde konnen doen, als ſynen Vyanden goedt te bewyſen, en voor haar te bidden: want dit overtreft byna alle Deugden. *In Quadrag. Fol.* 230. en daarom heeft hem Godt aanſtonds ſonder verder vertoeven met heerlykheit gekroont.

Een ſeeker goed eerlyk Man van *Jeruſalem* naar *Jericho* reiſende, geraakte in ongemak, vermits hem de Moordenaars en Roovers overvielen, en niet alleen al ſyn goed dat hy by zich hadt, afnaamen, maar ſelfs ook doodelyk griefden, en ſoo in ſyn bloed lieten leggen. Onder anderen die meede den ſelven weg quaamen reiſen, was een ſeekere Samaritaan, die zich over deeſen elendigen en half dooden Menſch ontfermde, aanſtonds Wyn en Oly in de wonden goot, en hem ſoo goed als in ſyn vermoogen was, verbonden hebbende, meede in de Herberg nam. Dit was immers een rechtſchaapen en goedhertig Man, vermits hy alle behoorlyke ſaaken, die tot geneeſinge der wonden vereiſcht wierden, by zich droeg; wie weet of hy niet een Chirurgyn of Wondheeler

is geweeſt? Het was te wenſchen, dat alle Zielſorgers alſoo geſtelt waaren, en maar eene manier van behandelinge met de Sondaars hielden. De Samaritaan gebruikte Oly en Wyn: men moet alſoo ook ſacht en hardt, na dat het de noodt vereiſcht, met haar te werk gaan: want indien men haar toeſnaauwt, en als vertwyffelde Sondaars behandelt, dat is Wyn ſonder Oly; Indien men haar alles toegeeft, en ſe maar ſoo heen laat loopen, dat is Oly ſonder Wyn; een al te groote ſcherpte maakt haar miſtrooſtig: En daarom ſegt de H. *Gregorius Part.* 2 *Poſt. C.* 11. *Men moet de zagtmoedigheit met ſtrafheit mengen; weeſt ſtreng, maar niet gram wordende; weeſt yverig, maar niet overmaatig raaſende; weeſt vroom, maar ook niet meer.*

Veele en verſcheidene ſchoone geneeſingen ſiet men hier en daar door welervaarene Wondheelers verrichten. *Chiron* en *Machaon* wierden voor deeſen gelyk voor Goden en wonderdoende Mannen gehouden; maar tegenwoordig vind men veele meerder en beroemdere Wondheelers, die men in waarheit niet alleen Wondheelers of Wond-Artſen, maar ook ſelfs Wonder-Artſen behoorde te noemen. Daarentegens zyn 'er ook eenige die ſeer ongeſchikte zyn, en als offe ſonder geweeten waaren. Als ſonder geweeten betoonen zy zich; vermits zy meenigmaal voor het ſtecken met een naald of een andere geringe zaak, de Menſchen groot geldt afparſſen; of gemeen Ganſen-vet, Beeren-vet, of Harten-vet en Hoender-ſtront, voor Egyptiſchen Balſem aanſmeeren: Een glaasje Hopwaater, Boragiewaater, Alſſemwater, of Pruinellewaater, moet haar dan ſoo veel als eenige Emmers Wyn opbrengen; ook maaken

zy

zy somtyds van een Mug een Olifant, op dat haar beurs des te beeter mag gestoffeert werden. Een soodanige is geweest, seeker winsieke Gast, die eene oude Vrouw, van de sinkingen op haare oogen niet meer sien konnende, seer neerstig besocht en genas, maar geduurig iets met zich van daar nam; dan een tinne Schootel, dan een zilveren Leepel &c. Na dat nu de arme Sloof volkomen wederom sag, wilde zy soo als billyk was, deesen schraapsuchtigen Gast het beloofde geldt niet betaalen, want zy zeide, datse veel minder als te vooren (en het was ook waar) konde sien; want te vooren sag zy veele mooye dingen en Meubilen, en nu niet, vermits deese geweetenloose Keerel, zich selfs daarmeede van te vooren al hadde betaalt. Seer veele van de Wondheelers zyn geldgierige Schrokken, want wanneer de Boeren onder 't suipen en swelgen, malkanderen op vuistlook tracteeren, of door een eerelyk snywerkje, aderlaten en koppen, dan lachen deese van herten, om datse daar door gelegentheit vinden, haare trekplysters te gebruiken; want zy doen niets liever als geldt na haar te trekken.

Men vind van s'gelyken eenige onverstandige Bokken onder deese Konstenaars, die uit onwetenheit meenigmaal eene kleine wonde tot een groote maaken; ja eenige deeser onervarene Menschen-Moorders, snyden meenigmaal in Menschenvleesch soo rykelyk, als de Hoveniers in de Wyngaarden. Derhalven is het zoo vreemt niet, dat'er gevonden worden, die twyffelen of hun naam *Barbier*, niet wel van *Barbaar* afkomstig is. Eenige deeser Dwaasen bruyen soo ligt toe met Menschelyke leden aftesetten, dat men besluiten moet, datse

gelooven dat deſelve als de ſchaaren der Kreeften weder uitgroeyen.

Voor 't overige is de Chirurgie of Wondheelkonſt, ten hoogſten roemwaardig en nuttelyk, en is meede wel van Heilige Mannen geoeffent geworden ; gelyk daar waaren de H. *Zenobius*, de H. *Hermolaus*, en andere meer. *Ludov. Patavinus* is wegens deeſe wetenſchap ſelfs tot Cardinaal verheeven geworden ; andere hebben door ſchryven van Boeken over deeſe konſt, eenen eeuwigen naam verworven : Maar de beſte zyn deeſe, die niet alleen met het *Unguentum Apoſtolicum* weeten om te gaan, maar die ook te gelyk een Apoſtoliſch leven leiden.

DE

IK kan noch wil byna niet gelooven, 't geene *Polidorus Virgilius* voorgeeft, namentlyk, dat de Koophandel ſyn begin van *Bachus* ſoude gehad hebben; want dit beroep is in zich ſelfs ſeer goed en eerlyk, en daarom is wel te vermoeden, dat

het selve niet door *Bachus*, die een dikkoppigen Nathals was, maar door een veel vernuftiger verstandt bedacht is. In het oude Testament is de Koophandel reeds tamelyk in gebruik geweest; gelyk men *Gen.* XXXVII. klaar sien kan, dat de *Ismaëliten*, aan welke *Joseph* door syne schoone Broêrs voor sulken kleinen prys verkogt wierd, Koopluyden waaren, die van *Gilead* naar *Egypten* alderhande Speceryen, Balsem en Myrrhe op haare Kemelen brachten.

Dat de Heere *Christus* op seekeren tydt met reeden toornig wierdt, en de Koopers en Verkoopers uit den Tempel joeg; daar uit kan men niet besluiten, als of daarom de Koophandel niet goed of toegelaaten soude zyn; maar de rechtveerdige Heiland heeft haar daarom gestraft, om datse Koophandel in den Tempel, als het Huis Gods zynde, bedreeven, en by gevolge deese heilige plaatse daar door onteerden.

Vermits de Goddelyke mond onses Zaligmaakers het Hemelryk selfs vergelykt by *een Koopman die schoone Peerlen socht. Math.* XIII. soo is daar uit ligtelyk te begrypen, dat de Koophandel in zich selfs seer goed, en overal toegelaaten is. Ja men telt seer veele Kooplieden, die eenen Heiligen en volmaakten handel gevoert hebben, gelyk geweest zyn, de H. *Frumentius*, de H. *Guido*, *&c.* de H. *Franciscus* is ook tot in syn twintigste Jaar by den Koophandel geweest, en heeft daar by vroom geleeft. Want een Koopman mag wel Boeken verkoopen, indien hy maar soo handelt, dat hy niet uit het Boek des Levens geschrapt werd. Een Koopman mag wel aldelhande tuig verkoopen, indien hy maar soo handelt dat hy een goed geweeten behoud, dat hem voor getuige
kan

kan dienen. Een koopman mag alderhande yserwaaren en ſpykers verkoopen, wanneer hy maar ſoo handelt, dat hy ſyn geweeten niet aan een ſpyker hangt. Een Koopman mag alderhande kanten verkoopen, wanneer hy maar ſoo handelt, dat ſyner Zielen-heil daar door niet aan kant geraakt. Een Koopman mag Goudt en Silver Laaken verkoopen, indien hy maar ſoo handelt dat hem niemant daar over laaken kan. Een Koopman mag wel ſtoffen verkoopen, indien hy maar ſoo handelt, dat hy op ſyn doen kan ſtoffen. Een Koopman mag Koopman zyn in linden, als hy maar ſoo handelt, dat hy de pryſen niet ſtelt in den blinden, en met een eerlyke winſt te vreeden is.

Men vind tweederhande Koopluiden op deeſe Wereldt, namentlyk *Verſtandige* en *Dwaaſe*. De dwaaſe zyn de geene die haare waaren om een geringen en beſpottelyken prys geeven, en gelyk als de Kinderen handelen, neemende een goude ſchaal voor een ſchelle, een koſtelyke ring voor een ſlegt ding, een ſilveren kop voor een geringe pop &c. En deeſe zyn het, die alle haare moeite en arbeidt aan de Wereldt verkoopen, en voor de betaalinge niets anders als beſpottinge ontfangen.

Beſiet men eens iemandt, die aan 't Hof ſyn fortuin ſoekt, wat heeft die al voor werk? Hy moet zyn gelyk een Hondt, die byna een iegelyk de poot geeft. Hy moet zyn gelyk een Kat, die een heele nacht voor het muiſe hol op ſchiltwacht ſtaat. Hy moet zyn gelyk een Haan op de Toorn, die zich na alle winden ſchikt. Hy moet zyn als een goede Kling, die met buigen en bochten haare proef kan uitſtaan. Hy moet zyn ge-

lyk Hair en Vlas, dat zich geduurig laat over den heekel haalen. Hy moet zyn gelyk een goed Schutter, die om wel te mikken, meenigmaal 't eene oog moet toedoen. Hy moet dan laken, dan waaken. Hy moet dan ſchieten, dan ſwieten. Hy moet dan ſtaan, dan gaan. Hy moet dan borgen, dan ſorgen. Hy moet dan eeren, dan ſmeeren. Hy is wel een Hofman; maar, te gelyk een Burger in de Stadt van *Lyden*: Want het lyden, kan hy niet vermyden. Hy lydt, en waar; In d'oogen, voornamentlyk wanneer hy ſiet, dat hem iemand voorgaat. Hy lydt, en waar? aan de neus, want men ſegt hem meenigmaal wat, dat hy wel ruiken kan. Hy lydt, en waar; in d'ooren, want hy hoort meenigmaal wat, dat hy zich moet houden als of hy doof was, of als of hy 't niet gehoort hadde. Hy lydt, en waar? aan de mondt, om dat hy deſelve meenigmaal tegens wil en dank moet toehouden. Hy lydt, en waar? aan de keel, want hy moet meenigmaal groffe brokken doorſlokken. Hy lydt, en waar? aan de handen, want hy moet tamelyk in de beurs taſten, en nochtans zyn ſyne giften geene Aalmoeſſen. Hy lydt, en waar? aan de ſchouders, want hy moet geſtaadig op alle beide draagen. Hy lydt, en waar? aan de knien, want by hem is ſelfs buiten de Vaſten, het *flectamus genua*, laat ons knielen, in 't gebruik. Hy lydt, en waar? aan de voeten, want hy moet meer met deſelve ſtrykbeenen en krabben, als eene Henne op de meſthoop. Eindelyk langen tydt daar-na, word alle ſyne moeite, arbeidt, vlyt, ſorgen, waakſaamheit en onkoſten, met beſpottinge betaalt, hy ontfangt voor alle ſyne waar maar kinderſpel, en het gaat hem als

Ha-

Haman aan het Hof van *Ahasverus*. O! dwaase Koophandel! Indien iemand maar de helft van deese waaren aan Godt den Alderhoogsten verkogt hadt, soo soude het Godt aan hem hondertduisentvoudig betaalt, ja selfs de eeuwige Zaligheit daar voor gegeven hebben; want by hem is de hoogste markt; een eenige sucht tot Godt, een kort aandachtig Gebedt, en selfs de minste goede gedachten, gelden by hem soo veel, dat hyse duurder betaalt dan de geheele Wereldt waardig is.

De geestryke Abt *Ludovicus Blosius* segt *P. 6. de Curva Minim.* Wanneer twee t' saamen in een hof gaan wandelen, en d'eene breekt eene bloem af, maar d'andere onthoudt zich daar van, en laatse ter liefde Godts staan; dan overtreft deese die de bloem om Gods wille heeft laaten staan, den anderen die de bloem heeft afgeplukt, soo veel, als Hemel en Aarde van malkander zyn. Een lap van een mantel, is een slechte en geringe saake, nochtans heeft het Godt aan den H. *Marten* soo duur vergolden. Daarenteegen doet de dwaase Wereldt niet als spot bieden, op de Koopmanschappen; gelyk *Jacob* by *Laban* ondervonden heeft, die hem voor synen seevenjaarigen harden arbeidt, niet anders als de leepoogige *Lea* gaf. Waarom wy dan met reden, alle onse winsten by Godt moeten soeken.

De Koopluiden gaan wel alle met waaren om, maar niet alle, noch altydt, met de Waarheit; deese sloof kan selden herberg vinden in een Koopmans Pakhuis; zy heeft eens by nacht, wanneer haar niemand wilde inlaaten, voor eenes Kraamers deur geleegen, maar wierd des morgens vroeg, soodanig met de elle ontfangen en

afgesmeert, datse nu de meeste Kooplieden voor Strooplieden aansiet.

Cæsarius schryft, *de Mirac. Lib* 3. *vers* 37. Dat eens tot *Ceulen*, twee goede bekende Kooplieden quamen biechten, en onder anderen ook beleeden, datse uit quaade gewoonte veele onwaarheden gesprooken en gevloekt hadden; waar over de verstandige Biechtvader haar ernstig vermaande, datse doch deese, Godt soo seer mishaagende gewoonte wilden nalaaten, met verseekeringe, datse sonder vloeken en liegen vry meerder winst en voordeel in haaren Koophandel ondervinden souden. Dit beweegde deese twee soodanig, datse beide beloofden jaar en dag deese gewoonte na te laaten, gelykse ook vervolgens deeden. Ondertusschen was de boose vyand hierop niet weinig gebeeten, waarom hy door syne duisentvoudige kunstjes de meeste klanten van deese twee Kooplieden aftroonde; soo datse ten einde van 't Jaar, niet alleen geen winst, maar selfs merkelyke schaade ondervonden. Zy quamen derhalven meermaalen by de gemelde Biechtvader, klaagende, dat syn raad, alschoon die heilig was, haar nochtans seer schaadelyk geweest hadde, waarom zy genootsaakt wierden, haar voorgaande vloeken en liegen wederom by der hand te neemen. Maar de Biechtvader heeft haar met sulke beweegelyke woorden het herte geraakt, dat zy hem ernstig beloofden, haar leven lang in 't verhandelen haarer waaren niet meer te liegen, veel minder te willen sweeren, al soudense selfs daar door aan 't beedelen geraaken; welke belofte zy ook heiliglyk hebben gehouden, en zyn daar door in korten tydt den Zeegen Gods soodanig gewaar geworden, datse van iedereen den grootsten

ten toeloop kreegen, en eindelyk de twee rykste Koopluiden van de geheele Stadt *Ceulen* wierden.

O! hoe schoon en heilig soude het staan, wanneer andere Koopluiden de voetstappen deser twee wilden opvolgen! gelyk daarentegen de veelvuldige onwaarheden, die gemeenelyk in den Koophandel insluipen, seer swaar voor Godt te verantwoorden zyn; 'k laat staan het veelvoudige bedrog en de onredelyke winsten, waar meede seer veele haar geweeten beswaaren.

Zeekerlyk zyn'er ook veele onder de Kooplieden, die onberispelyk en Godtvreesende leeven, gelyk die tot *Valenza* was, van welken de H. *Vincentius Ferrerius Serm. de Nativit. Dom.* schryft. Vermits deese een Jaarlyks gebruik hadde, om op Korstydt, een arm Man, Vrouw en Kind braaf te onthaalen, ter eeren van *Jesus*, *Maria* en *Joseph*, zyn hem deese op syn sterf-bedde verscheenen, en hebben hem daar over seer vriendelyk in de Eeuwige en Glorieryke Herberg genoodigt.

Eeker snaakse *Professor* gaf aan een Student den raadt, hoe hy met een waagen met hout, verscheide winters soude genoeg hebben, en nochtans geene kouw behoeven te lyden. Wanneer hy nu nieuwsgierig was, om dit te weeten; zeide de

de *Professer*: Wanneer gy de waagen met hout krygt, soo laat het beneeden op de plaats neerleggen, en wanneer gy koudt begint te worden, soo draagt het eene houtje na het andere boven op solder, ter tydt toe dat gy warm zyt; en weder koudt werdende, soo draagt het eene houtje na het andere weder beneden op de plaats, tot dat gy weér warm word; en soo doende kondt gy u met een waagen hout den geheelen winter door warmen.

De Pakkers hebben meer te doen, als deese gedaan heeft, om dat zy het heele Jaar door, met tillen, leggen, pakken en draagen altydt beesig zyn, vermits 'er weinig neeringen zyn, daar in men niet seekere Bediendens noodig heeft, die het een en andere by de handt brengen, het werk bevorderen, en de swaarste arbeidt doen moeten.

Wat wy dragen moeten, en wat daar uit volgt, toont ons de Apostel *Paulus* seer fraay, wanneer hy segt; *Draagt malkanders lasten, ende vervult alsoo de Wet Christi,* Gal. VI: 2.

De Pakkers zyn voor alle dingen tot den Koophandel noodig. Soo wel de Heidensche Wysgeeren, als ook de H. Oudvaders, hebben om de gesteltheit van het tegenwoordige leeven te ontwerpen, daar toe verscheide gelykenissen voorgestelt. d'Eene vergelykt het met eenen Wedloop; een ander met een Wandeling; een derde met een spel van dobbelsteenen; die met een Schouwspel; geene met een Doolhof; *Job* met de Oorlogsaaken; *Jacobus* met een Damp; *Augustinus* met eene Pelgrimagie; *Ambrosius* met een Gevangenis; *Hieronymus* met eene Schildwacht, en veele andere noch met andere saaken; welke alle in dien men se nadenkt, wel eigentlyk daar meede overeen koomen; voornamentlyk de gelykenis van

van *Gregorius Nazianzenus*, wanneer hy het tegenwoordige leeven vergelykt met een Jaarmarkt, seggende: *Houd dit leeven voor een Jaarmarkt: en indien gy goeden handel wildt dryven, soo geeft dit tydelyke voor het eeuwige, en gy sult 'er groote winst aan doen; want wanneer deese Markt voorby is, dan komt'er geen tydt meer om winst te konnen doen.* Want gelyk op een Jaarmarkt alderhande Koopluiden te saamen koomen, ieder syne waaren voortbrengt en aanbiedt, waarom zich ook verscheide Koopers laaten vinden: Alsoo koomen in dit leeven op het plein deeser Aarde, veelderhande by malkander, om te koopen en verkoopen &c. De Wereldt bied aan, haare ydelheeden, Eere, Rykdommen, Wellusten en diergelyke waaren, waar na der Menschen natuur ten hoogsten haakt. Deese, schoon datse gemeenelyk seer duur zyn, namentlyk, voor groote moeite, sorgen, ongelegentheeden en gevaaren verkogt werden waardoor meenigmaal een eenige korte vreugt, met vele Jaarige treurigheit moet betaalt werden; nochtans koomen 'er verblinde Koopers genoeg, die malkander byna de kleeren van 't lyf scheuren. De Duivel komt meede op deesen Markt, om Zielen in te koopen; en schoon hy daar voor niets anders aanbiedt, als een kleine sondige wellust, soo verkoopt nochtans de Armhertige Sondaar syne Ziele, deese onwaardeerbare waar, voor soo een slechte waarde; dat de wyse *Syrach* van een sulke segt: *Deese heeft ook syne Ziele te koop*: Ja niet alleen heeft hy se te koop, maar hy geeftse selfs goedkoop weg: *Een iegelyk die sondigt, verkoopt syne Ziele aan den Duivel, tegens de waarde van een kleine wellust, die hy in sonde gevoelt.* Op deese Markt bevind

zich

zich meede *Christus*, die Goddelyke Koopman, uit den Heemel koomende, met syne goederen der Goddelyke Genade, die biedt hy ieder aan, en segt: *Ik rade u, koopt syn Goud van my, op dat gy ryk wordt.* O wat voor eene kostelyke waar is de Genade Gods, waar van het minste aasje meer waardig is, dan duisent Werelden met alle haare goederen! en ô hoe goedkoop is die nu te koop! Maar niet langer als de Jaarmarkt deeses leevens duurt, soo draâ zich deese met de doodt eindigt, heeft al het inkoopen en verhandelen een einde. Nochtans werden aldaar de eelste waaren het minste geacht, voor een geringe waardy, ja halfvoorniet weggegeven, en niet ingekogt: maar de schandelyke en slechtste waaren, werden tot scheurens toe seer duur verkogt. Waar uit volgt, dat op deese Markt, de Wereld soo veele moeite en arbeidt daar van brengt, de Duivel soo veele duisenden van Zielen inhandelt, de Mensch soo schandelyk bedroogen werdt, en *Christus* alleen met syne soo eele waar, sonder koopers gehadt te hebben, aftrekt.

Maar wanneer wy op deese Jaarmarkt goeden voordeel doen willen, soo moeten wy eerstelyk onse Zielen bewaaren, en deselve niet den Duivel voor eene snoode wellust verkoopen. Maar daar benevens moeten wy ook liefde tot onsen Evennaasten hebben, hem alles vergunnende, wat wy aan ons selfs willen gedaan hebben. Wy moeten daar en-booven bedenken, dat wy ons door de werken der Barmhertigheit gestadig eene Kroone maaken, die ons God te syner tydt sal opsetten, wanneer wy ons van de liefde tot onsen Evennaasten, door gene moeiten laten afschrikken.

Dit blykt aan een Portier tot *Sabasto*, eene stadt

Stadt in *Armenien*; aldaar waaren veertig dappere Soldaaten, maar om datſe yverige Chriſtenen waaren, wierdenſe op bevel van den Landvoogt *Agricola* gevangen genoomen, in vreeſſelyke Gevangeniſſe geworpen, en in yſere boeyens geſmeeten; haare monden met ſteenen grouwelyk gequetſt, en verders met veele pynen gemartiliſeert, ja eindelyk in een bevroorene vyver over nacht geſet, op datſe daar verſtyven mogten: Daar by waaren eenige Wachters beſtelt, om te beletten dat niemand van haar ontvluchte; als meede, indien 'er eenige haar Geloof verloochenden, en daar uit quamen, dat men die in de Warme Bad-ſtove, die niet verre daar van daan gereed was, ſoude brengen om van de kouw wederom te bekomen. Hoort nu wat wonders! Wanneer het nu diep in de nacht was, raakten alle de Wachters in ſlaap, behalven alleen de Portier, die wakende bleef, en ſag, dat de Hemel zich opende, en uit denſelven eenige Engelen, gelyk Jongelingen van een Koning geſonden, quaamen nederdaalen, die negenendertig ſchone Kroonen aan de Martelaars, die in den vyver waaren, uitdeelden. Wegens deeſe ſoo ſeldſaame verſchyning, verwonderden hy zich ten hoogſten, en dachte, hoe gaat dat hier toe, daar zyn veertig Soldaten in de vyver, en die krygen maar negenendertig Kroonen, waar blyft dan de veertigſte Kroon? Terwylen hy dit overdacht, ſiet, ſoo ſprong'er een van de veertig ſoldaaten, die de kouw niet langer konde uitſtaan, uit de vyver, en liep in het warme badt. Als dit de Poortier ſag, dachte hy; Holla! is het nu tydig om ſulke ſchoone Kroonen te verdienen. ſoo wil ik het niet verſuimen, wekte aanſtonds de andere Wachters op, beleedt tegens haar een

Chriſ-

Chriſten te zyn, trok de kleeren uit, en begaf zich by de andere Martelaars in de gevroorene vyver, om met haar te bevrieſen, waar op de Wachters vertoornt wierden, alle veertig de Soldaaten met ſtokken de beenen in ſtukken ſloegen, in welke pyn zy alle, behalven een die de jongſte onder haar was, en met haar ook de Poortier ſtierven, die met de anderen tot de Kroone der Martelaaren ten Hemel vloog.

De Pakkers moeten 't haar ſuur laaten worden, en de Kroonemakers meede, waar in Heemelſche Edelgeſteentens ſullen geſet worden.

Elkom myn lieve Moeder! So ſpreek ik d'Aarde aan. Vergeeft het my dat ik tegens alle Kinderlyke eerbiedigheit u watonbehoorlyk aanſpreke. Gy komt my al raar voor! want hier en daar zyt gy boven maaten ſchoon en aanvallig, en op een an-

ander zyt gy wederom, fy Duivel! wildt en leelyk. Ga ik eens op de Hofsteê van een voornaam Heer, soo vindt ik u aldaar soo kostelyk verçiert als een Bruidt; daar draagt gy een Rok van het eelste geblomde Brocaat; daar hebt gy eenen schoonen hemelsblaauwen Japon aan; daar draagt gy een Myter van Spaansche wonderheden; daar pronkt gy met eene Monsteringe van Lelien en Narcissen; daar zyn de hairlokken met Roosekouleurde linten opgestrikt; ja daar zyt gy in Dracht en Pracht veel heerlyker dan de Godinne *Flora*. O hoe mooy!

Maar gaâ ik eens in eene afgelegene Wildernis, daar vind ik u heel woest, en ongeçiert. Het Opperkleet, is maar van rottige groente; de kanten daar aan, zyn van steekende doorens; het rompslomp hangende wambes, van heggen en struiken; de wilde boerachtige Halsketting, van Berkenhouten basten; om het hooft geenen anderen Krans dan van Vyl en Maagdepalm; ja 't hair ongekemt, en selfs vol Ongedierte. O hoe schandelyk?

Hoe komt het doch, dat gy op d'eene plaats, schoon, lieffelyk en vruchtbaar, maar op d'andere plaats, wildt schandelyk en onvruchtbaar zyt? Het komt daar van daan, antwoordt de Aarde, daar men goede acht op my neemt, het onkruit uitwiedt, met schoffelen en harken my schoon houd, en met goed zaat bezaait, gelyk in de Hooven, daar ben ik schoon, en over schoon. Maar daar men my verwaarlooft, geen sorg voor my draagt, my niet alleen geen goedt zaat toereikt, maar noch daar-en-boven braak laat leggen, gelyk in de wildernissen geschiet, daar ben ik haast wildt; want: *ongebouwt verwildere ik.*

De Jeugdt is ten eenemaal gestelt, gelyk d'Aarde. Wanneer men over deselve neerstige toesicht

neemt, deſelve in alle goede wetenſchappen volgens geweeten onderrecht, en ſomtyds, indien het de tydt vereiſcht, tuchtigt en ſtraft, dan ſal 'er tuſſchen Jeugt en Deugt, tuſſchen Klein en Kleinodien, weinig onderſcheit zyn. Maar indien men daar in naalatig is, ſoo groeyen 'er in de plaats van Blommen, Plompen; in de plaats van Narciſſen, Narren; in de plaats van Rooſe-knoppen, leege doppen; in de plaats van Lelien, Lelykers; in de plaats van ſoete Kinderen, Vleegels; en in de plaats van Verſtandige, onwetende Varkens.

Laat u dat geſegt zyn, gy Ouders? U geeft Godt het Gebodt noch, dat hy aan d'eerſte Vader gaf, namentlyk: *Dat hy d'Aarde ſoude bouwen*; U is het aanbevoolen, om d'aarde van het Paradys, gelyk *Adam*, door goede bouwery te onderhouden, dat is, de lieve Jeugdt in alles goeds op te voeden. Na de Ouders, werd deeſe laſt gelegt op de ſchouders van de Schoolmeeſters. Waarom dan ook eene iegelyke Gemeente hier toe de meeſte vlydt moet aanwenden, op datſe met een vroom en welervaaren Schoolmeeſter moogen voorſien zyn, vermits een ſoodanige het grootſte nut aanbrengen kan. Daarom plegt de groote *Alexander* te ſeggen, dat hy aan ſynen Leermeeſter *Ariſtoteles* meer verplicht was, dan aan ſynen Vader *Philippus*, vermits hy van de laatſte alleen het leeven; maar van d'eerſte, de aardt en wyſe om recht te leeven, ontfangen hadde.

d'Eerſte die te *Romen* openbaar School hield, en de lieve Jeugt in 't leeſen en ſchryven onderwees, was *Carbilius* genaamt, die zich daar meede eenen onſterffelyke naam gemaakt heeft, en wel verdient, dat *Alexander ab Alexandro lib.* 2. c. 22.

c. 22. ſeer loffelyk van hem heeft geſchreeven.

Het ſoude den Schoolmeeſters een groote eere geweeſt zyn, indien *Dioniſius* van *Syracuſa*, een loffelyk leeven geleid hadde, vermits deeſe van een Koning (alhoewel gedwongener wyſe) een Schoolmeeſter is geworden; maar in deſen ſtant, heeft hy alſoo ſlecht geleeft als in ſyn Landt.

Uit enkelden yver was het, dat de Biſſchop *Caſſianus* tot *Imola* (*Forum Cornelii*) een ſchoolmeeſter wierd; en daarna, wanneer hy zich opentlyk beleedt een Chriſten te zyn, wierd hy, op bevel van den Tyran van ſyne eigene Schoolkinderen met naalden en priemen gemarteliſeert. *In Kit.* Deeſe heeft buiten twyffel al het geene beſeten, wat in een rechtſchaapen Schoolmeeſter vereiſcht werdt.

Want een Schoolmeeſter moet zyn gelyk de Dieren in de Openbaringe van *Johannes*, Cap. IV. dat is, *vol Oogen.*

Een Schoolmeeſter moet zyn, gelyk de Patriarch *Jacob* Gen. XXX. Deeſe heeft voor de oogen ſyner Schaapen, de roede in het waater geleidt.

Een Schoolmeeſter moet zyn, gelyk de Arke des Verbondts in het oude Teſtament, want daar in was wel de Roede *Aarons*, maar ook te gelyk het ſoete Manna.

Een Schoolmeeſter moet niet ſoo ongeduldig zyn, gelyk de Kinderen der Propheeten ten tyde van *Eliſa*, die eenen ſcheeven bek trokken, over de bittere kruiden.

Een Schoolmeeſter moet ſoo toornig niet zyn, gelyk *Bileam*, die met harde ſlaagen en met ſmyten te werk ging.

Een Schoolmeeſter moet ſoo grof niet zyn, gelyk *Eſau*, die van 's moeders lichaam af, rouw en onbehouwen was.

Daar is wel geen twyffel aan, dat 'er veele wakkere, neerſtige en welervarene Schoolmeeſters op verſcheide plaatſen te vinden zyn, welkers vlyt en onverdrootene moeite, ſoo wel by Godt als by de Wereldt haaren loon verdient; maar daar-en tegens vindt men niet weinige, die wegens haare nalatigheit, als ook wegens haar ſlecht leven, aan de Gemeente meer ſchaadelyk als nuttelyk zyn. Somtyds ſiet men eenen groven Gaſt die meerder naar een Schoenmeeſter, als naar een Schoolmeeſter gelykt, vermits hy het klophout geſtadig in de handen draagt, waar door de tedere Jeugt vreeſachtig gemaakt werd. Somtyds zyn 'er die de meeſte Reeken-konſt met de Tappers en Waarden oeffenen, en die wegens de roode koopere neus, meerder ſchand-rood, dan ſchaamroodt toonen te weſen. Men vind 'er ook ſomtyds eenige, die de Kinderen voor Kalveren houden, om datſe haare ouders geduurig zuigen.

Van de Koſters, ſal hier weinig geſegt werden, alhoewel op veele plaatſen de Schoolmeeſters ook te gelyk Koſters zyn. Deeſer Menſchen meeſte werk is, om de Kerken en Godshuiſen net en ſchoon te houden, ook de Autaars neerſtig te verçieren en op te ſchikken, op dat de dienſt Gods altoos met behoorlyke ſtichtinge geſchieden mag. Een ſoodanige is geweeſt de H. *Guido* en andere meer.

Het was wel te wenſchen, dat alle Koſters ſoodanig waren, gelyk de H. *Ælmiliana* of *Humiliana*, van de derde Ordre *Franciſci*; welke beneevens andere groote deugden voornamentlyk zich bevlytigde om de Outaars te verçieren; maar men vind ſomtyds Koſters die ſeer weinig

ſor-

ſorge voor 't Gods-huis draagen; zynde het Outaar ſomtyds opgeſchikt, als een Prullekramers winkel; de Sacriſty ſoo ordentelyk in ordre, als een Heidenſche Tent; de Kerke ſoo vol ſtof, als of het 't heele Jaar door Aſch-woenſdag was; beſtaande haar aandacht meeſt hier in het leegen der Offer-kannen, en in de Lampen te doen vaſten, om de Oly over de Slaâ te gebruiken.

DE H. *Bernardus Tract: de S. Beatitud.* vertelt deeſe aangenaame Geſchiedenis. Een bovenmaaten ryk Man, en een arme Wollewever naaſt den anderen woonende, verſtrekten een ongelukkig paar Gebuuren; de Ryke paſſeerde de meeſte nachten

nachten ſonder ſlaapen, ſoo door 't nuttigen van te veel ſpys en 't overlaaden van de maag, als door ſorgen voor ſyn geldt, hoe hy dat beſt ſoude bewaaken, aanleggen en vermeerderen De Arme daar en tegen werkte vlytig over dag, ſong'er ſomtyds een lugtig deuntje onder, en was des avonds by ſyn ſmal avondmaal en ſober vuurtje, vrolyk. Soo draâ als hy te bedt was, wierd alles ſoo ſtil, dat 'er niets het minſte in 't huisje te hooren was, als hardt ſnorken, tot een teeken datſe alle ſoet en ſorgeloos ſliepen. Over dit vroolyk leeven en deeſen ſoeten ſlaap, was de ryke nydig op den Armen Buurman. Om dit nu te beletten, ſtondt hy op ſeekere nacht op, ging na de deur van d'Armen Man, deedſe ſtil op, vermitſe niet heel vaſt geſlooten was, en hing even binnen de deur een tamelyke groote Beurs met Ducaten aan een ſpyker, gaande daar op ſtil heen. Wanneer nu de goede Wollewever 's morgens vroeg uit het bedde opſtondt, en de huisdeur opende, vond hy deeſe tamelyk met geldt bevruchte beurs. Niemandt was blyder, niemandt vrolyker, niemandt gelukkiger, dan hy, niet wetende wat voor een milde *St. Nicolaas* hem die gebracht hadde. Het eerſte was, dat hy het Wolleweven liet ſtaan, als een die van boven verreykt zynde, niet meer noodig hadde ſyne koſt met ſweeten te verdienen. Hy wilde geen voet uit het huis ſetten, daar hy doch te vooren neerſtig ter Kerke ging, op dat niet ondertuſſchen iemand hem de beurs luiſde. Daar-en-boven was hy byſter aangſtig, niet wetende hoe het Goudt in ſyn huis gekoomen was, dugtende of het hem ook qualyk opbreeken mogte, en hy daarover in ongemak raaken. Hy dachte dan hier, dan daar heen, de beurs te verbergen,

op dat ſe niemandt anders vinden mochte. Eindelyk verſtak hy ſe in 't bedt onder 't ſtroo, en om die wel te bewaaren, bleef hy geſtaadig daar op leggen, veinſende zich ſiek te zyn: ſoodanig dat ſyn wyf, en 't andere huisgezin haar verwonderden, wat hem doch wedervaaren mochte zyn, datſe aan hem eene ſoo ongewoone droefheit, en ſtilſwygen beſpeurden: Doch hy was geduurig vol gedachten over het geldt, wat hy daarmeede ſoude beginnen, hoe hy het wilde aanleggen en vermeerderen of gebruiken. Ondertuſſchen gaf de Ryke Buurman overal acht op, en merkte wel dat 'er geen geſang meer onder het werk, en geen kortswylig gelach meer in het huis van ſyn Buurman gehoort wierdt, maar dat alle vrolykheit daar uit geweeken was. Wanneer dit nu eenige daagen geduurt hadde, quam de Ryke by ſyn Arme Buurman, om hem in ſyne ſiekte te beſoeken; na een korte t' ſamenſpraak, liet hy ieder een buiten ſtaan, en luiſterde daar op den Armen ſtilletjes in het oor; *Geef my myne beurs met Ducaaten weer, die uit myn huis in het uwe gekomen is, of anderſints ſal ik u daar over aanklaagen, en aan de Galg helpen &c.* De Wollewever dit hoorende, ſprong uit den bedde, gaf den Ryken ſyne beurs met Ducaaten wederom, en wierdt, na dat hy dit Goude geſwel quyt was, aanſtonds wederom geſondt, en alle ſorgen, vrees en bekommeringe waaren weg. Aanſtonds geviel hem tot Wollewerken weêr; hy ſorg, boerte en lachte met de ſyne, gelyk van te vooren, en wierd uit een bedroefde Ryke, wederom een vrolyke Arme enz. Na dat de H. *Bernardinus* dit verhaalt heeft, voegt hy daar eindelyk by: *Ziet eens, onweetende Arme, wat vreugde dat gy* ge-

genieten kont, indien gy uwe armoe geduldig en geneuglyk draagt. De Armen weeten seeker niet, met hoe veele en swaare benaaudheeden dat de Ryke deeser Wereldt belaaden zyn.

Deese geschiedenis geeft ons wegens de Wolbereiders en Wollewevers een vermaaning. De Wolle is seekerlyk eene soo nuttelyke stoffe tot onse kleeding, als'er een onder alle zyn mag. De Laakenbereider, vervaardigt daar uit kostelyke Laakens; de Stofjeswerker, alderley aardige stoffen; de Hoedemaaker bedient zich daar van tot het maaken van Vilt; de Braayer, om soo wel Borstrokken, Mutsen en Handschoenen, als Sokken en Koussen daar van te braayen; de Verwer weet deselve tot meenigerley gebruik, met verschiet van Couleuren zoo schoon te verwen, dat het byna Zyde gelykt, en van de Vrouwspersoonen tot meenigerley konstigen arbeidt gebruikt werdt. Door de Wol-handel zyn de Britanische Eylanden en Koninkryken, voornamentlyk Engelandt, welke gelyk als van *Europa* afgescheiden, en op alle zyde van de Zee bevat zyn, seer vermaart; welken roem ook voor deesen *Miletus*, eene Stadt in *Asia*; *Tarentum* in *Calabrien*; *Canusium* en *Luceria* in *Apulien* verworven hebben; behalven noch, dat ook de Franschen, en die van *Parma* en *Altino* in Italien gebracht werd, voor seer goed gehouden werdt.

Wie eigentlyk de uitvinder geweest is, om de Wolle bequaam te maaken en te bereiden, dat men se tot kleeding en meenigerley andere nuttelyke werken gebruiken kan, daar van zyn veelderhande meeningen. Want *Justinus* eigent dese uitvinding den *Athenienssen* toe; *Plinius* daar-en-tegen, den Egyptenaaren; maar *Isidorus* de

Godinne *Minerva*, tereeren van welke in de voorgenoemde Stadt *Luceria* in *Apulien*, wegens soodanige uitvindinge, volgens het getuigenis van *Strabo*, een bysondere Tempel soude opgerecht geweest zyn; en *Polydorus Virgilius* segt, dat *Minerva* deese toebereidinge der Wolle, aan de *Atheniensen* heeft geleert; maar het Spinnewiel, en de wolle daar aan te spinnen, word voor eene uitvindinge des Soons van *Arachne* gehouden.

Het mag daar meede zyn, soo als het wil, nochtans is deese uitvinding soo gering niet, als sommige wel denken, en vereischt de Wolle noch veel arbeidt wanneerse de Schaapen al afgeschooren is, voor datse de Weever, Laakenbereider en Braayer gebruiken kan. Want 1. wordse gewasschen, 2. in de Sonne of op seekere planken in een warme kamer gedroogt, 3. uitgeklopt, 4 met een ysere kam gekamt, 5. klein geplukt, 6. met oly of vet gesmeert, 7. wederom in lange blaaden gekamt, 8. afgedeelt. en ieder pondt bysonder t' saamen gedaan, en opgerolt, 9. op een wiel gesponnen, 10. in strengen afgehaspelt, 11. in warm water gewasschen om'er de vettigheit schoon uyt te krygen, 12. gedroogt en 13. getwynt, soodanig alsse ieder Meester tot synen arbeidt noodig heeft; moetende de Wolle die voor de Laakenbereiders vervaardigt word, van te vooren noch gekaart werden.

Onder deesen Titul nu behooren verscheide Persoonen; want met het bereiden der Wolle zyn doende, de Weevers, Laken-bereiders, Hoedemaakers &c. die gemeenelyk haare Wyven, Knechts en Jongens aan het werk setten; als meede de Wol-spinders en Spinsters, die zich apart daar van geneeeren.

Hee-

Heedendaags word deese besigheit voor seer gering gehouden, daarse nochtans voor deesen selfs van grote Persoonaadjes geoeffent wierd. *Hector*, die soo wel een dapper als sterk *Trojaan* was, beval aan syne *Andromache* naar huis te gaan, en Wolle te spinnen. *Suetonius* schryft van den vreedsaamen en gelukkigen Keiser *Augustus*, dat hy syne Dochter en Kindskinderen, het Wolspinnen heeft laaten leeren, en dat hy geene andere kleêren gedraagen heeft, als waartoe zy het gesponnene, gemaakt hadden. Zoo liet ook, naar het getuigenis van *Ganguinus* en *Aventinus*, Keiser *Carel* de Groote, syne Prinssen in alderhande oeffeningen onderwysen, maar de Princessen in het Wollespinnen en tot het Spinnewiel zich gewennen. Tegenwoordig is het soo niet meer; het is een werk voor de geringste Menschen, alles wil nu ryk zyn, alles wil nu groot zyn.

Maar myn lieve Vrienden en Vriendinnen? gy zyt nu byna versonken en begraaven in alle wellusten. Die u een Stokvisch noemt, die doet u ongelyk, want niets is'er van een Visch aan u te vinden, maar alles is vleesch, en indien het niet soo lang geleeden was, soo soude ik denken dat gy voor de Sondvloet gebooren waart, alwaar *al het vleesch synen weg verdorven hadde op der aarde.*

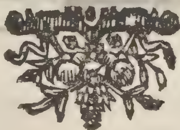
De lichtveerdige Goddinne *Venus*, soude, gelyk de Poëten vercieren, op het Eiland *Cyprus* uit Zeeschuim voortgekoomen zyn; dat kan wel een leugen zyn, maar dit is echter waar, datse haare aanhangers tot schuim van alle ondeugden maakt, onder welke gy, soo als my voorkomt, geen der minste zyt. *Esau* heeft zich vergaapt aan het roode Linsen kooksel; *Laat my doch slorpen*

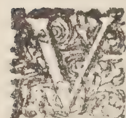
van

van dat roode, zeide hy; maar gy zyt niet verlieft op een rood kookſel, maar wel op een roodbekkig Kokkinnetje, ook ſlokt gy de verboodene Honing veel greetiger op als *Jonathan*, de Soon van *Saul*. De vroome *Tobias*, vermits hy blindt was, is van een ander geleidt geworden; maar gy word ſelfs van een blinde geleidt, en dat noch wel van de kleine hooghertige Potſemaaker *Cupido*: Ik noeme hem juiſt geen Dwaas, maar gy zyt nochtans geſchooten, en dat het ergſte is, van een ondeugende Jongen. *Petrus* heeft benevens de ſyne een heele nacht in Zee geviſcht, ſonder nochtans iets te vangen; gy viſcht de meeſten tydt op drooge gronden, en krygt gy geen Viſch, ſoo vangt gy doch ſomtyds een mal Meerminnetje. U liefſte *Sylogiſmus*, is een *Barbar*, en die u vinden wil, moet u niet in 't witte Lammetje, maar wel in de ſwarte Bok ſoeken. De Heilige *Paulus* noemt onſe Menſchelyke lichaamen, *Aarde Vaaten*, maar gy zyt weegens uwen ongeſtaadigen wandel, ſoo teer als Porcelein; maar let'er wel op! gy moet ſterven; en meenig arme Wol-bereider is'er als 't daar op aankomt, veel gelukkiger aan dan gy.

Wie weet niet, dat de tydelyke Goederen, Adel en Hoogheit voor zich ſelfs ſoodanige werktuigen zyn, waar van zich de meeſte tot Hoogmoed, Pracht en Ledigheit, benevens andere ondeugden bedienen, en dat gemeenelyk de ryke van goederen, ook ryk van ſonden zyn, welke by den Adel in deeſe Wereldt meeſt ongeſtraft doorgaan; maar daarom nochtans tot rechtveerdige ſtraffe in de andere Wereldt over gehouden worden. Daar en tegen hebben de arme ſulke middelen tot de ondeugden niet, en de ſonden die zy begaan, werden

den by de Regeering tamelyk geſtraft, ſoo datſe in d'andere Wereldt geene ſtraffe meer te vreeſen hebben. Daarom ſegt de Schriftuur, den nederigen en gemeenen word Genaade verleent, maar de machtigen ſullen machtig gepeinigt worden. Veeltyds geſchiedt het ook, dat Godt iemand goederen en tydelyk aanſien verleent, op dat hy hem ſyne weinige goede werken, die hy nevens de ſwaare ſonden gedaan heeft, en die geene Hemelſche belooningen waardig zyn, hier tydelyk beloont, maar naderhandt wegens ſyne ſonden, hier na eeuwig ſtraft; maar in tegendeel andere armoê en verachtinge lyden laat, op dat hy haare weinige ſonden hier tydelyke ſtraft, en naderhand wegens haare goede werken hier namaals eeuwig beloont: gelyk aan den Rykken Braſſer en Armen *Lazarus* wedervaaren is, van welke de H. *Gregorius* ſegt: *Dat het weinige quaat, dat Lazarus moogelyk gedaan heeft, door het vuur der armoede aan hem geſuivert is; en het weinig goede, dat moogelyk den ryke Braſſer gedaan hadt, wierd beloont met het Geluk van het vergankelyke leeven.*

Olgens het ſeggen en ſchryven der meeſte Schryvers, ſoo ſoude dit Ambagt ſynen oorſpronk van de Wyven hebben, om dat Weven en Wyven maar eenen letter verſchillen. Volgens de meening van *Plinius*, ſoude een Wyf van het Eilandt *Coo*, dee-

deefe arbeit uitgevonden hebben : maar andere gelooven, dat de fchoone *Penelope*, Vrouwe van *Ulyſſes* de eerfte Weverin geweeft is: Daarom is het ook dat de wyfe *Salomo* een foodanig Wyf deftig pryft , in fyne Spreuken *Cap.* XXXI. *Die neerftig is met wolle en vlas , en die met luft haarer handen werkt , vattende de fpille , en met haare handpalmen den fpinnerok , makende fyn lynwaat en Tapytcieraat.* Maar met der tydt is deefe arbeidt van de Wyven tot de Mannen gekoomen, foo dat de fwakke Vrouwsperfoonen het naayen en fpinnen hebben behouden , maar de mannen hebben het werken en Weven, als een fwaardere arbeit zynde , op zich genoomen.

De Arbeit der Wevers, (daar zyn ook Wolle, Zyde en andere, doch wy fpreeken hier van de Linne-wevers ,) is altyd loffelyk en pryswaardig geweeft, foo dat felfs de groote Propheet *Daniel* eenen Engel gefien heeft, met fyn wit linnen bekleet *Dan.* X. Gelyk mede de Heilige Chronykfchryver Gods *Johannes* in fyne *Openbaaringe cap.* XV. fchryft, dat hy feven Engelen zag , bekleet als de voorige , *met rein ende blinkende lynwaat.* Niet minder hoort men ook groote en wonderlyke faaken van al het Lynwaat , dat de Heere *Chriftus* op aarden gebruikt heeft ; als eerftelyk van de Luyer , waar in de gezegende Moeder *Maria*, den nieuwgeboorenen *Jefus* heeft gelegt. Want *Stephanus Mantegaza* , een geloofwaardig Schryver , getuigt in fyne Jerufalemfche Reisbefchryvinge ; dat een fekere Aartsbiffchop van *Ragufa* de gemelde Luyer van *Jerufalem* heeft meede gebracht , en defelve aan fyne beminde Sufter , die in dien tydt eene Voorftandereffe van een Vrouwen Kloofter was, vereert, die dit Over

blyf-

blyffel in groote waarde hield; maar vermits het gerucht hier van zich haaft verfpreide, foo wierd zy van verfcheide Hooge ftaats-Perfoonen daarom verfocht, en heeft ook aan veele Menfchen iets van deefe Luyer aandachtig afgefneeden, nochtans met dit geftadige wonderwerk, dat fe daar door niet een draadt korter of fmalder wierd. De bovengemelde Luyer, word noch heedendaagfch tot *Ragufa* in de Hooftkerk, met groote eerbiedigheit bewaart, leggende in een Chriftallynen Vat, waar in fe zich op feekere tyden felfs uitbreit, daarna wederom in malkanderen rolt, niet fonder de grootfte verwonderinge van het Volk. *In Vita Jerofol. L. 2. c. 28.*

Verfchrikkelyk woeden en raaden de befetene Perfoonen, wanneer men tot *Romen* in de Paafchweek, den Sweetdoek toont, welken de H. *Veronica* aan de Heere *Chriftus* toerykte, wanneer hy fyn Kruis op den Berg *Calvaria* droeg; want hy bleef toen ftille ftaan, hieldt het Kruis met de linker hand, maar met de rechter, veegde hy fyn heilig fweet af, en drukte te gelyk fyn Goddelyk aangefichte op deefen doek, gelyk fulx noch op deefen dag te zien is.

Men toont meede tot *Bizanzon* het Lynwaat, waar in het doode lichaam van *Chriftus Jefus* gewonden is geweeft, en daar by gefchieden groote en meenigvuldige Wonderwerken. Het Tafellaaken waar op de Heilandt het laatfte Avondmaal gehouden heeft, en het alderheiligfte Sacrament heeft ingeftelt, wordt tot *Liffabon* in *St. Rochus* Kerke gewefen. Iets van de Handdoek, waarmede de Heere den Apoftelen de voeten heeft afgedroogt, heeft men tot *Romen* by St. *Johan Lateraan.* De halve Neufdoek, waarmede de be-

nouw-

nouwde Verlosser in den Hof, alwaar hy veel bloed sweete, het heilige aanschyn afdroogde, hebben de *Paters Benedictynen* op den Heiligen Berg in het Hartogdom *Beyeren*. Dit alles strekt ter eere van de Wevers.

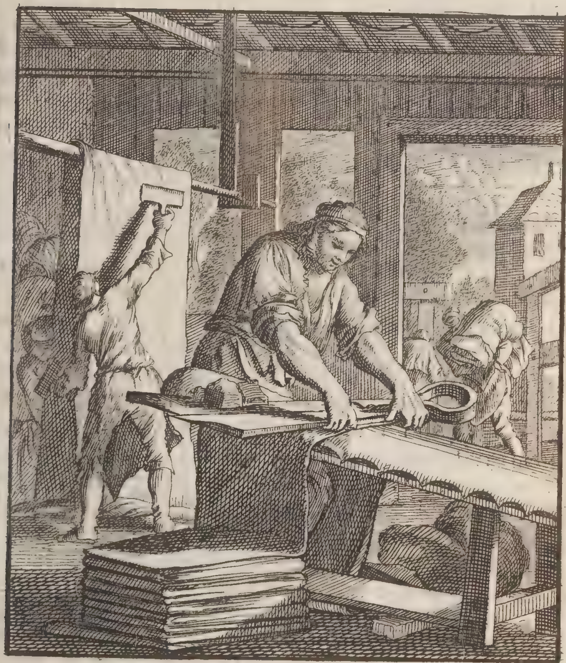
De Roomsche Kerk heeft ook ernstig bevoolen, dat de Misse niet anders mag verricht werden, als op een Autaar met Lynwaat bedekt, en dat men de Hostie nergens anders leggen mag, als op het sneeuwitte Linnen, dat men in 't gemeen het *Corporaal* noemt, waar meede ook al groote wonderheden gebeurt zyn. Onder anderen schryft *Majolus in Lib. dier. Canic.* dat ten tyde van *Carel* de Achtste, Koning van Vrankryk, een Onroomsch Soldaat eene Kerk op seeker Dorp hadde uitgeplundert, en benevens andere dingen ook de ongewasschene *Corporaaldoeken* aan een Wyf te wasschen gegeven, om deselve daar na tot Neusdoeken te gebruiken: Maar siet ô wonder! hoe meer dat het wyf die in 't waater stak, hoe bloediger datse wierden, soo dat eindelyk de heele Beek hier door in bloed veranderde. *Colloq. pag.* 20.

De Wevers mogen met recht pronken, dat de Roomsche Paus *Adriaan* de Sesde, een Duitscher en de Soon eenes Wevers van *Uitrecht* geweest is. Vermits syn Vader, *Floris* genaamt, het vermoogen niet hadde, om deesen synen Soon te laaten studeeren, soo hebben hem nochtans andere goede Vrienden een Jaargeldt versorgt om tot *Leuven* te studeeren, alwaar hy de weetenschap benevens de Godzaligheit soodaanig ter herten nam, dat hy van d'eene waardigheidt tot de andere opklom, eindelyk het Opperhooft der Roomsche Kerke wierdt; en hy als meede *Leo*,

Gregorius de Vyfde, *Clemens* de tweede, en *Victor* de Tweede, dat alle Duitſche Pauſen waaren, ſeer heilig en hoogloffelyk geregeert hebben.

Maar, daar komen eenige Oude Wyven aan, en klaagen geen kleyntje, dat niet tegenſtaande de Wevers de Galg (alſoo noemen zy een gedeelte van het weefgetouw) geſtaadig voor oogen hebben, dat'er nochtans niemand diefachtiger is, dan ſommige van hun: andere moogen uit andermans leer riemen ſnyden, maar deeſe maaken haar linnen van andere Menſchen gaaren. Daar word ook niet ligtelyk een Ambacht gevonden, dat ſoo veel aan 't Vloeken en ſchelden vaſt is, als veele van deeſe Menſchen. Want wanneer een Oud tandeloor Besje ſomtyds eenen ſwakken draad ſpint, die daar na in 't beweken meenigmaal breekt; dan wenſcht haar de knorrige Wever, drie duiſent douſyn Duivels aan den hals, en dat die de oude Feex en Tovereſſe mogten haalen; daar word de ſpoel vol duiſende Sacramenten heen en weer geſchooven, en hy wenſcht dat haar den halſpel in 't lyf mag vaaren. Maar ſoetjes, ſoetjes gy ongeduldige Wevers! wanneer gy met het gaaren omgaat, ſoo denkt dog, *dat al ſponje zoo fyn als rag, komt het dog eindelyk aan den dag*, voornamentlyk ten jongſten daage, wanneer alle het Lynwaat dat immer van uw getouw gekoomen is, noch niet toe ſal konnen reiken, om uwe meenigvuldige zonden en gebreken voor het regtveerdige gezigt en gerigt van Godt te bedekken.

DE

DE Grieken noemen de Wereldt *Cosmos*, dat soo veel betekent, als Sierlyk; de Latynen noemense *Mundus*, 't geene soo veel is als Suiver: de Hoogduitschers noemense *Welt*, dat soo veel is als (*Auserwehlt*) Uitverkooren. Het is wel waar, dat de Wereldt

wegens haare ongestaadigheit, valschheit en boosheit, niet sierlyk, noch suiver, noch ook uitverkooren is; maar dat wel, datse dagelyks en alle uuren haakt, om nieuwe sierlykheidt in de pracht der kleeren te bedenken; en in dit geval zyn wy geene rechte *Adams* Kinderen, want *Adam* is met een slecht Lamsvelletje te vreeden geweest. Maar wy bevlytigen ons om dien Lompert, dien Plompert, dien Luiaart, dien Luisebosch, dien Leugenaar, dien Lompenhond, ons Lichaam meen ik, met alderhande kostelyk Laaken te bekleeden; en op dat het selve mooy en gladt mag zyn als eenSpiegel,en glansig als een Mol, soo zynder Droogscheerders opgekomen, die met haare groote Schaaren, de opgeworpene wolle seer konstig, en trots de beste Barbier, van het Laaken weten te krygen, en naderhandt door het parssen den vollen glans te geeven. Deese Menschen zyn in Italien, Vrankryk, Spanjen, Duitschlandt, en voornamentlyk in Engelandt te vinden, gelyk als 'er dan Jaarlyks van de eenige Stadt *London* in Engelandt, meer als tweemaal hondert duisent stukken Laakens naar *Antwerpen* gelevert werden,

De Droogscheerders gaan meest met de schaar om, maar seer soetjes en sachtjes, op datse den draad niet beschaadigen. Eenige Edeluiden behooren seekerlyk niet onder dit Gildt, vermitse de Boeren wat al te grof scheeren. Men schildert *Saturnus* gemeenelyk, dat hy Kinderen vreet; men vindt Edelluiden, die niet veel beter met haare onderhoorige Landtlieden omgaan. De H. *Franciscus de Paula* heeft in de tegenwoordigheit van de Koning van *Napels* eens een stuk geldt doormidden gebrooken, waaruit aanstonds bloedt quam vloeyen, verwytende te gelyk aan den Ko-

ning met ernstige woorden, dat hy soo hart met syne Ondersaaten omging, en haar gelyk als het bloedt uitsoog. *In Vita.* Indien deesen Heilig noch op de Wereldt was, soo soude hy waarlyk uit de have en goederen van sommige Edelluiden het gezooge bloedt konnen uitdrukken, vermiise niet anders als Egels zyn, die de arme Onderdaanen het selve afsuigen. O Godt! *Elias* heeft met synen eenigen Mantel niet in den Hemel konnen koomen; hoe swaar wilt dan een Edelman vallen met soo veele huiden, die hy den Boeren heeft afgestroopt. Doch dit is alleen van sommige te verstaan; en niet van alle, want men vindt onder de Edele ook Edele gemoederen, die de Onderdaanen liever beschermen als doen kermen; liever wat vereeren, als berooven van hun veeren, en deselve liever verryken, als het vel van de huit afstryken.

De meeste sorge der Droogscheerders is meede, hoe se door de Pars het laaken synen glans moogen geeven. Waarlyk indien het laaken spreeken konde, soo soude het zich gants niet tegens de pars beklaagen, maar veel meer met het *Deo Gratias* de schuldigste dankseggige laaten hooren, vermits het door de selve den schoonen glans ontfangt. Meenig eenen heeft Godt veele Jaaren in de pars, stuurt hem de eene droefheit voor en de andere na op den hals, en wascht hem geduurig gelyk als met eene scherpe loog; maar dit alles is seer goedt; van sulk eene pars, krygt hy glans, en wordt een Kindt der Zaligheit, die hy buiten de pars, in een geduurig wel zyn, en een gemakkelyk leven, niet soude verkreegen hebben. In troebel water is 't goedt visschen, door droefheeden doet Godt de meeste vangen. Uit

Elandshuiden maakt men goede kleêren, en uit Elendigheit en Wederwaardigheit maakt Godt de Overwinninge. Meenig Mensch is gelyk een Uurwerk, dat sonder gewicht niet gaat; de beswaarenissen die ons van Godt toekomen, zyn de beste aansettingen tot de Heiligheit.

So aangenaam als den arbeidt der Droogscheerders by de Hovaardige is, soo onaangenaam is deselve by de Ootmoedige. Het Paarsche en kostelyke Scharlaaken, in 't welke de ryke Brasser gestorven en tot den Duivel gevaaren is, is buiten twyffel onder Droogscheerders handen geweest; maar het rouwe Kleedt van *Franciscus* en andere Dienaaren Gods, heeft de Droogscheerder noit gesien; nochtans zyn met diergelyke rouwe en grove laakens, meerder Wonderwerken geschiet, als met fyne en glansige. De H. *Apollonius* woonde benevens vyfhondert Monniken in de Woestyne, en haare kleeren waren niet anders, als een lange van rouwe wol gemaakte Rok, des niet te min, hebben zy even gelyk de *Israëliten* niet eenen draad daar van gebrooken, dat niet sonder groote wonderdaadt heeft konnen geschieden. *Palad. in Hist. C.* 52. de H. *Bernardinus Sinensis*, de H. *Sebaldus*, de H. *Julius*, de H. *Hyacinthus*, de H. *Johannes Capistranus*, de zalige *Hieronymus Recanatensis*, van de orden der Augustyner Barvoeters, de H. *Matheus à Bascio*, Capucyner &c. en veele andere meer, hebben haare Mantels van grof laaken, voor Vaartuigen gebruikt, en zyn daar mede, sonder een duit op Schip of goederen te laaten verseekeren, over Meiren en Rivieren gevaaren. Gy hoveerdige Wereldt Aapen, trekt uwe tedere met goudt en zilver geborduurde Kleeren uit, en beproeft eens,

of gy op diergelyke wyſe over het water, of, 't geen waarſchynelyker is, na den Duivel vaaren kundt.

De Droogſcheerders konnen ſomtyds ook de Menſchen de beurſe ſcheeren, wanneer ſe door onachtſaamheit gaaten in de laakens maaken, en die naderhand in de pars wederom meeſterlyk weeten te ſtoppen; op deeſe wyſe geeven zy wel aan het laaken eenen glans en glimp, maar hun geweten blyft ſonder luiſter.

DE couleur is een vermaakelykheit der Oogen, en de konſt en 't Menſchelyke verſtandt heeft het daar mede ſoo ver gebragt, dat het Blaauw tegens de Violen, het Rood tegens de Rooſen, het Geel tegens de ſtraalen der Sonne, en het Groen tegens

gens het gras, durft pochen; ja men heeft ſelfs van de opkoomende daageraad de Couleur geſtoolen, en daarom word deſelve *Aurora* Couleur genaamt. De Regenboog, dien Godt ſoo wonderbaarlyk aan den Hemel geplaatſt heeft, pronkt met eele ſchoone Couleuren, maar de welervaarene Verwers willen daar voor niet een hair breedt wyken, en dat alleen om daarmeede de nieuwsgierigheit van het hovaardige Vrouwvolk te voldoen.

De Couleuren zyn by de Menſchen in verſcheidene waardy; aan ſommige behaagt de Roode, waarmeede voor deeſen niemandt anders als groote Monarchen mogten gekleedt zyn, maar tegenwoordig is het veel verandert, vermits nu ſelfs een ſchurfde Luiſebos eenen rooden rok draagt. Sommige hebben groot genoegen aan de Geele, die men alreeds den tytel geeft van Goudt-Couleur, en ſe gelooven dat ſe daarom de mooiſte is, om dat de hairen van *Abſalon* en *Salomon* deeſe livery gedraagen hebben. Aan veelen is niets liever als de Groene, voornamentlyk aan de Jaagers en Liefhebbers van de Jagt, welken deeſe Couleur ſeer voordeelig is, om het Wildt daar meede te betrekken. Andere houden 't met het ſwart, waar onder byna de meeſte Geeſtelyke getelt worden; en vermits deeſe Couleur ook wel een Doot-Couleur genaamt werd, ſoo wordſe daarom ook meeſt by de Geeſtelyke gevonden, tot een teeken dat ſe de Wereld gantſch afgeſtorven zyn.

By de hedendaagſche Wereld, alwaar de praal van Kledingen in groot gebruik is, heeft men ſoo veelderhande en ſeldſaame Couleuren bedacht, dat 'er ſommige ſelfs genaamt worden Indiaanſche Raapen Couleur, Paphlagoonſche Aardcouleur, Helleſpontſche Uyencouleur, Peruaanſche Bondt

couleur, Afrikaansche Esels couleur, &c. De Vogelen in de lucht, de Dieren op aarde, en de Visschen in 't waater, draagen noch deselfde couleur van kleêren, soo als se in 't beginsel der Wereldt van God geschaapen zyn; maar de Mensch, verciert synen soo leelyk muffenden maden sak, en stinkenden mestpoel, het sterffelyke lichaam, met alderley couleuren, en kan de goe Verwer met alle syne neerstigheit ter naauwernoodt syne begeertens daar in voldoen. Ten tyde van *Moses* is het Verwers Ambacht al in gebruik geweest, vermits Godt selfs toen ter tydt een seekere regel voorschreef, uit wat couleuren het Kleedt van den Hoogenpriester en van de andere bedienden des Tempels zyn moesten. De Heere *Christus* heeft meede wanneer hy op aarde was, de kleeren gelyk andere Nazareenen gedraagen, namentlyk, een Wolle-onderkleedt in de plaats van een hemdt, het geene syne gezegende Moeder met eigene handen voor hem gebraait hadde, en 't welke met hem te gelyk gegroeit is; hier aan hadde de Verf konst niets te doen, vermits het slegts syne natuurlyke couleur behieldt, en witte wol bleef. Verders droeg den Heilandt eenen langen rooden Rok, benevens eenen langen blaauwen Mantel, beide van wolle gemaakt en tot op de grondt neerhangende, en deese twee hebben haare couleur van de Verwers gekreegen.

De algemeene Moeder, de Katholyke Kerk, pronkt meede niet weinig met het werk der Verwers, vermits se in de verciering der Kerken en kleêren verscheide couleuren voorschryft; dan eens Wit, gelyk op Paaschen; dan Rood, gelyk op Pinxteren, dan weer Blaauw, gelyk in de Vasten en op Korstyd, dan eens Groen, gelyk

van

van drie Koningen af; en dan eens ſwart, gelyk op aller Zielen Dag: Waar uit blykt dat het werk deeſer Werkluiden niet alleen tot cieraat der Menſchen, maar ook tot cieraat van Godt en deſſelfs Tempel dient.

Ik ſal de Verwers geenſints trachten wys te maaken, wat de beſte of de duurſte couleur is, maar na myn oordeel konnen zy het ſelfs niet loochenen, dat de Roode de koſtelykſte is, voornamentlyk op het voorhooft van een ſchaamachtig Menſch. De Wysgeer *Diogenes* hield deeſe couleur voor eene Tinctuur van de Deugdt, en waar deeſe roode couleur noch gevonden werd, daar is de witte couleur van de onnoſelheit noch niet verbannen; waar deeſe daageraadt opgaat, daar blyft geen duiſterheit in het geweeten. De roode couleur in den Almanak, beteekent eenen Feeſtdag, en de Roode couleur op 't voorhooft, beteekent eene welgeſteldtheit in het geweten. De Roode Gordyn in *Salomons* Tempel wierdt ſeer vereert, maar noch meerder is het Roode Voorhangſel in het aangeſichte van een ſchaamachtige. *Pharao* en ſyn aanhang zyn in de Roode Zee verdronken, en niet minder gaat de Satan benevens ſyn aanhang, in deeſe Roode ſchaamachtigheit te grondt. *De beſte couleur is, die de ſchaamte voortbrengt*, zegt *Ariſtoteles*. Met deſe couleur was niemandt beter voorſien, als de zaaligſte Vrouwe *Maria*, die ook van de groetenis des Engels verſchrikte en ſchaamachtig wierd. *Ambr. l.* 1. *Offic.*

De dwaaſe *Adams* Kinderen houden ſoo veel van Lyf-couleur, daar nochtans geene onſtantvaſtiger is als deeſe, alſchoon dit de Verwers niet bekennen willen, ſoo getuigt het nochtans de alderwyſte *Salomon* in ſyne ſpreuken, dat alle

ſchoon-

ſchoonheit van 't lichaam ydelheit is, en dat de Menſche van minder duur is, als een ſchaduwe, die haaſt ſtaat, en haaſt vergaat. *Job* vergelykt het Menſchelyke leven by een Schip, dat met appelen gelaaden is. De appel mag de ſchoonſte couleur hebben, nochtans ſoo verrot hy als men 'er 't minſte om denkt: De Menſch mag ſoo ſchoon weſen als hy wil, hy kan echter voor de doodt niet ſeeker zyn; heeden roodt, morgen doodt, dat ſiet men dikwils; heeden groen als loff, en morgen op het Kerkhof, dat ſiet men dikwils; heeden heeft men een Vrouw, morgen is men 'er over in den rouw, dat ſiet men dikwils; heden Haar Genaade, morgen God zy u genaadig, dat ſiet men dikwils; heeden in groote waarde, en morgen in de aarde, dat ſiet men dikwils; heeden Godt groet u, morgen Godt behoedt u, dat ſiet men dikwlls; heeden vol vreugdt, morgen vol ongeneugd, dat ſiet men dikwils; dat mag immers wel heeten: de ſchoonheit is onſtantvaſtig en de lyfkleur onbeſtendig!

De Verwers mogen wel met Verwen omgaan, maar ſommige maaken het al te bont, en meenige arme Boerin moet met een grof ſtuk linnen te vreeden zyn, daar ſe nochtans een veel beter te verwen gegeven hadt: dat heet den diefſtal een kleurtje geven. Sommige beſpaaren het Alluin of de moeite, en dan geeft het ſlegt werk, ſoo dat men ſeer ligt aan deſelve de ydelheit deſer Wereldt overdenken kan, vermits de couleur ſoo draâ haar afſcheidt neemt. Sommige, moogelyk met een halven roeſch, maaken de loog al te ſcherp, of al te heet, ſoo dat het werk daar door ſoo murg word, als de korſten van de Paſteibakkers. Sommige zyn van binnen in haar

ge-

geweeten gestelt, gelyk van buiten in haar trony en handen, en byna als een Copy van den swarten Duivel: soodanige hebben niets beter te wachten, als 't geene seeker Verwer tot *Romen* gebeurde, die wel in een Kerk aldaar begraven was, maar zich met een ongemeen gehuil in de aarde hooren liet, dat hy namentlyk brande! ja brande! en wanneer men s'anderendaags 't graf opende, vondt men niets als de bloote kleeren. Soo schryft *Gregor. Dial.* VI. *cap.* 54.

E lof der Kleermakers of Snyders is foo groot, dat ik defelve niet foude konnen afmeeten, al leenden zy my alle hun Ellen; de aaloude oorfpronk van dit Ambagt is boven dat al zeer bekent, vermits *Adam* aanftonds na den val om een Snyder

gewenſcht heeft. Wie bedekt onſe ſondige naaktheit en elendige lichaams gedaante anders, als de Snyder? hier in is den ſelven gelyk de witte ſneeuw, die 's Winters ook wel eenen meſthoop verciert. Wie anders beſchermt ons voor koude en vorſt: als de Snyder? want de onvernuftige dieren hebben haare kleeding van de Natuur, gelyk een Vogel de veeren; het Schaap, de wolle; een Viſch de ſchobben: maar de Menſch krygt ſyne kleeren uit de Snyders handen. Wie verciert het dikwils miſmaakte Menſchelyke lichaam, anders als de Snyders? die menigmaalen eene rimpelige *Mufti*, of eene beſchimmelde *Xantippa*, door de nette en propre dracht der kleeren, voor behaagelyke ſchoonheden doen doorgaan, daarſe anders gelyk de prullen der Voddekoopers in eene hoek ſoude hebben moeten vergeten blyven. Wie vergroot de eere Gods meerder, dan de Snyders? welke konſtige handen alderley koſtelyke Kerkcieraadjen vervaardigen, en die ſelfs ſomtyts de bloote muuren een ſchoon kleed weeten aan te trekken. Dat ook Godt ſelfs een welbehagen heeft aan den ſchoonen arbeid der Snyders, blykt genoegſaam uit de Evangeliſche Gelykenis, alwaar de weluitgedoſte en tot de Bruiloft vercierde Gaſten vriendelyk onthaalt zyn, en in teegendeel die verſcheurde kleeren aanhadde, afgeweſen is.

De Snyders zyn niet alleen ſpitvindig, wanneerſe eene naald van de grond opraapen, maar zyn 't ook meenigmaal van verſtandt, en weeten zich meeſterlyk na alderhande *Moden* te ſchikken. In de rouwe woeſtyne en wilderniſſe hebben de Kinderen *Iſraëls* in veertig Jaaren niet eenen draadt van hunne kleeren verſleeten, ja deſelve zyn noch daarenboven door een ſonderling wonderwerk

met

met de Kinderen opgewassen. Hedendaags soude het hovaardige Vrouwvolk met sulke Mirakelen niet gedient weesen, want zy konnen naauwelyks veertien dagen lang een en't selfde pak kleeren draagen, ik laat staan veertig Jaaren, want de *Mode* of 't *fatsoen* begint byna alle *Quatertemper* wat nieuws, en daar is waarlyk al een groot verstandt toe van noden, om zich daar na wel te schikken. Keiser *Rudolphus* de Eerste, die te vooren Graaf van *Habsburg* was, heeft, wanneer hy by 't leeger in 't veldt was, syne kleeren by gebrek van Snyders meenig maalen selfs gelapt, ten einde de gemeene Soldaaten na dit voorbeeldt mogten leeren, van de noodt een deugt te maaken, en den overvloedt te vermyden. *Cuspin*: Dit strekt den Snyder tot geene kleine eere, wanneer zich den Adel niet schaamt de Naldt te hanteeren.

Men vind op alle plaatsen der Wereldt niet allern Konstryke, maar ook Deugtryke Snyders, die niet alleen het lichaam met klêeren, maar ook de ziele met Deugden weeten te vercieren. *Homobonus* was een Snyder, en daarby soo heilig, dat meenigmaalen, wanneer hy in den gebede was, de Engelen in syne plaats op Tafel sprongen, den arbeidt verrichteden, en de kleêren vervaardigden. *Homobonus* was een Snyder, en daar by soo heilig, dat na dat hy al syn broodt aan de Arme uitgedeelt hadde, Godt selfs, de kisten met wonder schoon wit broodt wederom vulde. *Homobonus* was een Snyder, en soo heilig, dat de Kerkdeuren zich meenigmaalen des nacht van selfs openden, wanneer hy een gebedt wilde doen. *Homobonus* was een Snyder, en soo heilig, dat een put met helder water, wanneer hy het teeken des Kruisses daar over maakte, in den alderbesten

wyn

wyn verandert wierd. *Homobonus* was een Snyder, en ſoo heilig, dat hy tot *Cremona*, midden onder de Miſſe al knielende ſynen geeſt gegeven heeft, en dat 'er noch daagelyks mirakelen en wonderwerken by ſyn graf geſchieden. Het was te wenſchen dat 'er meerder Snyders waaren, die in de voetſtappen van deſen Heiligen Meeſter Kleermaker traaden; maar men vindt 'er ſommige die meer met ſchelmſtukken, als met ſtukken fluweel omgaan.

Het woordje *Snyder*, kan gedeelt worden in *S* en *nyder*. De *S* heeft een quade beteekenis, en wil meenigen Snyder tot een *Sch*..... maaken, wanneer hy namentlyk een Vingerhoed draagt, en de vingers niet weet te hoeden, maar ſomtyds ſulke groote lappen aan een kant maakt, dat hy lichtelyk een gantſch Wambes met deeze diefachtige voering kan voorſien, even als of hy *benyde* dat ieder het ſyne wederom kreeg. Wanneer zich de Snyder in den vinger ſteekt, ſoo doedt hy niet qualyk, dat hy ſyn eigen bloedt ſuigt, om het onderhanden zynde kleedt niet te beſmetten; maar van het bloedt van andere Menſchen te leven, is even als of hy geen geweeten hadde. Meenig een heeft de gantſche ſchuif-laâ vol Goude en Silvere lappen, waar uit hy heel meeſterlyk Vrouwe borſtjes en Kinder mutsjes weet te fabriceeren, zynde de kleyne ſtukkjes mede niet onvruchtbaar, want die moeten, als of ſe groote toverye begaan hadden, na 't vuur, en van daar na den Goutſmidt; en op deeſe wyſe gelykt de Snyder ſoo wel na een dief, als d'eene druppel waater na den anderen. Doch alſchoon een ſoodanige voor de Wereldt niet altydt bekend word, gelyk ſeekere Snyder, waar van *Stengelius* aanteikent,

Mund. Theoret. cap. 1. Deese wanneer hy noch Knecht was, hadde van een Meester in *Oostenryk* vyftig Guldens gestoolen, zich daar meede weg gemaakt, en wierdt ergens anders selfs Meester. Wanneer hy nu reeds oud geworden zynde, eens zag, dat de Kinderen op seekeren tydt met kreidt speelden na gewoonte, en alderhande teekens op de vensterbalken maakten, heeft de oude Gek meê gedaan, en hy, die nooit van syn leven schryven geleert hadde, heeft door sonderlinge schikkinge Gods deese duidelyke woorden op een plank geschreeven: *Ego sum Fur*, *Ik ben een Dief*. Dit konden eenige Scholieren leesen, waar op een groot gerucht onder deese Knaapen ontstondt, en de saak eindelyk voor de Regeering gebracht wierdt, alwaar hy den diefstal, dien hy voor vyftig Jaaren begaan hadt, vrywillig bekende, en in gevolge van dien de behoorlyke straffe met de koort ontfing. Alschoon zeg ik, dat een iegelyk diefstal juist soodanig niet aan den dag gebracht werdt, soo moet de Snyder nochtans bevreest zyn voor het laatste Oordeel, want geen draatje sal'er so fyn gesponnen zyn, dat daar niet voor den dag sal komen: 't welke dan billyk de goede en rechtveerdige Snyders moet aanmaanen om in het goede te volharden, maar de boose en die sonder geweeten zyn, aanleiding tot beterschap geven.

DE

DIt Ambacht is niet heel oudt, en men heeft voor veertig Jaaren, ten minſten in Duiſchlandt, byna nog geene diergelyke Hair-Kramers geſien: maar ſe zyn in Vrankryk uitgebroeit, 't geene buiten dat als het Stamhuis des *Modens* is. Tegen-

woordig zyn de Pruiken ſoo gemeen, dat ſe niet alleen de hooge en laage Adel draagt, maar ſelfs de Schaar-ſlypers en Ketellappers loopen met diergelyke haire warneſten pronken. Voor zich ſelfs zyn deeze vreemde hairen ſeer goed en bequaam, vermits men deſelve na ſyn believen kan opſetten en afneemen, maar voornamentlyk geeven zy aan den Menſch een uitterlyke goede gedaante en aanſien, waarna de hedendaagſe neuswyſe Wereldt niet weinig ſiet, en inſonderheidt zyn deſelve ſeer goedt voor kaalkoppen, of die de hairen door een quaadaardige windt van 't hooft gewaayt zyn.

Gelykkerwys de hairen een byſonder cieraat der menſchen zyn, zoo ſtaat het hen in tegendeel ſeer ongeſien, wanneer zy die quyt beginnen te raaken, zynde gelyk als een Vogel die ruit, of als een boom, daar de blaaderen van afgevallen zyn: waarom ook de qualyk opgevoede Kinderen tot *Bethel* den Propheet *Eliſa* als een Kaalkop hebben beſpot en uitgelachen. Eenige willen dat deeſe Boeven den H. Man weegens ſyn kaal hooft voor ontuchtig gehouden]hebben, om dat *Ariſtoteles Lib.* 3. *de Gen. Animal. c.* 3. van gevoelen is, dat dit kaalzyn nergens anders van voortkomt, als van *Venus!* maar het tegendeel ſiet men aan de gemelde *Eliſa*, welke van de A. *Ignatius in Epiſt. ad Philotent.* onder de Maagdelyke getelt wordt. Boven veele andere ſoo is de H. *Thomas* van *Aquino* tamelyk kaalhoofdig geweeſt, die nochtans eene ongequetſte Maagdelyke zuiverheidt behouden heeft, en daarom ook van de Engelen ſelfs met een witten gordel is omgort geworden. *Galenus* en andere, zyn van betere gedachten, en meenen, dat door ſiekten, als meede door veel ſtudeeren en overdenken, de Men-

Menſchelyke harſſens verſwakt worden, en opdroogen, waarvan het hooft kaal en gladt word. Daar mede mag het nu zyn ſoo 't wil, dit is echter ſeeker, dat diergelyke Luiden van niemandt beeter gedient konnen worden, dan door de Pruikemaakers, die met hunne hairen een oudt hooft wederom in een jong veranderen konnen.

Vermits de Koninglyke Prins *Abſalom* met ſyne hairen pronkte, (die hy ſoo overvloedig veel hadde, dat het geene Jaarlyks afgeſneeden wierdt, vyf ponden woeg;) en om dat hy ſoo veel met ſyn hair ſwier ophadt, ſoo is het ſelve niet ſonder ſonden geweeſt, maar heeft de oogen Godts ſeer mishaagt, waarom hy dan door de rechtveerdige ſchikkinge des Alderhoogſten tot bIllyke ſtraf met de hairen aan een Eiken-Boom bleef hangen, en naderhandt van *Joab* met drie pylen wierd doodtgeſtooken. 2 *Sam.* XIV. *en* XVIII.

Doen Keiſer *Lotharius* de Stadt *Spiers* beleegerde, vermits zich de twee Gebroeders *Coenrad* en *Frederik* als Hertogen van d'*Elſaſz* tegens hem opwierpen, hebben de Duitſchers eene ſonderlinge hovaardye in de lange hairen gehadt, 't geene Godt niet ongeſtraft wilde laaten, waarom dan veelen van het Keiſerlyke Leeger, de lange hairen door den donder verbrand wierden, van welken tydt af aan, de Duitſchers hebben opgehouden lange hairen te draagen. *Cranzius Lib.* 6. *Metrop.*

Van 'sgelyken is het ook A°. 1129. geſchiedt, dat de Manſperſoonen te diertydt al te hovaardig het hair hebbende gekrult, en het ſelve even als de Vrousperſoonen gedraagen, veelen aanſtonds het hair heeft beginnen te branden, 't geene buiten alle twyfel aan het rechtveerdige oordeel

Godts moet toegeſchreven worden. *Trithem. in Chron.*

Wat ſal dan nu de Alderhoogſte wel ſeggen, vermits 'er een veel grootere hovaardy in de hairen is? en meenig een draagt Pruiken van ſoo groote waarde, dat men lichtelyk daar meede een arm Menſch een gantſch Jaar ſoude konnen onderhouden en voeden. De hairen waar meede de boetvaardige *Magdalena* de voeten des Heeren *Christi* afgedroogt heeft, zyn Godt en den Heemel ten hoogſten aangenaam geweeſt. Maar hoe de onnoodige Pruiken konnen verontſchuldigt worden, weet ik niet, ende laat dit liever voor andere diepſinnige *Theologanten* over. Hier mede werden noch de Pruikemaakers, noch ook veele die pruiken draagen, beſchuldigt, want daar worden niet weinig gevonden, die uit noot, en tot geſontheit, vàlſche hairen gebruiken moeten, die men dan daar over niet beſchuldigen kan: maar die uit enkelde hovaardy haare eigene hairen aan de ſchaar opofferen, en met vreemde wol, die zy van den Schepper niet ontfangen hebben, gaan pronken, deeſe moogen weeten, hoe ſe het konnen verantwoorden: want *Guilielmus Parif. l.* 2. *de Univerſ. pag.* 3. en andere ſchryven, dat een Vrouwsperſoon die in haar leeven ſeer veel op het hair te vercieren geſtelt was, meenigmaalen met een gloeyende kam op het hooft geſien is, waar door zy onlydelyke ſmerten uitgeſtaan heeft.

De zeeden en levenswyſe der Pruikemakers zyn my ganſch niet bekent, veel minder haare grapjes en kneepjes, waar meede zy de Menſchen weeten te bedriegen; 't is my alleen leet, dat meenig eerlyk Menſch ſyne natuurlyke hairen laat afſnyden, en bedekt zich daarna met vreemde, die op een

quaa-

quaade grondt gewaſſen zyn. Indien 'er aan ieder Pruik of lokjen een briefje hing waar op de naam geſchreven ſtondt des geenen van wien het hair gekomen was, ſoo ſoude men 'er het hair van eenige wilde *Veſtales* (of Hoeren) onder vinden, die hier of daar door Beuls handen gerecht zyn, of die aan eene Leoniſche ziekte of Spaanſch-zeer geſtorven zyn. Voor 't overige laat ik de Pruikemakers goede en eerlyke lieden zyn, en wil hoopen, dat wat het geweeten aangaat, zy daar omtrent op een hair-breedt acht geven ſullen.

En eerſten Vilt heeft *Adam* gehadt, en ſulx van Godt ſelfs; maar wie den eerſten hoedt gemaakt heeft, kan men met fondament niet ſeggen, vermits 'er veele Landen en Volkeren gevonden werden, die gantſch geene hoeden draagen, maar in

paats

plaats van die het hooft met iets anders bedekken; want de Turken draagen haaren Tulbant; de Indianen, voornaamentlyk de Garamantiers, dragen een half Struisen-Ey, in de plaats van een Muts; de Polakken draagen een Muts van Castoor en Sabel gemaakt; de Russen haare *Schapka*; de Africanen draagen een windsel van veelderhande couleuren; de *Hungaren* draagen haare Mutsen &c. By de Spanjaarden, Franschen, Duitschers, Engelschen en Hollanders, zyn de Hoeden alleen in gebruik: En deese zyn alle daagen soodanig de verandering onderworpen, dat een Hoedemaker te gelyk een Konstenaar dient te zyn, en gestaadig op nieuwe Modellen, en op nieuwe *Modens* moet denken: Want dan is den Hoed hoog, gelyk een Talk-vat; dan laag, gelyk een Hollandsche kaas; dan breed, gelyk een schiet-schyf; dan smal, gelyk een potdeksel; dan eens spits gelyk een suikerbroodt; dan weer plat, gelyk een salf-pot; dan ruig, gelyk een paarde kleet; dan soo glad als een aal; dan soo swart, gelyk een inktkooker; dan soo wit gelyk een meelsak; dan bruin, gelyk een Engelse podding; dan graauw gelyk een swaluwen nest; dan groen, gelyk een thuinhuisje; dan roodt, gelyk een haanekam &c. Men plegt wel te seggen: *Veel Hoofden, veel Sinnen*, maar nu is het: *Veel Hoofden, veel Hoeden*; want men vind groote en kleine, dikke en dunne, swaare en lichte, rechte en geboogene, goede en slechte, duure en goedkoope Hoeden, ja men vind selfs verstandige Hoeden, waar meede meenigmaalen een gekkelyk hooft bedekt wordt.

Aan geen Hoedt is ooit soo grove stoffe geweest, als aan die, door welken geheel *Switserlandt*

en andere Erflanden der *Helvetiers*, van de onderdanigheit des Huiſes *Ooſtenryks* geweeken zyn: want het is genoegſaam bekent, hoe dat eenige Ooſtenrykſche Bevelhebbers in de gemelde Landen tegens weeten en wille van Keiſer *Albertus* met de Onderſaten ſeer tyrrannyk gehandelt hebben. Onder ſoodanige harde Regenten was onder anderen ſeeker Landvoogt *Gæſzler* genaamt, die uit enkelde hoogmoedigheit, by het Vlek *Altdorff* onder een Lindeboom, een Hoedt op een ſtok liet ſteeken, en daar by uitroepen: Dat al wie voorby ging, deeſen Hoed die eere zou aan doen, als of hy ſelfs in eigener Perſoon tegenwoordig was; hy ſtelde meede eenige van ſyn Volk daar by, om die geene gevangen te neemen, die dit gebodt niet volbragten. Nu gebeurden het, dat *Willem Tell*, gebooren tot *Uri*, en een Landman zynde, dit hoogmoedig bevel niet opvolgde, waar over hy gevangen, en ſeer wreed gehandelt wierdt, ſoodanig, dat hy ſyn eigen Kind een Appel boven van 't hooft moeſt wegſchieten, 't welke hem door ſonderlinge hulpe Gods, wel gelukte, maar ook te gelyk ſyn gemoedt ſoodanig verbitterde, dat hy niet lang daar na deeſen tyranniken Landvoogt dootſchoot, en andere buiten dat ſeer benaaawde Onderſaaten, tot opſtandt bracht; waar uit het tans noch in weeſen zynde Eedgenootſchapt ſyn beginſel genomen heeft; en alſoo is den Hoedt van het Doorlugtigſte Huis van Ooſtenryk door den groven Hoedt van deſen plompen Hoeder, van het Pluimtje deeſer Landen berooft te worden.

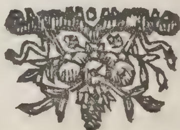
Van de bovengemelde Hoedt, ſoude men aan meenig Regent, Voorſtander &c. een ſtukje Vilt vereeren mogen, om haar daar door te erinneren, dat

dat se haare arme Onderdaanen niet te hardt, en menigmaalen selfs seer onmenschelyk moesten handelen; diergelyke lieden, namentlyk eenige daar van, zyn gelyk de Katten, als de Rotten en als de Vinken. De Vinken steelen den Boeren het kooren, soo dat het selfs onder 't dak niet seeker is: De Rotten mesten zich met vreemdt spek: En de Katten vreeten meenigmalen haare eigene Jongen op. O myn Godt! de Druiven hebben beetere daagen, als meenig Onderdaan, want die worden in 't Jaar maar eens, namentlyk in de Maand *October* uitgeparst; maar de andere van primo *January* tot ultimo *December* incluys.

Stephanus Pepe, schryft iets aanmerkelyks van een Hoedt. *Otto*, Paltz Graaf tot Rhein, hadde uit Catholyken yver, een groot gegooten wassen beeldt, syne Persoon verbeeldende, in de wonderdoende Genaade Kapel tot *Oud Oettingen* in *Beieren* gestelt. Maar soo draâ als hy naderhandt van het Catholyke Geloof afweek, soo is van sich selfs de wasse Hoedt, die met het Beeld te gelyk gegooten was, twee vingerbreed over de oogen neergesakt, om daar meede oogenschynlyk aan te toonen, dat hy niet meer waardig was de Moeder aan te sien, van welker Soon hy soo bespottelyk was afgeweeken. *Pagat.* 373. Deese Hoedt was wel van geen Vilt gemaakt, nochtans heeft hy den myneedigen Vorst een verwyt gegeven, om dat hy de stinkende Egyptische ajuynen voor het rechte Manna of Hemelbrood hadde verkooren.

De Hoedemakers hebben een seer hardt en moeyelyk Ambacht, en maaken alderhande schoone Hoeden, maar een Wensch-hoedje konnen zy niet maaken, al waaren se ook noch soo bedreven

ven ; dogſe konnen wel meeſterlyk onder 't hoedje ſpeelen : ſommige van hun weeten de Menſchen ſoodanig te bedriegen, dat men ſoude twyffelen, of men ſe *Hoedemakers*, of *Hoed u voor die makkers* ſoude noemen. Zy volgen den eerſten Vader *Adam* gantſch niet na, want die heeft volgens de Goddelyke Schriftuur, de Dieren genoemt volgens haaren aard en natuur, en hun alſoo haaren eigentlyken naam gegeeven ; maar by veele Hoedemaakers ſiet men het tegendeel, vermits zy Haaſen of Konynen hair voor Bever, en Bever voor Caſtoor koopen en verkoopen. Somtyds koopt ook wel een gemeen Man een Hoedt, meenende dat hy ſoo lang ſal duuren als ſyn hooft, maar word naderhand gewaar, dat hy van d'eerſte reegen de vlerken laat hangen, gelyk een vermoeide Gans, en dat een ſuikerbroodt beſtendiger is, als ſoo een Hoed. Soodanige Gaſten hebben alderley wol en hair onderhanden, maar zy deugen niets met huid en hair, wanneer ſe hun Evenaaſten bedriegen, en knevelen. Maar wie onder haar redelyk handelt, die ſal eens in de andere Wereld in de plaats van een Hoedt, eene eeuwige Kroone te verwagten hebben.

DE

DE Zyworm heeft in de Duitſche taale geenen anderen, als deeſen naam; maar in 't Latyn werd hy genaamt *Bombyx* en *Vermis Lanificus*.

Het is een ſoodanige Worm, die aan ſyn lyf ſeven ringetjes, en in alles veertien voe-

voeten heeft, waar van de voorste ses wat klein-der zyn dan de acht achterste, die eerst na het derde ringetje haaren aanvang hebben; boven de twee laatste en aldergrootste voetjes, komt haar scherp en om hoogstaandt steertje voor den dag; tusschen ieder ringetje siet men een swart vlakjen; en op den rug staan van 's gelyken tusschen ieder ringetje vier teekens, gelyk als halve maantjes, die ten naasten-by de groote letter G vertoonen, welke voorste teekens veel duidelyker zyn, dan de achterste, die soo klein zyn, dat men se naauwelyks sien kan; van 't hooft af, gaat midden over den rug tot op de steert, een bruine swarte streep; en het snuitje of de mond, benevens de kop, gelykt tamelyk wel na een Varkenssnuit, waar in twee groote en swarte oogen staan.

Deese beschryving gaat in 't algemeen alle en een iegelyk geslacht deeser beesjes aan, alschoon men een merkelyk onderscheit onder hun gewaar word; 't welke nochtans voornamentlyk maar bestaat 1. in de couleur, 2. in het weeffel, en 3. in de plaats, waarse gewoon zyn zich op te houden.

De couleur aangaande, soo vind men witte, aschgrauwe en geelachtige, welke *Aldrovandus* alle in drie onderscheide verbeeldingen vertoondt; en gelyk se in de couleur van malkanderen verschillende zyn, alsoo verschillense meede in de Zyde, soodanig dat de witte Wormen, wederom witte Zyde, de aschgrauwe ook soodanige couleur van Zyde, en de geele meede geele Zyde spinnen. Maar aangaande het weeffel, zyn deselven soo verre van malkander onderscheiden, dat eenige een seer fyn, teer en dun, sommige een veel sterker en grover, en andere een middelmaatig weeffel vervaardigen, dat de selfde couleur

leur als zy, en haare gesponne Zyde heeft. Zy hebben meede haare eyertjes, maar hoe de selve van tydt tot tydt veranderen, sulks heeft *Andr. Lubavius* in een bysondere verhandeling, en uit hem *Joh. Jonstonus de Insectis* uitvoerig beschreven. Het Hooftsaakelykste onderscheit nu, bestaat daar in, dat se alle afgedeelt worden in tamme en wilde; van de eerste sullen wy hier alleen sprecken, want de laatste zyn wy niet van sints te verhandelen.

Men vindt eenig onderscheit ten opsichte van de plaats daar se zich onthouden, vermits men waargenomen heeft, dat 'er onderscheit is tusschen de Indiaansche, de Spaansche, die uit Calabrien, en die uit Italien komen. Die in Indiën opgevoedt zyn, vallen het aldergrootste, en zyn gemeenlyk meer als een duim lang, welkers huisje of ey, byna soo groot is, als eenes Menschen hooft; daar en tegen wordt van de Spaansche bericht, dat se wel kleinder zyn, dan de Italiaansche, maar nochtans grootere en beetere weefsels maaken; en die uit Calabrien, segt men deese beide niet alleen in groote te overtreffen, maar ook dat se meerder Zyde maaken, soo dat de Italiaansche tusschen de Spaansche en Calabrische in het midden gestelt werden. Maar se moogen opgevoedt zyn, op welk een plaats, en in welk landschap dat het zyn mag, voornamentlyk wanneer het om winst geschiet, en om Zyde met voordeel van haar te krygen, soo heeft men se overal, indien het anders iets dat der pyne waardig is, bedraagen sal, in eene onbeschryvelyke groote meenigte; gelyk ons dan selfs bekent is; dat in Italien tot *Verona* en *Rovereto*, gantsche huisen en groote plaatsen tot dien einde daar van

ver-

vervult zyn, alwaar een ieder Wormtje, byna gelyk als syn eigen logement moet hebben, op dat het eene van 't andere in syn weven niet verhindert mag worden; behalven alleen in Duitschlandt, by ons, en anderwaarts, alwaar, indien men al eenige houdt, soo houd men se nochtans maar in een klein getal, om met een sonderling vermaak haar konstige arbeidt, die de alderbeste meester niet soude konnen namaaken, te konnen besien.

Soodanig dan bestaat het gansche Naturel en de voornaamste eigenschap deeser, op 't uiterlyk aensien slechte en verachte, maar nochtans in waarheit boven maaten konstige Wormen, in dit haar weefwerk, waar in se veele vermaarde Konstenaars overtreffen. Deese weef-konst nu, bestaat, om daar een korte schetse van te geeven, hier in: De kleine eyeren der Zywormen die naauwelyks soo groot zyn, als slaapbollen zaat, en die men den gantschen Winter over op een pampier, waarop se vastkleeven, bewaart heeft, legt men met het pampier omtrent in de Maand Mey, in de sonneschyn, waar uit, na dat se al langsamerhand geduurig grooter geworden zyn, van selfs, sonder eenig toedoen, sonder eenige moeite, seekere Wormtjes, die de Rypen niet seer ongelyk zyn, komen kruipen; deese legt men op blaaden van Moerbesienboomen, waar van se zich versaadigen en geneeren, soodanig, dat se op deese wyse van dag tot dag grooter worden en toeneemen, wanneer se eindelyk met der tydt van dikte glinsteren, en onder aan den buik eene geele huidt krygen; waar op se gemeenlyk niet lang daar na veele dunne draaden, die fynder als de alderdunste hairen zyn, uit hunne bekjes laaten,

'tWelk

't welk een teeken is, dat se beginnen willen te spinnen; waarom men dan een iegelyk deeser beesjes, soo veel als 'er zyn, in een byson-der pampiere of Peperhuisje zet, en dat soodanig dat het op de onderste punt staat, en het bovenste wyde deel open blyft; ondertusschen spinnense geduurig voort, en zulx vervolgens zoo lang en veel, tot dat se zich selfs gantsch bewinden, en gelyk als in een Ey opsluiten, om daar in te ster-ven. Wanneer men nu bespeurt, dat se in haare eyeren los zyn en rammelen, dan is het tydt om de Zyde daar van af te haspelen; maar alvoo-rens dit gedaan word, moet men eerst de watten daar af neemen, en dit soo soetjes, tot dat men een draatjen vindt; dan legt men deese watten in laauw waater, en windt de Zyde op een klein haspeltje, soodanig en soo lang, tot dat men geenen draadt van Zyde meer daar op sien kan. Daarna neemt men den Worm uit het Ey; is het een wyfjen, soo word het wederom leven-dig, maar indien 't een mannetjen is, soo blyft het doodt; waar na 't selve haast vleugels krygt, als een Witje of Kapelletje, met twee kromge-boogene en geringde hoorentjes, en een heel wit-ten ruigen buik. Dit eenige Diertje nu legt even de in het begin deses verhaals gemelde kleine ei-ertjes, en dat wel ten getalle van drie hondert of meer, en sterft of vergaat meede, soo draâ als het gedaan heeft met leggen. Deese eyertjes op een stuk pampier verstrooit, bewaart men, en doedt daar meede (indien men hebben wil dat se wederom levendig sullen worden;) gelyk hier voor gesegt is.

De oorsaak deeser werking, of wonderbaar-lyken verandering, konnen wy naauwelyks

met ons verſtandt begrypen, of genoegſaam doorgronden, maar wy moeten hier uitroepen; ô! hoe veel vermag de Sonne en de warmte derſelve! Want deeſe en niets anders broeit deeſe eyertjes uit, en maaktſe levendig. Onder andere ſeltſaame eigenſchappen, die deeſe Diertjes bezitten, is meede inſonderheit aanmerkelyk, dat ſe door niets anders gevoedt en onderhouden konnen werden, als alleenig door de blaaderen van Moerbezyboomen, ja ſoo, dat daar men geen ſoodanige boomen, en die nog wel in behoorlyke meenigte heeft, ook geene Zywormen konnen gehouden worden.

Nu volgt de nuttigheit en het gebruik deſes werks. Aangaande het eerſte, ſoo brengen deeſe beesjes in den Burgerlyken omgang zeer veele nuttigheit by, vermits men uit de Zyde, die zy ſpinnen, allerhande Zyde ſtoffen; als: Brocaat, Fluweel, Kanten, Franjen, Quaſten en diergelyke maakt; behalven het gebruik dat alle deeſe waaren ſelfs hebben, gaa ik voorby het ſonderlinge voordeel, dat ſe eens aangebracht hebben, wanneer een ſeeker Duitſch Generaal ſyn gantſche Leeger, 't welke buiten dat van honger ſoude hebben moeten vergaan, met gebraadene Zywormen eenigſints geſpyſt en onderhouden heeft.

Wat ongelooffelyke moeite enſorgvuldigheit 'er behoort, om de Zy-wormen wel op te paſſen, en tot haar werk afgeſponnen is, te verſorgen, kan hier niet wel by deeſe voorgenomene kortheid beſchreven werden, vermits ook ſelfs maar de minſte aanwyſinge van de voornaamſte arbeidt, een groot Boek ſoude uitmaaken.

Geen minder konſt en toeſicht werd'er vereiſcht, wan-

wanneer de Zyde van de huisjens ſal afgewonden en opgehaſpelt worden, op dat de goede naay en ſtik-Zyde van de groove en rouwe, die men Floret-Zyde noemt, mag afgeſondert worden, welke men naderhandt tot ſtrengen maakt en windt, en tot allerhande bedenkelyke ſaaken, gereet maakt.

Wie begeerig is om hier van omſtandig bericht te hebben, kan niet beeter doen, als leeſen het Boekje 't geene Mr. *Stuara* op bevel des Konings van Vrankryk geſchreven heeft, en 't welke A°. 1669. meede in de Hoogduitſche taale is overgeſet, en te *Weenen* gedrukt, onder deeſen Tytel: *Korte en grondige Onderwyſinge, hoe dat de witte Moerbeyeboomen op verſcheide manieren tot opvoedinge der Zywormen geplant moeten worden*: Benevens een uitvoerig berecht hoe de zelve gevoed, opgebracht en onderhouden werden, en hoe de Zyde afgewonden, gehaſpelt, bereid en te nutte gebruikt kan werden.

De Zyworm heeft altoos de afbeelding van een eenſaam Menſche geweeſt, die afgeſondert zynde van Wereldſche beſigheden, het heyl ſyner Ziele alleen waarneemt. Hy kan ook gevoegelyk beteekenen, een rechtveerdig Menſche, die geene vreemde goederen zich aanmaatigt, maar alleen met ſyne eigene vergenoegt is.

De gezegende Heiland verhaalt van een Koning, die afreekenen wilde met ſyne Knechten; en wanneer hy dit begon, quam hem een voor, die tien duiſent ponden ſchuldig was. Dat mag bedriegen heeten! want voor tien duyſent ponden ſynen Heere te bedriegen, is een eerlyk getal, in eene oneerlyke ſaak. De Koning eiſchte het ſyne, gelyk als billyk en recht was, ſeggende: *Geeſt wederom, wat gy ſchuldig zyt?* Maar deeſe ſchoo-

ne Bediende hadde geen een ſtuyver, dien hy wederom konde geeven, en daar hy niets hadde, waar ſoude hy 't van daan haalen om wederom te geeven? *Matth.* XVIII. Om Gods wille, ſegt my, hoe heeft doch deeſe Bediende geleeft, dat hy een ſoo groote en ſchoone ſomme Gelds heeft verlooren? Hoe is het doch toegegaan, dat hy een ſoo arme Sul geworden is, die geen ſtuyver meer hadde om te betaalen? Van tien duyſend ponden geen een pond meer? Dat is immers al te weinig; waar is hy dan met het Geldt gebleeven? Ach Godt! De reedenen ſyner armoedt zyn lichtelyk te giſſen, hy is namentlyk een bedroogene Gaſt geweeſt, en heeft met ſynes Heeren Beurs mooiweer geſpeelt; en daarom, ſoo gewonnen, ſoo geronnen; want die met bedrog om gaat, kan daar by geen winſt behaalen.

O hoe meenigmaal geſchiet dit noch heedendaags. Hoe meenig was voordeeſen ſoo ryk, dat hy ſchier meende tegen *Cræſus* aan te konnen; al wat men by hem zag, was Geldt en Goedt, al wat men by hem vondt, was Geldt en Goedt, en nochtans is tegenwoordig alles, alles, alles weg: Nu ſiet hy 'er ſoo dor en maager uit, als *Simſons* Eſelskinnebak: Nu draagt hy een kleet als *Jacobs* Lammeren, vol vlakken: Nu hangen de vlerken van ſyn Hoedt, gelyk een geſtoort Swaluwen neſt: Nu is de Broek ſoo doorluchtig, gelyk een Viſchnet; Nu zyn de Schoenen wel van leer, maar te gelyk doorluchtig, vermits de groote toon daar door komt kyken, gelyk *Herodus* uyt het venſter, om te ſien of Meeſter Hans noch niet met de leeſt aankomt: Nu heeft hy een Wooning, gelyk *Alexius* onder de trap; Met een woordt geſegt; Hy is nu een arme Duivel.

Om

Om Gods wille, waar is doch het Geldt heengekomen? Wat is de reeden dat deese ryke *Crœsus* soo een arme *Codrus* geworden is? O vraagt niet lang: Quaalyk gewonne goedt, komt niet aan den derden Erfgenaam; het was niet als met bedrog en onrecht verkreegen goedt, en daarom: Soo gewonnen, soo geronnen; en die met bedrog omgaat, kan daarby geen winst behaalen. Ja, gelyk, volgens het seggen van *Aristoteles*, de Arentsveeren de eigenschap hebben, dat wanneer men se by andere legt, de Arentsveeren de andere gantsch verteeren en opvreeten; even soodanig is het ook met het goed, dat door bedrog en onrecht verkreegen is, wanneer men een onrechtverkreegenen Stuiver by eenen rechtverkreegenen Schelling legt, soo sal het onrechte, 't rechtgewonne verteeren; soo draà als een onrechtverkreegene Gulden in huis komt, soo vliegen tien rechtgewonne Guldens daar uit.

Ja meenigmaalen sal de rechtveerdige Godt toelaaten, dat diergelyken bedriegelyk Volkje, met even deselve strikken, die se voor andere bereydt hadden, sullen bedroogen werden, gelyk zy andere bedroogen hebben. Soodanig is gevaaren seeker Joodt, die als een Arts, veele Landen doorreisde, en seekere pleysters verkogt, die hy valschlyk voorgaf alderhande wonden te geneesen, en op deese wyse bedroog hy Landt en Luiden, gelyk byna alle diergelyke Landloopers en Quaksalvers gewent zyn. Op seekeren tydt quam deese bedriegelyke Joodt by den Keurvorst van Sayen, en prees by den selven syn Hooft en Wondpleyster verre boven den Venetiaanschen *Triakel*; bood ook het selve met diepe ootmoedt en onderdanigheit den Keurvorst aan. Maar de

Keurvorst, in plaats van dit aan te neemen, trok aanstonds synen Zabel uit, en hieuw desen Bedrieger en Dief een soodanige groote en gevaarlyke wonde in 't hooft, dat 'er bykans een Koe uyt soude hebben konnen drinken; Seggende: sie daar, toont my nu eene proef van u soo hooggepreesen Hooft en Wond-pleyster. De Jood moest aanstonds in tegenwoordigheit van de Keurvorst, het, volgens syn voorgeven, soo krachtig en beproefdt middel by der hand neemen; maar te vergeefs, want het wilde niet helpen, en alsoo quam syn bedrog aan den dag. De Keurvorst zich hier op na den Joodt keerende, zeide: Gy diefachtige Bedrieger, soo als ik sie, is uwe konst valsch, en kan de proef niet uitstaan, en daarom soo sult gy ook als een Landt-en Volk-bedrieger gestraft worden. Waar op hem aanstonds het Geldt, dat hy in veele Jaaren door bedrog te zamen geschraapt hadde, wierdt afgenomen, benevens alles wat hy hadde, werdende als een geplukte Vink half naakt, voor schelm uit het Land gejaagt.

Het is waarlyk soodanig, dat niemandt die met bedrog omgaat, iets sal uitrechten, en geen soodanige sal het Eeuwige Leeven verwerven, maar wel *die oprecht wandelt, en die met syn herte de waarheit spreekt.* Ps. XV.

DE

TOt *Venetien* was eens ſeeker Quakſalver, die uitermaaten wel voor Gek kon ſpeelen. Deeze hadde eens den gantſchen Adel verſogt, om ſeekere vermaaklykheidt te ſien. Gekomen zynde, ſtelde zich deeſe Gek aan, en maakte

ſoodanige toebereidſelen, als of hy eene Swaluwe den Tooren van *St. Marcus* op den rug wilde binden, en denſelven met deeſe gevleugelde Poſtbode na *Ancona* ſtuuren, beloofde ook daar-en boven aan ieder Toekyker, een deftige, hoogwaardeerbaare en ten hoogſten nuttelyke Konſt te toonen, en te leeren; maar met dit beding, dat eerſt een ieder na ſyn believen hem iets wilde vereeren, waar toe dan alle die tegenwoordig waaren, zich vrywillig betoonden. Wanneer nu de Gek het geldt ontfangen hadde, heeft zich deeſe vertooning ſchielyk verandert, en de nieuwsgierigheit van alle wierdt geboet, met een Doctor in Sots kleeren te ſien. Hy vereerde egter ieder van de Toeſienders een endt bindgaaren, daar by voegende: Leert nu deeſe Konſt van my, een iegelyk neem ſynen draad gaaren by zich, maake hem los, en blyve alle de daagen ſynes leevens ſoo verre van de Gek af, als ſyn draadt reiken kan, ſoo ſal hy veele groote ongelegentheden verkomen. Wel geſegt!

Daar is byna niets dat ſoo veel lydt, als Vlas of Gaaren. Lieve Godt! wat voor heekelen en breeken, wat voor koken en braaden, en wat rooſteren moet het Vlas niet uitſtaan, eer het de Gaarentwynder in handen krygt. Hoe dikwils word het geſlaagen en geklopt. Dit Gaaren en Draadt behoort ons ook billik en met alle ſeekerheidt aanleiding te geeven om niet te denken, dat wy ſonder kruis en lyden in den Hemel konnen komen.

Andræas Tharæus heeft op eenige vellen, de klagte van de Garſt tegens het Vlas beſchreeven; maar wanneer het Vlas alle klagten gehoort heeft, hoe dat men daar medde leeft, ſoo ſegt het eindelyk:

Ach!

Ach! Zuſter, 'k heb uw klagen,
Uw ſmerten, en uw plagen,
Geduldig aangehoordt;
Maar weet doch met een woordt,
Het leedt, de tyrannyen,
Zyn groot, die gy moet lyen:
Doch was aan u bekendt,
Hoe my het Vrouwvolk ſchendt,
En havendt alle dagen,
Met harde knuppel ſlagen?
Ik weet, myn Zuſter, 'k weet!
Gy noemde uw herten leedt,
Uw ſmerten en uw pyne,
Slegts kinderſpel by myne.

Maar noch meeder heeft een Chriſten te lyden; en op dat hy geduldig lyden mag, ſoo moet hy dikwils aan het lyden *Chriſti* denken, en daar toe vermaant ons 't volgende.

Tot *Placentia* in de ſchoone Kerk van 't groote Hoſpitaal, wordt een heilige Doorn van de Kroone *Chriſti* bewaart, welke al meenigmaalen op den Goeden Vrydag, net ten 9 uuren heeft beginnen te bloeyen.

In 't Vlek *St. Quiriaci*, tuſſchen *Acſium* en *Fabrian*, word meede een heilige Doorn geweeſen, die alle Jaaren, door een eeuwig Wonderwerk, in de Goede Week gewoonlyk bloeyt.

In de Kapel van den Grootmeeſter van *Malta* word ook een heilige Doorn getoont, aan welken men mede ondervonden heeft, dat hy alle Jaaren op den Goeden Vrydag begint groen te worden en te bloeyen. *Joan Boſius in Hiſt. Relig. S. Joan. Hier. p.* 2. *L.* 2.

In *Umbria* is een plaats genaamt *Montona*, al-

waar een Doorn uit de heilige Kroone des Heeren geëert werd, die tot de hoogſte verwondering, alle Jaaren op Goede Vrydag van 6 tot 9 uuren groen is, en ſchoone bloeſems voortbrengt. *Petr. Sanct. c.* 16.

Tot *Napels* in het Kloofter van *St. Patritia*, is een Nagel, waar meede de gezegende Zaligmaaker gekruiſt is; aan deeſe ſiet men eenige heel bleeke druppelen bloeds. Maar wanneer de heilige Goede Week nadert, wordenſe gantſch roodt, en op den Goeden Vrydag vertoont zich heel verſch bloedt, 't welk al meenigmaalen met de hoogſte verwonderinge aangemerkt is.

Tot *Venetien* in de Kerke van *St. Clara* is een H. Nagel te ſien, waarmeede de voeten onſes Heeren zyn vaſtgehegt geweeſt; hierop zyn meede eenige bleeke druppelen bloedt, welke van 'sgelyken oogenſchynlyk alle Jaaren op den Goeden Vrydag een gantſch levende couleur krygen.

Tot *Typhernat* in de Dom Kerk, is een heilige Doorn uit de Kroone onſes Heeren, en men ſiet aan de punt van den Doorn een fyn haartjen men bloedt vaſt gekleeft. Alle Jaaren op den Goeden Vrydag, op 't ſelve uur, wanneer de Doorne Kroon op het alderheiligſte Hooft is gedrukt geworden, word deeſe verdroogde druppel bloedt, ſoo friſch, als of hy eerſt van een levendig lichaam gekomen was. En dit Wonderwerk ſiet een iegelyk alle Jaaren, behalven de geene, welke in groote ſonden en ondeugden hebben volhardt. *Thiepolus de Paſſ. Dom. Tract.* 13. *c.* 2

Tot *Donauwerth* in Beyeren, hebben de *Paters Benedictynen* meede een heilige Doorn, uit de Kroone *Christi*, waaraan men alle Jaaren op den Goeden Vrydag beſpeurt, dat kleine drup-

pelt-

peltjes bloed op-en afklimmen. *Aug. Mang Select. Hist. c.* 166.

De heilige Doorn tot *Firmi* in de Kerke des H. Vaders *Augustinus*; de heilige Doorn tot *Brixen* in de Kerke van *St. Julia*; de heilige Doorn tot *Barii*, en de heilige Doorn tot *Policastri*, sweeten meede door een eeuwigduurent Wonderwerk alle Jaaren bloedt, op den Goeden Vrydag.

In het Vlek *St. Maximi*, dichte by *Massilia*, worden in een schoon kostelyk Christalynen Vat bewaart, eenige brokjes aarde met bloedt vermengt, welke de H. *Maria Magdalena* van onder het Kruis, heeft opgenomen. Deese betoonen alle Jaaren een ongehoort Wonderwerk, want alle Jaaren op den Goeden Vrydag, wanneer men in de Passie deese woorden singt: *Unus militum lanceâ latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua.* Dat is; *Een der Krygsknechten doorstak syne zyde met een speere, ende terstont quam daar bloedt ende water uit.* Soo begint het met aarde vermengde bloedt zich aanstonds te bewegen, en te borrellen, en dit Wonderwerk duurt tot aan 't einde van de Passie. *Thiepol. de Pass. Dom. Tract.* 33. *cap.* 2

Tot wat einde en oogmerk gelooft gy wel, dat Godt deese Wonderwerken alle Jaaren doet? Wat meent gy, gy die dit leest, en het weet, dat hier door de Almachtige Heiland der Wereld beteekenen wil? Gelooft my, hy wil daar door in uwe oogen, en voornamentlyk in uwe herten vernieuwen, de gedachtenis van syn bitter lyden: Hy wil u, byaldien gy het mocht vergeeten hebben, aanwysen, wat hy uwentwegen, van wegens uwe sonden, en van wegens u heyl, heeft geleeden, en dat hy alsoo de dankbaarheit

van

van u begeert; en wat kan doch ſmertelyker voor hem zyn, als de ondankbaarheit?

De Propheet *Jonas*, die naderhandt Boetpreediker van *Ninive* wierdt, heeft onder *Adams* Kinderen, de alderwonderbaarlykſte Scheepvaart afgeleit, wanneer hy inde vogtige verblyftplaats van een grooten Viſch, binnen drie daagen en nachten een wonderlyke verre Reiſe ter Zee gedaan heeft. Want by het Steedjen *Joppe*, in *Palæſtina* geleegen, heeft de gemelde Viſch hem opgeſlokt, en op den oever van den *Euxynſche* Zee-haven wederom uitgeworpen, volgens het getuigenis van *Joſephus* den *Hebreër*. Waar uit volgt, dat de Walviſch met hem ieder uur vier Duitſche mylen geſwommen heeft, en alſoo is hy door gantſch *Aſia*, voorby *Conſtantinopel* tot in *Thracien*, tweehondert en vyftig Duitſch mylen ver, in dit dryvende Gevangenhuis geweeſt. Maar hoe is hy ſoo wonderbaarlyk daarvan gekomen? Hoe heeft hy ſoo wonderbaarlyk den oever wederom betreeden? Hoe dog? De *Contemplanten* antwoorden: Dat hy in de Walviſch ſyne beide armen kruiswys heeft uitgeſtrekt gehouden, en dat hy hier door het gevaar ontſnapt, en gelukkig wederom aan landt gekomen is. Het mag daar meede zyn, ſoo als het wil, het is nochtans ſeeker, dat niemandt aan den oever der Zaligheit ſal komen, als die het Kruis tot een middel gebruikt.

Godt doedt met de geene, die hy tot de Zaligheit verkieſt, gelyk hy gedaan heeft met de Kinderen *Iſraëls* wat harde en byna onverdraagelyke dienſtbaarheit heeft dit Volk niet al uitgeſtaan, onder het Tiranyke jok van *Pharo*? die arme menſchen moeſten gedurig ſonder ophouden

in de Steenbakkeryen werken, en daagelyks eene groote meenigte Teegels vervaardigen, en wanneer ſe het beſtemde getal niet klaar hadden, gelyk het ſomtyds onmoogelyk was, zyn ſe verſchrikkelyk, ſelfs tot bloedens toe geſweept geworden, want de *Egyptenaars* waaren geſwoorene Vyanden van de *Hebreën*, van wegens het Geloove. Maar wat gebeurde? Godt heeft al van ouds in gebruik gehadt dat hy de ſyne laat plaagen, door ſlaagen en draagen; maar naderhand wederom vertrooſten. Na veele uitgeſtane moeite en arbeit, zyn de *Iſraëliten* eindelyk verloſt, beloont en ſelfs verrykt geworden. Daar ſe van te vooren met ſlyk omgingen, hebben ſe naderhand fyn goudt gehandelt. Die te vooren met leemkluiten omgingen hebben naderhandt geldkluiten genoeg meede genomen. Die te vooren ſoo veele gebakkene ſteenen moeſten leveren, hebben daar voor Edelgeſteetens meede gedraagen: Want de Egyptenaars hebben, door het ſonderlinge welbehaagen Godts, Zilver, Goudt, en wat ſe anders van koſtelykheden hadden, den *Hebreën* op haare uittogt meede gegeven: *Zilvere Vaaten en Goudene Vaaten ende Kleederen*, Exod. XII. Alſoo is het dat de geene die de Alderhoogſte op deeſe Wereldt met droefheit en bekommernis, met kruis en wederwaardigheit beſoekt, den ſelven is hy gewoon ſulks in de andere Wereldt met vreugde en oneindelyken Rykdom wederom te vergoeden.

Job uit het Landtſchap *Uz*, heeft meenige harde noot moeten kraaken, vermits hy door toelaatinge van de Goddelyke Majeſteit van den Duivel ſeer ſtark geplaagt is geworden. Eerſtelyk quam een Boode by hem met deeſe ſlechte tyding:

De

De Runderen waaren ploegende, ende de Eselinnen weidende aan haare zyden. Doch de Sabeërs deeden eenen inval, ende namen se, ende sloegen de jongens met de scherpte des sweerts: ende ik ben maar alleen ontkomen, om het u aan te seggen. Als deese noch sprak, soo quam een ander, en zeide: Het vyer Gods viel uit den Hemel, ende ontstak onder de Schaapen, ende onder de jongens, ende verteerdense: ende ik ben maar alleen ontkomen, om het u aan te seggen. Als deese noch sprak, soo quam een ander en zeide: De Chaldeën stelden drie hoopen, ende vielen op de Kemelen aan, ende naamense, ende sloegen de jongens met de scherpte des Sweerts, ende ik ben maar alleen ontkomen, om het u aan te seggen. Als deese noch sprak, soo quam een ander en zeide: Uwe Soonen ende Dochters aaten, ende dronken wyn in het huis haares Broeders, des eerstgeboorenen: Ende siet, een groote wint quam over de Woestyne, ende stit aan de vier hoekken van het huis, ende het viel op de Jongelingen, datse storven: ende ik ben maar alleen ontkomen, om het u aan te seggen. Het is al seltsaam dat de Duivel geduurig alles verricht heeft, maar nechtans altydt eenen overgelaten, die aan *Job* het quade konde bootschappen.

Derhalven moet de Gaarentwynder syn hert door geduldigheit vestigen, op dat hy in alle ongelukkige voorvallen of quaade tydingen, een vroolyk gemoedt behouden mag:

Hy windt, en twyndt, syn gaaren;
En laat gerustlyk varen,
Al wat hy niet beletten kan,
Of anders brengt het schaden an.

De

HEt is ieder genoeg bekendt, ſoo door de daagelykſe ondervinding, als door de getuigenis van den geleerden *Plinius*. dat de witheit der lelien, die van de Sneeuw trotſeerdt: en nademaal ieder Couleur ſeekere beteekenis heeft; namentlyk in de

de Deugden, beduidt de Witte Couleur, de Reinigheit; de Swarte, de Ootmoedigheit; de Groene, de Hoop, en de Roode de Liefde. In de Getyden van het Jaar, beteekent de Groene Couleur, het Voorjaar; de Roode, den Somer; de Blaauwe, den Herfst, en de Witte, den Winter. Wegens den Ouderdom, wyst de Witte Couleur de Kindsheit aan; de Groene, de Jeugt; de Blaauwe de Manbaarheit, en de Swarte, den Ouderdom. In de Elementen, beteekent de Roode Couleur, het Vuur; de Blaauwe, de Lugt; de Witte, het waater, en de Groene, de Aarde. In de Edelgesteentens speelt de Blaauwe Couleur in de Turkois; de Groene, in de Smaragdt; de Witte in de Diamant; en de Roode, in de Robyn. Vermits nu, zeg ik, alle Couleuren soo schoon schynende zyn, soo vraagt de vroome *Norwits*, wat Couleur dat Godt het aangenaamste is? Of wat Couleur Hy in de andere Wereldt aan syne Hof-bedienden tot Leverey uitdeelt? Wie het laatste Capittel van den Evangelist *Mattheus* doorsoekt, sal wel haast vinden, dat Godt de Witte Couleur het alderliefst en aangenaamst is: Daarom scheenen de Kleederen van den gezegenden Heer, wanneer hy met syne drie bemindste Discipelen op den Berg *Thabor* klam, om hun aldaar een kleine afteekening van syne Verheerlyking te toonen, soo wit als sneeuw, en soodanig sullen alle Uitverkoorene in den Hemel gekleet zyn; wanneer ook *Magdalena* de twee Engelen, na de opstandinge *Christi*, by het Graff vond, zag zy haar meede in Witte Kleederen; Godt vergelykt zich ook by een Wit Lam; by 't welke alle Zaalige in de Eeuwige Heerlykheit woonen sullen.

De grootste sorg en vlyt van de Bleekers bestaat daar-

daar in, datſe het Linnen ſchoon, helder en wit maaken, en ten dien einde beſproeyjen en begieten zy het ſelve dikwils met water.

Door de druppelen waater, konnen ſeer gevoegelyk de tranen van Boetvaardigheit verſtaan worden.

Soodanige boetvaardige traanen heeft *Magdalena* geſtort, die eerſt om de boete over haare ſonden lachte, maar naderhandt een groote Boetvaardige wierd; deeſe heeft haar meenigvuldige traanen van berouw ſoo lang in de eenſaame Wildernis vergooten, tot datſe de vlakken en merkteekens van haare begaane euveldaden hadde afgewaſſchen, en daar door een Engelſchoon geweeten aan Godt opofferde; want daar is aan Godt niet behaagelyker als de traanen van boetvaardigheit, gelyk hier van *Auguſtinus*, dat groote Licht der Kerke, getuigt, *Serm.* 3. *in Feſt. Nat.* De traanen der Boetvaardige vallen voor Godts aanſchyn neer, welke de vertoornde Rechter, en de beleedigde Godtheit, al was de Sondaar noch ſoo groot, nooit noch met voeten heeft noch ſal vertreeden, maar hy wordt daardoor veel meer bevreedigt, om neerſlachtige Zielen wederom in genade op en aan te neemen.

Soodanige traanen heeft meede vergooten de Koninklyke Propheet *David*, wanneer hy ſyn overſpel en afgeſondene *Urias*-brief ſoo bitterlyk beweende; ja uit boetvaardigheit vergoot hy eenen gantſchen beek van traanen, waar meede hy ſyn Ruſtbedde ſoodanig doorweekt heeft, dat de harde Gerechtigheit Godts zich moeſte laaten doorweeken, en tot Barmhertigheit beweegen.

Soodanige traanen heeft vergooten de Koninklyke Kamerling *Petrus*, wanneer hy ſoo bitterlyk ſyne begaane ſwaare ſonden, wegens het ſoo

befpottelyk verloogenen van fynen alderliefften Heere en Meefter *Christus*, beweent heeft, *Hy weende bitterlyk*; en daar meede heeft hy wederom genaade verworven.

Soodanige traanen heeft vergooten de H. *Afra*, na datfe van den Heiligen *Narcissus*, die van *Gerunda* uit *Spanjen* tot *Augsburg* gekomen was, in het Chriftelyke Geloof onderwefen was, zich benevens haaren Hofftoet liet Doopen, en de Godinne *Venus*, waar aan fe heel verflingert was, hadde laaten vaaren; fmeekende op het ootmoedigfte Godt met boetvaardige traanen, om de vergeevinge haarer fonden, en dus heeft zy haar leeven gelyk als een andere *Phœnix* in de Vlammen der liefde aan Hem met een neerflachtig herte opgeoffert.

Soodanige traanen heeft vergooten feekere boetvaardige Sondares tot *Alexandria*; deefe was een openbaare Hoere, *Maria* genaamt, hoewel fe deefen naam heel onwaardig droeg, en liever *Vorago* een Afgrondt, dan *Vigora* of Frisheit mogte genoemd werden, want zy was een algemeene ergernis van de Jeugt en Deugt; haar gantfche handel, beftont in een loffe wandel; haar gantfche tydt, verfleetfe in dertelheit; in hovaardy was zy geen Menfch, maar een Paauw; in geilheit, een Bok, en geen Menfch; In vuiligheit was zy een Swyn; en geen Menfch; de ondeugt, was haare vreugt; de fchandt was de handt die haar overal heen leide; om kort te gaan, zy was een ondeugendt wanfchepfel van de gantfche ftadt. Indien'er toemaals iemand door een Prophetifche Geeft gedreeven zynde, by haar gekomen was en tegen haar gefegt hadde: *Madame*! gy fchynt wel Gelukzalig; maar gy fult eens Godzalig worden; gy hebt wel oogen als een fpiegel, maar

dit

dit glas, ſal eens door boetvaardige traanen ten eenemaal verduiſteren; gy hebt wel een vel dat ſoo ſagt is als Maagden Perkemant, maar dit ſal van *Pergamo* na *Cicilien* reiſen; gy leeft wel by niets anders dan by vrolyke Gezelſchappen, maar de tydt ſal komen, dat gy 47 Jaaren lang in de Woeſtyne huisveſten ſult, alwaar gy tot uw geſelſchap ſult hebben, geen Heeren, maar Beeren; niet eenen *Wolfgang*, maar Wolven; niet eenen *Leonard*, maar Leeuwen; niet eenen *Wilderik*, maar Wilde Dieren; Gy ſult zyn ſonder Kleedt, maar niet ſonder Leet: gy ſult zyn ſonder Goedt, maar niet ſonder Boed; gy ſult zyn ſonder Lieden, maar niet ſonder Lyden. *Madame* gy ſult uw 47 Jaaren in de grootſte Wildernis ophouden; hebbende tot uw wooning, een ſpelonke in de ſteenrotſe; tot uw ſpys, wortelen en kruiden; tot een legplaatſe de harde aarde; hebbende in de plaats van Klynodien, yſere kettens om het lyf: en tot tydverdryf ſult gy niet anders doen als ſugten, en weenen &c. Wat ſegje daar? wat? ſoude zy geantwoord hebben, ſoude ik wortelen en kruiden eeten? Neen dat niet: Maar wel lekkernyen! Soude ik my met knollen voeden? Neen doch niet; hollen in de plaats van knollen, dat wel. Soude ik op de aarde leggen? Neen doch niet: maar op dons en op bloemen, dat wel! Zy ſoude ieder een uitgelacht hebben, die haar een ſoodanigen wandel hadde voorſegt. Nochtans is het gebeurt, dat Godt deeſe Sondares alſoo verlicht heeft, datſe aan de Wereldt en aan alle haare dertelheeden den rug heeft toegekeerdt, ſevenen-veertig Jaaren in een Egyptiſche Woeſtyne ſtrenge boete gedaan, en haare ſonden beweent, ja ſe heeft met groote Wonderwerken voorge-

icht; zy is droogsvoets doorde Zee gegaan, haar hooft heeft in den doodt als de Sonne geglinſtert, en haar Graf is van de wilde Leeuwen gemaakt geworden; waarom ſe dan ook onder het getal der Heiligen geſtelt is.

Vier, leiden ons van Godt; vier voeren ons tot den Duivel; vier, leiden ons van den Heemel; vier, brengen ons in de Hel; vier voeren ons van de Genaade; vier, brengen ons in de Ongenaade; vier leiden ons van de Schoonheit af; vier, leiden ons tot de Leelykheit, en dat noch tot de aldergrootſte. Deeſe vier zyn de vier volgende letters S. O. N. D'. De Sond' is het geene, dat de Menſchen die na het Beeldt Gods geſchaapen zyn leelyk maakt, ſchandelyk maakt, ſmeerig maakt en afſchouwelyk maakt, en daarom mag ik deſe vier niet lyden, maar ik ſal ſonder eenen letter van dit getal uit te doen, daar een Kruis van formeeren, waar door ik de ſondige Menſchen wil te verſtaan geeven, dat ſy de Sond', welk woord met vier letters geſchreeven word, verlaaten, en tot het Kruys kruipen.

Vermits ons nu de Sonden ſoo wild en afſchouwelyk maken, dat'er *niets onreyner en onſuyverder als de Sonde is*, volgens het ſeggen van den H. *Chryſoſtomus*, ſoo raade ik de Sondaars dat zy in het Badt moogen gaan, en alle onſuiverheit en onreinigheit afwaſſchen. Dit Badt is niets anders als een rechtſchaapen Bieght, waar door de Sondaars van den Pater, gelyk als van een Baader gereinigt worden.

De Bleekers moeten voornamentlyk met waater omgaan, en de ſondaar, die ſyne Ziele reinigen wil, met traanen; tot dit oogmerk en einde heeft ons de goede Godt genoegſame Bronnen en Baaden verſorgt.

Een

Een wonderlyk Badt is den Heiligen Doop, en wonderlyk is het meede in ſyne werking. Alle Jooden en Hebreën, hebben tot eene eeuwige ſtraffe van Godt, ſeekeren leelyken ſtank by zich, ſoo dat ſe gemeenelyk wat Bokachtig ruiken; voornamentlyk merkt men het aan haar in de heilige Vaſten, en byſonder in de Goede Week, maar ſoo draâ als ſe volgens Chriſtelyk gebruik gedoopt worden, ſoo wykt alle ſtank en onreinigheit van haar weg.

Een wonderlyk badt is den H. Doop, en wonderlyk is ſyne werking. Wanneer de Vrouwe Gemalinne van den Grooten Tartaarſchen Koning *Caſſani* in de kraam quam, heeft zy een ſoodanig ſwart, wildt en leelyk Schepſel ter Wereldt gebragt, dat haar het gantſche Hof daar over van Overſpel betichte, en ter doodt veroordeelde. Maar na dat ſe met eenpaarige bewilliging volgens het Chriſtelyke gebruik deeſe haare ſchandelyke geboorte heeft gedoopt, is deſelve aanſtondt in den ſchoonſten en beminnelykſten Prins verandert geworden.

Een wonderlyk Badt is den H. Doop, maar een diergelyken Badt is meede de Biecht; welke van 's gelyken uit morſſige menſchen, ſinnelyke en uit ſwarte, witte maakt; wit gelyk de Sneeuw; ſchoon als een Engel en ſuiver als Goudt. Een Badt, waar in *David* gelyk geſuivert Goudt wierd; waar in de openbaare Sondaar in den Tempel gants ſuiver wierd, en waar in de goede Moordenaar *Diſmas*, gantſch ſchoon wierd. Een Badt het geene de Menſchen tot reiniging hunner Zielen, tot wederkryginge der Goddelyke Genaade, tot ſeekerheit haares Heils, tot ruſt van haar Geweeten, tot vermeerdering van hare Deug-

den en tot pandt van haare Zaligheit verstrekken kan.

Nu!

Weest welkom! welkom! gy waarde schat; gy Goude Engelin, gy Beheerschter van myn herte: gy Aandeel myner Ziele; gy ophoudster van myne gedachten, (ik spreeke met eene schoone Juffrouw). Wanneer voor deesen onse lieven Heer met de Samaritaansche Vrouwe by de Put gantsch alleen sprak, is het aan de Apostelen misschien wat vreemdt voorgekomen; moogelyk dat hier over ook iemand de neus sal opschorten, om dat ik met eene Juffrouw een soo vrye t' samenspraak houde; maar ik achte quaade achterklap niet veel, die ook selfs de Sonne, het soo helderschynende Wereldt-licht, somtyds van gebreken soude willen betichten. Welkom! seg ik noch eens, gy myn eenig vernoegen, wanneer ik maar van u hoor spreeken, soo vermaakt zich myn herte, en wanneer ik u maar aansie, soo word myn herte verrukt. Ach! Ach! myn eenigste wensch is, om in uwe armen te leven en te sterven. Wie is deese Juffrouw? Vraagt gy; het is, segge ik, eene bovenmaaten welgeschaapene en wonderschoone Juffrouw, in een groen kleed en uitmonstering, dat haar bovenmaaten wel staat; Zy leunt op een groot Scheeps Anker; in de eene hand houdt zy een Lelie, en met de andere werpt zy een graantje weg. Haar Adelyke Naame is *Spes*, Juffrouw *Speranza*, Van der Hoope. O Goude Schat! op u ben ik gantsch verlieft; geen Duivel in de Hel, geen Mensch op Aarde, en geen Schepsel in de Wereldt sal my van u konnen scheiden. Al hadde ik met *Judas* mynen Hei-

Heilandt verraaden; met *Cajaphas* mynen Verlosser vervolgt; met *Herodes* mynen *Jesus* bespot, met *Malchus* mynen Zaaligmaaker geslaagen; met *Pilatus* mynen Trooster veroordelt, en met de Beulen en Hebreeën mynen Godt aan het Kruis genagelt, soo verlaat ik u nochtans niet, en vertwyffele geensints, maar heb noch Hoop, ô Eedele Juffrouw *Speranza*! Ik heb noch hoop tot de grondeloose Barmhertigheit Godts, dat die my myne sonden wil en mag vergeeven. Komt hier gy Sondaars van de gantsche Wereldt, waar van ik de grootste ben; komt hier, ik sal tot uwen troost maar twee letters veranderen in uwen Naam, stellende voor de O een I, en voor de D, een G: dan heet gy niet meer *Sondaars*, maar *Singaars*; singt dan met my, en dat uit de Noten van 't Musyk, *Ut*, *Re*, *Mi*, *Fa*, *Sol*, *La*, alleen maar twee, namentlyk *Mi*, en *Re*, soo sult gy hooren dat de barmhertige Godt u ook met twee troostryke Nooten *Re*, *Mi*, sal antwoorden; begint maar met de boetvaardige *David*, *Miserere mei* &c. *Ontfermt u over my*! en Gods stemme sal daar op aanstonds volgen: *Remittuntur tibi peccata tua.* Uwe sonden zyn u vergeeven.

Daarom roepe, die roepen kan, met den Koninklyken Propheet: *Wascht my, ô Heere! gestadig van myne sonden, dat ik gantsch wit zynde, een welbehaagen voor uwe oogen mag zyn.*

DEse goede en eerlyke lieden konnen zich beroemen, op den vroomen en heiligen Leerbereider te *Joppe*, by welken de H. *Petrus*, te dier tydt de Stadhouder *Christi*, meermaalen syn verblyf hadde, en wiens naame was *Simon*, *Actor*. IX.

Bui-

Buiten twyffel hebben wel andere ryke Heeren aldaar gewoont, waar by *Petrus* ſyn verblyf hadde konnen neemen ; ja *Tabitha* of *Dorcas*, die hy wonderbaarlykerwyſe van den doodt opgewekt hadde, ſoude hem alle mogelyke eere en goed onthaal gedaan hebben : maar uit demoedigheit, heeft hy liever willen voor lief neemen by een goede en vroome Leertouwer, wiens wooning dicht aan Zee, en bygevolge van de Stadt afgelegen was; op dat hy in de eenſaamheit het Gebedt beter mochte waarneemen. Het is daar-en-boven ook geloofwaardig, dat deeſe Leerbereider, boven alle andere Inwoonders, herbergſaam was, en gelyk *Abraham* in het Oude Teſtament, de Gaſten en Vreemde niet alleen vriendelyk heeft genodigt, maar ſe ook als gedwongen by hem te komen, en ſyn klein en armhertig huisje niet te verſmaaden, waar in hy ſe na vermoogen onthaalde, en hun alle vriendſchap bewees. Het ſoude goedt zyn dat alle Menſchen deeſe manier navolgden, en alſoo geſint waaren : Maar men vind'er veele, die met *Loths* Wyf donkere geſigten maaken, wanneer een paar Geeſtelyke om herberg vraagen ; en meenig een moet den Tytel van Panlikker voor lief neemen, al komt hy maar even aan 't Keukenvenſter kyken.

De Leertouwers hebben een ſeer hardt Ambacht, en moeten dikwils naakt en bloot, dan in koudt, en dan weer in warm waater hun werk verrigten, waar door haar eigene huiden ſoo wel lyden moeten als die der Oſſen ; doch daar tegens is derſelver handel ſeer goedt en profytlyk, vermits ieder leer van doen heeft, indien hy niet, gelyk ſommige Boeren, met holvoeten over den weg hompelen wil.

In het Oude Teſtament hebben de Prieſters de meeſte gemeenſchap met de Leertouwers gehadt, om datſe van Godt alleen gevolmachtigt waaren, de Slagt-Offerhanden te verrichten, waar teegens Godt bevoolen hadde, datſe voor hunnen arbeid en moeite, de huiden behielden, *Levit.* VII, die ſe naderhandt aan de Leertouwers verhandelden, en daar door hun nootſaakelyk onderhoudt verkreegen; waar uit klaar blykt, dat het Prieſterſchap niet om niet dienen kan, maar dat ſe voor haare moeite behoorlyke belooning vorderen mogen.

Het is deeſe goede en arbyſaame lieden ook een ſonderlinge eer, dat alle Geordende Perſoonen die onder den Regel des H. vaders *Auguſtinus* leeven, eenen leeren Gordel draagen, en daar is waarlyk byna niets koſtelyker, als dit leer, vermits het van de Pauſen met ſeer groote vryheden en Aflaaten begiftigt is, waar van gantſche Boeken vervult zyn. Het is meede waarſchynelyk, dat de H. Moeder Gods eenen Gordel van leer gedraagen heeft, om dat men van den H. *Lucas* diergelyke Afbeeldinge vindt: ook ſchryft de Evangeliſt *Marcus cap.* 1: 6. van den H. Dooper en voorlooper *Chriſti*, namentlyk *Johannes*: dat hy *met Kemelshair gekleedt was, ende met eenen leederen Gordel om ſyne lendenen.*

De Leertouwers gaan ſchrikkelyk ruw met de huiden om; men ſchaaftſe, men treedſe, men ſlaatſe, men weektſe, ja men hangtſe ſelfs op, gelyk een Dief aan de Galg: maar dit alles is tot haaren beſten, en ſe worden daar na voor veel geldt verkogt. Niets is 'er meede voordeliger voor den Menſche, als wanneer hy met ſyne huid niet al te gemakkelyk handelt, want het Menſche;

ſchelyke lichaam is gelyk de Brandenetels, welke indien men ſe al te ſacht aantaſt, veel ſterker quetſen, als wanneer men ſe hardt vryft. Het Menſchelyke lichaam is gelyk een Wyngaard, indien men deeſe niet ſterk ſnoeit, en meenigen wonde geeft, ſoo brengt hy geene vruchten voort. Het menſchelyke lichaam is als eene Snaar, indien men die niet ſterk ſpant, ſoo geeftſe geenen klank van zich. Het Menſchelyke lichaam is gelyk een Aal, indien men hem niet ſterk met de handen drukt ſoo glipt hy weg. Het Menſchelyke lichaam is als Vlas, indien men het ſelve niet wel heekelt, ſoo deugt het niet. Het Menſchelyke lichaam is gelyk Lynwaat, indien men het niet genoegſaam havendt, ſoo word het niet ſchoon. Het Menſchelyke lichaam is als een akker, indien men deeſen met de Ploeg en Egge geene braave litteekens en wonden toebrengt, ſoo ſal men 'er weinig goeds van te verwachten hebben. Het Menſchelyke lichaam is gelyk een Uurwerk, het welke indien 't met geen ſwaar gewicht geparſt word, niet wel gaat. Het lichaam des Menſchen en de Ziele, zyn als twee Waagſchaalen, wanneer de eene opgaat, ſoo gaat de andere neêr; wanneer men het lichaam met vaſten en kaſtyden onderdrukt, ſoo verheft zich de Ziele naar omhoog. De gene die hare huidt al te zagt behandelen; dien ieder Vaſt-dag, een Laſt-dag; die meerder achting op haar Vel geven, als *Gideon* op het Vlies; die een hairen Kleedt voor een Spook houden; die wat waaken, voor en Turkſe Schiltwacht aanſien en die een quartier-uur ſonder kuſſen te knielen, voor eene Pynbank van *Nero* uitſchreeuwen: deeſe alle toonen ſonne klaar, dat het Lichaam wel is, maar de Zie-

Ziele quaalyk; want ſoo lang als deeſe Stinkert heerſcht, ſoo moet de Ziele eene Slavin zyn. Soo lang als de Eeſel by de voerſak ſtaat, ſoo laat hy ſyne nukken niet; daarom ſegt myn H. Vader *Auguſtinus* te recht: *Kaſtydt u lichaam, en overwindt de Duivel*, &c.

Voor 't overige vindt men ook Leertouwers, die tamelyk bedriegelyk vallen, zoo dat men hàar werk met meerder recht *ſonder Eer*, als van *Leer* ſou mogen noemen; dat dikwils haar *Pont-leer* maar *Stont-leer* ſoude konnen heeten, vermits het ſoo onduurſaam is: ook weeten zy ſomtyds een Koehuidt voor een Oſſehuidt te doen doorgaan; en het gequetſte leer met het mes een ſtreek, en een ſoo goed aanſien te geeven, als of het ik weet niet wat dikte hadde, daar het in tegendeel geene rechte dikte, maar veel meer een valſche ſtreek is, waar meede zy de onnoſele Boeren bedriegen; een ſoodanige nu, verkoopt niet alleen een ſlechte huid, maar hy is ook ſelfs een Schelm in ſyn huidt: Wat rechte en naauwgeſette Leerbereiders zyn, zulken is aan hunne eer hier door niets benoomen.

HEt Ambacht der Schoenmaakers is feer oudt, en men fegt, dat het de beroemde Man *Boëtius* uitgevonden heeft. Nademaal aanftonds na de overtreedinge van *Adam*, de Aarde diftels en doorens voortgebracht heeft, foo zyn de Schoenen

nen waarlyk ten hoogſten nootſaakelyk geworden. Van *Moſes* word geleeſen, dat hy Schoenen gedraagen heeft; want, als Godt de Heere hem verſcheen in de brandende Braamboſch, die echter niet verbrande, ſoo beval hy aan *Moſes*: *Nadert hier niet toe, maar trekt uwe Schoenen uit van uwe voeten.* Exod. III. Als of Godt wilde ſeggen: Siet, myn *Moſes*, ben ik als Godt en uw Schepper in het midden der doorens, ſoo is het billyk, dat gy de ſchoenen uittrekt, en die ook gevoeldt. Godt heeft ſoo veel geleeden, en gy gemakkelyke *Adams*-kinderen wilt niet lyden: *het ſchoeit niet wel*, wanneer de Knecht beeter wil zyn als de Meeſter of Heer.

In oude tyden hebben de *Hebreen*, *Grieken* en *Romeynen* geene diergelyke Schoenen gedraagen, gelyk 'er tegenwoordig in 't gebruik zyn, maar ſe beſtonden alleen in een ſool onder de hielen, die naderhandt over de voeten met twee riemen gebonden wierden, byna gelyk tegenwoordig de *Auguſtynen*, *Capucyners* en *Carmeliten* gewoon zyn te draagen. Diergelyke Schoenen gebruikten mede de heilige Propheten, *Jeſaias Ezechiel* &c. gelyk ſulks de overoude Beelden in het *Vaticaan* tot *Romen* beveſtigen. Van 's gelyken hebben de H. Apoſtelen diergelyke gedraagen, gelyk tot *Triënt* in de Dom-Kerk een ſoodanige Schoen van den H. *Andreas* getoond word. Deeſe Schoenen werden anderſints eigentlyk *Sandalien* genoemt, en onſe lieve Heer is met diergelyk van den H *Lucas* ſelfs geſchildert geworden, gelyk tegenwoordig noch tot *Romen* by St. MARIA *Moggiori* te ſien is.

Dat de Schoenen en Schoenmaakers nootſaakelyk zyn, blykt daar uit, dat wanneer de Apoſtel *Pe-*

trus

trus van *Herodes* in de Gevangenis en ysere boeyens geworpen was, en 's anderen daags volgens Vonnis ſtondt te ſterven, dat hem een Engel uit den ſlaap opwekte, en te gelyk van de kettingen los maakte, doch alvoorens hy hem uitleide, beval hy hem ſyne ſchoen-ſolen aan te trekken, om dat hy anders met des nachts op een quaaden weg te loopen, ſyne voeten ſoodanig ſoude bedorven en gequetſt hebben, dat hy naderhandt het reiſen ende Predikampt niet wel ſoude hebben konnen waarneemen. *Act.* XII : 8.

Dat de Heere *Chriſtus* eeven diergelyken *Sandalien* of Schoen-ſoolen gedraagen heeft, is ſeer waarſchynelyk, om dat de H. *Johannes* de Dooper zich tegens ſyn volk hooren liet, dat een Man, namentlyk *de waaren Meſſias*, na hem komen ſoude, wiens Schoen-riem te ontbinden, hy niet weerdig was.

De Schoenmakers ſyn ſeer eerlyke lieden; en vermits Paus *Urbanus* de Vierde, en *Johannes* de Twee-en-twintigſte Schoenmaakers Soons geweeſt zyn, ſoo is het een onfeylbaar bewys, dat hunne Ouders goede en deugdſaame Menſchen geweeſt zyn. Tot *Romen* is ook een ſchoone Kerk, ter eeren van de H. H. *Chriſpus* en *Chriſpinianus* gewydt, welke H. Schoenmaakers geweeſt zyn, die de Schoenen door haar gemaakt, aan de Arme uitdeelden, en veele menſchen tot het waare en alleen Zaligmaakende Geloove bekeerden, en ook eindelyk haar bloedt om *Chriſti* wille vergooten hebben.

In het leeven van den H. *Johannes* de Aalmoeſſenier, word meede van een vroome en Godtzaalige Schoenmaaker geſchreeven, met een huisje vol Kinderen, die weinig van de konſt vergeeten

had-

hadde, en nochtans groot goed overwon, waar-over zich ſyn Buurman, die ook een Schoenmaaker was, grootelyk verwonderde, en hem op deeſe wyſe daarover aanſprak: Meeſter, hoe Drommel komje ſoo gelukkig? Ik werk ook dag en nacht, neem noch meenigmaalen de Sondaagen en Heiligedaagen te baat, en echter kan ik met al myn wurmen ſoo veel niet winnen, dat ik myne Kinders broodt kan verſorgen. Waar op de Vroome Schoenmaaker antwoorde: Dat hy een plaats wiſt, daar hy alle daagen eenen ſchat vondt; boodt ook te gelyk aan, om dien met hem te willen deelen, byaldien hy wilde meegaan; 't welk deeſe niet alleen beloofde, maar ook met der daadt deed. De vroome ſchoenmaaker bragt daar op ſynen Buurman alle daagen 's morgens vroeg in de Kerk, waar door de neering van deeſen ook ſoodanig aangroeide, dat hy ſonder veel moeite of ſorgen zich en de ſyne rykelyk konde generen. *In Vit. S. Johann. Eelemoſ.*

De Schoenmaakers nu, zyn geſtelt, als de Lammeren en Schapen van den Patriarch *Jacob*, die niet alle wit waaren, maar ſommige met vlakken; alſoo worden 'er meede ſommige met ſchandvlakken ondergevonden: en terwyl zy met den leeſt omgaan, zynde dikwils met de Bedriegers over eenen leeſt geſlaagen, en weeten het verbrande leer deftig te gebruiken, doch zoo, dat ſomtyds een paar Schoenen in het eerſte water ſchipbreuk lydt. Wanneer ſe nu op deeſe en andere manieren hun Evenaaſten bedriegen, en ſoo valſch en niet van herten bedienen, ſalſe de Duivel te ſyner tydt meede wel vinden, en hen met de klopſchinkel braaf op den pochel zitten.

DE

VEg met die prullen! was het by het ſtrax verhaalde Wonderwerk van *Moſes*: *Trekt uwe ſchoenen uit van uwe voeten*; Godt wilde de Schoenen, namentlyk de oude begeerlykheden uitgetoogen hebben, voor dat hy hem het groote Wonderwerk

in den Brambosch toonde. Dit ſtrekt nochtans in geenendeel tot ſpot voor de Schoenlappers, want het hadde eene Geeſtelyke beteekenis; hoe dat namentlyk de Menſch, die meerendeels door de Prediking en verkondiging der waarheit daar toe opgewekt wordt, ſyne oude neygingen moet uittrekken, wanneer hy tot de gemeinſchap Godts geraaken wil.

De oude neygingen ſchynen niet als ſoetigheit en honing, niet als ſoete conſerven, en aangenaame ſauſſen die men wel gewendt is; de Duivel weet zich daarvan met voordeel te bedienen; want hy toont daar in, niet als joelen en woelen, likken en opſchikken, ſingen en ſpringen, danſſen en ſchranſen, lachen en diergelyke: Maar het heet hier meede: Weg met die prullen, voor die het Wonderwerk ſien wil

Na dat door den beklaagelyken val der ſonden onſe eerſte Stam-ouders in duiſenden van ongemakken waaren geraakt, hebben zy haare bloothеit, of datſe naakt waaren, mogelyk meede daar door geweeten, om datſe noch de hitte der Sonne, noch de nattigheit van den Dauw en Reegen, ſonder ongemak konden verdraagen; waarom haar Godt ook door een mildadige ontferminge, Rokken van vellen maakte, en hen die aantooch, *Gen.* III: 21. Waaruit *Benedictus Balduin Fr. de Calceis. cap.* 3. beſluit, dat Godt haar van even deſelfde vellen Schoenen gemaakt heeft; of ten minſten, dat *Adam* en *Eva* van deeſe bonte Rokken aanleiding genomen hebben, om ook haare voeten met diergelyke vellen te beſorgen, en voor alderhande aanſtoot te bevryden; te meer daar de Aarde van Godt gevonniſt was, om doornen, en diſtelen voort te brengen; maar ik laate

dit

dit de gemelde *Balduin* verantwoorden; alsmeede voor haare reekening het geene andere voorgegeven, dat zy en haare Nakomelingen, deese vellen, wanneerse versleeten waaren, niet met nieuwe verwisselden, maar alleen met een nieuwe lap daar op te setten, verstelt hebben.

In het Boek *Josua cap.* xx: 5 word uitdrukkelyk van oude schoenen gemeldt; doen de Inwoonders te *Gibeon* zich verkleedt hadden, en met onde sakken op haare Esels, en oude gescheurde en t' samengebondene Wynsakken, met oude Kleederen en oude en bekladde Schoenen aan haare voeten, by *Josua* in het Leeger te *Gilgal* quaamen: Soo dat de Schoenen te lappen, al lang gebruikelyk geweest is, alschoon het juist als een Ambacht, niet heel oud, noch ook overal daarvoor bekend, of voor een Gildt aangenoomen is.

Duitschlandt aangaande; soo zyn de Schoenlappers alleen tot *Bamberg*, *Wurtzburg*, *Neurenberg* en *Erfurt*, onder de Gildens betrokken, en tot *Bamberg* en *Wurtzburg* werkense in openbaare Winkels; maar tot *Neurenberg* is haar dichte by de Barvoeter Kerk een eigene Markt met bysondere geslootene vertrekjes aangeweesen, alwaarse haare Schoenen daagelyks verkoopen: en alschoon zy geen nieuw werk moogen maaken om te verkoopen, soo moogense nochtans zich selfs en de haare daar meede versorgen.

De nieuwe Meesters zyn aldaar verpligt een seeker seer moeyelyk Meesterstuk te maaken, datse gantsch van nieuws moeten beginnen, werdende haar veertien daagen tot het monsteren, en daarna even soo veel om te Meesteren gegeven. De Meesterstukken bestaan, uit een paar Vrouwe

Laarſen, een paar Jongens Laarſen, en een paar groote Riem-ſchoenen. Deeſe alle moetenſe niet alleen uit het leer ſnyden; maar ook ten eenemaal opmaaken, en met omgekeerde naatjes naaijen; dat men van buiten ſteek noch naat ſien kan, behalven noch, dat de Vrouwe Laarſen bovenaan ſeer mooy en konſtig op een ſonderlinge manier moeten geſtikt weeſen.

Gelyk nu het verdubbelen van de Schoenſoolen een ſeer nuttelyke ſaak is, waar door men meenig nieuw paar beſpaaren kan; ſoo is meede dit Ambacht voor de Arme ſeer profytelyk, om datſe niet alleen de Schoenen dikwils konnen laaten lappen; maar ook, als ſe al ſoo veel niet byeen konnen brengen om nieuwe Schoenen te koopen, datſe oude opgemaakte Schoenen by de Schoenlappers konnen koopen, en daarmeede ſoo wel loopen, en hunne voeten voor alderhande ſchaadelyke toeva'len bewaaren, als of ſe de ſchoonſte nieuwſte Schoenen van de Wereldt aan hadden, waarmeede dikwils veel gepronk en hovaardye bedreeven wordt.

De oude Schoenen beteekenen, de oude en ſondige begeertens, die een Chriſten volkomen uittrekken, en in derſelver plaatſen nieuwe aantrekken moet, die na Godt en Hemelſche ſaaken geſchikt zyn.

Alles moet nieuw weeſen, 't herte, de woorden en de werken. Maar wie moet de Menſchen daar toe vermaanen? Antwoord: de Predikers, alſchoon deſelven alſſe de waarheit ſpreeken, dikwils van de Menſchen qualyk bejegent worden; gelyk te ſien is aan de volgende.

Myn *Jehu*! hoe is 't u vergaan by den Koning *Baeſa* wanneer gy de mondt te veel roerde, en de

le waarheit ſprakt? Antwoord: Het leeven heb ik 'er by ingeſchooten.

Myn *Micha!* hoe zyt gy gevaaren, wanneer gy den Koning *Achab*, de waarheit onder de neus wreeft? Antwoord; Ik heb my niet meer durven laaten ſien.

Myn *Hanan!* wat is u ootmoet, wanneer gy aan den Koning *Aſa* de waarheit voordroegt? Antwoord: Quaadt, quaadt, quaadt.

Myn *Zacharias!* wat hebt gy van den Koning *Joas* moeten uitſtaan, wanneer gy hem onbeſchroomt de waarheit dorſt zeggen! Antwoord: Ik ben geſteenigt geworden.

Myn *Jeremias!* wat heeft u de waarheit aangebracht, wanneer gy die aan 't Hof van den Koning *Zedekia* vertoonde? Antwoord: Ik ben in een duiſtere Gevangenis geworpen.

Myn *Baruch!* wat hebt gy toen uitgeſtaan, wanneer gy de waarheit by den Koning *Joachim* aan 't licht bragt? Antwoord: Indien ik hem toenmaals niet ontſlipt was, ſoo ſoude het my ſeekerlyk den kop gekoſt hebben; maar Godt gedoogde het niet.

Myn *Daniel!* wat belooning hebt gy van de Heeren van *Babel* gekreegen, doen gy hun de waarheit als eene koſtelyke waar verkogt hadt? Antwoord: Ik ben daarover in den Kuil der Leeuwen geworpen.

Myn *Kiliane!* wat is u wedervaaren, wanneer gy aan *Gosbertus*, Hertog in *Vrankryk*, gelyk een andere Boetpreediker *Johannes*, de waarheit hebt gepredikt? Antwoordt: Door eenige daar toe deſtelde Moordenaars, ben ik daarom gedood en jammerlyk vermoordt geworden.

Myn *Thomas*, Aarts-Biſſchop van *Cantelberg!*

wat is u wedervaaren, wanneer gy ronduit de waarheit ſprakt? Antwoord: Ik ben wegens de waarheit in des Konings ongunſt geraakt; ja het is eindelyk ſoo verre gekomen, dat ik als een Slacht-offerhande voor 't Outer geſneuvelt en geſlacht ben geworden.

Op deeſe wyſe gaat het noch hedensdaags met al de geene, welke de waarheit ſeggen of prediken, voornaamentlyk aan groote Heeren. Want ſoo lang als de Prediker, een ſchoone, cierelyke, beſchaafde, opgeſchikte, en met fabelen en ſinryke ſpreuken doorſpikte Predikatie maakt; dan is hy ieders Vriendt, dan ſegt men: *Vivat* de *Pater* Prediker! hy is wel een wakker Man; ik hoore hem met vermaak &c. Maar wanneer hy meerder ernſt begint te toonen, gelyk *Paulus*, ſeggende: *O Onſinnige Duitſche! O Onſinnige Chriſtenen!* Wanneer hy begint, aan groote Heeren de waarheit te ſeggen; datſe doch eens de brillen moeten gebruiken, en niet altydt door de vingeren ſien: datſe met de Juſtitie niet moeten omgaan, als met ſpinrag, waar door de groote Voogels konnen vliegen, maar de kleine Muggen blyven hangen: Datſe niet zyn moeten, gelyk de Diſtileerkolven, welke uit de Bloemen den laatſten druppel weeten uit te haalen: Wanneer hy haar ſegt, dat haare meeſte inkomſten niet in Wyn en Koorn, maar in Ajuynen beſtaan, om dat ſe de arme Boeren de traanen uitparſſen, en datſe geſtelt zyn gelyk de Snoeken, welke Viſſchen ſoo ſlokachtig zyn, datſe ook haar eigen geſlacht niet verſchoonen: Wanner hy hun voordraagt, dat ſe met het ſesde Gebodt niet moeten omgaan, gelyk de Kuipers met de hoepels, dieſe meenigmaalen ſoodanig buigen en krommen, tot datſe in ſtuk-

ſtukken breeken: Wanneer hy de waarheit aan 't Vrouwvolk en aan de Hof-*Dames* ſegt, datſe al te veel ſtof aan den ſleep van de Kleeren hangen, en te weinig om den hals draagen &c. Wanneer op ſulk eene wyſe de Prediker de fyne ſchaaf gebruikt, en wanneer hy ſoodanig de waarheit ſpreekt, ſoo brengen hem deeſe Reedenen, Raaderen: ſoo brengen hem ſoodanige woorden, koorden, en ſulk ſeggen, klagten voort. Hy verwekt zich overal vyandſchap, met de waarheit te ſeggen; ſyn Gehoorplaats, ſal haaſt ledig worden; de Kerk ſal ſtilſtaan, en maar het verblyf van oude wyven worden; ja de Kerken ſullen haaſt worden als een afgebrooken Jaarmarkt; op alle plaatſen ſal men hooren: *Wat geef ik om den Prediker!* en ſoo word de waarheit affchuwelyk gemaakt.

Het mag daarmeede zyn als 't wil, ſoo moet nochtans een Prediker volgens het Ampt dat hem van Godt aanvertrouwt is, niet Pluimſtryken, veelmin de handt op den mondt leggen, en de lieve waarheit verbloemen. Weeſt niet beſchaamt, om de waarheit te ſeggen! roept de wyſe *Jeſus Syrach* aan alle, voornamentlyk aan Hof-Predikers toe. Laat u het tydelyke aanſien niet vervoeren: laat u het tydelyke belang niet verleiden; laat u de vrees niet bedriegen; laat u de overdenking niet verſchrikken. Klimt op den Preekſtoel, en Predikt de waarheit, ſoo wel aan voornaamſte Potentaten, als aan Boeren en Bedelaars, ſonder vrees, ſonder ſchrik en ſonder beeven, want alſoo ſal het zyn, alſoo moet het zyn, en alſoo mag het zyn.

Dat het aan de hier voorgemelde qualyk vergaan is, is geen nieuwtje, om dat het heeden-

daags noch ſoo gaat, gelyk uit de volgende Geſchiedens blykt.

Seeker jong Ambachts Borſt uit het landt boven de Ends van daan, wilde om wat te ſien, en het Ambacht beter te leeren, in vreemde Landen trekken; dit was goedt, want, die de Wereldt wil leeren kennen, moetſe ſien; hy moet geen Keukenklouwer, noch Jan-gat blyven. Dit Borſtje nu, wierd van Vader en Moeder niet alleen wel uitgeruſt, maar ook te gelyk met goede leeringen verſelt; Siet, myn beminde *Heintje*! (ſoo was ſyn naam) ſpraaken de Ouders, gy zyt onſe eenige Soon, wy twyffelen niet, of wy hebben u, ſoo als het Chriſtelyke Ouders betaamt, in Eer en deugt opgevoedt, houd u dan vroom en getrouw in vreemde Landen, begeeft u by geen quaade Geſelſchappen, want quaade Geſellen, brengen meenigeen in de Helle; wacht u ook inſonderheit voor leugens, ſpreekt en ſegt in alles de waarheit, ſoo komt gy overal door de Wereldt &c. De Soon belooft aan Vader en Moeder by de handt, zich wel te ſullen gedraagen, en dat hy zich voornamentlyk ſoude bevlytigen, om nooit te liegen, maar overal de waarheit te ſeggen. Hiermeede reiſt ons goede *Heintje* voort, en vermits hem door het affcheitnemen, het hooft tamelyk Kroes, de maag ontſtelt, en ſyn pakje reedelyk ſwaar wierd, ſoo denkt hy 't den eerſten dag niet al te ſtraf aan te leggen, en komt, twee mylen gereiſt hebbende, in een ſchoon Vlek, vraagt daar na een goede Herberg, en hem word de ſtraat, en het huis 'tſſwarte Paart genaamt, geweeſen, alwaar een ſcheele eenoogige Waardin woonde. Het Borſtje treed in huis, en leide met alle eerbiedigheit, ſoo goedt als hy konde de groetenis

tenis af, ſeggende: Goeden dag, myn ſcheele eenogige Vrouw Waardin! (hy hadde de goede leering ſyner Ouders, om overal de waarheit te ſpreeken, noch verſch in 't geheugen;) kan ik hier wel, van deeſe nacht huisveſten, mits ten dank betaalende? De Waardin, niet anders denkende dan dat hy haar beſpotte, droop weg na de Keuken, alwaar haar deeſe, volgens haare gedachten, gedaane ſchempſchoot, ſoo ſeer deedt, datſe hertelyk daar over begon te huilen. De Waard ondertuſſchen t' huis komende, vroeg haar wat dit huilen beduide? Gaat gy maar binnen in de gemeene haardt, antwoorde de Waardin, daar ſult gy een ſchoonen Gaſt vinden? ik wedt dat hy haaſt de Gek met u ſcheeren ſal. De Waard, die wat ſcheeve beenen hadde, quam ſoo draâ niet in de Kamer, of ons *Heintje* ſprak hem aan met deeſe woorden; Goeden avond, kromme Heer Waard! Wel ſoo, dacht de Waard, dat moet wel een rechte Spotvogel zyn, ik ſal wel een ander verblyfplaats voor hem opſoeken; hier op liep hy met ſyne kromme voeten lynrecht na de Schout, klaagende: dat een vreemde Gaſt, en Spotvoogel hem en ſyn Vrouw ſonder reeden qualyk hadde bejegent, en wegens haar beider gebrekkelykheeden, beſpot; verſoekende daar over om behoorlyke byſtandt. Ondertuſſchen dacht *Heintje*, ik ben in een herberg gekomen, daar Schraalhans Keukenmeeſter is, de ſcheele eenoogige Waardin is weggedroopen, en de kromme Waard, laat zich ook niet meer ſien, nochtans heb ik dorſt, en moet derhalven een beetere gelegentheit opſoeken. Terwyl hy dit dacht, trad de Schout met den Waard in huis. De Schout, die wel klein van Perſoon was, maar nochtans eenen

grooten Bochel hadde , ſprak Amptshalven tegens den Gaſt: Dat hy, alhoewel ongaaren, van de Waard verſtaan hadde, hoe dat deeſe benevens ſyne vrouw van hem in haar eigen huis beſchimpt en met ſpotterny aangeſprooken waaren, ja dat hy haare natuurlyke lichaamelyke gebreeken hadde beſpot, en dat hy zich derhalven, ſonder verder tegenſpreeken, aan hem geliefde over te geeven &c. U Edelheit, gebulte Heer Schout, gelieve ſoo ſtraf niet te zyn, antwoorde ons goede *Heintje*; ik bedanke u voor de nieuwe aangebodene verblyfplaats: En Vermits ik voor myn gereedt geldt noch van de ſcheele eenogige Vrouw Waardin, noch ook van de kromme Heer Waard geen drank bekomen kan, ſoo lykt het my hier niet; en de gebochelde Heer Schout kan my daarom niet arreſteeren, om dat ik de waarheit ſpreek, ik wil dan liever wederom na huis reiſen. De Schout die niets anders meende of ons *Heintje* lachte hem uit, wegens ſynen hogen rug, wierd daarover ſoo toornig, dat hy den armen Sul aanſtonds een paar oorvygen op reekening gaf, en hem met een ſtok den rug afſmeerde; de Kelder-Knecht taſte ook toe, en ſtiet hem van de trap af, en de Huis-Knecht trok hem by 't hair op de ſtraat, en ſmeerde hem op bevel van de ſchout, de huid braaf af. Soo dat deeſe arme Duivel ervaaren moeſte dat het ſpreekwoord waar is: *Dat de Waarheit geen Herberg vinden kan.*

Vier voorname Me-Vrouwen zyn 'er in de Wereld, die wel van Adelyke afkomſt zyn, bovenmaaten ſchoon, groot van goederen, vriendelyk in zeeden, en beroemd door veele deugden: maar hier in zyn ſe alleen ongelukzalig, datſe ſoo meenigmaalen als ſe baaren ſullen, byna niet anders

als

als ſchandelyke Wanſchepſels, en leelyke Misgeboortens ter wereldt brengen. De naam der eerſte, is de *Gelukzaligheit.* Dit is eene *Dame*, die van iedereen verlangt en gevryt werd, ſoodanig, dat wanneer de eene Vriendt aan den anderen wat goeds wil wenſchen, hy hem voor alle dingen Geluk, en Gelukzaligheit wenſcht. Want die haar ten huwelyk krygt, dien brengt zy tot huwelyksgoed meede, groote Rykdommen, hooge Ampten, gunſt van groote Heeren, meenigte van goede Vrienden, langduurige Geſontheit, Eere, groot Aanſien, en alles wat iemand gelukkig kan maaken. Maar 't eerſte Kindt datſe baard, is een ſoo leelyk Wanſchepſel, dat Godt en de Menſchen daar van een afkeer hebben. Dit Wanſchepſel wordt de *Nyd* genaamt, want *het Geluk baard Nyd.* Deeſe is een geſlaage Vyand van de Chriſtelyke en Natuurlyke Liefde; heeft leelyke ſcheele oogen waarmeede het den Vader altydt wangunſtig aanſiet; 't heeft een vergiftigde tong, met welke het van ſyn Vader, den gelukzaligſten Menſche by ieder, voornamentlyk by Overheeden en groote Heeren, qualyk ſpreekt, ſchoon dat het niet waar is, ja brengt ſynen Vader veeltyds in 't grootſte ongeluk en 't uitterſte verderf. De Patriarch *Joſeph* droomde noch jong zynde, van ſyne toekomende Gelukzaligheit, en naauwelyks hadde hy den Droom verhaalt, of ſyne Broeders waaren hem daarover nydig; ſoodanig datſe hem het leeven beneemen wilden om ſyne Gelukzaligheit te verhinderen, en eindelyk voor Slaaf verkogten. *Beliſarius*, de Krygsvorſt van Keiſer *Juſtinianus*, was door ſyne Ridderlyke daaden aan de hoogſte Gelukzaligheit gelyk als verlooft, maar deeſe heeft hem by andere een

ſoo-

ſoodanigen Nyd gebooren, die hem tot den uiterſten beedel-ſtaf gebracht heeft, en noch daar-en boven van beide ſyne oogen berooft; waarom hy dan, in een arm hutjen ſittende, van de voorbygaande op deeſe wys een Aalmoes eiſchte: Geeft aan *Beliſarius* eenen penning; welken de Deugt verhoogt, maar de Nyd van ſyne beide oogen berooft heeft!

De andere Me-Vrouwe, werdt genaamt de *Seekerheit*. Deeſe is eene voornaame *Dame*, waarna een iegelyk verlangt. Men bouwt Huiſen en Kaſteelen, Steeden en Veſtingen, werpt Wallen en Bolwerken op, en onderhoudt gantſche Krygsheiren, op dat een iegelyk by de ſyne de ſeekerheit genieten mag. Maar naauwelyks heeft men ſe eenigen tyd genooten, of ſe baart eene leelyke Dochter, genaamt *Sorgeloosheit*, waardoor men al te onachtſaam word, al te veel vertrout, en voor geene gevaar vreeſt. Deeſe Dochter is een ſoo ſchadelyk Wanſchepſel, dat ſe haaren Vader meenigmaal in de grootſte gevaaren brengt, en eindelyk het verderf op den hals haalt, gelyk de Heilige *Paulus* ſegt: Wanneerſe van Vreede en ſeekerheit ſpreeken, dan wordenſe ſchielyk van den ondergang overvallen; ſulks is *Isboſeth*, de nagelaatene Soone van *Saul* gewaar geworden; want, wanneer hy op een namiddag met de grootſte ſekerheit ging leggen ſlaapen, is hy heimelyk van twee ingeſloopene Moordenaars omgebracht geworden. Wanneer de Stadt *Troje* van de afgetrokkene Vyanden heel ſeeker dacht te zyn, is zy van deſelve ſchielyk overvallen en verſtoort geworden. Hier uit blykt, dat het waar is, 't geene *Vegetius* van de Krygsgeſteltenis ſchryft: Hoe grooter de ſeekerheit is, des te grooter is het gevaar.

De

De derde Me-Vrouw word genaamt *Gemeenſaamheit*; deeſe bemindt men aan goede Vrienden, aan Overheeden, en aan groote Heeren, en men ſiet gaarne datſe met haaren mindere gemeenſaam omgaan; maar ſe baard veeltyds een leelyk Wanſchepſel, *Verachting* genaamt. Zy openbaart veele verborgentheeden, beneemt het behoorlyk ontſag, en brengt eindelyk de verachting voort.

De vierde Me-Vrouw word genaamt de *Waarheit*. Deeſe is de ſchoonſte en voornaamſte onder alle, vermits haare afkomſt van Godt ſelfs is, en van Hem ten hoogſten bemindt wordt, gelyk *David* ſegt: *Gy ô Godt! hebt de waarheit bemint.* Maar deeſe ſchoone Me-Vrouw baard meenigmaal een leelyk Wanſchepſel, dat *Haat* genoemt word. Want de Waarheit brengt Haat met zich.

Veele Schoenlappers verrichten haar werk maar als ter loops; ſoo dat het op 't uiterlyke aanſien, wel, maar in zichſelfs noch ſtark, noch duurſaam is. Haar werk verklikt ſomtyds een eenige dag, wanneer een der voornaamſte toonen haare ſlechte arbeidt aantoont; maar aan diergelyke Schoenlappers ſal Godt een nieuw Regiſter haarer zonden konnen voorleggen.

De Schoenmaakers beklaagen zich niet ſonder reeden, datſe meenigmaalen voor oogen ſien moeten, dat haare middelen ſoo veel niet aangroeyen, als die van de Schoenlapper; want een Schoenlapper kan dikwils een oud verworpen ſtuk leer gebruiken, dat by de Schoenmaakers arbeidt niet wel ſoude ſtaan. Maar 't oude leer met nieuwe ſteeken, is meede niet ſonder gebreeken; en meenig ſtuk verbrandt

leer,

leer, dat voor 't natte weer aanſtonds begint te beeven als een blad, brengt aan den Lapper een brandmerk in ſyn geweeten, dat tamelyk na 't helſche pik ruikt, waarvoor zich de Godtvreeſende billyk behooren te wagten.

D E

DAar was ſeeker arm oud Man, die meenigmaalen uit de Stadt in het naaſt geleegene Woud ging, om aldaar takken en knuppel-hout byeen te raapen en t' huis te draagen. Wanneer hy nu eens van *Theophilus* met een braave laſt ontmoedt wierd,

ſprak

ſprak deeſe by zich ſelfs: Ik danke u myn Godt, dat gy my uit genaade tot noch toe ſoo veele middelen gegeven hebt, dat ik niet genoodſaakt ben op deeſe wyſe mynen brand byeen te ſoeken: Ik ben immers niet beeter dan die Man, als voor ſoo veel uwGoddelyk welbehaagen my gelukkiger dan hem heeft gelieven te maken. Nochtans heb ik meenigmaalen myne innerlyke Zielen-laſt, die ik dikwils voor ſoodanig een hout-laſt gaarne ſoude willen ruilen, indien ik niet dachte, dat het niet aan my, maar aan U ſtaat, wat den Menſch draagen ſal. En waarom ſoude ik weigeren om mynen Heere *Jeſus* het Kruis na te draagen? In 't verder voortgaan, zeide hy: Hoe kan een Menſch doch, om eenen geringen loon of genot, ſoo ſwaaren laſt draagen, en om des Heeren *Jeſu*, en deſſelfs Hemels wille, wil hy niets opzich neemen! Een hout-laſt konnen wy ſonder tegenſpreeken draagen, en een oneffen woord, of geringe fout onſes Evennaaſtens, willen wy niet gedoogen? Waartoe ons nochtans de Apoſtel ſoo ernſtig vermaant, ſeggende: *Broeders, indien ook een Menſche overvallen waare door eenige miſdaadt, gy die geeſtelyk zyt, brengt den ſoodanigen te rechte met den geeſt der ſachtmoedigheit: ſiende op u ſelven, op dat gy niet verſocht en wort. Draagt malkanders laſten: ende vervult alſoo de Wet Chriſti. Gal.* VI: 1. Insgelyks: *Den eene verdraage den anderen, en vergeeft malkanderen, indien iemand eenige klagte heeft, tegens den anderen; gelyk als Chriſtus vergeeven heeft; alſoo doed meede.* Dat wy dit ſoo weinig nakomen, komt daar van daan, dat wy niet genoegſaam overweegen: de lankmoedigheit Gods, waar door hy onſe ſonden gelyk als over 't hooft ſiet; de geduldigheit des Hee-

Heeren *Jesu*, waar meede hy onse gebreeken gedraagen heeft; en onse eigene last der sonden, waarmeede wy beswaart zyn. Myn getrouwe Godt! Ik bidde U, legt en weegt, op een gelykzynde Schaal, myne last en myne geduldt tegens malkanderen. Geeft Gy het eene, soo geeft meede het andere! Ik wil gaarne draagen wat ik moet, maar niet sonder Uwe hulpe. Indien Gy my met Uwe Genaade versterkt, soo sal my geenen last der Wereldt te swaar zyn: Want Uwe kracht is in de swakken machtig. Alleen daar aan denkt ik hoe blyde dat ik zyn sal, wanneer ik myne last, by het verhuisen uit deese Wereldt, sal neerwerpen, en vry en ledig, onder het geleide van uwe Heilige Engelen, na den Hemel wandelen.

Daar de liefde tot Godt is, daar kan men alles verdraagen, al was het noch soo swaar; daar heeft men geduldt met alles wat ons teegen is; daar wacht men zich voor alles quaads. Daar weigert een kuische *Joseph* het aangeboodene byslaapen, met verachting van alle gevaaren, die daar uit ontstaan konden, met veel Kloekmoedigheit. Daar schenkt *David*, synen doodvyand *Saul*, wanneer hy hem in handen hadde, het leeven, als hy de beste gelegentheit hadde, om hem 't selve te konnen beneemen. Daar wil *Abraham*, op Gods bevel synen eenigsten Soon, en daar door aan syn gantsche Geslacht het hooft afslaan. Daar wilden de drie Jongelingen, het onrechtveerdige bevel van *Nebucadnezar*, wegens het aanbidden synes Beelds, niet opvolgen, en zich liever in den vuurigen Oven laaten werpen. Daar verdraagdt *Job* de groote bekommernissen, niet alleen met Geduldt, maar ook met Dankseggingе. Daar

weigert de kuiſſche *Suſanna* het Overſpel, met oogenſcheynelyk gevaar van haar leeven en goede naam. Daar laaten zich de Gebroeders van *Machabeus* liever de huidt afſtroopen, de tong en leeden afſnyden, en in gloeyende pannen rooſteren, als dat zy Gods gebodt overtreeden. Daar wil de jonge Prins *Hermenegildus* liever het Koninkryk, en te gelyk ſyn jong leeven verlaaten, en Martelaar ſterven, als ten gevalle ſynes Vaders *Arriaanſch* worden. Daar vergeeft *Gualbertus*, den Moordenaar van ſynen Broeder, de manſlag, omarmt hem, en ſchenkt hem het leven, in de plaats dat hy hem 't leeven neemen konde. Daar wil de Ryks Kanzelier *Morus* liever ſyne goederen, Ampten, en het leeven verlieſen, als ten gevalle van Koning *Hendrik* de onbillyke Echtſcheidinge van *Catrina* goed keuren. En ſoo waagen en ondergaan veele duyſenden andere de ſwaarſte laſten, die haar gelyk als Reuſen te gemoedt komen, met onverſchrokkene moedt; daar andere, wie weet waar heen, voor gevlugt zouden hebben: Om datſe namentlyk door de liefde Gods aangedreeven waaren, die haar alle beſwaarniſſen verminderde en licht maakte. Want, de Liefde trotſeert de gevaaren, lacht met de Doodt, en wanneerſe eene waare Liefde is, overwintſe alles.

Ey lieve! ſiet eens *Maria Magdalena* aan, wanneerſe *Chriſtus* in het Graf ſocht, en Hy haar in de gedaante eenes Hoveniers verſcheen, wat woorden datſe toen gebruikte: *Heere*, zeide zy tot den gewaanden Hovenier, *ſoo gy Hem wechgedraagen hebt, ſegt my waar gy hem gelegt hebt, ende ik ſal hem wechneemen* Joh. xx: 15. Myn lieve *Magdalena*! hoe onbedacht en ſtout is uwe aanbieding! Weet gy niet, dat gy een ſwakke Vrouw zyt,

en

en hoe wilt gy een gantſch doodt lichaam aanvatten, en wegdraagen? *Ik wil Hem*, zegt zy, echter *wegdraagen.* Wel weet gy niet, dat men voor de Begravenis by de hondert pondt Salf aan Hem verſmeert heeft, en dit zou, behalven het lichaam, u reets, te ſwaar zyn. *Ik wil Hem* nochtans *wegdraagen.* Maar, indien Hy nu in de macht der Jooden, in het huis van *Caiphas* of *Pilatus*, met veele Soldaaten bewaart wierd, hoe ſoudt gy Hem weg krygen? *Ik wil Hem wegdraagen*, Hy mag weeſen waar Hy wil, of hoe bewaart; en al wierd hy met Soldaaten bewaakt, ſoo wel als weſen kan, ſoo *wil ik Hem echter wegdraagen.*

De Liefde verdraagt alles, heeft de H. Apoſtel *Paulus* al overlang geſegt, wanneer hy aan deeſe Deugt ſoodanige Lofſpraaken meededeelt, dat het een vermaak om te leſen is.

De verdraagſaamheit, brengt aanſtonds ook een meedelyden tegens onſen Evenaaſten meede. Want, wat men bemint, en van wien men verdraagt, dien doedt men ook gaarne wat goeds, en dit uit Chriſtelyke Genegentheit.

Op het *Van malkanderen te Verdraagen*, volgt *malkanderen te Beminnen.*

De Sakkedraager, moet altoos ſwaar draagen, en daar van moet hy leeven; want, wil hy niet draagen, ſoo heeft hy niets te knaagen. Sakkedraagers heeten zy van de ſakken die ſe opentlyk ten dienſte van andere draagen, en niet van het heymelyke ſakke wegdraagen, of beurſeſnyden, van welke knapen hier niet geſprooken word.

Een Sakkedraager heeft goede ſchouders noodig.

Een ſeecker Moolenaar hadde 's Winters eenen braaven ſterken Eſel opgedaan, maar te gelyk ſeer

ſlecht van voeragie verſorgt ; 't welk den Eſel geen kleintje verdroot. Ik ben immers, dacht den Eſel by zichſelfs, een kloek Beeſt, trots het beſte Napelſche Paard : ja 't is jammer, dat men my niet tot Koning over de andere Dieren verkooren heeft ; en nochtans moet ik in deeſe ſlechte ſtal huisveſten, kryg niet te vreeten als ſlecht hooy en ſtinkent waater,en moet noch daarenbooven groote kouw lyden. Ach ! hoe ſal 't hier noch gaan, ik kan dit deſen Winter niet doorſtaan. O ! dat maar haaſt het lieve Voorjaar aanquam wanneer alles begint groen te worden, dan ſoude ik beter te knappen krygen, en met het ſoetſte gras, benevens bloemen en kruiden te eeten, ſoude ik my vermaaken, en myn buikje vullen &c. Wat gebeurt'er? Syn wenſchen wierd vervult; het aangenaame Voorjaar quam aan, de Aarde trok een nieuw groen en gebloemt kleedt aan ; het Vee, en onder anderen ook ons Eſeltje, wierd op het weiland gebracht, om gras en bloemen te eeten, en hy huppelde en ſprong van vreugde, gelyk een nugteren Kalf. O! dacht hy by zich zelfs, nu ik die tydt eens beleeft heb, hey ! nu ſal ik goede daagen hebben en braaf goede zier maaken. Maar hy was naauwelyks een uur in 't landt geweeſt, of de Molenaar quam weêr aantreên, om hem meede te neemen en in te ſpannen, om te arbeiden. Onſe Langoor weerde zich, wilde daar niet aan, preutelde, ſchreeuwde en ſchopte ſoo veel hy mocht, waar door hy met geweldt tot het werken gedwongen en weggedreeven wierd, en noch ſlaagen toe kreeg Dit gebeurde niet alleen nu, maar ook meermaals, en ſoo dikwils, dat onſe goede Eſel daar over verdrietig wierd ; wenſchende dat doch haaſt de Somer mochte aankomen, moogelyk dat 'er

dan

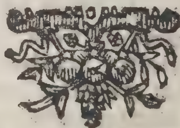
dan soo veel niet te werken soude zyn: Want dacht hy by zichselfs, wat helpt het, of ik al een goede weide hebbe, maar ten eersten wederom daar uit gedreeven wordt. Nu, 't gebeurde dat syn wenschen wederom vervult wierd, en de Somer begon; maar onsen Esel, die gehoopt hadde, beetere daagen te krygen, hadde syne reekening seer qualyk gemaakt: Want, nu begon 't werken eerst terdeegen: Hy moest 's morgens vroeg op; en den gantschen dag in 't touw loopen; van 't eene werk bragt men hem na het andere; dan moest hy den Ploeg, en dan de Egge trekken; dan eens mest en aarde voeren om 't landt toe te maaken; dan weer, het graan na de Stadt draagen; of ook hooy, kooren, terwe, en ander zaat t' huisbrengen, en hadde alsoo den gantschen dag geen rust. Hy wenschte derhalven, dat de Soomer al ten einde mochte zyn, hoopenden dat in de aankomende Herfst soo veel werk niet soude voor vallen, en hy daardoor meeder rust genieten. Maar deese hoop is hem wederom mislukt; want de Herfst bracht hem alle dagen versch werk aan, met Herfst-vruchten, kool, erweten en anderen dingen in te oegsten, of hy moest den Ploeg trekken, om het land te bouwen voor het Winter zaat, brandhoudt t' huis te brengen tegen de koude, en diergelyke werk verrichten. Ach! dacht hy by zichselfs, wat ben ik een armhertig Beest, ik heb het gantsche Jaar door geene duurende vreugde, noch geruste vreede; ik wil noch liever den Winter hebben, als den Somer, en het Voorjaar: Al heb in dan beeter voeragie, wat ben ik 'er van verbeetert, daar men my, door gestaadigen arbeid, 't vleesch wederom afhaalt? Eindelyk heeft de luyigheit by ons Eseltje de over-

hand gekreegen, waardoor hy soo koppig en steiloorig wierdt, dat hy zich tot geen werk meer wilde laaten gebruiken, waarover de Molenaar soodanig in toorn ontstak, dat hy ons Langoorig lieve Beesje, eindelyk de huid ten eenemaal liet afstroopen. Weg was ons Steiloortje!

Ik wil wel geen gelykenis maaken tusschen een Sakkedraager en een Esel; nochtans is het seeker, dat men den eenen byna soo veel opleidt als den anderen, en datse alsoo alle beide gedult noodig hebben.

Een Sakkedraager behoorde dikwils aan den raadt des Heiligen *Evangelii* te denken: *Maakt u Sakken, die niet verouderen*; dan kan hy nevens de swaare sakken, die hy draagen moet, ook eenen hebben, om wat te spaaren, namentlyk *eenen schat* die standvastig duuren mag *in de Hemelen.*

Het woord SAK, is byna in alle Taalen kennelyk, en omtrent van eenderley uitspraak, en alsoo sullen de Sakkedraagers waarschynelyk byna overal in de Wereldt bekent zyn; des zullen wy de Sakkedraagers, Sakkedraagers laaten blyven, en gaan over tot

Een Ambacht is 'er in de Wereldt noot-saakelyker, als dat van de Bakker, te-meer, daar wy alle daagen bidden: *Geeft ons heeden ons daagelyks Broodt.* Ook heeft Godt dit Ambacht onder alle die met zaat omgaan, het meeste vereert, vermits

Hy onder de gedaante van het Brood, syne gedachtenis in het H. Avondmaal heeft gebooden te vieren: Van 's gelyken is 'er ook met het Brood een der grootste Wonderwerken geschiet, wanneer namentlyk de Heere *Christus*, met vyf Brooden en twee Visschen, Vyfduisent Man; behalven de Vrouwen en kinderen; op den 13 *April* soodanig gespyst heeft, dat 'er noch twaalf korven vol over schooren. De gemelde vyf Brooden heeft een Jongen gehad, en waarschynelyk eenes Bakkers Jongen, *Syrus* genaamt, die naderhand Bisschop van *Pavia* geworden, en als een Heilige gestorven is. *Histor. Episcop. Pav.*

Het is een sonderlinge roem voor de Bakkers, 't geen 'er geleesen word van onse H. *Guillelmus*, die eerst een regeerende Hertog van gantsch *Aquitanien* was. Wanneer deese der Wereldt ydele pracht en dracht verlaaten hadde, en in onse Ordre getreeden was, heeft hy zich in alle deugden, voornamentlyk in een naauwe gehoorsaamheit op het volmaakste geoeffent: en wanneer hem eens opgelegt wierd, om voor de arme Gestelyke aanstonds Broodt te bakken, heeft hy om voor een gaauwe Bakker scheep te koomen, dit niet alleen niet der haast gedaan, maar is daar-en-boven, wanneer hem een natte dwyl ontbrak, in den gestookten Oven gekroopen, en heeft met syn kleedt de gloeyende koolen daar uit gebragt, sonder het selve, of syn lichaam, in 't alderminste te beschadigen; een Wonderwerk, niet ongelyk aan 't geene tot *Babel* met de gloeyende Oven zich heeft toegedraagen. *Eusèb. Lib. 5. C. 52. Hist. Afr.*

De eerste Bakker die den Oven heeft uitgevonden, is volgens het seggen van *Erasmus*, (*in Adag.*) een

een Egyptenaar geweest, met naame *Annus*; voor wiens tydt men niets van Brood geweeten heeft, maar in plaats van het selve niet anders als gekookte spysen en moeskruiden gegeeten. Maar wie de eerste Bakker geweest is, die tegens alle geweeten aan, gekneepen en het Brood te klein gebakken heeft, is soo bykent niet; nochtans geloof ik dat het die geene geweest is, welke de eerstemaal te weinig deeg daar toe genomen heeft; maar deese heeft t' syner tydt by de strenge Goddelyke Rechter een swaare verantwoording te verwachten.

De Opperste Bakker van *Pharao* de Koning van *Egypten*, na dat hy een tydt lang in de gevankenisse gelegen hadde, is eindelyk aan de Galg gehangen. Wat was nu eigentlyk syne misdaat? Eerstelyk soo heeft hy wat onachtsaam met het Tafelbrood des Konings omgegaan, gelyk uit synen droom lichtelyk kan afgenoomen worden; Want hy droomde, dat hy drie korven met Broodt op syn hooft droeg, en dat uit de bovenste korf, waar in zich allerley lekkere gebakkene spysen van *Pharao* bevonden, het Gevogelte quam vreeten. Wel soo! zeide de verlichte *Joseph* hier op: gy Keerel, sult door een hennippe venster moeten kyken, en *Stricto Modo*, met den strik het leven eindigen; gelyk hem ook naderhand wedervaaren is. Deese droom toont de groote nalatigheit deeses Hof-Bakkers klaarblyklyk, vermits hy de twee korven, waar in het Brood voor de Bedienden was, wel bewaard hadde, maar het Gebak voor den Koning, van de Voogelen liet vreeten; alhoewel het Hof-Brood selden voor slimme Vogels seeker is. *Lyranus* is van gedachten, dat de gemelde Hof Bakker seer

ſlordig met het bakken van 't Brood omgegaan heeft, en dat de Koning in het opſnyden van ſeeker Brood, een ſteentjen gevonden hadde. Het mag daarmeede nu zyn ſoo als het wil; dit is ſeeker dat hy is opgehangen: En wie weet of hy het Brood voor de Hofbedienden ook iets te klein gebakken, en zich bygevolg met onrechtveerdige winſten verrykt heeft?

Rechte en rechtveerdige Bakkers, mag men met reeden in eeren houden: maar die met onrecht gewicht omgaat, den armen gemeenen Man ten hoogſten ſchadelyk zyn, en 't Broodt ontſteelen; deeſe Bakkers ſullen ten jongſten Daage niet beter vaaren dan de Bokken, welke als dan na de Linker zyde ſullen moeten wyken, terwylen de Schaapen op de Rechterhand geplaatſt worden.

DE

DE eerste Vleesch-houwer is na alle waarheit Godt selfs geweest, of ten minsten een Engel; want soo draâ als *Adam* en *Eva*, het Gebodt des Alderhooghsten overtreeden, en daarna hunne naaktheit met Vygeboom-blaaden bedekt hadden, heeft Gôdt

Godt deesen opschik niet aangestaan, maar hy heeft aanstonds twee Schaapen gekeelt, of door eenen Engel doen slachten, met welker vel Hy beide onse eerste Ouders bekleedt heeft. Onder de Menschen is *Adam* de eerste Slaager geweest, want alschoon uit de H. Schriftuur blykt, dat de onschuldigen *Abel*, Godt den Heere een Slacht-offerhande gedaan heeft: Soo is nochtans de H. *Athanasius* van gevoelen, dat *Abel* dat van syn Vader geleert heeft: en dat *Cain* van Godt verworpen is, om dat hy geen Slachter wilde worden, maar in de plaats van Vee, Godt alleen eenige Aardvruchten opofferde. Soo lang als de Wet der Natuur duurde, is geloofwaadig, dat 'er seer weinig Vleesch-houwers gevonden wierden, om dat men in dien tydt seer weinig vleesch gegeeten heeft, alschoon het selve, volgens het seggen van den H. *Chrysostomus*, van Godt eigentlyk niet verboden was, waar vermits toen tertyd de Kruiden en Aardgewassen veel volmaakter waaren, als na de Sondvloet. Maar vermits soo wel door deese, als door het soute Zoewaater, de Aardgewasse in krachten en sappen tamelyk verswakt zyn, soo heeft Godt juist soo veel niet bevoolen, als wel aangeraaden, dat de Menschen tot onderhout van de Natuur, Vleesch konden eeten; waar uit dan ontstaan is, dat 'er tegenwoordig soo veele Vleesch-houwers overal gevonden worden.

De Vleesch-houwers zyn derhalven seer goede en eerlyke lieden, gelyk men ook weet dat de H. *Thomas* van *Florentia* een soodanige geweest is. Men leest meede een wonderlyke geschiedenis van de zalige Man *Hendrik Kok*, die een Vleesch-houwer was, en 't geene Ao. 1448. tot *Gorkom* in

Hol

Hollandt met hem gebeurt is, volgens *Lippeol. in Vit. S Barbaræ.* Deeſe quam van ſwaar werken op het landt vermoeit t' huis, in de vooravond, des daags van de H. Vader en Kerkenleeraar *Augustinus*; en vermits hy ſeer afgeſlooft was, is hy aanſtonds in den ſlaap geraakt, ſonder de kaars uit te doen, waardoor een ſoo ſchielyke brand ontſtondt, dat aanſtonds ſyne gantſche Wooning in volle vuur en vlam geraakte, en hy door het vuur overal ſoodanig benouwt wierd, dat hy zich reeds niet meer wiſt te bergen; bovenal ſmerte hem, dat hy ſonder de laatſte Sacrementen te gebruiken, ſoude moeten ſterven; hy nam derhalven ſyne toevlugt tot de H. *Barbara*, welke hem ook aanſtonds verſcheen, uit de woedende vlammen redde, en daar by onderrechte, dat hy, door haar voorbidden, niet eerder als des anderendaags, tegens den aankomenden dag ſterven ſoude, en derhalven tyds genoeg hadde, om de Sacramenten te konnen gebruiken. Maar 't geene het Wonderwerk vergroot, is, dat hy gantſch levendig gebraaden was, met groote gaten in 't lyf, ſoo dat 'er ſelfs de ingewanden uithingen, de huid was hem ſoo hardt als yſer t'ſamen geſchrocit, en het gantſche lichaam zach 'er niet anders uit als een Knekelhuis; nochtans heeft hy eenige reiſen gebiegt, en de Sacramenten genooten, ſoo als hem de H. Patrones *Barbara* belooft hadde, en heeft eindelyk des anderdaags 's morgens in 't opkomen van den daageraad, een heilig en zaalig einde genoomen.

Het was te wenſchen dat alle Vleeſch-houwers eenen ſoo vroomen wandel voerden: Maar men vind 'er eenige, die vry wat ſlordig leeven. De goede oude *Iſaac*, heeft van *Jacob* Bokkevleeſch

voor

voor Wiltbraad moeten aanneemen; dus gebeurt het ook meenigmaal dat men van de Vleesch-houwers oud Koevleesch krygt, 't welke men met nyptangen naauwelyks van tusschen de tanden kan krygen, dat nochtans de naam moet hebben van een goede Os te zyn. *Simson* heeft met een verdroogt been den *Philistynen* groote schaade toegevoegt; niet minder lyden de arme Menschen meenigmaal van de Vleesch-houwers, die se gedurig met beenen plaagen, en wie by haar niet in de gunst is, die krygt in de plaats van vleesch, bykans niets anders als enkelde Yvoor- of Beendraayers leverantie. Men vindt 'er ook wel, die gantsch sonder geweeten schynen, en met een gaauwe handgreep de Unster soodanig weeten te verkrachten, dat se by 't gewicht van drie ponden ten minsten een half pond meer betaalt krygen. Voor elf Jaar heeft een Vleesch-houwer tot *Romen*, een schuuring over den rug gekreegen, om dat hy worsten met Eselsvleesch gevult hadde. Sulke luiden konnen de Menschen wel misleyden, maar Godt niet, wiens oogen alles sien, en die diergelyken bedrog te syner tyd niet ongestraft sal laaten. Voorts willen wy hoopen, dat 'er onder de Slagters, de Slegters daar buiten gesloten, veele gevonden worden, welkers geweeten, suiverder dan hun schorteldoek is.

DE

SOo lang als een Maal, geene Myl lang word, ſoo lang is het Maal allemaal goed; Soo lang als een Middag-maal, een Nacht-maal, een Bruilofts-maal, en Kinder-maal, een Dood-maal &c. geen Myl-maal word, maar na behooren en in eer-

eerbaarheit geschiedt, soo Mishaagt het Godt en den Hemel niet: te meer daar ook selfs de rechtveerdige en onberispelyke Patriarchen *Abraham* en *Loth*, hunne Maaltyden gehadt hebben, en de Heere *Christus* zich op Maaltyden heeft laaten vinden, gelyk 'er onder anderen geschiet is, in 't huis van den Vorst der *Phariseën*. Het eeten, gaat wel heen, wanneer maar uit het eeten, geen vermeeten ontstaat; op een goede Tafel word niet gescholden, indien de Tafel maar sonder Duivel is. Men kan allerley spysen opsetten, te meer, daar het Godt na de Sondvloedt geoorlooft heeft, zeggende: *Al wat zich roert, dat levendig is, zy u tot spyse*, *Genes.* IX: 3: Wanneer maar *Madame Temperantia*, de Maatigheit meede aan Tafel sit: men kan alderhande Wiltbraad opsetten, wanneer maar het wilt-spreeken nagelaaten word; men kan en mag wel braaf *Trancheeren* en voorsnyden, wanneer de goede naam onses Evennaasten maar gantsch en ongeschonden blyft, en dat men niet leugenachtig opsnydt.

Godt selfs heeft meermaal syn getrouwe Dienaars gespyst, niet alleen maar met Kool en Raapen, maar ook met andere lekkere beetjes; gelyk men sien kan aan *Elias*, die door de Raavens tot syne gewoonlyke Middag-en Avond Maaltydt, vleesch bequam; insgelyks heeft de H. Patriarch *Abraham* de drie Vreemdelingen niet met Erweten en Boonen *getracteert*, maar ook een goed gemest Kalf geslacht, en daar van alderhande spysen laaten toemaaken. Ja hy heeft ook bloem van meel laaten kneeden en Koeken bakken. *Genes.* XVIII.

Indien derhalven de Maaltyden goed zyn, en Godt selfs in het Nieuwe Testament syne Heiligen dik-

dikwils met lekkere beetjes gespyst heeft: gelyk men onder veele andere van de Heylige *Theresia* leest, welkers sieke Susters Godt meenigmalen de beste Quartels en Raphoenders toegesonden heeft &c. *Francisc. à St. Mar. in Vit.* Soo zyn ook seekerlyk de Koks goed, en prysens waardig. *Sara* heeft lof verdient, datse voor de Vreemdelingen wel gekookt heeft; *Habakuk* heeft lof verdient, dat hy voor *Daniel* eene goede spyse toegemaakt heeft: *Rebecca* heeft lof verdient, om dat se den sieken *Isaac* soo goeden kookeragie toestelde: en *Martha* heeft lof verdient, om datse soo trouwhertig voor den Heere de spyse toerichte.

't Is selfs bekend dat de alderreinste Engelen zich niet ontsien hebben, om voor Koks te ageeren; want de H. *Camaldulenser* Broeder *Sylvester* tot *Florense*, is drie-en-dertig Jaaren lang een Kok geweest, en wanneer hy zich te lang met bidden ophield, gelyk zulks dikwils geschiede, hebben de Engelen in syn plaats de spysen gekookt, en selfs de Vaaten gewasschen; en nochtans hebben soo veele Koks geene Soepe bedorven, soo als 't gemeene spreekwoord segt. *Hist. Camald. Lib.* 3. *cap.* 14. Diergelyken is ook geschiet met de Zalige *Michaël Magotte* en *Benevenuto Eugubino*, beide Broeders van de Ordre van *St. Franciscus. Acturus in Annot. Mart.*

De Wereldtberoemde Koning *Carolomannus*, na dat hy de nietigheit der tydelyke dingen erkent, en in het *Cassinenser* Klooster, het Habyt en de Regel van *St. Benedictus* aangenoomen hadde, heeft voor Kok *geageert*, en synen Medebroederen neerstig gedient. *Chronic.* Van 's gelyken heeft gedaan *Boleslaus* de tweede deeses Naams, Kooning van *Poolen.*

In de eerſte Goude Eeuw heeft men van de Koks niets ter wereld geweeten, vermits men zich toen met vruchten en kruiden te vreeden hield, en nochtans eenen hoogen Ouderdom in goede geſontheit berykte, en ſonder ſoo veelderhande ſwakheeden, als hedendaags, onderworpen te zyn. Maar ſo draâ als de Roomſche *Apicius* eene gantſche Keuken-School verhief, hebben ook al langſaamerhandt de prachtige Maaltyden begonnen, en de Koks zyn tot groote eere en aanſien gekomen. By de hedendaagſche dwaaſe Wereld, is het ſoo verre gekomen, dat men de *Coctores* gelyk de *Doctors* moet *reſpecteeren*. De ſpyſen die voor deſe by de oude Duitſchers in 't gebruik waaren, werden tegenwoordig als al te ſlecht zynde, verworpen: tegenwoordig moet ſelfs de Treeft, het Braatſpit, de Rooſter, een iegelyke roeſtige Keetel, ja ſelfs de ſchuimſpaanen en Koks Leepels na de *Mode* gemaakt zyn. Alſchoon de Kok door de hitte van het vuur in de Keuken niet ſweete, ſoude hy het nochtans van 't ſtuderen moeten doen, want de nieuwe ſmeerige *inventies* maaken hem aanſienlyk by ſyn Heerſchap. De *Simplicia* zyn tegenwoordig maar voor de Dienſtboodens; maar de *Compoſita* zyn ſoodanig voor de Heeren toegeſtelt, datſe wel na een kleine Arke *Noachs* gelyken, waar in allerhande Dieren gevonden worden.

Diergelyke Koks verdienen wel by meenig *Epicuriſche* Slempemper eenen grooten lof; maar de maag is 'er dikwils qualyk over te vreeden: en de opſtygende winden en darmenrommeling zyn niet anders als aanklagende reedenen tegen den Tyraniken Kok, die den maag meerder laſten oplaad, als meenig Molenaaar ſynen Eſel, en ſcheld

den

den Kok voor niet anders als voor eenen Verhaaſter van de Dood uyt: Waarteegens deeſe zich met het bevel ſynes Heeren ſoekt te onſchuldigen. Het mag nu daarmede zyn ſoo als het wil, ſoo vind men nochtans Koks, die ook wel ſmeerige geweetens hebben.

Men vind Koks, die men liever Morsbeulingen ſoude noemen, om datſe dikwils de tinne Schottels toemaken als of het Porcelyne waaren, en ſoo ſlordig met de ſpyſen omgaan, als of ſe met zeepſop geſtooft waaren, ja dat men ſomtyds ſoo veele hairen in de Soepen vind, als of 'er twee jonge Beeren met malkanderen in gevogten hadden. Wel Fûy! Hoe ſoude Koning *Wenceſlaus* in *Bohemen* met ſulke mors-Koks wel geleeft hebben, nademaal hy een ſyner Koks, die maar eenen Kappoen niet wel toegemaakt hadde, levendig liet braaden, en met ſyn eigen bloedt bedruipen. Eenige Koks van groote Heeren, meenen haar conſcientie weinig te beſwaaren, ſchoon datſe alle daagen een Pot met vet, en een tamelyke party kruidt haaren Vrouwen t'huisbrengen, zy gelooven moogelyk, dat, vermits de vyf dwaaſe Maagden geenen Oly hadden, dat zy 't met vet willen goed maaken, maar dit is verre mis. Eenige ſchuimen niet alleen de Soepen, maar zy zyn ſelfs het ſchuim van alle boosheit, en verſondigen haar meerder by 't vuir, dan *Petrus* deed, voornamentlyk wanneer zy met de kelder Knecht in een goede *Alliantie* leven. Deeſe, die alſoo een ſmeerig geweeten hebben, behoorden te denken, dat 'er niets dat onrein is, in den Hemel komen ſal.

GRoote Wonderdaden, heeft Godt niet
alleen eenmaal, maar ſeer dikwils me
Viſſchen uitgewerkt. Van de zaalige
Man *Locbelius* word verhaalt; da
wanneer hy zich tot *Praag* in het Kloo
ſter der *Præmonſtratenſen* ophield, en noch in ſy
Proef

:oef-Jaar was, hy eens op ſeekeren Woensdag anneer hy voorby een Viſchvyver wandelde, ch dus hooren liet: *Ik wilde deeſen dag wel vaſn*; en dat de omſtaanders die dit hoorden, ſchemenderwyſe tot hem zeiden: *Wel jaa, Godt ſal yn Heer aanſtonds wel met viſch opwachten.* Maar et! naauwelyks was dit geſprooken, of een roote Snoek ſprong uit de Vyver, en wierp zich oor de voeten van *Lochelius.*

Henriquez heeft ſchriftelyk nagelaaten, dat'er ens op het bevel van den Heiligen *Malachia*, in :eker water geviſcht wierd, waar in men geeen eenigen Viſch ſag; maar ſoo draâ als geıelde Heilige Man, in de Naame Gods het Net et uitwerpen, heeft men aanſtonds twaalf ſchooe en groote Salmen opgehaalt, waarmeede de Jaſten, voornamentlyk drie vroome Biſſchoppen yn geſpyſt geworden.

Van de H. *Thomas* van *Aquin* word gemeld, lat deeſe Engelſche *Doctor* ſiek zynde, van le Artſen gevraagt wierd, of hy niet op de :ene of d'andere ſpys beluſt was? Waarop de Ieilige Man antwoorde, dat hy gaarne eenen /erſchen Haring wilde eeten, ſoo als ſe die tot *Parys* verkoopen; maar vermits deeſe Stadt al te /erafgeleegen, en volgens het ſeggen van den Arts onmoogelyk was, om op deeſe plaats diergelyke Viſch te vinden, ſoo heeft de gemelde Arts eenen anderen Viſch gekogt, maar deeſe is in ſyne hand wonderbaarlyk in eenen Haring verandert geworden. *In Vit.*

Aan den Heiligen en Wonderdoenden Biſſchop *Bennonus*, heeft op ſeekeren tydt een Karper uit de Rivier de *Elve*, de Kerk-Sleutels wederom gebragt.

Groote Wonderwerken heeft Godt gedaan, met den Walvisch van *Jonas*, met den Visch van *Tobias*, en met den Visch van *Petrus*, voornamentlyk met de twee Visschen, met welke en vyf Garste Brooden, Hy op een wonderbaarlyke wyse vyfduisendt Man, behalven de Vrouwen en Kinderen, gespyst heeft.

Ja Godt heeft het niet alleen dikwils beweesen, maar men kan ook seggen: dat Godt ons soo bemint heeft, dat Hy selfs de Suiker en de lekkere beetjes niet heeft vergeeten; gelyk wy aan den Suikerbakker sien konnen, die gestaadig met Suiker omgaat, en neerstig is om den selven te verwerken en te veranderen, tot vermaak des Menschen.

De Suikerbakker bedient zich op alderley wyse van 't Suikerbakken, namentlyk tot bruine en witte Candy, tot het inleggen van Vruchten, tot drooge Confituren, als meede tot effene en vercierde Suikerwerken. Deese vercierde en effene Suikerwerken, worden in Keetels verarbeidt en klaar gemaakt, waar van 'er veelderhande zyn; namentlyk groote en kleine, waar in meede de Muskes-ortjes bereid worden. Verder gebruikt hy blikjes, leyen &c. om daar op te gieten. En heeft syne sonderlinge Modellen, Pannen, Vormen en diergelyke.

Hy bakt Spaansch, Sweedsch, Engelsch en ander Broodt, Eyer-Annys- en Suikerbroodjes van verscheide soorten. Item, Koekjes, Suikere Krakelingen, Beschuitjes, Ruitjes en diergelyke. Als meede alderhande doorbrokenwerk van Haasen ooren, Weverspoelen, ook Amandelkoeken Makronnetjes en Marcepeinen van alderley soorten; Beesjes van Amandeldeeg met alderhande levendige couleuren afgeset; als meede alderhande

dier-

diergelyke levendige Vruchten. Item Queëngebak, en opgeblaafen Suikerwerk, Citroenenbrood, Taarten, krachtige Conſerven, ingelegde Vruchten, heerlyke Sappen en andere diergelyke ſaaken meer. De aard en manier om diergelyken Suikerwerk toe te maaken, vind men hier en daar in verſcheide Boeken beſchreven. En vermits deeſe ſchoone kunſt meede in koopmanſchap beſtaat, ſoo worden de geene, die ſe in ſeekeren tyd leeren, meede voor Koopluiden op en aangenoomen en denſelven gelyk geacht: Doch deeſen handel beſtaat in ſuiker voor de mondt, maar de ſoete Naame *Jeſus*, is de beſte Suiker, die voor onſe Zielen bequaam is.

O hoe gelukzalig is de Menſch! welke *Jeſus* den Heilandt der Wereldt, tot ſynen Beſchutter, en Beſchermer heeft; dit heeft niet alleen ervaaren de geene die door *Elias* van den dooden opgewekt is, maar ook ontelbaare andere.

Jeſus heeft veele geneeſen, en veele van den dooden opgewekt.

Jeſus, ô hoe ſoet is deeſe Naam den Menſche! *Jeſus*, ô hoe ſuur is deeſe Naam voor de Duivels! Een ſeer groote Battaille en grouwſaame ſlach is 'er in den Hemel voogevallen, alwaar de Aarts-Engel *Michaël* met ſyne *Geallieerden*, tegens den hoogmoedigen *Lucifer* en ſynen gantſchen aanhang geſtreeden heeft. Het gevecht was van beide zyden hardt en ſcherp, te meer, alſoo het getal der ſtrydende zich op vele Millioenen beliep. Maar vermits de Aarts-Engel *Michaël*, als een heerlyke Krygs-Vorſt, aan ſyn gantſche Heir voordroeg, dat een iegelyk met de treffelykſte *Courage* en grootſten Heldenmoed in de Naame *Jeſus* den aanval ſoude doen, en deeſen alder-

 hei-

heiligſten Naame aanroepen / ſoo is aanſtonds, na dat dit geſchiet was, *Lucifer* op de vlucht geſlaagen, en benevens alle de ſyne tot eeuwige ſchand en ſpot, uit den Hemel gejaagt, en in den Afgrond geſtooten geworden, van welken tydt-af aan, aan alle helſche Spooken de Naame *Jeſus* noch ſuur en verſchrikkelyk voorkomt. Waarom ik dan met andere, en andere met my, den Duivel konnen trotſeeren. Ik trotſeere u Duivel! voor deeſen hebt gy aan *Eva* eenen Appel vertoont, nu vertoon ik u deeſe Vygen. De Zalige *Joannes Capiſtranus* heeft eens eene ernſtige Predikatie gedaan, van den Alderheiligſten Naame *Jeſus*; en op dat hy aan het Volk onder den vryen Hemel, 't welke uit meer als hondert en twintig duiſent Menſchen beſtond, een des te krachtiger indruk mochte geeven, hoe dat deeſe Naam eene vreugdt der Engelen, eene hulpe der Menſchen, en een ſchrik voor den Duivel was, heeft hy daar op in de kragt en Naame *Jeſus* aan de helſche Spooken ernſtig bevoolen, daar tegenwoordig te verſchynen, en den ſoeten Naame *Jeſus*, dien hy op een Tafeltje geteekent in de hand hield, met behoorlyke eerbiedinge aan te bidden en te vereeren: Waarop in de tegenwoordigheit van 't gantſche Volk, een ontelbaare meenigte van Booſe Geeſten, in verſcheidene afſchouwelyke gedaantens, in de lucht verſcheenen, die nevens een jammerlyk gehuil en met verſchrikkelyke ſtemme, den kop boogen, en wederom verdweenen. Ja men kan het probeeren, gelyk ook de meenigvuldige ondervinding leert, wanneer men een Duivel in een beſeeten Menſch beſweert, dat zich deeſe Helſche Geeſt meeſt altydt onwillig toont: maar ſoodra men hem beveelt, den Naame *Jeſus*

te vereeren,ſoo moet en ſal de Beſetene aanſtonds de knien buigen.

De Jooden ſelfs ſullen bekennen, datſe in ſeekere benauwtheeden en groote gevaaren, met geenen Naame Gods, waar van zy 'er veele Hem toeeigenen, ſoo veel konnen uitrechten, als met de Naame *Jeſus*; en gelooven, dat de werking en kragt van alle Goddelyke Naamen en Tytels, ten eenemaal in deeſe Naame *Jeſus* overgebracht zyn.

De Heilige en maatige Man *Thomas à Kempis*, is van den Duivel des Nachts vervaarlyk geplaagt geworden, ſoodanig dat deeſe verdoemde Spooken, in een afſchouwelyke gedaante, voor ſyn bedde quaamen, waarover hy begon te bidden, en de groetenis des Engels op te ſeggen, en wanneer hy aan deeſe woorden quam: Gezegent is de Vrucht uwes Lichaams, *Jeſus*; ſoo begaven zich de Verdoemde Geeſten aanſtond op de vlugt; ſoo dat het waar is, het geene ten tyde van de Apoſtelen geſegt is: Datſe in de Naame *Jeſus*, Duivelen ſoude uitdryven.

Simſon verjoeg de *Philiſteynen*, *Joſua* de *Amalekiten*, en *David* de *Amoniten*: Maar *Jeſus* de Duivelen. Derhalven moet men by ſtervende, alwaar de Duivel zich met ernſt en 't grootſte geweldt laat ſien, den ſoeten Naame *Jeſus*, tot een Schilt en Geeſtelyk Waapen aanvatten.

Onder alle Suikerwerk, en onder alle Banket, dat ooit oogen geſien hebben, is 'er geen ſoeter, geen krachtiger en geen aangenaamer geweeſt, als de ſoete Naame *Jeſus*, waar na des Suikerbakkers tanden wateren, alſchoon hy alderhande Banket genoeg en in overvloedt heeft; daar is ook geen *Conſerf*, dat ſoo ſoeten kracht geeft, als even

defelve foete naame *Jesus*. O Heilige *Bernardus!* was dit niet u alderbeste Suiker Banket?

Een eenvoudig, maar nochtans vroom en Godtvreesendt Herte, klaagde, dat hem wanneer het met Godt te spreeken hadde, gantsch geene woorden wilden invallen; en daar ik, zeide hy, overal soo veel te seggen weet, dat men my verstaat; soo kan ik nochtans voor mynen Godt soo veel niet vinden, als my dunkt, dat syne Majesteit, myn vertrouwen tot Hem, en Myne noodt vereischt. *Theophilus* hadde juist een seer dun geschilde Citroen by der handt, toonde hem de doorsichtige schil, en zeide: Ik weet seeker, dat gy niet gemeent hebt, dat alleen in deese bovenste schil, de sterkste reuk deses Appels verborgen is, maar dat men ook de naast daaraanvolgende witte huid daerby moest nemen. Gy moogt het daar voor houden, dat het ook alsoo met u Gebedt gestelt is; Hoe dun en slecht het ook van woorden is, soo heeft het nochtans, van wegens de ernstige aandachtigheit, eenen sterken reuk die door de wolken dringt. De woorden sonder Geloove en aandachtigheit, zyn nergens bequaam toe, gelyk de witte middelste bast aan deesen Appel; maar der geloovige aandacht sonder woorden, word van Godt, die de herten kent, niet veracht. De suchtgebeedjes zyn de sterkste, om de noodt van het herte te verlichten: Een eenige sucht, die uit den grond van het benouwde herte opklimt, is als een groot gedruis in Godts ooren. Gy moogt het seekerlyk daar voor houden, dat het herte in de nood, dikwils met een stille mond en ongeroerde tongen, het sterkste bidt. De woorden van het Gebedt, zyn somtyds onsentwegen noodig, op dat wy niet soodanig bidden, dat wy selfs

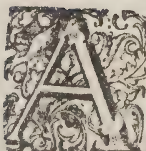
ſelfs niet weeten, wat wy gebeeden hebben; maar niet aan de zyde van Godt, die van te vooren al weet, wat wy noodig hebben. Ja Godt laat het ons ſomtyds aan woorden in het Gebedt ontbreeken, op dat wy niet meer op ons ſelfs en ons vermoogen, als op Hem en ſyne Genade ſien moogen. Maakt het in 't vervolg gelyk de Koning *David*, welken gy buitentwyffel voor een goed Bidder ſult houden; deeſe zeide, wanneer hy met Godt ſprak en het na ſyn oordeel meede niet goed genoeg maakte: Wat ſal *David* meer tegens U ſpreeken? *Gy kent uwen Knecht, Heere, Heere*? Kondt gy geene woorden ſpreeken, ſoo werpt u herte met alle uwe bekommerniſſen in den ſchoot van uwen lieven Godt, Hy ſal daar wel woorden in vinden. Myn Godt! Gy zyt een Geeſt, geeft dat ik u in den Geeſt en in waarheit aanbidden mag, gy kond en ſult overvloedig-lyk meer doen, als ik met woorden bidden, of met het gemoed bevatten en verſtaan kan!

Een gelukkige wandeling heeft eens de Heilige *Edmundus* gedaan, doen hy nog maar een jonge Student was. Want, wanneer deeſe van eenige ſyner Meedeſcholieren bepraat, met hen van *Oxfort* in *Engeland*, buiten op het veldt ging wandelen, en deeſe aanſtonds ydele t' ſaamen ſpraken en ſlechte reedene begonnen, heeft hy, om ſyn geweeten daar van onbeſmet te bewaaren, zich aanſtonds van haar afgeſcheiden, en is wat aan een kant gegaan; en terwyl hy ſoo alleen wandelde, geſchiede het, dat zich op 't onverwachtſte, een onbekende, maar boovenmaaten ſchone Jongman, die wit en rood van aanſchyn was, gelyk de Bruid in het Hoogelied haaren Beminden beſchryft, by hem begaf,

en

en hem groetende, alſoo aanſprak: Weeſt gegroet, gy myn Beminde! *Edmundus* ontſette zich weegens deeſe ſoo vriendelyke groeteniſſe, van den gantſch vreemden Jongeling, en verwonderde zich te gelyk niet weinig daar over: De Jongeling vroeg hem, waarom hy zich ſoodanig over ſyne groetenis verwonderde? En of hy hem dan niet kende? *Edmundus* antwoorde van neen, dat hy hem niet kende, en ook geloofde, dat de Jongeling hem niet kende. Hoe kan dat zyn, zeide de Jongeling verder, dat gy my niet kent, daar ik nochtans in het School naaſt u zyde ſitte, en waar gy u maar bevind, altyd u naaſte Meedegeſel ben? Op dat gy my nu kennen moogt ſoo ſiet my in het aangeſicht, wat gy daar ſult geſchreeven vinden. *Edmundus*, die volgens ſyne gewoonte, de oogen gantſch eerbaar na de aarde hield, ſach op, en te gelyk deeſen ſchoonen Jongeling in het aangeſicht, wanneer hy aan ſyn Voorhooft deeſe woorden geſchreeven vond: *Jeſus Nazarenus, Rex Judæorum*: *Jeſus van Nazaret, Koning der Jooden.* Doen hy nu aan den Jongeling bekent maakte, dat hy deeſe woorden daar geſchreeven ſach, zeide de Jongeling: Even deeſe ben ik, en dit is myn Naam dien gy beminnen en verlangen moet; en wanneer gy des Nachts deeſen Naam op uw Voorhooft ſchryven ſult, ſoo ſal hy u, en alle de geene die het u ſullen nadoen, eene ſeekere bewaaring zyn voor eenen haaſtigen doodt. Welke woorden geſegt hebbende, is deeſe Goddelyke Jongeling uit de oogen van *Edmundus* wel verdweenen, maar liet nochtans in ſyn gemoed eene onuytſpreekelyke vertrooſting na. Was dit niet voor den jongen *Edmundus* eene gelukkige en ſoete wandelinge!

DE

Lſchoon deeſe Menſchen met ſlaan en kloppen de meeſtentydt omgaan, ſoo hebben zy nochtans een braaf en ſeer nuttelyk Ambacht, en ſonder haar werk, kan naauwelyks een huis of huishouden beſtaan.

De

De eerſte die de Vaaten en Kuipen te maaken bedacht heeft, is ſeekeren *Heuſippus* geweeſt, aan wien de Wereld daar voor veel verplicht is, vermits ſoo wel de Edelman, als de Burger en Boer het werk der Kuipers gebruiken moeten; maar bovenal is de Wyn, dat ſoo edele gewas! aan den Vatebinder veel verbonden, om dat deſelve hem ſoo dikwils een kleed maakt, en ſoo meenigen houten rok aanpaſt, waarom eens ſeeker Likkebroer zeide: ik heb eenen Vriendt en goeden Kameraat, die legt diep in de kelder, hy heeft een houten rokjen aan, en word de Muſcadeller genoemt.

Het groote Vat tot *Heydelberg* geeft genoegſaam te kennen, dat de Kuipers geen houtig verſtandt hebben; maar noch meerder ſiet men derſelver vlyt en konſt in het Aarts Hertogdom *Ooſtenryk*, alwaar eenige Vaaten, gelyk kleine huiſen te ſien zyn; voornamentlyk is 'er voor weinig Jaaren in het ſchoone Landſchap *Feldsburg*, behoorende aan den Vorſt van *Lichtenſtein*, een ſoodanig vervaardigt geworden.

Voor deeſen waaren ſeer beroemde Kuipers *Juſtus*, een *Florentyner*, die naderhandt tot *Rommen* een Edelman wierdt. Item *Màrtianus Steinbach*, gebooren van *Sellebach* &c. Maar tegenwoordig zyn 'er ſoo veele voornaame Meeſters, dat men deſelver naamen op den boom van 't aldergrootſte Vat niet ſoude konnen ſchryven, ook bevlytigen zy zich geduurig om het Ambacht tot meerder volkomenheit te brengen.

Het werk deeſer Menſchen, is niet alleen geſchikt tot het geene de Menſchelyke keel bemint, maar men kan uit een Vat ook een ſchoone Zeedeleer trekken. Wanneer de hoepels niet wel

aangedreven zyn, ſoo ſal het lekken, groote ſchaade veroorſaken, en met der tydt blyft 'er wel niemendal in; even zoo is het geſtelt met de Jeugdt, wanneer men deeſe niet in den bandt houdt en met ernſt aandryft, ſoo heeft men niets anders dan ſchaade te verwachten, en ſal een ſoodanig lekkendt Vat gantſch niets vatten, maar blyft een vermaagſchapte van het Dier, met welks kinnebak *Simſon* duiſent *Philiſtynen* verſloeg.

Een Vat met nieuwe Moſt, wanneer men het geen lugt geeft, kan niet lang beſtaan, maar de boom ſpringt 'er uit, en de Moſt gaat verlooren; van deſelfde natuur is de Menſch ook, die van 's gelyken niet geſtaadig kan Bidden, Studeeren, of Werken, maar men moet hem nootſakelyk ook ſomtyds laaten lugt ſcheppen, en wat ruſt of een eerlyke uitſpannig vergunnen, vermits ſelfs de Muſikanten in haare Zangen eenige Pauſen hebben; de ſtrenge Vaſtentyd heeft een Sondag die *Lætare*, *zich verheugen*, genoemt werd: Ook maken de beſte Viool-ſpeelders de ſnaaren ſomtyds los; de Akkers en Landen laat men meede ſomtyds braak leggen: en het beſte Paard word niet altydt gevergt te loopen, maar 't heeft mede ſynen tydt, dat men hem het bit uit den bek neemt, en in een groene graaſige weide laat verluſtigen.

Een Vat dat byna geene hoepels heeft, gaapt van malkander; hier-tegen is de Kuiper ſoo konſtig, dat hy door ſynen vlyt en arbeidt het ſelve wederom aan malkander brengt. Meenigmaal gebeurt het, dat 'er twee Echtgenooten in oneenigheit en in ſchaadelyke tweedracht geraaken; hoe heilſaam en heilig doet nu een ſoodanige. dieſe vereenigt en wederom t' ſaamenbrengt,

ver-

vermits den Egtenſtaat ſonder vreede, ook ſonder vreugde is. Eene O of Nul, gelds niets, tien Nullen gelden niets, ſoo veele Nullen als 'er hier ſtaan ooooo, gelden niets, maar ſoo draâ als 'er een Eentje voorkomt te ſtaan, dan gelden zy ongemeen veel, dan werdt niet-met-al, hondert duiſent. De Egtenſtaat daar men niet eenig is, geld niets, is niet als Nullen: Maar het Eentje, de lieve Eenigheit maakt die gelukzalig.

De Kuipers en derſelver arbeidt geldt van 's gelyken niet weinig by onſen Lieven Heer, dewyl 'er veele Wonderwerken door geſchiet zyn. De zalige *Fredericus* van *Regensburg*, van onſen orden, heeft eens in de kelder, volgens 't vereiſſchen ſyner bediening, Wyn afgetapt, en terwylen het ſwikjen onder den gordel geſtooken; wanneer hem nu de Voorſtander van 't Klooſter gantſch onverwacht riep, ſoo wilde hy met een yverige vaardigheit ſyne gehoorſaamheit toonen, doch vergat het ſwikjen in 't Vat te ſteeken; wanneer zy nu na een geruime tyd, het beide merkten, en ſonder draalen in den kelder liepen, ſoo hebbenſe, niet ſonder de grootſte verwondering bevonden, dat door deeſe blinde en ſchielyke gehoorſaamheit, niet een druppel Wyn uit het Vat gelooper was. In ſoo grooten waardy en aanſien is by Godt de Gehoorſaamheit, dat de Heilandt der Wereldt ſelfs, gehoorſaam heeft willen zyn, tot in der Doodt.

Wie alle Kuipers onder de goede en volmaakte Menſchen wil tellen, die heeft ten hoogſten noodig, dat men hem eenige hoepels om het hoofd legge, op dat hem de harſſens niet ten eenemaal uitlekken; want hy moet weeten, dat op het veld van de Kuipers, meede veel onkruidt waſt

voor

voornamentlyk weeten zy zich van de gelegentheit te bedienen, en meenigmaal duisende van uitvluchten te bedenken, om dikwils de kelder te besoeken; maar wie den opkomenden daageraad sien wil, die besie maar eenen Kuiper, wanneer hy uit de kelder komt; de roode neus verklikt hem aanstonds, dat hy het Vat wat te kort gedaan, en al te diep in 't glas gekeeken heeft. Van een Wynvat, kan men recht leeren syne Vyanden te beminnen; want, niet tegenstaande de Kuiper aan het Vat met synen grooten hamer, so meenigen slag en stoot geeft, is het nochtans soo goed om hem echter eenen goeden dronk te versorgen. Onder andere saaken, maaken de Kuipers ook Badt-Tobbens, maar het soude goed zyn, dat eenige van haar in 't Badt gingen, om haar geweten te reinigen, alzoo het daar door gebeuren konde, dat haaren wandel vroomer en Godtvreesender wierd: andersints moeten zy weeten, dat ook Godt twee Vaaten heeft, het eene vol Honing, en 't andere vol Gal; uit het eerste geeft Hy in de andere Wereldt aan de Uitverkorene; maar uit het andere krygen alle Verdoemde te drinken. Nu moogen de Kuipers acht geeven, tot welk Vat datse behooren.

Dat 'er ondertusschen noch andere Kuipers zyn, dan die met hout omgaan, sal ieder een wel weeten; maar van deese werd hier niet gesprooken.

Oach heeft wel den eerſten Wynſtok ge plant, welk gewas naderhand door d gantſche Wereldt verſpreyt is. Maa vermits op ſommige plaatſen de rouw lugt tegen den aardt des Wyngaard ſtrydt, en deſelve bygevolg, op ſulke en diergelyk plaa

plaatsen geene vruchten voortbrengt, soo heeft het Menschelyke verstandt eenen anderen drank uitgevonden, die niet alleen den dorst lescht, maar die ook gelyk de Wyn, een licht hooft maakt. Deese drank hebben, volgens het seggen van *Horodotus*, de *Egyptenaars* uitgevonden, en 't is van sommige genoemt geworden, *Zythus*, *Bryton*, *Curnu*, *Pelosiacus &c.* Maar by de Duitsche, Nederlanders, en andere Noordsche Volkeren, welkers gewoonelyk Drank het is, heeft het de naam van *Bier*: Om 't welke te brouwen, een bysondere ervarentheit vereischt word, en sulks word tegenwoordig niet voor de minste onder de hanteringe gerekent.

In de gantsche H. Schriftuur, word 'er geene melding van Bier gedaan; waaruit waarschynelyk te besluiten is, dat het toen noch niet gebruikelyk was. *Noach* heeft eenen roesch gehadt, maar alleen van Wyn; *Loth* heeft eenen roesch gehadt, maar alleen van Wyn; *Holofernus* heeft eenen roesch gehad, maar alleen van Wyn; doch van 't Bier werd'er gantsch niets gevonden. Van *Johannes* de heilige Boetprediker en Voorlooper van *Christus*, schryft de Evangelist *Lucas Cap.* 1. dat hy de gantsche tydt synes levens geenen Wyn noch anderen sterken drank, gedronken heeft, die den Mensch konde dronken maaken.

Behalven den Wyn, soo hadden de *Hebreën* toen ter tydt seekeren drank, dien zy *Secar* noemden, maar de Latynen noemden hem *Sicertam*, zynde Most, die uit Appelen en Peeren geparst wierd, gelyk diergelyken in Opper-*Oostenryk* noch veel gebruikt werd, en van soo grooten Kracht is, dat de Boeren meenigmaalen, schoon 't geen hooytydt is, het hooy braaf binnen krygen.

Alſchoon de H. Schriftuur van het Bier, noch van de Bierbrouwers niets meldt,ſo is het nochtans waar en klaar, datſe goede, vroome en eerlyke Menſchen zyn, die alle Gemeentens ten nutte koomen. In *Zeeland* is ſeeker Bierbrouwer *Tholen* genaamt, wonderbaarlykerwyſe van den dooden opgeſtaan, en heeft naderhand eenen ſtrengen en Godtvreeſenden wandel gevoert, ſoo dat hy niet ſonder Mirakel en Wonderwerken van deeſe Wereldt geſcheiden is.

Cæſareus Lib. 3. *Cap.* 31. ſchryft iets merkwaardigs van ſekere Bierbrouwſter. Deeſe was eene Weduwe tot *Sousburg*, onder *Ceulen* behoorende, en liet tans deeſe konſt door ervaarene Menſchen waarnemen, tappende te gelyk Bier uit. Op ſeekeren tydt is aldaar brandt ontſtaan welkers vlam eindelyk haar huis ook naderde, ſoo dat het vuur het ſelve al begon aan te taſten. De arme bedroefde Sloof ſag wel, dat alle Menſchelyke hulp te vergeefſch was, en wilde zich alſoo in deeſe hoogſte noodt de Goddelyke wil onderwerpen, doch op een gantſch ſonderlinge wyſe want zy nam met der haaſt alle de maaten, waarmeede zy voor geldt gewoon was Bier uit te meeten, ſtelde die voor de deur, en borſt daar op met opgeheevene handen, tot Godt in deeſe woorden uit: *Almachtige Godt! Is het, dat ik aan eenig Menſche met voorweeten, aan de maat te kort gedaan heb, ſoo verteer met dit vuur, ook myne arme huiſing, gelyk gy die van andere gedaan hebt; maar indien ik ieder een het ſyne rechtmaatig, en ſoo als het een goed geweeten vereiſcht, gegeven heb, ſoo laat uwe Goddelyke Barmhertigheit nu met my zyn.* Siet ô wonder! Het anderſints alvernielende vuur dat rondom alles reets tot aſſche verteert hadde

heeft

heeft ten aanfien van de regtveerdigheit defer Bierbrouwfter, niet een ftrootjen van 't haare verteert.

Alfchoon zich het Bier met den Wyn, in geenen deele vergelyken laat, en aan den laatften gaarne den voorrang geeft; nochtans word het selve dikwils van verftandige Artfen aan meenigen Sieken toegelaaten, daar de anders gantfch redelyk zynde Wyn, hem niet onder de oogen komen durft, het welke dan de eere van 't Bier, en 't Brouwen, te meer vergroot. Van 's gelyken leeft men ook niet weinig Mirakelen en Wonderwerken, die Godt de Heere door Bier gedaan heeft: Gelyk'er dan onder anderen van de Heilige *Harbacus*, Biffchop in *Yrlandt*, gefchreven word; dat Godt, ten aanfien fyner groote verdienften, het Bier op defelve wyfe vermeerdert heeft, gelyk voor deefen de Olie van de Weduwe tot *Sarepta*. *In Vita Henchen. tom* 3. *Maj*.

Het Biet beftaat uit veelderhande foorten, en is verfcheidentlyk van fmaak, couleur en deugt, en fulks volgens den aardt van 't Landt en 't waater, waar en waar uit het felve gebrouwen werdt. Sommig is dik en helder, het andere is helder en dun; 't eene is foet, en 't andere bitter; 't eene is fterk, en 't andere flap. 'tGebeurt felfs menig maal, dat het met 't brouwen van fommige Bieren feer naauw luiftert, en dat men in een en de felfde Stadt, in 't eenen huis feer fmaakelyk goed Bier brouwen kan, dat men in een ander huis niet kan namaaken. Soodanig is het gelegen op het Slot tot *Ratzeburg*, alwaar men het foort van Bier dat men aldaar *Kummeldeufz* noemt, nooit foo goed als in de Stadt heeft konnen brouwen, alfchoon men defelve Brouwers, gereetfchappen, ja felfs het waater uit de Stadts

 Put,

Put, daartoe genoomen heeft.

Weegens de brouwstoffen die tot het Bier behooren dient eerstelyk wegens het water tot na rigt, dat, hoe suiverder het selve is, hoe gemakkelyker dat het de Kracht van 't Koorn en de Hop na zich neemt. Wegens het Koorn staat aan te merken; dat men wel uit alderhande Graanen Bier kan brouwen, maar de gebruikelykste zyn Terwe, en Garst; want wat de Rogge en Haaver aangaande, die maaken slecht Bier, waarom se ook niet anders als by groote duurte daar toe gebruikt worden. Het derde mengsel van 't Bier is de Hop, deese heeft de kracht van te verdunnen, te openen, door syne bitterheit af te spoelen, en de nattigheit, daar hy bygedaan word voor bederf te bewaaren. En gelyk als de Hop billyk voor het beste van 't geen 'er in 't Bier gedaan word, moet gehouden werden; soo handelen soodanige seer bedriegelyk die in plaats daar van, Post of Postkruidt, 't welke door *Bauhinus*, *Cistus Ledon foliis rosmarini ferrugineis* genoemt word, in het Bier doen, om het daar door sterker en gesonder te maaken.

De manier en wyse om het Bier te brouwen is verscheidentlyk. Sommige neemen veel Mout en andere weinig; en soo word ook met de Hop gedaan; waar van ieder volgens syne gewoonte en believen, veel of weinig daarby doet. Het gantsche werk van 't Bierbrouwen, volgens de gemeene manier, bestaat uit vyfderly, namentlyk: Het instorten (*Infusio*); Het Kooken (*Coctio*); Het vereenigen (*Colatio*); Het smaakelykmaaken (*Conditura*); De Gisting (*Fermentatio*); en de rust (*Repositio*). In 't begin laat men het waater in de Brouwketel kooken, giet het dan in de

Brouw-

Brouwkuipen, en mengt 'er het gemaale Mout, na geraade onder; dan is het gemengt. Dit mengſel doet men allangſaamerhandt in de Brouwketel, op dat het ſelve daar in, mits het geſtaadig omroerende, mag kooken. Dit gekookte geurige mengſel word dan in de aftap-kuipen overgegooten. Ondertuſſchen word de Hop gekookt, in 't begin met gemeen waater, maar daarna giet men 'er wat van 't afgetapte by, en laat het meer kooken; ſoo doet men 'er al langſaamerhand meer by, op dat het allengskens de bitterheit van de Hop mag na zich haalen, en alſoo tot Bier worden. Dit nieuwe Bier, ſet men in Kuipen van malkander af, op dat het mag verkoelen of verſlaan; maar, wanneer 't noch ſoo laauw, gelyk als verſch gemolkene Melk is, dan word 'er Berm of goede Bier-giſt bygedaan, om het te doen giſten, en twee of drie daagen daarna word het gevaat. Van deeſe gemeene manier, wyken de geene af, die het inſtorten en mengen met kookent waater, voor genoeg houden, en daarom het derde werk of de Kooking van het gemengde, agterlaaten, waar door het Bier ſoodanig bereidt zynde, wel meerder kracht behoudt, maar daar en tegen langſaamer klaar word.

Het ſoogenaamde Koerlandſche Steenbier het welke ſeer geſondt voor het Graveel gehouden wordt, brouwen de *Koerlanders* op de volgende manier. Eerſtelyk word het water, 't geene in de Brouwkeetel ſterk gekookt heeft, in de kuip, waar in het Mout uitgeſtort is, gegooten, en met een hout, byna ſoo dik als een arm, en onderaan met vier houtjes kruiswys voorſien, ſoo lang omgeroert, tot dat het ſoo ſtyf is, dat het hout daar in overeind blyft ſtaan. Als dit gedaan is,

worden 'er na evenmatigheit van de groote 30 à 40 Keisteenen onder de Brouwkeetel gantsch gloeyende gemaakt, welke men daarna met een fork, den eenen na den anderen, in den Ketel werpt, zoo nochtans, dat deselve vlytig met de fork door en door omgeroert werden, op dat het Bier niet brandig mag smaaken. Verder werd de sterkgekookte Hop, in een ander Vat, op de daar toe ingelegde, en met stroo bedekte houten, geworpen, waarby dan het in de voorige Kuip gegiste Mout, gestort word. Eindelyk word dit in een bak afgetapt, en wederom in de voorgaande Kuip gedaan, welke te vooren suiver uitgeveegt is; wanneer het nu laauw is, word'er de Gist in gesmeeten. Alsoo worden tot vier Tonnen Bier, 8 Loop Mout, zynde een en een halve Scheepel, en de Hop na evenredigheit genoomen. Dit Steen-Bier is seer sacht, en wit van Couleur, byna als de *Nymeegsche* Mol.

Wie nu de Menschen de konst om Bier te brouwen alsoo geleert heeft, daarvan zyn veelderhande meenigen. De Poëten versieren dat het de God *Bachus* geweest is. *Diodorus Siculus* schryft het den Egyptische Koning *Osiris* toe, daar die hier en daar de Wereldt doorgetrokken is, en de Menschen, die geen Wyngewas hadde, het soodanig uit Garst te bereiden, soude geleert hebben,

De *Picti* of *Schotlanders* maakten voor deesen eenen drank *é Flore Cytisi*, uit het bloeisel van Klaaveren, welke eerst op het Filandt *Cythnus* gevonden is. In *Yslandt* segt men dat'er Putten gevonden werden, welkers waater eenen rechten Biersmaak heeft.

De deugden van goed Bier, bestaan in het volgende. Dat het eersteiyk schoon en klaar is; want,

want, wanneer 't ſoodanig niet is, ſoo verſtopt het 's menſchen lichaam, veroorſaakt daar in winden en opgeblaſenheit, en vermeerdert het ſlym. Ten tweeden word 'er vereiſcht dat het van goed Mout moet gekookt zyn; want hoe beeter het Graan is, ſoo veel te beeter is ook het Bier. Ten derden, ſoo moet het wel gekookt zyn; op dat het des te lichter verduwt mag worden, en beeter met de natuur overeen komen; want indien het Bier qualyk gekookt is, blaaſt het 't lichaam op, en veroorſaakt pyn in de buik. Ten vierden, ſoo is het meede eene ſonderlinge deugt aan het Bier, dat het wel uitgegiſt, en geſuivert is. Men maakt ook onderſcheit tuſſchen het Bier; nametlyk: Het eerſte of ſwaarſte, middelſte en dun Bier. Het eerſte dient ſoodanigen, die veel werken moeten, op datſe daar door hunne krachten behouden; de andere twee ſoorten werden over Tafel gebruikt, en het dun Bier, voornamentlyk van ſulke die veel Wyn drinken. Het hooggecouleurde Bier, heeft altydt veel meer hitſigheit byzich, als dat vaal is.

Alſchoon ook alle Bieren eenen reuk by zich hebben, die haar alleen eigen is, en waar door men ſe van andere vloeibaare ſaaken onderſcheiden kan; ſoo vind men nochtans aan ieder ſoort, eenen byſonderen reuk; ſoodanig dat men het Terwen-Bier, gemakkelyk aan de reuk van het Garſte-Bier kan onderſcheiden. Het *Torgauwſche* Bier, heeft een Kruitachtige reuk. Sommige Bieren hebben eenen ſoutachtige ſmaak by haar; maar deeſe Bieren verdroogen ſeer, en veroorſaaken meerder dorſt, als dat ſe den ſelven verdryven. Na den loop des Ouderdoms, verandert zich meede het Temperament van 't Bier; want

hoe ouder dat het word, hoe warmer het is, en hoe jonger, hoe kouder; vermits de waterachtige deelen, die 'er in zyn, met der tydt verteeren en afneemen, en het overige daardoor krachtiger word: Daar en tegen dryft het heel oude Bier ſterker het watermaaken, maar 't is in tegendeel aan de Maag, Nieren, Senuwen, en alle Senuwachtige deelen des lichaams tegenſtrydig; ſoo dat de alderſeekerſte weg is, om Bieren van een middelmaatigen ouderdom te drinken. Het Bier 't geene op gepikte Vaaten gedaan werd, houdt zich wel langer goedt, maar trekt den ſmaak van 't Pik nazich, en wordt koppiger daar door, ook wordt het door 't Pik, hoe langer, hoe hitſiger.

Van de Enkelde Bieren, worden *Cereviſiæ Conditæ ſeu Medicatæ*, of Kruidige Bieren gemaakt; deeſe alle brengen goede nuttigheit meede, volgens de enkelde Kruiden die men 'er op doet. Als daar zyn vooreerſt, Alſt, Hertstong, Nagelkruidt, Roſmaryn, Saly, Lavendel, Betonie, Alantswortel, Yſſop, Byenbladt, Poley, Jeneverbeſſen en diergelyke. Deeſe Kruiden wel gedroogt zynde, legt men in het Bier, wanneer 't noch giſt, en laat het daarmeede giſten; of men hangtſe, wanneer het Bier al gegiſt heeft, men linne ſakjes in het vat, op dat de kracht daar van in 't Bier mag trekken. Gelyk nu diergelyke Kruidige Bieren minder voeden, als de gemeene, ſoo zyn ſe daar tegens meerder voor Artſenyen te reekenen; dienende juiſt ſoo veel niet voor de geſonde, als voor ſulke die met langduurende toevallen geplaagt worden.

Het Bier werd in 't Latyn *Cereviſia* genaamt welke naamoorſpronk ſoo veel wil ſeggen, als

Ce-

Cereris vis, of de Kracht van *Ceres*, de Godinne der vruchten. Want vermits het Koorn de voornaamste wesentlykheit van 't Bier is, namentlyk Terwe, Garst of Haver, en het sap van deese wel gekookt zynde, meenigeen in 't hooft klimt en tegens de grondt smyt, soo heeft het niet onaardig deesen naam ontfangen. Maar alle Brouwers, alschoonse noch sulken witten Bier brouwen, hebben geen wit geweeten. Want meenigeen maakt sulk slecht, dun en krachteloos Bier, dat ook by regenachtig weêr, de dakdruppelen die haaren *marsch* maar over de pannen neemen, veel krachtiger zyn: ook vind men eenige soo onervaarene meesters Plompaarts, die sulken elendigen drank maaken, dat hy meer schadelyk als nuttelyk is, en dikwils in 't Menschelyke lichaam niet beter huis houdt, als een Regiment Hussaaren op het landt, en dit komt meest daar van daan, om datse weinig van de konst vergeeten hebben; of anders, 't welk wel 't meeste gebeurt, datse om de goedkoop en om de onkosten wat te bespaaren, bedurven kooren, en beschimmelden hop in koopen. Ook vind men 'er somtyds sulke Goddelose Menschen onder, die door Duivelsche kunstjes, en dit uit enkelde haat en nydt, te weg brengen, dat haare medegenooten geen geluk met brouwen konnen hebben; soodanige nu konnen hunnen Evennaasten het kooken wel verhinderen, maar indien zy sulks niet nalaaten en berouw daarover hebben, mogense staat maaken dat hiernamaals ook het braaden niet sal vergeten werden.

A de Bierbrouwers volgen gevoegelyk Bierdragers: Een zoort van Volk 't geen hunne naam met meer regt, dan zommige Rechters voerd, wyl zy niet alleen het Bier aan hunne Boomen maar ook in hunne buiken draagen, die daar ſomtyts

ſo

ſoo rond van zyn als de Biertonnen zelfs; vermits zy ſelden tot de ſlegtſte Vaten, of de dunſte Bieren hunnen toevlugt neemen, 't geene hunne ſmeerige bierbaarden, die 'er ſomtyts uit zien of ze door de ſtroop gehaalt waaren, genoegſaam uitwyſen. Deeſe Luiden, die ſomtyts al ſeer lui vallen, en zich te gelyk met de Vaten laten ſlepen, beſtellen de Bieren ter plaatſe daar de ſelve vereyſt werden, ſoo in Burgerhuiſen als by Waarden; welke laatſte het zelve weder met de kleine maat vertieren, na datſe de voorſigtigheit gehadt hebben van het door eenige mingelen water ſyne brandigheit te beneemen.

Soodaanige Waarden zyn niet geweeſt, de Heilige *Julianus*, *Caſtullus*, *&c.* Deſe hebben de Gaſten met alle Chriſtelyke liefde onthaalt; den Armen geene herberg geweigert; de vreeſe Gods onder haare Bedienden op 't yverigſte voortgeplant; het Gebedt ter behoorlyker tydt benevens de haare yverig verricht; Eeten en drinken met matigheit en uit enkelde nootdruft, maar niet tot vreetery en ſlempempen genuttigt, en vervolgens eenen onberiſpelyken wandel voor Godt en de Wereldt gevoert. Hedendaags vind men Waarden, die men billyk en met reeden mag verwyten, datſe meenigmaalen hare Gaſten ſoeppen opſetten, die minder oogen hebben als een dobbelſteen; Vleeſch opdiſſchen van een Koebeeſt, dat al 22 Kalveren gehadt heeft; Wyn ſchenken of Bier trappen, dat al tot aan de knien toe door 't water gebaad heeft. Deeſe Menſchen hebben geſtadig Scheermeſſen op Tafel leggen, en wie een verſtopte Beurs heeft, kanſe van een ſoodanigen meeſterlyk laaten *purgeeren*. De Bierdraager kan dit niet gebeeteren.

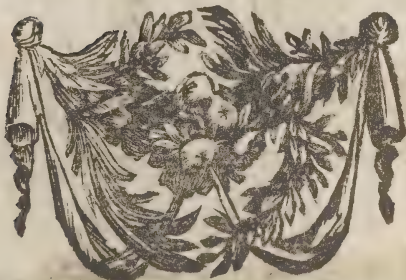
Een

Een ſulke Knaap was ſeeker Waard, by welken eens ſommige Gaſten t' huis quamen leggen; maar aanſtonds bleek het, datſe *Patienten* moeſten worden, al waarenſe noch ſoo friſch en geſondt. Want, derdehalf uur gewacht hebbende, wierd de Tafel gedekt; het Tafellaaken geleek wel een Viſchnet, of men ſoude ten minſten geſwooren hebben, dat het een Vaandel uit den ſlach by Hoogſtett was; de Servetten waaren ſoo ſchoon, dat men 'er noch eenige ontzen Spinagie en Havergort in vond; de Meſſen en Vorken ſoo ſcharp, dat ook ſelfs kleine Kinderen, ſonder gevaar daar meede konden ſchermen; de Borden ſoo ſuiver, als of Lever en Bloed-beulingen daar op met malkanderen geplukhairt hadden; de Schotels waaren heel ſindelyk gewaſſchen, behalven dat 'er een meenigte van Swabberveeſels, gelyk kleine wormen daar aanhingen. Wat ſpyſe vervolgens deeſen hongerigen Gaſten opgeſet is, kan een verſtandige ſelfs licht begrypen. Ik geloove ſeekerlyk dat een *Melamp* of gemeene Kraamers Hondt, qualyk daar meede ſou te vreden geweeſt zyn. Men bracht haar eindelyk te bed, waarin byna zo veel luizen als veeren gevonden wierden. De ſlaaplaakens waaren ſoo ſchoon, gelyk Indiaanſche Marmerſteen, waar in men alderley Couleuren ſiet; de Matras ſoo ſacht, dat men 'er op een Zaag-Moolen gemakkelyk Dakgeuten van konde zaagen, de Strooſak ſoo verſch,dat 'er niet meer als een douſyn Muiſeneſten in waaren; de Slaapkaamer was ſoo helder en ſchoon, dat men met de meſt uit deſelve, lichtelyk eenen gantſchen Akker ſoude hebben konnen meſten. En na dit alles heeft deeſe grove inhaalige Quant, 's morgens vroeg nochtans een ſoodanig gelach gereekent, dat men daar op ge-

gemakkelyk eenige baktanden ſoude hebben konnen uitbyten.

Alle diergelyke Waarden welke niet alleen de Gaſten erger plukken dan de Ganſen ; maar ook de geene, welke in haare Herbergen alle bedenkelyke onordentelykheit toelaaten, en meenigmaalen door haare jonge Dochters en derſelver ſoete geſichten, ſuuren Wyn en ſlecht Bier ſlyten: moogen denken, dat Godt ten Jongſten Daage hun meede een hardt gelach voor de neus ſal leggen.

Doch laat ons deeſe rouwe,
Eens nader by beſchouwen.

DE

DE WAARD, of 't WYN EN BIER-HUIS

N het aanſtaande Jaar ſullen de Blinden weinig of niets zien; de Dooven ſullen qualyk hooren en de Stomme gantſch niet ſpreeken. Het Voorjaar, ſal warm en vochtig zyn: de Somer, heet en droog: de Herfſt ongeſtadig en veranderlyk: de Win-

Winter kout en guur. In de Somer ſal het ſomtyds reegenen, en ſomtyds donderen en weerligten. Tuſſchen de Voogelvangers en de Voogels, als meede tuſſchen de Viſſchers en de Viſſchen, Honden en Haaſen, Katten en Muiſen, Wolven en Schaapen, Mannetjes en Wyfjes, ſal een ſwaaren Oorlog zyn. Daar ſullen veele Oſſen, Schaapen, Swynen, Geiten, Hoenders, Ganſen en Kappoenen ſterven. Daarentegens ſal de doodt onder de Apen, Honden en Paarden, ſoo ſeer niet woeden. Den hoogen Ouderdom, ſal van dit Jaar, wegens de voorbygegaane tydt, niet wel konnen geneeſen worden. Veele Menſchen ſullen uit armoede gebrek lyden, en meenigeen ſal ſiek worden en ſterven. In de Middelandſche Zee, ſal'er meenige ſtorm waayen. Koningen en Vorſten, ſullen het noch redelyk wel hebben. Het gemeene Volk, ſal ſomtyds ſlechte tyden beleeven. De Ryken ſullen haar eerder wat te goed konnen doen, als de Armen. Het Goudt ſal duurder zyn als het Silver; maar 't Loot ſal men beeter koop konnen krygen. Omtrent de Maand van Maart, ſal men de Schaapen beeter koop konnen koopen, als het Rundvee. Kappoenen en Raphoenders, ſullen goed te eeten zyn, voornamentlyk wanneer men 'er een goed glas Wyn by drinkt.

Wanneer de Maan achter het Draakenhooft komt. dan ſal hy verborgen zyn, tot dat hy wederom van achter de ſchaduwe der Aarde doorbreekt. Rondom de Sonne-kloot, ſal alles licht zyn. Aan de Noordt en Zuidt Pool ſal het kouder dan onder de Linie zyn. Omtrent de *Thyrrheniſche* en *Joniſche* Zee, maar voornamentlyk in den Ozeaan, ſal men groote vochtigheit gewaar

worden. De Juffers die dit Jaar niet trouwen, ſullen moeten wachten tot het volgende Jaar. Voor die, die niets hebben, ſullen 't booſe tyden zyn. De Soldaaten ſullen van de Boeren met ſcheele oogen aangeſien worden. In de Winter, ſal men het meeſte hout en turf verſtooken. De kleine Kinderen ſullen het huilen noch niet konnen afwennen, en d'Oudeluiden met hoeſten voortvaaren. Den hongerigen ſal droog brood beeter ſmaaken, als verſadigden het beſte gebraadt. By de Wyn en Bierſchenkers ſal het Krydt braaf moeten aanhouden, om op te ſchryven wat 'er verteert is. Dit alles is waar: maar de Tytel van Wyn en Bierſchenkers komt my logenachtig voor, om dat deeſe Luiden immers niets weg ſchenken, maar tamelyk wel met een dubbelt krytjen *Multipliceeren*, en by 't optellen van 't verteerde Gelag, alles wel wederom weeten te vinden.

By menigen Waard mogt men liever een Schaar of ſcheermes uithangen, in de plaats van iets anders, tot een teeken, datſe alſchoon ſe geene Barbiers zyn, nochtans het ſcheermes en de Schaar meeſterlyk weeten te gebruiken, en dikwils in de plaats van een V. te zetten, de ſtreepjes van onderen ter wederzyden doorhaalen, en alzoo een X. maaken.

Hier dient nootſaakelyk geſegt te worden, hoe ſchaadelyk het overvloedige Eeten en Drinken is.

Een ſeekere Vos, die ſoo vet was als een Ankerſtok, hadde zich in een welaangevulde Spyskaamer verborgen, 't welk ſeekere Muis aldaar geſien hadde, die derhalven uit heusheit niet wilde nalaaten om Vos neef te komen begroeten. Welkom! zeide ſe, myn hoogeëerde Bontkraamer; ho[e]

hoe treffen wy malkanderen hier aan, ik verheuge my over uwe goede gesontheit. Maar, zeide de Muis verder, als een argelistige Muisert, ik bid u om vergiffenis, dat ik my verstoute om te vraagen, hoe is UEd. in deese Spyskaamer gekoomen? Hier in, antwoorde de Vos, ben ik gekoomen door myne magerheit. Maar wat redenen jaagen u juist hier in? Hebje mogelyk, zeide de Muis, een Commissie hierheen van 't gantsche gevleugelde geslagte, en alle Hanen in 't algemeen? O neen antwoorde de Vos, ik heb my eenig en alleen hier in gedrongen, op dat ik een tydlang goede daagen mochte hebben, en wederom wat vetter worden. Soo, soo, zeide de Muis, *Adio*! u bastje is als verlooren Ryntjemaat. De Vos overlaade zich onderwylen soodanig met spysen, dat syn buikje soo opgespannen en breedt uitdeeg, als een opgeblaasene Sakpyp. Wanneer nu de Kok desen Haanendief in de Spyskamer betrapte; wilde deese aanstonds door het voorige naauwe gat de vlucht neemen, maar konde weegens synen dikken bast daar niet doorkoomen, en moest derhalven seer elendig het jeugdige leven, en tegelyk syn vel verlaaten. In deese pyniging dacht hy noch aan de voorsegging van de Muis, maar 't was te laat; en hy moest tot synen hoogsten schaade ervaaren, dat hy langer soude geleeft hebben, indien hy geen lekker leven gesocht hadde.

Het is waar, en 't blyft waar; dat het overmaatige eeten en drinken de meeste Menschen in het graf sleept. De jonge Vryer, wiens Vrouwmoeder eene ryke en welgestelde Weduwe in de Stadt *Nain* geweest was, is in syne beste Jaaren en bloeyende Jeugdt van den Doodt weggesleept; de oorsaak nu synes soo vroegen doodts, was

ſyn los en ongebonden leeven: vermits hy, die een eenige Soon was, door de al te groote goedheit der Moeder (*mal Moertje*, *mal Kindje*,) een ſlecht leeven leide, en niet alleen de dertele *Galant* van de toentertydt ongebonden levende *Magdalena* was, maar ook met andere Borſten en Nathalſen geſtadig liep ſtraatſlypen en rinkelrooyen, en met vreeten en ſuipen den tydt verdreef, het welke dit jonge bloed, gelyk lichtelyk geſchieden kan, ſoodanig verhitte, dat hy een ſwaare Koorts kreeg, en daarvan ook ſtierf, maar naderhandt, van wegens de bedroefde Moeder, door den Heere *Chriſtus* wederom opgewekt wierdt.

Het is ſeeker, dat door de Braadſpeeten, veel meer neerlaagen geſchieden, dan door de Deegens; het is ſeeker dat 'er by de Potten en Pannen in de Keukens, meerder te grondt gaan, dan in de Zee; het is ſeeker dat 'er de Kannen meerder aan Kant helpen, als de Oorlogen; het is ſeeker dat 'er *per Lances*, door de groote Schootels, meerder wegraaken, dan *per Lanceas*, door de Spietſen. Het is ſeeker dat de Doodtgraaver van de meeſten, *Calix* of Kelk heet.

Rebecca, de Vrouw van *Iſaac*, eene Dochter van *Betuel* de *Syrier* van *Meſopotamia*, *Labans* Suſters, wierd door ſonderlinge genaade Godts ſwaar; want zy was te vooren onvruchtbaar geweeſt. Maar ſe is naderhand ſeer ſeldſaam gevaaren, want zy hadde twee Kinderen in 't lyf, welke haar groote ongelegentheit aandeeden, om datſe in haar lyf met malkanderen krakeelden, en t'ſamen vochten. Deeſe twee waaren *Jacob* en *Eſau*, welke beide van byſondere *humeuren* waaren.

Veele Luiden kermen, ſeggen en Klaagen, dat ſe

'e soo groote ongelegentheit hebben, aan deese :n geene siekte, en datse selden een recht goedt gesondt uur hebben, maar dag en nacht Ach en Wee! seggen. Het is al te maal waar, daar zyn ontelbaare veele siektens en onpasselykheeden in de Wereldt, ja deese schynt byna een algemeen Gasthuis te zyn. Tot *Jerusalem* was een seeker Badt, waar in op seekere tyden de sicke en gebrekkelyke op een wonderbaarlyke wyse geneeen wierden; by dit Badt was een Gebouw met vyf overdekte Galdereyen. Indien men in *Duitschlandt* een Gebouw soude timmeren, waar in alle Sieken konden onderkomen, soo soude dit Gebouw nootsaakelyk, niet alleen met vyf Galderyen, maar wel vyf duisent, ja selfs wel vyfmaal hondertduisent moeten voorsien worden; vermits 'er een ontelbaare meenigte Sieken gevonden werden.

Meenig een siet 'er soo geel uit, als of hem een Boekebinder in Perkament gebonden hadde; Een ander heeft sulke loopende oogen, dat by hem, selfs by mooy weer, het dak druipt; meenigeen heeft sulk een root aangesicht, dat hem de Kraayen en Exters navliegen, meenende dat 'er Lysterbessen op groeyen: Meenig een heeft sulke swarte tanden, als of hy van jongs op niet als Spaansch leer gegeten hadde: Meenig een heeft sulke kromme Vingers, als of syne Moeder voor een Nyptang verschrikt was: Meenig een heeft sulk eenen opgespannen buik, als of hy niet als Regiments Trommelen wilde baaren: Meenig een doet den heelen tydt niet als hoesten, als of hy een Jagthoorn in de keel hadt: Meenig een heeft sulken stinkenden aassem, als of hy des Duivels Blaasbalg opgeslokt hadde; Meenig een staat soo elen-

dig op ſyne voeten, dat ook deeſe pilaaren naauwelyks een ſtroo dak ſouden konneu draagen. Meenig een t'ſiddert en beeft, als of hy op het groote Orgel tot *Ulm* den *Tremulant* wilde ſpeelen: Meenig een klaagt over Graveel en Sandt, als of ſyne Voorouders met het Volk Iſraël in *Egypten* Teegels hadden moeten branden: Meenig een klaagt over den Steen, en wenſcht, dat het hem gaan mogte gelyk 't met den Tempel te *Jeruſalem* ging, al waar geen ſteen op den anderen bleef: Een ander heeft ſoodanigen duiſeling in 't hooft, dat hy gelooft, wanneer hy maar een klein trapje opklimt, dat hy op de *St. Stephanus* Toorn tot *Weenen* de knop moet ſetten: Een ander klaagt over de Maag, dat die een quade *Magiſter* is &c. Maar waar van daan ontſtaan alle deeſe en diergelyke quaade geſteltheden van 't Lichaam? Waar van daan? Raad! *Echo*, Quaadt; verſtaat gy my wel? van 't overmaatige Eeten en Drinken. Denkt maar eens na, hebben 'er in het lichaam van *Rebecca* maar Twee, om datſe van verſcheide *humeuren* waaren, namentlyk *Jacob* en *Eſau*, met malkanderen gekrakeelt, ſoo als wy daar even zeiden, wat ſal 'er ſomtyds niet in u lyf, waar in somtyts wel twintigerley ſpyſen zyn, en ieder van een byſonder *humeur*, begonnen worden, en geſchieden? Daar kan zich een Raphoen met het Varkensvleeſch niet vergelyken; daar ſal weer een ſoute haaring met de ſoeten Taarten ſpul beginnen; ginter kan een Eyervlay, met geen Slaatje overeenkomen; daar kan weer het Bier, met een *Tyrolder* geen goed Vriend zyn; en ſoodaanigen tweedracht en binnelandſchen Oorlog, kan niets anders dan ſiektens uitbroeyen. *Want uit veel eeten, komt ongeſontheit voort*, ſegt *Jeſus Syrach*.

Hoe

Hoe veele van het Volk *Iſraël* zyn'er niet in de Woeſtyne gebleeven, gelyk *Moſes* verhaalt. Deeſen Varkensmaagen ſmaakte het *Manna* niet, maar de tanden waterden haar na de Meloenen, na de Uyen en na de Knoflook, dieſe in *Egypten* alle daagen hadden. Eindelyk kreegenſe ook eenen beeſtachtigen luſt om vleeſch te eeten. Godt, die wel meermaalen een ſchaadelyke begeerte verhoort, heeft hun ſpekvette Quakkels geſonden, dieſe vongen, plukten, brieden en aaten, maar niet konden verduwen, vermits zy onder 't eeten, doodt ter neer vielen, en alle in een ſelfde Valeye begraaven wierden, waarom ook *Moſes* deeſe plaats noemde: *De Graaven der Begeerlykheden.*

Ei lieve gaat eens, voornamentlyk in *Duitſchlandt*, op alle Begraafplaatſen en Kerkhooven, inſonderheit tot *Weenen*, ſiet eens de Graaven aan, leeſt de Grafſchriften, en onderſoektze, ſoo ſult gy vinden dat 'er ſeer veel *Graaven der Begeerlykheden* ſullen gevonden worden. Waarom is deeſe geſtorven, daar hy naauwelyks den ouderdom van driemaal tien Jaaren bereikt hadde? Hy heeft, Godt beetert! te veel Varkensvleeſch gegeeten, en wit Bier toegedronken, en ſulks heeft hem de dood aangedaan. Waarom is deeſe in ſyne beſte Jaaren onder de aarde geraakt! Hy heeft Godt beetert! te veel Ongaarſche Wyn geſoopen, en is van een heete koors overvallen, en dit heeft hem ſynen levensdraad afgeſneeden. Waarom is deeſen in ſyne bloeyende Jeugt, verdort? Hy heeft, Godt beetert! hondert Oeſters gegeeten, en ſoeten Wyn daar toe gedronken, en dit heeft hem de reſt gegeeven. Waarom is deeſe ſoo draâ verhuiſt! Hy heeft, Godt beetert!

alle daagen te veel ontbeeten, en dat heeft hem de doodt gedaan. Om kort te gaan, overal vind men de *Graaven der Begeerlykheeden.* Daar en tegens is de maatigheit eene Moeder der Gesontheit, en eene verlenging des levens. Hoe oud is *Adam* wel geworden? Antwoord: Negenhondert en dertig Jaaren; dat is een schoonen ouderdom! Hoe lang heeft *Seth* geleeft? Negenhondert en twaalf Jaaren; dat is een eerlyke ouderdom! Hoe lang heeft *Enoch* geleeft? Negenhondert en vyf Jaaren; dat mag heeten lang geleeft te hebben! Hoe oud is *Kenan* geworden? Negenhondert en tien Jaaren, dat is een lange tydt! Hoe lang is *Mahalaleel* op de Wereldt geweest? Achthondert en vyf en negentig Jaaren; dat mag noch leeven heeten! Hoe oud was *Methusalah*, wanneer hy stierf? Negenhondert negen en sestig Jaaren; dat is eerst leeven geweest! En deese hebben nooit hooftpyn gehad; nooit hebbense over een quaade maag geklaagt; nooit hebbense Dokters gebruikt; deese hebben van geene Apotheekers geweeten, en nooyt hebbense zich aader doen laaten. Waarom? Wel daarom: zy hebben noch gesooden noch gebraaden, maar alleen eenderhande spys gehadt; zy hebben noch Vleesch noch Visch gegeeten; nooyt hebbense eenen roesch gehadt; maar Kruiden waaren haare spyse, en schoon Waater haaren drank.

De Waarden moeten al van ouds wel bekent zyn, volgens het Heilige Evangelie, waarin omstandig beschreeven word, het eerste sichtbaare Mirakel en Wonderwerk, dat de Heere *Christus* op d'Aarde tot *Cana* in *Galileën* op de Bruiloft gedaan heeft, alwaar hy namentlyk Water in den besten Wyn veranderde; waarover de Hofmeester

meester den Bruidegom tot zich riep, en vervolgens alsoo aansprak: *Alle man set eerst den goeden Wyn op, ende wanneer men wel gedronken heeft, alsdan den minderen* &c. *Job*: 11: 10. Deese Hofmeester wist de fraaye loopjes van de Waarden, die in 't begin den Gasten den besten Wyn geeven; maar wanneerse sien, datse reeds een braave snor weg hebben, dat hun het hooft wat ligt word, en dat de *Spiritus Vitrioli*, het bovenste vertrek gantsch ingenoomen heeft, dan setten zy eenen Darmenbyter, of selfs wel eenen stommen Drank voor, aan deese Dronkene, Domooren &c. Maar in 't reekenen van 't gelach, moeten dese beide soorten van Wyn broeders zyn, en wanneer de eerste achtien stuivers geld, soo moet de laatste met drie schellingen betaalt worden; de Waard vind hier geen been in, alschoon dit tegens 't geweeten gehandelt is. Sulke Menschen zyn de Waarden, en nochtans moet men bekennen, dat 'er niemand soo dikwils om Godt en syne Heiligen denkt, als de Waarden; wel hoe soo? Zy loopen geduurig tot den Almanak, sien en kyken, hoe lang dat het noch tot Passchen, Pinxsteren, *Maria* Hemelvaart, *St. Marten* &c. is: Zy loeren en kyken of *St. Marten*, *St. George*, *St. Jacob*, *St. Michael* &c. op eenen Vleeschdag vallen, of op eenen Vastendag, op datse daar toe de noodige voorsorg in de Keuken en Kelder moogen draagen: Want zy weeten wel, dat de Heilige Daagen, geene rustdaagen voor haar zyn: Zy weeten wel, datse op diergelyke daagen tot den Godsdienst van *Bachus* toestel moeten maaken: Zy weeten wel, dat de Feestdaagen vette daagen voor haar zyn, en dat wanneer men in de

Kerken met alle Klokken luidt, dat dan tot haarent de Kannen braaf ſullen kleppen, en dit heet dan de Feeſtdaagen heiligen. Doch de Waarden, die ſich hier dus aanſtellen op der Aarden, moogen wel geloven, dat ſe hier namaals van geenderwaarden ſullen gehouden worden.

WAt hoor ik?

De Waard! ik ken geen nader,
De Suipuit, is myn Vader.
De Slemper, is my Vriendt.
Het Wynbuis, 't geen my diendt.

De Speelplaats, is myn leeven
Daar werde ik heen gedreeven,
Daar voedt de Kaart en Steen,
Daar voerdt my Bachus heen:
De Kannen en de Snellen,
Dat zyn daar myn Gesellen.
Ik houd' met Vles en Pint.
De Vechter is myn Vrindt,
Myn Schutsheer en Behoeder.
Die vol is? dat's myn Broeder.
Het leeggaan, is myn werk.
De Kroeg, dat is myn Kerk.
Te tieren, razen, springen,
Dat is myn Vesper zingen.
De Borrel, is myn Mis:
Daar Smook myn offer is.
Bedrog en List zyn Raden
In al myn Heldendaden.

Wie is dit?

Soetjes! Hy komt van 't dobbelen af, waarmeede hy veel tydt verspilt, hebbende het Geluk dan *Pro*, dan *Contra*, maar den meesten tydt is het *Vento contrario*, vlak in de wint met hem: Dat gaat niet wel.

Maar waar komen doch de Dobbelsteenen van daan? De Lydiers, welken het wellustige en luye lekkere leven alle dingen in 't hooft gebracht heeft, die tot dertelheit dienden, hebben meede het Verkeerbort en de Dobbelsteenen bedacht.

De Heidenen gebruikten de Dobbelsteenen by haar Offer Taafels, uyt welker werping of gooy zy een besluit naamen, om een saak te doen of te laten.

De

De Dobbelſteenen zyn meede de wegwyſer der nieuwsgierigen, waarna men in ſeekere Voorſeg-Boeken opſoekt, wat geluk of ongeluk iemand nakende is. Dit ſoort van Voorſeggen, is van de ongeloovige Turken onder de Chriſtenen gekomen: Want ſodanige Duivelſche Lotwerpingen zyn by haar ſeer gemeen. Zy neemen namentlyk eenen vierkanten houten Dobbelſteen, waar op vier *Arabiſche* Letters geſchreeven ſtaan, ſeggen daar by driemaal een ſeeker Gebedt, naderhandt paſſen zy neerſtig op wat voor drie letters by ieder gooy voor den dag koomen, en deeſe letters ſoeken zy in een *Arabiſch* Voorſegboek op, om te ſien, wat ſpreuk ſe eerſt ontmoeten, die met deeſe Letters begint. Welke ſpreuk zy op den uitgang der ſaaken duiden, en vaſt daar aan gelooven. Het waare te wenſchen, dat Gedoopte en Wedergeboorene Chriſtenen, alvoorens zy navorſchen wilden, wat geluk datſe te verwachten hebben, haar eigen herte eerſt doorſochten, wat ſonden datſe afteſchaffen hadden, en hoe zy eenen vroomen wandel moeſten aanneemen; ſoo ſoude hun daarna goederen genoeg tot hun genoegen toevallen,

Alſchoon de *Moskoviters* de Dobbelſteenen ſeer beminnen, ſoo datſe die ſelfs van Barnſteen maaken: Nochtans is dit ſpel by de oude Grieken ſeer gehaat geworden. *Cobilon* de Geſant van *Lacedæmonien* aan die van *Corinthen*, met welke hy een verbintenis ſoude maaken, keerde wederom, om dat hyſe vond met Dobbelſteenen ſpeelen, ſeggende: Dat hy den eerlyken naam der *Spartanen* daarmeede niet wilde beſwalken, dat men van haar ſeggen konde: zy hadden een Verbondt met Speelders gemaakt. De Koning der *Parthen* wiſt

aan

aan *Demetrius*, die zich tot eenen inval in fyn landt toerufte, geene grootere befpotting aan te doen, als dat hy hem een paar goude Dobbelfteenen toefondt.

De Romeinen, welke na de verftooringe van *Carthago* tot alderhande wellulten vervielen, hadden het gebruik by hunne Gaftmaalen, eenen uit de Genooden te verkiefen, welke het Gaftmaal voor moeft ftaan, of *Vice-Hofpes* zyn, en Suipwetten voorfchryven, en deefe keur gefchiede door de Dobbelfteenen, welke, wanneerfe alle oogen te gelyk vertoonden, (welke gooy de Koninklyke of de *Venus* genoemt wierd) den geenen diefe geworpen hadde, als eenen Koning der Gaften, de Kroone deedt erlangen.

Leo Mytilenus was in 't dobbelen foo gelukkig, dat men niets van hem winnen konde. Daar en tegens maakt hy gewag van een Spaanfche Ridder, wien de fteenen langen tyd teegen liepen, die hy nochtans foo lang hanteerde, tot dat hy niets meer hadde om by te fetten: Waarover hy van 't Speelgefelfchap gantfch raafende naar huis liep, zich waapende, en na de Markt reed, opentlyk eenige Godslafteringen uitroepende, die hy zeide met fynen deegen te willen ftaande houden: En wie hem geen gelyk wilde geeven, foude komen om met hem te flaan. Veele hoorden deefe lafteringen met verbaaftheit aan; maar niemandt wilde met deefen dollen Ridder te doen hebben, daarom ging hy in fyne boosheit voort, en om dat niemandt komen wilde, maakte hy 't noch erger, feggende onder anderen: dat Godt de oorfaak fynes ongeluks was, om dat Hy het verfpeelen van fyn Geldt toegelaaten hadde. Deefe ongehoorde vermeetenheit wilde de lankmoedige Godt,

Godt, niet door eenen Blixemſtraal, of door 't openen der Aarde ſtraffen; maar Hy ſond eene Weſpe, die hem aan den ſlaap van 't hooft en in de nek ſoodanig ſtak, dat hy door groote ſmerte bekennen moeſte, Godts toorn te beſpeuren, en te ſwak te weeſen denſelven te wederſtaan: Soo worden de Dobbelaars geſtraft.

Meenig een verwagt ſyn geluk van 't gooyen der ſteenen, daar nochtans alles van Godt komt en gehoopt moet worden.

Het blinde Heidendom heeft voor deeſen meerder Gooden, als Gebooden gehadt; een ieder ding hadde ſynen byſondere Godt. Het Waater eenen byſonderen; het Vuur eenen byſonderen; de Lugt eenen byſonderen; de Aarde eenen byſonderen; de Oorlog eenen byſonderen; de Vreede eenen byſonderen; het Eeten eenen byſonderen; het Drinken eenen byſonderen Godt, &c. Daar was geen Beek, geen Streek, geen Bakker, geen Akker, geen Tin, geen Min, geen Hoorn, geen Voorn, geen Paal, geen Aal, geen Pyl, geen Dwyl, geen Vat, geen Kat, geen Voet, geen Hoedt, geen Handt, geen Tandt, geen Hond, geen Mondt, geen Stal, geen Wal, geen Stoel, geen Boel, geen Sout, geen Smout, &c. dat niet eenen byſonderen Godt hadde. Een andere Godt loeide in de Oſſen; een andere brulde in de Leeuwen: een andere blaate in de Schaapen; een andere knorde in de Swynen; een andere kaakelde in de Hennen; een andere Quaakte in de Eenden; een andere blafte in de Honden; een andere huilde in de Wolven, een andere quarkte in de Kikvorſchen; een andere piepte in de Muiſen; een andere tjilpte in de Moſſchen; een andere brieſchte in de Paarden; een andere maauwde in de Katten

ten; een andere balkte in de Esels; &c. en deesen Gooden en Godinnen hebben zy Tempelen gebouwt, Outers opgerecht, Offerhanden gedaan, Lofspraaken gemaakt, en se op alderhande andere wysen vereert: Maar geen van allen was in meerder aansien als de Godinne *Fortuna* of het Geluk, 't welke ook veele godloose Hebreën geëert hebben, het welke de Propheet *Jesaias* haar niet weinig verwyt, *Cap.* LXV. Het Geluk hebbense in 't Hebreeusch *Gad* genoemt; soo dikwils iemand nu wat goeds wedervoer, aanstonds hebben zy dat aan 't Geluk toegeschreven, en by gevolge uitgeroepen: *O Gad! Gad! Gad!* alschoon het Fortuin tegenwoordig van de Christenen voor geene Godinne gehouden word, nochtans vind men veele, die byna alles goeds aan 't Geluk toeschryven, daarom hoort men dikwils; die heeft het Geluk gehadt; deesen heeft het Fortuin wel gewilt &c. Gy verblinde *Adams* Kinderen! laat u niet meer hooren met het Hebreuwsche *Gad*, *Gad* roepen, maar Godt, Godt; want deesen moeten wy alleen alles goeds toeschryven. Weg met de Fortuin!

Een Boer brengt op synen Waagen een groot blok van een Lindeboom in de Stadt; een Beeldhouwer koopt het selve voor een reedelyken prys, en laat het voor syne huisdeur neer leggen; daar leidt die arme tronk langen tydt onder den blooten Hemel, men gunt hem niet eens een Herberg, hy is in alles veracht, en moet meenigmaal tot een Bedelaars-bank verstrekken, waar op hy synen half levendigen rok *visiteert*; eindelyk komt de tydt aan, dat hem de Beeldhouwer tot syn werk gebruiken wil, en maakt'er een Godt van, waar voor de Menschen naderhandt den

hoed

hoed afneemen; op dese wyse geschiet het ook meermaals, dat uit een flecht Mensch een voornaam Heer word, maar aanstonds segt men dan: Die Man heeft eerst een geluk gehadt!

Catamelata, een Bakkers Jongen, heeft op bevel synes Vaders in 't naatste Bosch moeten hout hakken; maar wanneer hy de byl verloor, en niet weer na huys dorste gaan, uit vrees dat de Vader hem in de plaats van de byl de steel mochte toonen, is hy weggeloopen, en heeft dienst genoomen, waar door hy met der tydt soo verre gevordert is, van een beroemt Krygsoverste te worden; waarom dan de *Venetianen* in de Stadt *Padua*, te syner eeren eene Zuil hebben laaten oprechten. Dien heeft het Geluk gedient, segtmen!

Mutius Attentulus, een Boeren Jongen, heeft zich by de Soetelaars in 't Leeger laaten gebruiken, om 't Spit te keeren, en Schottels en Borden te wasschen, met der tydt is hy soo verre gekomen, dat hy een voornaam Vorst geworden is, die de naam van *Magnus Sfortia* aangenoomen heeft. Die heeft een geluk gehadt segt gy!

Thomas Lunensis, wiens Moeder een Koopvrouw in Hennen en Eyeren was, heeft syne saaken soo wel aangelegt, dat hy eerst Priester, daar na een Gesandt, verder een Cardinaal, en eindelyk selfs Paus wierdt, met de naam van *Pius* de Tweede. Die heeft het geluk gehadt, segt gy!

Esther, een arm Joodsch Meisjen, het welke *Mordechai* uit barmhertigheit als een Weeskindt groot gemaakt hadde, is eindelyk in de plaats van de hovaardige *Vasthi*, eene gekroonde Koninginne geworden. Die heeft het geluk gehad, segt gy.

Jerobeam, de Soon eener Slavin, heeft by 't

oprechten der muuren van *Jerusalem*, in 't begin als een Daghuurder geweest, en is nochtans met der tydt soo verre gevordert, dat hy na den doodt van *Salomon*, de kroon gedragen, en den scepter over *Israël* geswaaid heeft. 1 *Reg.* XI. Die heeft eerst een geluk gehadt! segt gy.

Een ander segt, deese Man is gelukkig! tans is hy Raadsheer, maar de tydt mag my wel heugen, dat hy noch met een Raarekiek op den bochel liep: Dit is nu een ander spulletje. Dat Vrouwmensch heeft eerst een geluk gehadt! zy is met een ryk Regent getrouwt, en haar Vader was maar een arme Broodweeger; men heeft haar wel nagegeeven, dat zy hem Studenten Kruit, met *Cribus Crabus* doormengt ingegeeven heeft, zoo dat hy se heeft moeten neemen, ondertusschen heeft zy dit vast weg. Dat Mensch is gelukkig! voor weinig Jaaren was zy myne Keuken Meydt, nu is zy met den Heer van Ketelhooven getrouwt; hoe kan 't geluk iemandt al verheffen! Ey snoert doch eens den mond, gy malle dwaase Menschen, steekt liever u neus, die buiten dat lang genoeg is, in de Heilige Schriftuur, daar sult gy sonneklaar sien, dat *Saul*, eenes Boeren Soon, niet door 't Geluk tot Koning gemaakt is, niet *Gad*, *Gad*, maar Godt heeft het gedaan: Daar sult gy sien, dat *David* van den Hardenstaf, niet door 't Geluk tot den Scepter in *Israël* beroepen is, niet door *Gad*, maar Godt, heeft hem daar toe gebracht: Daar sult gy sien dat des Dorschers Soon *Gideon*, niet door 't Geluk tot een Krygsoverste gemaakt is, niet door *Gad*, maar door Godt: Leert veel liever met de Moeder van *Samuël* singen en seggen: *De Heere vernedert, ende verhoogt ook.* Godt de Heere, namentlyk, en niet het

het Geluk. 1 *Sam.* II. Leert van 's gelyken met *David* fingen: *Pf.* CXIII. *Wie is gelyk de Heere onfe Godt? die den geringen uit den ftof opricht, ende den nootdruftigen uit den drek verhoogt.*

Niet alleen de Ladder, die *Jacob* 's nachts fag, waar by de Engelen op en neder klommen, heeft Godt de Heere vaftgehouden, maar *De Heere ftondt op defelve*, *Genef.* XXVIII. Een iegelyke Ladder, waar door iemandt tot braave Eerampten opklimt, houdt de Heere vaft; alles moet men Hem toefchryven, en niet het Geluk; want fulke delicateffen komen van geene andere Taafel, als van de Opperfte; een fulken ftroom, komt uyt geen andere Fonteyn, als uit de Opperfte; fulke ftraalen, komen van geen ander licht, als van het Opperfte. Defe, defe Goddelyke Voorfienigheit, deelt volgens haar wys welbehaagen alle Eeren en Ampten uit: weg dan met de Fortuin!

De Heilige Apoftel *Paulus* verhaalt in fyn Tweede Sendtbrief aan die van *Corinthen*, Cap. XI. de veelvuldige gevaaren, die hy overal uitgeftaan hadde: Gevaaren te waater, gevaaren te landt, gevaaren in de Stadt, gevaaren in Wilderniffen, gevaaren onder vreemde, gevaaren onder valfche Broeders &c. Niet alleen *Paulus*, maar ieder Menfch, is aan duifenden gevaaren onderworpen, en wanneer iemandt die wonderbaarlyk ontkomt, dan zegt men aanftonds, het Geluk heeft hem gedient.

Myn *Anna Barbertje*! denkt eens wat ik u feggen fal? Gy kent immers het Dochtertjen van Meefter *Jacob* de Schoenmaaker wel! Denkt eens, zy fal trouwen; dat Ding is gelukkig, zy mag wel recht gelukkig *Trynje* genoemt worden, de Genaadige Heer van Leerbergen neemt haar,

T 2 dat

dat is een geluk! Die Heer moet een goede Saal hebben, dat hy een ſoo gemeene Merrie neemt; waar aan of hy zich doch mag vergaapt hebben? Want ſe heeft immers gantſch niets Corduaanſch aan zich; moogelyk datſe wel Pruiſiſch leer kent, maar veel pryſens is zy niet waard; zy is over geen goeden leeſt geſlaagén; gy kentſe maar al te wel; dat Beeſtje ſal hovaardig worden! en de Kurk wat ſlachten, die altydt boven wil dryven; alſchoon zy een douſyn Balſemdoosjes, *Eau de la Reine* fleſchjes, en diergelyke by haar draagt, ſoo ſal ſe nochtans na 't pik ruiken; het geluk is al te groot voor haar, en ſe ſoude beeter voor den eenen of anderen Pikbroek gepaſt hebben: nu ſal men ſe voor Haare Genaade moeten uitſchelden, die te vooren byna van iedereen genade moeſt verwachten &c.

Het is waar en 't blyft waar, dat het een byſonder geluk is, wanneer een gemeene Vrouwsperſoon, met een voornaam Heer trouwt. Soodanig een ongewoon geluk heeft ſeekere Dochter eenes Gerechtsdienaars gehad, welke de Koning *Erich* in Sweeden tot ſyne Gemalinne verkoor. *Thuanus Lib.* 43. *Hiſt.* Alſoo ſoude het grootſte geluk gehadt hebben de ſchoone *Bermanerſe*, eenes Leertouwers Dochter tot *Augſburg*, indien zy Ao. 1436. tot *Straubingen* niet waare verdronken, vermits zy van Hertog *Albrecht* in *Beyeren* openbaarlyk ten huwelyk verſocht was. Dat hadt eerſt een Geluk geweeſt! En nu was het juiſt een Ongeluk.

Dus gaat het veel met de Dobbelſteen- of Wurfel hanteerders; die meenende door een goede ſmak, een *Coup d'haſart* te doen, ſomtyts een deerlyke wervelſiekte in haar beurs krygen... Maar, wie wenkt ons daar?

De

Wie de Speelkaarten eerſt uitgevonden heeft;is onſeker. Nochtans, vermits op de overoude Kaarten de Heidenſe Afgodt *Mercurius* geſchildert ſtondt, die van de Heidenen ſelfs voor een Dief en Voorſtander van Bedriegeryen gehoudenwierd,

ſoo word daar door de Uitvinder niet alleen vry duidelyk aangeweeſen ; maar ook het voornaamſte oogmerk van 't Kaartenſpel ontdekt: namentlyk , om daar door ſynen Evenaaſten het geldt uit de beurs te ſteelen , en met alderhande bedriegeryen onrecht goedt na zich te ſchraapen.

De Chineeſche Kaarten , die aldaar maar van 't gemeene Volk gebruikt worden , zyn van deſelfde couleuren en 't ſelfde getal als de onſe ; komen ook in veele andere ſaaken met malkander overeen ; maar ſe zyn niet met deſelfde figuuren geteekent ; want in de Plaats van de Heeren, Vrouwen , Boeren en diergelyke , ſtaan de Hoofden en Naamen van Roovers en Straatſchenders daar op geſchildert en geſchreeven : Vermits de Roovers in *China* ſeer gemeen zyn , ja ſoo , dat deſelve eertyds wel gantſche Leegers uitgemaakt hebben , die na 't hoogſte gebiedt ſtonden , den Keiſer van *China* ſelfs benouwden , en ſynen Veldmaarſchalk veel te doen maakten : En dus heeft men de Kaartebladeren na de aldervoornaamſte en de Belhaamels deſer gaſten genoemt, en daarmede de Kaarten van malkanderen onderſcheiden , op dat de Speelders , waaruit heel gemakkelyk Dieven en Roovers konnen voortkomen , onder het vermaak van 't ſpeelen , door 't aanſien van ſoodanige quaatdoenders en derſelver afbeelding , erinnert ſouden worden , hoe ſcherp deſelve geſtraft zyn , om zich alſoo voor 't rooven te wachten , en voor den loon deeſer daaden af te ſchrikken.

Een ſeeker *Autheur* ſegt , dat de Kaarten des Duivels liedeboeken zyn , waaruit de Speelders hem het eene liedt voor en 't andere na toevloekken : Geſchiet het niet uit ongedult van ſlechte Kaar-

Kaarten, soo gebruiken zy de Eeden tot bevestiging hunner zaak, als se valsch en onrecht gespeelt hebben.

Een Speelder tot *Milaanen* hadde al syn goedt verspeelt, tot op eene Hofstcê na, die hy te koop vente, op hoop om met het geldt dat hy daar voor krygen mochte, het verloorene wederom te winnen &c. Maar vermits de Landeryen daar aan behoorende, slecht waaren, en hy geenen Kooper vinden konde, en nochtans ondertusschen het speelen niet wilde laaten, heeft hy de pannen van 't dak laaten neemen, deselve verkogt, het geldt verspeelt, en daardoor het gantsche Gebouw door den reegen &c. in de gront laaten bederven; Deese Koopman is eindelyk in eene doodelyke en byna vertwyffelde droefheit geraakt, en heeft in syn Testament geordoneert, dat men hem de huidt af stroopen, die over een Verkeerbort spannen, en van syne beenderen Dobbelsteenen soude maaken.

Mathias Faber verhaalt, dat hy een Edelman gekent heeft, die in groot aansien, maar ook te gelyk een groot Speelder was. Deese heeft men de Kaarten noch op syn doodbedde moeten brengen, en wanneer hy niet meer speelen konde, heeft hy andere, voor syn bedde aan een taafel met vermaak sien speelen, tot dat hy onder deese heerlyke oeffening, na de andere Wereldt verhuisde.

De Kaarten stryden den gantschen dag tegen malkanderen, en de eene steekt geduurig met een nieuwe steek de andere uit den weg; maar wanneer het speelen gedaan is, legt men se bymalkander, en daar is tusschen deselve geen onderscheit meer, noch se hebben geene questie altoos.

Meenig Menſch wil grooter zyn als een ander, daar nochtans de Doodt de beenderen meede onder malkander gooyt gelyk een Knuppelſpel; en dan weet men geen onderſcheit meer, welke de beenderen eenes Konings, of die van eenen Boer geweeſt zyn.

De Doodt handelt den eenen niet anders als den anderen, volgens 't bericht van den Evangeliſt *Lucas cap.* XVI. *Het geſchiede dat de Bedelaar ſtierf, en de Ryke ſtierf ook*; ſoo ſtierf niet alleen de arme *Lazarus*, maar de ryke Man ſtierf meede: Niet alleen die, welke de Penningklyne-Aalmoeſſe Renten van huis tot huis vergaderde; maar ook die welke heele handen vol geldt, gelyk een Zaayer het Raapzaat, weg wierp, is geſtorven. Niet alleen die op ſtraat en op alle hoekken met geſcheurde kleêren en een doorboorden hoedt in de handt oppaſte, en met ſmeekende woorden te verſtaan gaf, wat hy daar in als in de alderbeſte Offerkiſt verlangde; maar ook die, welke met ſynen hoedt vol vlerken, of gevleugelden hoedt vol Struiſe-en andere Veeren was opgeſchikt, dien hy daarom ſoo voorſichtig onder den arm nam, op dat de paarſe, geele, blauwe en andere Papegay-coleurde Veeren niet uit haar fatſoen raaken, of hy daar aan eenige bult of bocht toebrengen, of haar op eenige andere wyſe ſeer doen mochte, is meede geſtorven. Niet alleen die, welke ſynen gantſchen rykdom in vaatdoekjes oprolde, in bevuilde ſletjes knoopte, in meſthoops-vodden opſloot, in prulletjes bewaarde, in een oude ſmeerige blaas bond, of in een ſchuif-beursjen in verſeekering hield, is geſtorven; maar ook die, in wiens ſchatkaamer niet dan afgepaſte ſakjes, in die ordre gelyk als Orgel-

pypen

pypen na malkanderen gerangeert ſtonden, en in wiens yſere Kiſten een Goud-myn begraaven lag, is geſtorven. Niet alleen die, welke de ſomma ſynes ontfangſt op geen andere taafel als op de vlakke handt, ſonder eenige verſinning of overſchot, of ſonder vrees dat 'er eenen Silverling ſtrooyen mochte, konde afpaſſen; maar ook die, wien onder de handt, alles in Goudt verandert wierdt, als *Midas*; of wien, gelyk Koning *Salomon*, om ſoo te ſeggen, gantſche Bergen van Goud, Silver en goederen toegevloeit zyn, is geſtorven. Niet alleen die, welke met de wyſe *Bias*, ſonder aan de waarheid te kort te doen, bekent heeft: *Omnia mea mecum porto*, dat hy ſyn haave en Goedt altydt by zich droeg; maar ook die, wien het paſte met rykbeladene Kameelen, ſyn intreê te doen, is geſtorven. Wat ſtaat 'er nu verder van *Lazarus*, en van de eerſtgemelde Ryke Man geſchreeven? Van *Lazarus*: *Hy begeerde verſadigt te worden van de kruimkens, die van de taafel des Ryken vielen, maar daar was niemand die ſe hem gaf*; Maar van de Ryke ſtaat 'er: *Hy leefde alle daagen vrolyk en prachtig*. Dus was *Lazarus* een verlaatene hongerlyder, de Ryke een daagelykſche Braſſer; *Lazarus* een arme kruimmelaar, de Ryke een daagelykſche ſlemper, *Tractant* en Hoſpes van Gaſtererende en Braſſende Geſelſchappen. *Lazarus is geſtorven*, en de Ryke wierd daar van niet verſchoont. Alſoowel is die geſtorven, welke met een hongerige maag en lollepotjen aan 't Keukenvenſter klopte, en door het *ontfermt u over my*! met een hollen ſchootel-ruimer aan quam treên; als den geenen wien een nieuwe buik uit de wangen ſcheen te groeyen; wien de blaasbalg der aſemhaaling

van vettigheit barſten wou,en die tegens een gemeſt Varken wel monſteren kon. Soo wel de geene die nooyt reeden hadde te juichen, om dat hem nooyt een braat vetjen, gelyk de blinde Hen een terwengraantjen, te beurt viel; en wien men onrecht ſoude doen aan te klaagen, als of hy de Vaſten niet gehouden hadde: Als de geene, welke daagelyks van de vrye Taafel der Slampampers den eerſten en laatſten mondvol weggedraagen heeft, ſoodanig dat men ſynen Buikkelder billyk met eenige ſtutten behoorde onderſteund te hebben, is geſtorven. Soo wel de geene die weinig gelegentheit hadde als om Boeren gebraad te eeten, en van de moeite ontheeven was, om ſyne tanden van het daartuſſchen ſteekende vleeſch te ſuiveren, en de tandeſtooker én 't tandvleeſch daar door te gelyk konde ſpaaren; als ook die, welke de overvloet van welleeven, en het genot van overdaadigheit, dagelyks op het Ruſtbedde der Luyaars deed nederzygen, zyn geſtorven. Soo wel de geene, by wien men daagelyks geenen brand te vreeſen hadde, en in wiens Keuken de ingejaagde ſneeuw geene gelegentheit tot ſmelten vond: Als ook de geene, wiens Kok zich daagelyks by 't vuur ſoo rood als een Kreeft bried, en die met het ſweet ſynes aanſchyns zich ſelfs bedroop, is geſtorven. De waard, die ſoo wel voor den Armen, als den Ryken het gelag opmaakt, is meede geſtorven: En daar is niet anders op, of wy moeten 'er alle aan.

Wat ſtaat 'er verder van de Ryke Man geſchreeven? *Hy was gekleet met Purper ende ſeer ſyn Lynwaat*; nochtans heeft hy ſyne ſterffelykheit voor den doodt niet konnen bemantelen, want hy is geſtorven.

Alle,

Alle, alle die meerder Kleêren verwiſſelen konnen, als 'er Maanden of Weeken in 't Jaar geteit worden; alle, alle welker Kleerkas wanneerſe geopent werd, niets beters gelykt als een Kraamers Winkel op een Jaarmarkt; want men ſier 'er Bruilofts kleêren van Borduurwerk; Sondaagſche - kleêren van Gout-en Silver-laaken: *Audientie*-en Raads Kleêren van Fluweel en Zyde ſtoffen; Reis en Geſelſchaps-kleêren met groote *Ballon*-knoopen; Trouw-en Hof-kleêren van alderhande Couleuren en mengſels van levendige Bloemen; Klaag-en Rouw-kleêren, met een opgeſchorte ſleep; Pronk-en Pracht-kleêren die na de vernieuwing der Hovaardy, Modens en Fatſoenen aan malkanderen gelapt zyn; (waar by de Gekskap voor deeſe vrywillige Dwaaſen vooral niet vergeeten dient). Met deeſe alle zyn de Kleer-kaſſen tot barſten toe opgevult, des Somers ſoudenſe wel ſweeten wegens het bont van de Winter; ſe ſouden wel topſwaar worden, wegens den laſt van de borduurſels, ja men ſoude wel viſſchen konnen met het Net van de ſpanhooge Mantel-kanten. Alle, alle, die een Gelukspot van alderhande ſchatten van Kleêren, (waar by nochtans het koſtelyke, heylſaame en heilige Kleedt der Boetveerdigheit ſoude ontbreeken) hebben. Alle, alle, die des Sondags Rood, in Liefde; des Maandags Groen, in de Hoop; des Dingsdags Booter-geel, weegens de Vreetdagen; Woensdaags Blaauw, wegens het uitſlaan van de daar opgevallene roeſchvlakken; des Donderdags, half Bondt, half Gek en half Menſch; des Vrydags, ſwart in de Ruſt-kaamer der Eenſaamheit; des Saturdaags, Wit, met een nuchteren kop, gekleedt gaan;

gaan, en hiermede de Weekdaagen, met sevenvoudige Kleêren besluiten. Alle die, welke wegens haare kleêren van verre voor een *Processi*-Vaandel aangesien worden, en welkers kop als een Oyevaars nest, voor den knop van den stok gehouden wordt; deesen allen is de Doodt een Kaamerdienaar, die hun de Kleêren der Heerlykheit uittrekt, en een Rokjen, waar in moogelyk de rasende Mot al lang gehuisvest heeft, tot een Reis-kleedt aanschiet.

Verder is het Kaart-noch Dobbelspel niet te prysen. De vier Speelders welke met steenen om het kleedt *Christi* onder het Kruis speelden, zyn geene rechtschapene en eerlyke luyden geweest, maar alleen Beulen, en Beuls-makkers, als hebbende *Christum* aan 't Kruis genaagelt. De Heere *Christus* hadde driederhande Kleedingen; eenen Mantel, eenen Boven-Rok, en eenen Onder-Rok, of een Onder-Hemt, soo als men in *Palestina* gewoonlyk droeg: Den Mantel hebbense Hem in den Hof *Gethsemane* afgenoomen, doense hem vingen. Den Booven-Rok, hebben deese slechte Borsten in vier stukken gesneeden, en vermits deese stukken soo heel gelyk van groote niet waaren, soo hebben deese Beulsknechten met Dobbelsteenen gespeelt, om te weeten wat deel ieder hebben soude; daarna hebbense meede gegooit om den Onder-Rok, welken zy geensints wilden schenden, om datse sonder naat gewerkt was; en deesen heeft een van die Schelmen gekregen, van welke se *Longinus* naderhandt voor een seeker stuk geldt gekogt heeft; en op deese wyse is hy met der tydt na *Trier* gebracht, alwaar die 't sedert soo veel hondert Jaar, met de hoogste eerbiedigheit bewaart word.

Waar

Waarom nu deese moetwillige Gasten den Boven-Rok in vier deelen sneeden? sulks, geschiede, om dat een ieder iets van dit Kleedt hebben wilde. Want zy wisten wel dat deese *Nazareër* met deesen Rok groote Wonderwerken gedaan hadde. Daar en boven soo geloofden zy, dat deese Gekruiste met Tovery en Duivelskonsten hadde omgegaan, en alsoo verlangde ieder een deel deeses Kleeds, op hoop van meede Duivelsche Konsten daardoor te bedryven, waarom dan een iegelyk syn deel aan den gekruisten *Christus* getoont heeft, en hem schempender wyse met smaatreedenen getrotseert, dat zy daar mede andere stukjes, dan Hy, meende te vertoonen. Met dit Kleedt, zeide den eenen, wil ik my soo hardt en onquetsbaar maaken, dat my geen Duivel kan verwonden: Met dit kleedt zeide den ander, sal ik maaken dat my de Dochter van *Samuel* beminnen moet: Met dit stuk, zeide de derde, sal ik maaken dat ik altydt in 't speelen winne; en met deese en diergelyken spot- en verachtelyke woorden, beleedigden deese Speelders niet weinig den volsmerten en aan het Kruishangenden *Jesum.* Dus zyn die Speelders niets anders geweest als Lompers, Beuls Knechts, Trosboeven, Galgenkraamers, Rakkers &c. Waar uit genoegsaam te sien is, dat het speelen geen eerlyk Mensche voegt; wacht u daar voor O Menschen! Kaartenspel, is een eerlyk spel, segt 'er een; maar ik vraage soodanig een, of zich een eerlyk Mensche behoort op te houden daar 't Swynachtig of Hoerachtig toegaat? Nu zyn 'er immers in ieder spel Kaarten vier Hoeren, en deese gelden meer als de Boeren, en noch veele andere Kaarten meer; en vermits haar die eer daar in gegeeven word, soo is het immers

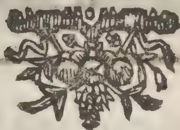
een

een recht Varkenagtig Hoerenſpel. Ten tyde van *Chreſtus* zyn de Duivels maar eens in de Swynen gevaaren; maar ik geloove, de Duivel bereydt geſtadig de Swynachtige Hoeren in het Kaartenſpel. De Speelders verliefen niet alleen de Eer, maar ook het Geweeten. Na dat de Propheet *Jonas* tot *Ninive* gepredikt hadde, ging hy ter Stadt uit, en ſette zich tegens 't Ooſten der ſelven op eenen Berg, om zich aldaar wat te vermaaken: En Godt de Heere deede in een oogenblik eenen grooten Monder-boom opwaſſen, die opſchoot boven ſyn hooft, welke met zyne blaaderen een aangenaame ſchaduwe maakte, waarover zich *Jonas* ten hoogſten verheugde. Maar Geluk en Gras, verdwynt ook ras. Niet lang daar na liet Godt door eenen Worm deeſen Wonderboom quetzen, dat ſyne blaaderen aanſtonds verdorden, ſoodanig dat de Sonneſtraalen *Jonas* op het hooft ſtaaken, en hy aamechtig van benouwtheit wordende, byna niet wiſt, waar hy zich ſoude wenden, of wat te beginnen; waar over zich *Jonas* ſoodanig vertoonde, om dat deeſe Wonder-boom ſoo ſchielyk de blaaderen verloor, dat hy liever wenſchte te ſterven, dan te leeven. Siet! Siet! Ik hadde niet gedacht dat de Predikers ſoo kitteloorig waaren; verdriet het u dan ſoo ſeer myn *Jonas*! dat gy de blaaden verlooren hebt? Wel wat ſegt gy dan? *'T is my beeter te ſterven dan te leeven.* Maar 't is de eerſtemaal niet dat het verlies der blaaden, ſulken grooten toorn veroorſaakt heeft, het geſchiet wel meer, en voornaamentlyk by Speelders. Daar ſitten 'er eens vier by malkander, die om geldt op de Kaart ſpeelen, met een Bybel van ſes-en dertig blaaden; (het is onſeeker of de Boom van *Jonas* wel ſoo veel

veel blaaden gehadt heeft) een ieder van deese vier krygt neegen blaaden, en onder deselve verscheide van de hoogste, als de Heer, Vrouw, Boer &c. over deese blaaden verheugt hy zich meer als *Jonas* zich ooyt over de syne deedt. Maar wat geschied 'er? Een ander heeft een Roem, die als een quaade Worm is; deese ontfutselt hem alle blaaden, soo dat hy 'er geen oog van t' huis krygt; daar over ontsteekt hy in overmaatigen toorn, weegens 't verlies der blaaden, of veel eer van 't geldt, soo dat hy alle Duivels tot hulp roept, en Godt en syne Heiligen lastert.

Na dat men de voorschreve blaaden genoegsaam omgeblaadt heeft, na datse dan dus, dan soo, dan hier, dan daar omgewandelt hebben, en een iegelyk in haar waardigheit haar rol gespeelt heeft; werdense te samen geraapt, sonder aansien van Personen op een hoop, als op een Kerkhof geworpen, en dan is 't Spel uit.

Dus is het Aard-spel,
Net als het Kaart-spel.

De Dichters zyn, volgens de goede aanmerking van den vermaarden *Savedra*, de oudſte Wereldwyſen, en de eerſte Zedenleeraars, welke met hunne overſuikering de Menſchen de bittere koſt der Deugden ſmaakelyk voorgedragen hebben. Niet al-

alleen was by het Volk Gods, onder welke de Heere fyn vuur en Haartfteê hadde, de Poëfy bemint en aangenaam: Maar felfs de Heidenen wierden meede bewoogen om defelve by haare Afgodsdienft in te voeren. *Numa Pompilius* hadde naauwelyks een eenige Stadt, door fyne zegenryke waapenen aan het Ryk fyner Heerfchappye gevoegt, of de Halifche Leideren, alfchoon noch tamelyk onbefchaaft, wierden onder het geklep der tegenmalkander aanbonfende Rondaffen, van de Priefteren des *Martis Gradivi* opgefongen. Niet lang daarna, bracht men den lof der Goden meede in Veerfen en Liederen; ja men deedt de Gebeeden aan hun, Veersgewys; ook focht men zich op deefe manier by haar, na het toedraagen van gebeurde wonderen, wederom te verfoenen. En alfchoon eens feekeren tydt lang de Poeëten tot *Romen* weinig geacht wierden, ja foo, dat men fulke welke zich tot deefe konft begaaven, *Crafatores* of Grove Plompers genoemt heeft, foo is dit nochtans naderhandt de Plaats geweeft, die aan foo veele geleerde Dichteren den Louwer-krans toegedeelt heeft. Ja haare Geeftelyke Vorften hebben felfs niet gefchroomt, zich in de Poëfy te oeffenen; waar onder voornamentlyk *Urbanus de VIII.* moet gereekent werden, wiens Dichtwerk niet minder vol foetvloeyenden honing, als fyn Waapen met Byen rykelyk voorfien was. Ook is defe fchoone wetenfchap, van veele Hooge Stantsperfoonen niet alleen in groote waarde gehouden, maar ook geoeffent geworden, om de befwaarlykheeden der Heerfchappye door deefe vermaakelykheeden te verlichten. *Carel* de Groote hadde foodanigen luft tot alderhande, maar voornamentlyk

Duitſche Gedichten, dat hy ſe van alle Plaatſen, daar hy wiſte datſe te krygen waaren, liet verſaamelen: en las deſelve ſoo dikwils, dat hy ſe eindelyk van buiten wiſte op te ſeggen. Keiſer *Otto* de Tweede, ſchatte de Poëſy ſoo hoog, dat hy aan de Meeſters Sangers voortreffelyke Voorregten toeſtondt. *Maximiliaan* de Eerſte, beſchonk de geene welke hem goede Gedichten brachten, ſeer hoog &c. De vermaarde Prins *Dionyſius* van *Syracuſa*, wilde liever onder goede Poëten, als onder groote Prinſen zyn. Ja men wil ſelfs ſeggen, dat hy van blydſchap geſtorven is, wanneer men hem de bootſchap bracht, dat eene ſyner Poëtiſche uitvindingen op het Toneel, de overwinning boven andere behaalt hadde. Aan *Scipio Africanus* worden eenige *Comedien* van *Terentius* toegeſchreeven. Keiſer *Auguſtus* wyde *Cruſus* eene Poëtiſche Grafſchrift toe. *Germanicus* beſchreef ſynen Veldſlag even ſoo deftig in Veerſen, als hy zich dapper in deſelve gedraagen hadde. *Thibaud*, Koning in *Biſcaayen*, ley ſyne Dichten de Gemeente voor, op dat ieder ſyne meening daar over vry ſeggen ſou. Koning *Johannes* in *Arragon* was ſoo verlieft op de Poëſy, dat hy deswegens een Geſantſchap na *Vrankryk* ſondt, om Poëten van *Limoiſin*, welke te dier tydt voor de beſte gehouden wierden, tot hem te noodigen. Ja om de Poëſy in aanſien te brengen en voort te queeken, wierden (gelyk de vermaarde *Goldatus* getuigt) meenigerley Dichtkampen aangeſtelt, van Vorſten, Riddermaatige Perſoonen, ja ſelfs van Keiſeren en Koningen, alwaar men in de tegenwoordigheit van veele hooge en laage Standperſoonen die toehoorden, met Liederen en Gedichten tegen malkan-

kanderen ſtreed, en eenige ſchoone Adelyke Juffers deelden aan die welke het beſte voortgebracht hadden, de Pryſen uit, die in Goude of Silvere Vaten, Ringen en Kranſſen beſtonden.

Een Poëet quam by een Dokter, aan wien hy klaagde, dat hy iets aan ſyn herte gevoelde, dat hem ſomtyds flaauwtens veroorſaakte, en dat hy nu en dan eenige huiverigheit voelde, die hem bekommeringen baarden. De Dokter, die goedt verſtandt hadde, en te gelyk deeſes Poëeten inbeelding en groote verwachting ſyner eigenen werken kende, vraagde hem: Of hy ook moogelyk eenige Veerſen gemaakt hadde, die hy noch voor niemand hadde opgeſneeden? Wanneer de Poëet dit bekende waar te zyn; badt hem de Dokter, deſelve voor hem te willen opſeggen. De Poëtiſche Grillenhans was daartoe aanſtonds bereit, en wanneer hy ſe geeindigt hadde, zeide de Dokter: Nu ſal myn Heer wel beeter zyn; want het zyn alleen de verſweegene Verſen geweeſt, die u ſulke benaautheeden aan 't herte toegebracht hebben.

De Poëten hebben veele ſchoone ſaaken verſiert, waar in meenigmaalen onder een vermaakelyk Gedicht, de waarheit doorſtraalt: Onder anderen is dit, geene der minſte 't welke onlangs een Duitſch Poëet bedacht heeft; en alwaar hy *Jupiter* invoert, alle Maanden ondervraagende, hoe zich de Lieden in deſelve, gedraagen? *Jupiter* beveelt dan in dit Gedigt, dat alle Maanden, de een na den anderen, voor den dag ſouden koomen, en oprechtelyk openbaaren, hoe de Menſchen de tydt daar in beſteet hadden, vermits hy niets koſtelyker hieldt dan de tydt.

Januarius was de Eerſte, die antwoorden moeſ-

te, en zeide: Met believen van Uwe Majesteit; ik kan niet nalaaten te seggen, dat ik byna onder alle Maanden van het Jaar, het onaangenaamste ben, soo weegens de groote koude, als wegens de snydende en stormende winden met sneeuwvlokken doormengt, en daarom heet het by de Wereldt-Kinderen geduurig: O lange eeuwige tydt, wat sullen wy toch beginnen, om de tydt wat te verkorten? Dit geschiedt in 't hoekjen van den haart; met dobbelen en speelen; met eeten en drinken, waarmeede men de korte dagen, met verscheidene vermaakelykheeden, met Narrensleên, *Comedien*, en diergelyke verslyt, en de al te lange nachten verkort. Het is geduurig *Troef uit*, en *dat's een steek*; het is gestadig, *Six Cinque*; het heet geduurig, *Schaakmat* een *Beest*; het heet geduurig, *dit's raak* en *dat's mis*; het heet geduurig, *Piek* en *Repiek*; het is geduurig, *schenk in*, en *suip uit*; het heet geduurig, *Sa wakker Barbertjen dans*, en *Tourne vous Jaquelyne*, en dus wordt de tydt in deese myne Maaandt doorgebragt. Ik ben by de Wereldt gantsch veracht; en wanneer men my wil uitschilderen soo werd ik verbeeld als een ouden Treuselaar, of een verschrompelt Paaytje, dat gestadig een Christallyne dropjen aan de neus heeft hangen. Wanneer ik haar tot het goede vermaan, dat se het Nieuwe Jaar met een verbeeterden levenswandel behoorden te beginnen, en van het vrye Hansworst leeven afstaan; soo geeven zy my uit *Seneca* tot antwoord: *Terra Sancta est*, *Cœlitus*, *Cœlum tenent*. Allegaar Menschen, de Engeltjes woonen in den Heemel; verwytende *Jupiter* aanstonds 't gepasseerde weegens syne *Juno*, en dat deese haar het al te vrye leeven, en de smulgedag-

dagten geleert soude hebben. Hoe dit uwe Majesteit behagen sal, is my onbekent.

Februarius gaf tot Antwoordt aan syne Majesteit: De Wereldt weet in deese myne Maandt van geene tydt, maar wel van Vastenavondt. De Menschen verkleeden zich, als offe Goden en Godinnen waaren, en scheeren alsoo de gek met het Godendom. De Mannen verbeelden dan eens *Jupiter*, dan eens *Mars*, en dan weer *Vulcanus*. Maar 't Vrouwvolk blyft by de oude *Mode*, en verbeelden niets liever als de Godinne *Diana*, welke zich gestadig met de Opera van *Acteon* soekt te vermaaken. Selfs de verstandigste, werpen de kennisse en 't verstandt weg, verkleeden zich, en verlieven op klokken en schellen; wie zich het alderdwaaste kan aanstellen, behaalt den prys. Zy kleeden my als een Gek, neemen my in 't midden, en speelen met my *Jaap lacht 'er om*, *Derde Mannetjen Tast-toe*, *Handjeplak*, *Blinde-Mannetjen*, *Toffeltje-klap*, en diergelyke. Ik vermaanse wel tot aandacht, en *Devotie*; maar zy antwoorden, dat het nu geen tydt daar toe is, maar om te Vastenavonden. *Bachus*, *Venus*, en *Cupido* worden alleen vereert; maar men is weinig van sins of wel in 't geheel niet, om u eerbiedt te betoonen; hoe dit uwe Majesteit nu aanstaan sal, weet ik niet.

Wat nieuwe tyding heeft dan *Martius* van de Wereldt, zeide *Jupiter*? hoe word de tydt in uw Maandt van de Menschen doorgebracht? *Martius* antwoorde syne Majesteit: De Wereldt brengt in deese Maandt den meesten tydt met Minnaryen door. Men geeft malkanderen de Maart-Bandjes, en verbint daar meede de Ziel aan *Pluto*. Het soogenoemde spulletje *Groen te*

weesen, doedt meenigeen ter Hellen vaaren. Maarts Kalveren vind men meerder dan Menschen. De Begeerlykheeden speelen den baas. *Venus*, *Cupido* en *Bachus* krygen de grootste Offerhanden, verders denkt men aan geen Godt meer. Vermits zich ook de Aarde nu begint te beweegen, en de voorboden eenes vruchtbaaren Jaars zich vertoonen, begint de Menschelyke natuur soo afschouwelyk te rammelen, erger als de Katten selfs; de Maarts-Beekers doen het beste daar onder, welke, ô groote *Jupiter*! uw Evenbeeldt in een Swyn veranderen. Het lieve Voor-Jaar, 't welke gy aan de Wereldt tot vermaak toesent, word seer dikwils van de huppelende de springenden Maarts Kalveren voor de scheenen geschopt. De Schepselen, gelyk daar zyn de Boomen, Wyngaarden, Zaaden, Bollen en diergelyke, worden levendig, maar de Duivel, niet leedig, zaaidt daar niet weinig syn onkruit onder. Daar is geene vrees, geene liefde, geene dankbaarheit tegens den Hemel meer op de Wereldt te vinden: Zy weeten wel dat de Winter vertrokken, en het Voorjaar wederom gekomen is; maar zy gelooven aan geene Opstandige noch Eeuwig Leeven, maar se seggen: De Mensch sterft gelyk de Honden en Katten; zy seggen in hunne herten daar is geene belooning, noch ook geen Godt; zy prysen en beminnen alleen de leugnachtige en Epicurische leeringen:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Dat is:

Eet, drink, en speelt, en weest slegts vrolyk van gedagten,
Want na de doodt is geen wellustigheit te wagten.

Maar

Maar hoe dit uwe Majesteit behaagen sal, weet ik niet.

Hoe staat het dan met u, sprak *Jupiter* tot *April*, moogelyk geniet gy meerder ontsach? Hoe besteeden de Wereldt-Kinderen den tydt in uwen Maant? De *April* antwoorde: Ik ben by de Wereldt seer in verachting en van my is het spreekwoord ontleent: *In de Maand April, stuurt men de Gekken waar men wil.* Zy seggen, dat hun de tydt in *April* niet anders voorkomt, als of de Natuur eenen roesch hadde, want zy waggelt van den eenen dag tot den anderen, even als iemand die vol is, en die dan na deese, dan na geene zyde, schuine en scheeve passen, en veele kromme sprongen maakt; Zy beklaagen zich over het ongestaadige weêr, vermits zich den Hemel na eenige Sonnestraaltjes, aanstonds tot het sneeuwen en Reegenen zet; en dat het schynt, als of de tydt al meede eenen roesch hadde, en de Wereldt niet als foppen, trotseeren en plaagen wilde, dierhalven leeft men in ordentlyke wanorde; en gestaadige ongestadigheit. Alschoon men moogelyk in deese Maandt wat aan Godt denkt, nochtans is de *Devotie* aanstonds weer uit, men *Aprilliseert* het geweeten soodanig, als de oude Wyven het vlas, welke wanneer het tot de aldergrootste volmaaktheit van Lynwaat gekomen is, wederom in vodden moet veranderen; alsoo verscheurt en verlept is meede 't geweeten der Wereldt-Kinderen, die zich selfs geenen tydt gunnen, dit met rouwe en Boete wederom te lappen en te verbeeteren, maar liever in de onboetvaardigheit volharden en verharden. Het heet geduurig *Fruamur dum sunt*, laat ons mooy weêr speelen, terwyl wy 'er zyn; begint het te

reegenen, dan moet men zich bedenken, hoe men by de Sonneſchyn wederom van nieuws vrolyk kan zyn, en goede ſier maaken. Men beſoekt wel de Tempels der Goden, maar de Kapel, die *Pluto* gebouwt heeft, is volkryker dan de Kerke Godts! Met een woordt geſegt; de tydt gaat onnut voorby, om datſe niemandt nuttelyk wil gebruiken. Hoe dit nu uwe Majeſteit behaagen ſal, weet ik niet.

Komt hier, gy aangenaame *Mey!* zeide *Jupiter*; vermits ik u voornamentlyk tot trooſt en verquikking der Menſchen geſchikt hebbe, ſoo ſal immers de Wereldt uwe ſoo ſchoone en aangenaame tydt my ter eeren wel beſteeden! De lieffelyke *Mey* antwoorde ſyne Majeſteit: De Menſchen pryſen deeſe tydt het aldermeeſte, maar aan den Heere der tydt gedenken zy 't minſte. De ſchoone Narciſſen, Hyacinthen en Meybloemtjes, de groene Boſſchen en Velden, de lieffelyke krinkelende Beekjes, de ſpringende Fonteintjes, de vleyende aangenaame Weſtewindjes, de goudryke Sonneſtraalen, het aangenaame Meyfluitjen, de uit de aarde voorſpruitende ſilvere Stroomtjes, de ſchaaduwachtige Prieêlen, de koele Avonden, en de vonkende, tintelende Nacht beginſelen, kittelen het Menſchelyke herte ſoodaanig, datſe noch aan Doodt, Duivel, of aan Godt ſelfs gedenken; maar wel aan het *Lirum Larum*, 't welke de Thuin-*Nymphen* ſeer aardig weeten na te ſpeelen; wanneer men namentlyk de Juffers een deuntjen opſpeelt. Maar hoe diergelyke Mey-Vogels uwe Majeſteit aanſtaan, is my onbekent.

Want brengt dan *Junius* te borde? vroeg *Jupiter*. *Junius* antwoorde: In myn Maandt maakt men

men klaarigheit voor de Maand *July*, en begint de Somer met slenteren te begroeten; men sit in de schaduwe; vermaakt zich wat, met het Verkeerbort en de Kaart. De houte Koning in 't Keegelspel geld meer, als of men daar uit een silvere *Mercurius* gemaakt hadde. Men Keegelt met de Tydt, en verschuiftse soo ruim als moogelyk is, en laat haar leedig voorbyloopen, gelyk een kloot, die niet eenen eenigen Keegel treft, en alsoo segt men, wordt de tydt het alderbest verdreven, verkort en doorgebracht. De *Grave Jas* word meer gerespecteert als *Jupiter*, en vermits de *Catharrens*, welke de rouwe Winter of de opstygende Aarddampen voortgebracht hebben, verdreeven zyn, soo koomen 'er niet als sinkingen, ja dikwils drie of vier te gelyk in de plaats. *Eridanus*, welke met een gantsche sterrestroom aan 't *Firmament* de allerliefelykste vlammetjes laat flikkeren, trekt soo veel oogen niet na zich, als Herten tien, Herten neegen, Herten acht en Herten seven; de gesegde Herten stroom bestaat maar in vierendertig oogen; maar maakt nochtans den Mensch soo blindt, dat hy zich selfs in de oogen tast: Ja soodanig, dat meenigen andersints waakfaamen *Argus*, een luye en sluimerende *Cerberus* word, welke op *Charons* Sloep te gast geweest heeft, en gestaadig *pas*, *pas*, gantsch wakker geworden zynde, roept. De tydt krygt wel *derdens*, *vierdens* en *vyfdens*, al na 't zich schikt; maar zy kan 't niet houden, om datse anders al te slechte Kaarten krygt; de *Minel* plaagt se schrikkelyk; soodanig dat het geduurig heet *pas*, *pas*! Daar-en tegens soo lukt het Spel van *Venus* 't alderbest; het is daar geduurig *ó Gustose*! O aangenaame Kaarten, namentlyk vier Hoeren, vier

 Aasen

Aasen, of veel liever vier Swynen, of Galgen Aasen.

Hoe verslyt dan de Mensch den eedelen tydt in de Maand *July*? zeide *Jupiter*. *Julius* antwoorde: Den ryke Oogst, dien gy verschaft, veroorsaakt, dat zich iedereen by soo heete Somersche daagen op het oude stroo legt, terwyl het nieuwe noch staat te wassen: ja 't lykt wel, als of de gantsche Wereldt een Strookop wilde krygen; want meenigeen legt zich terneêr, gelyk de onrype Peeren, daar se nochtans al soo min deugen als rotte Appelen. De luye Rustbank word *gerespecteert*, vermits men daar, op eene gants nieuwe *Mode*, den Hemel kan aansien, terwyl men de tintelde Sterren van *Venus* bekykende, gelyk als buiten zichselven getoogen, haar het Roer in handen laat aanbevoolen zyn. Ja de Wereldt is in deese Maandt soo luy, dat se haar selfs geen tydt soude geeven om te vluchten, schoon de Hemel in viel. De traagheit is in myn Maandt soo groot, dat Menschen uit enkelde luyigheit niet in den Hemel souden willen gaan, alschoon de Poorten wyt openstonden. Men vind wel lieden genoeg die arbeiden, maayen en oegsten, doch niet om de Hemel, maar om Geldt; want het Geldt is haar Godt, en niet *Jupiter*; hebbense Geldt genoeg, soo maaken zy hun noch meer Goden, namentlyk Goude en Silvere. Aan deese offeren zy haare zielen en lichaamen;en de Myrrhe en Wierook der aandacht,dien zy u schuldig zyn, ontsteken en verbrande zy ter eere van *Pluto*, op dat het in *July* met een selfde hitte mag doorgaan. Maar wat uwe Majesteit van een soodanige ontsteeking voor een damp in de neus krygt, is my onbekent.

Augustus brengt misschien betere tyding van de Wereldt, sprak *Jupiter*, op dat ik moogelyk mynen toorn inhoude, en geene wraak oeffene in myne grimmigheit. Maar *Augustus* antwoorde: Grootmachtigste Heemel-Vorst! De Wereldt drinkt tegenwoordig Spaa-water, en heeft daarom niet veel tydt over om aan den Heemelschen *Nectar* te denken; terwyl se deese waateren en de Baaden gebruikt, soekt zy niets anders als een vriendelyke onderhouding, aangenaame verkeeringen en Geselschappen; het heet geduurig, de Aarde is den Menschen eigen, en *Jupiter* behoud immers synen Hemel. Aan de eeuwige Duisternis slaan zy gants geen geloof, seggende: dat haar de geene selfs maar een Hel maaken, welke op een eeuwig Leeven hoopen; dat dit de beste Hemel is, welke de Mensch zich selfs bouwt; voor 't overige houd zy het Uitspansel, benevens Sonne, Maan en alle Sterren, voor een enkelde begoogeling, en wat'er noch al wesentlyks aan mochte zyn, houdense maar voor soo toevallig, gelyk door de reegen-druppels, somtydt schoone blaasen als water-koegels voor den dag komen. De Wisselhandel waand zy den hoogsten Godt te zyn, indien 'er al een mochte gevonden werden; want alles, segt zy, wat'er geweest is, tegenwoordig noch is, en worden sal, staat in natuurlyke op-en ondergang; en dat de rotte Kaas hier van de beste proef toont, welke van zich selfs levendig word, wanneer hy Wormtjes voor den dag brengt; dat alsoo ook in de Wereldt alles door zich selfs opschiet, en alles gaat van zich selfs te grondt; welken ondergang de eenvoudige den doodt noemen. Gelyk 'er nu geen doodt is, en niemand den doodt

ge-

gesien heeft, noch sien sal, alsoo gelooft zy meede geen Godt te zyn, geen Hemel, geen Hel, geen Belooning, geen Straf, geen Duivel noch Engel. Derhalven segt de Wereld, moet men de Roosen plukken, eer se verleppen, en in de jeugdt den Hengst loopen laaten, terwylen hy noch springen kan; dat beminnen, de grootste Hemel is, en in de liefde bevreest te zyn, de grootste Hel. Dat de grootste Vyandt der Wereldt, de Tydt is, datse daarom gelyk als een schelm, en als een Dief en Quaatdoender geduurig vlucht; indien de tydt niets op hare hoorens hadde, soo behoefden zy niet te vluchten. De Mensch segt zy, heeft veele verborgentheden der natuur doorgrondt en ervaaren, met der tydt kan hy de Tydt meede noch wel eens betrappen, en eyndelyk eenen soo schandelyke vluchteling op de Kaak setten, welke den Menschen alle vrolykheit en vreugde ontnomen en meede gesleept heeft; maar hoe uw Majesteit diergelyke lichtvaardigheit aanstaan sal, weet ik niet.

Gy *September*, zeide *Jupiter*, geeft my meede reekenschap, hoe word de Tydt in uwe Maandt *gerespecteert*? *September* antwoorde: Gy groote *Jupiter*! ik ben verwondert, dat uwe Majesteit vraagt en meent dat de Wereldt den *September* seer wel doorbrengt, daar het nochtans overal *Vacantie* is: *Vacantie* in 't *Studeeren* en *Practiseeren*; *Vacantie* in de *Justitie*, of Gerechtigheit te handhavenen; *Vacantie* in de Tucht en Eerbaarheit; *Vacantie* in de Maatig-en Nuchterheit; *Vacantie* in Getrouwigheit en Reedelykheit; *Vacantie* in het Vertrouwen en Gelooven; *Vacantie* in de Vreese en Liefde Gods; *Vacantie* s'Voormiddaags en *Vacantie* s'Namiddaags; derhalven singt

ſingt men het *Gaudere juvenes*! en het gantſche Koor antwoord daar op, *& Senes cum junioribus*, dat is, *Soo als de oude ſongen, Piepen de jongen.* Voor *Venus* is geen aangenaamere tydt, dan de *Vacantie* tydt, want deeſe vermeerdert het Ryk van *Pluto*. *Cupido* is nooit meêr beeſig als in de *Vacantie* tydt; met een woord geſegt, daar is overal *Vacantie*; *Vacantie* in de Kerk. *Vacantie* in de Beurs. *Vacantie* in het weeten en Geweeten. De gantſche *September* ſoude niets anders als enkelde *Vacantie* tydt zyn, indien zich de Smul-Duivel en *Vacantie* Duivel daar over niet ontfermde. *Vacantie* heeft de jeugt en de deugt; *Vacantie* is het in *Singulari* en *Vacantie* in *Plurali*; en wat dient'er meer geſegt? Het is een recht Geeſtelyke en Wereldlyke *Vacantie*. Maar hoe uwe Majeſteit diergelyke *Vacantie*-houden aanſtaat, is my onbekent.

Wat reekening kan *October* ons dan doen? ſprak *Jupiter*. *October* zeide: hy hadde haaſt ſelfs geen tydt om te antwoorden, want de Wereldt hadde geen tydt om aan den Hemel te denken: Ieder een was beeſig met den Wynoegſt, en de Druiftroſſen te ſuiveren, en wat daar verder aan vaſt was; maar den Goden ter eeren, brande men geenen welriekenden Oly. Tobbens, Kuipen, Vaaten en diergelyken, worden gantſch ſorgvuldig byeen verſamelt. Niemandt heeft meer te doen, als Kuiper en Vaatebinders, welke dag en nacht arbeiden, om voor *Bachus* eene bequame bedſteê op te ſlaan, en om het ſoete druivenat te beſorgen. Man en Wyf, Jong en Oud, arbeiden in de Wynbergen; men plukt de Druiven af, men legt ſe op malkanderen, en laatſe leggen, tot datſe den hoed opſetten; men neemt haar dan den hoed af. Maar u, ô groote *Jupiter*! toont

toont niemandt eenige eerbiedigheit, om u voor den ryken Wynoogſt te danken; want hoe meer gy laat waſſen, hoe meer men voor de thiende hebben wil. Voor uwen Tempel ſoekt men uit wat rot en onryp is, en deeſe Druiven leveren ſoo ſuuren Moſt uit, dat ook ſelfs de Koſter en ſyn Wyf, al waarenſe noch ſulke lief hebbers van 't nat, nochtans een ſcheven bek ſouden daar over trekken, en de neus opſchorten. Sommige Hoveniers weeten wel wat de beſte Druiven zyn, dieſe de moeite neemen by tyds te plukken, en den geſmokkelden Wyn daar uit te verkoopen; gebruikende eenige loopjes, op dat de eigenaars de moeite niet konnen neemen om het bedrog te onderſoeken. O groote *Jupiter*! het is gantſch tegens de natuur; want onlangs moeſt de ſchoorſteen voor een Kelder verſtrekken, vermits een ſoo wel afgerechte Hovenier, een Vaatjen rooden Moſt in de zelve verborg, om het Heerſchap met het daarachter komen van dien diefſtal, niet te vertoornen. Maar de Meidt, welke dit ſtukjen ook bekent was, ſtuurde 's nachts om een Schoorſteenveeger, waar op ſe gelyk als de Duivel verſot was, met bevel dat hy zich ſoude aanſtellen, als of hy de levendige Duivel was, en alſoo het Vaatjen haalen, en met een vreeſlyk geſchreeuw met zich na huis ſleepen. Wanneer dit geſchiet was, hebben deeſe twee gelieven dit Vaatje ſchoon geleegt en geveegt; maar de Hovenier heeft by den Duivel gevloekt, op de aanſtaande Herfſt nimmer ſynen Heer iets af te poeſten. Hoe nu diergelyke practyken uwe Majeſteit zullen gevallen, kan ik niet weeten.

Wat nieuws hebt gy dan *November*, ſprak *Jupiter*? hoe maakt het de Weereldt in uwe Maandt?

De

De *November* gaf tot antwoordt: Uwe Majesteit weet dat niemandt in deese Maandt aangenamer is als de *Comedianten*, *Hocus-Bocus* speelders, Googelaars en Koordedanssers. Met diergelyke malligheden verquist men de tydt; men siet sulke overseltsame sprongen, die wonderlyk en byna so overnatuurlyk schynen, als of een soodanige Voltiseer Hans over hals en kop uit de Wereldt wilde vliegen. Met diergelyke lichtvaardigheit, welke ook selfs het vrouwelyke geslacht, tegens alle betaamlykheit, tucht en eerbaarheit, met Koordedanssen bedryven, lokken zy het geldt uit de beurs, en jaagen de *Venus*-jankers een vuur in 't herte, daar zich de Ziele aan brandt. Zy betrachten den smallen weg niet, die tot den Hemel leid, maar beminnen liever de slibberige straat, waar op 'er al soo veele doodt gevallen zyn. Alle sinnen nygen zy alleen tot wellust, ja niet alleen haaken zy daarna, maar plassen 'er alle te gelyk in, als de Vliegen in een Muggenglas, waar in zy van een kleine soetigheit gedoodt worden. Met een woordt gesegt, het is tegenwoordig een soodanige lichtveerdige begoogelde Wereldt, voornamentlyk in deese Maandt, dat de tydt iedereen te lang is: Derhalven soekt men se op alderhande wyse met lange braadworsten te verkorten, en met vreeten, suipen en alderhande vrolykheeden toe te brengen. Maar hoe dit uwe Majesteit aanstaan sal, is my onbekent.

Segt my nu eens *December*, sprak *Jupiter*, hoe wordt dan de tydt van de Wereldt in uwe Maandt doorgebracht? *December* gaf tot antwoordt: Deesen gantsche Maandt heeft de gantsche Wereldt tot een Koppel-nacht gemaakt. Goede Vrienden be-

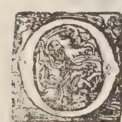
besoeken malkander, setten haar benevens een schotel Braadworsten, een goed glaajen Wyn voor, en drinken goedsmoeds elkanders gesontheit, sonder op *Jupiter* te denken. By deese Geselschappen heeft *Hymen* seer veel te doen, en terwyl ondertusschen de eene Bruiloft geviert word, maakt men verscheide Huwelyks *Contracten*, men bemoeit zich wegens de *Dispensatie* der vriendschap, op dat het Bloetverwandschap by malkanderen mag blyven, en het verdoemde Geldt niet uit de Familie geraaken. Derhalven speelt men stille Musyk, dat alle Engelen daar over weenen moeten. Men spreekt wel in deese Maandt niet veel van Bassen en Violen, noch van 't Hakkebord en de Doedelsak, maar wel van de Koorn en Meelsak, van de Brief-en Geldtsak, en men maakt deswegen malkander het hoofdt soo warm, dat het wel haast schynen sou, of de Hondsdaagen in *December* beginnen wilden. Boelen en Spoelen vind men by Ryke en Armen, het blaauwe scheenen loopen wil aan deJengt niet meer behaagen, om dtt het al te smertelyk is; werpt men haar de strosak voor de deur, soo boeleren zy op straat in 't openbaar, want zy seggen: Dat 'er immers niets natuurlyker is dan Beminnen. Boelen en Spoelen loopen te gelyk af, er wan neer somtyds een draatjen breekt, maakt men een Weever-knoop, met des Snyders Dochter, met des Bakkers of Schoenmaakers Meisje, en dan heet het: Wat *Jupiter* 't saamengevoegt heeft, behoort de Mensche niet te scheiden. Maar hoe uwe Majesteit deese Weevers gedagten, deesen Weevers-knoop, deesen Twyffel-en Duivelknoop, sal aanstaan, is my onbekent.

Soo hebbe ik dan, zeide *Jupiter*, van alle twaalf Maan-

Maanden genoegſaam vernoomen, hoe de Wereldt de Tydt doorbrengt, nochtans wil ik myn *Sententie*, welke met Donder en Blixem geſchreeven is, eerſt op dien dag, die ik voor my alleen hebbe voorbehouden, voltrekken. Gy twaalf Maanden begeeft u derhalven wederom op de Wereldt in de voorige ordre. Maar gy ô Edele Tydt, gaat in het Klooſter, vermits gy 't onder de Wereldſche Menſchen niet meer houden kondt; doedt daar in wat veel voordeel; op dat den geenen welke de Wereldt vrywillig verlaaten, de tydt niet te lang mag vallen.

Wat dunkt u, Weereltlingen lui en licht,
Is dit voor u geen ſchoon Gedicht?

ORpheus. *Amphion* en *Arion*, ſegt men voordeeſen de vermaardſte geweeſt te hebben in 't ſnaarenſpel; ook pochen de *Locrenſen* op haaren *Eunomius*, wien zy wegens deeſe konſt een Zuil ter eeren hebben opgerecht; want zy geeven voor dat

Eu-

Eunomius eens met *Aristone* eenen Koninklyken Harpenspeelder om strydt gespeelt heeft, en wanneer eene snaar van hem in stukken sprong, is dit gebrek door een Sprinkhaan, die zich by geval op de Harpe sette, wederom verholpen. Maar wie wil, of kan weeten, wat voor een het geweest is, die voor een deeser vermaarde Mannen de Musyk-Instrumenten gemaakt heeft? *Pausanius* meent, dat *Mercurius* de Luit en Viool uitgevonden heeft. Maar seekerder is het, 't gene *Josephus* voorgeeft, namentlyk, dat *David* alderhande diergelyke Speeltuigen bedacht heeft, en waarschynelyk niet sonder Goddelyke hulpe en bystandt; te meer daar hy den gantschen tydt besteet heeft, om te denken hoe hy den Alderhoogstenmet alderhande Snaarenspel mochte prysen en looven.

Uit de Heilige Schriftuur blykt, hoe grooten lof *Davids* Harpe verdient, 1 *Sam.* XVI. Want, wanneer de *Satan*, *Saul* aangreep, soo dat hy gantsch raasende en onsinnig wierd, nam *David* syne Harpe, en speelde soo lieffelyk daar op, dat de Duivel uit verdriet van dit Musyk, vluchten moeste, en *Saul* wederom tot de gewenschte rust geraakte. Onder den Geleerden ontstaat hier over geen geringe vraag; te weten: Of dit Instrument eene kracht heeft, om den Duivel te verdryven? De meeste zyn van gevoelen, dat het Musyk wel de verslagene en melankolyke gemoederen wederom kan opwekken, maar niet om de Helsche Geesten door een natuurlyk gewelt te verdryven; andersints soude de Duivel weinig plaats by de Danssers en Speelluiden hebben, by welke hy zich nochtans meest gewoon is op te houden: Maar dat de Duivel de Harpe *Davids* toen ter

tydt soodanig gevreest heeft, was om reedenen, dat hy daar by alderhande geestelyke Liederen en Psalmen song. Indien meenig Ambachtsman op syne werkstee de schandelyke vuile prullen van Liedjes naliet, en in deselver plaats met een Geestelyk Liedjen of Gesang de tydt verdreef, soo soude hy in syn werk seekerlyk meerder zeegen bespeuren; want daar men Godt pryst en looft, daar deelt den Hemel synen milden zeegen meede.

De H. *Seraphischen* Vader *Franciscus* is eens in een bysondere groote melankoly geraakt, waarom hy den beminden Broeder *Pacificius* badt, naar *Assis* te gaan, en van daar seekeren Gestelyken synes ordens, die een deftig Musikant was, by hem te brengen, op dat hy hem een deuntjen mochte opspeelen. *Pacificus* verontschuldigde zich, en gaf voor, dat dit de Menschen mogte ergernis geeven; hy soude zich veel eer aan Godt houden, welke de Troosteloose gemoederen gemakkelyk konde verquikken en opwekken; welken raadt deesen H. Man volgde: En siet! niet lang daar na verscheen hem een Engel met een Viool, welke eenen eenigen streek over maar eene eenige snaar deedt, waarvan *Franciscus* soodanigen soetigheit in syn herte gewaar wierdt, dat hy hem badt de andere snaar niet te willen aanraaken, om dat hy bevreest was, van enkelde blydschap des hertens te sterven, en den Geest op te geeven. By wat instrumentmaaker deese Engel syne Viool gehaalt heeft, is lichtelyk na te gaan, en daar by wel te overweegen, wat voor onmeetbaare vreugde in de Eeuwige Glorie zyn moet, daar een eenige Vioolstreek eenes Engels soo groote gemoeds beweeginge heeft konnen veroorsaken. O! hoe onbedacht zyn wy elendige *Adams* Kinderen

ren, dat wy deefe oneindige Glorie niet meermalen voor oogen hebben! naar eene tydelyke vreugde, likken wy de vingers: met *Efau* tragten wy naar flecht linfen moes; na de *Egyptifche* Uyen, waateren ons de tanden met de *Ifraëliten*; en om de altydt duurende Hemelfche vreugde bekommeren wy ons foo weinig. De groote moeite en arbeit die *Jacob* by *Laban* foo veele Jaaren lang hadde uitgeftaan, is hem gantfch licht en gering gevallen, vermits hy dikwils de fchoone gedaante van *Rachel* als fyner toekomenden Gemalinne, voor oogen hadde. Stryden, lyden en myden; Draagen, klaagen en plaagen; Sitten, vitten en hitten; Rekken, ftrekken en wekken op de Wereldt, moet en behoort ons billyk niet hardt voor te komen, wanneer wy ons de onmeetbaare Heerlykheit, die Godt den geenen belooft heeft, welke fynentweegen wat uitftaan, voor oogen ftellen.

Luiten, Harpen, Violen, Hakkeborden en diergelyken fnaarentuig, onbeflaagen zynde, geeven noch klank, noch geluidt van haar, *non percuffa filent*: Op defelfde wyfe zyn ook de meefte Menfchen geftelt, wanneer ons de Handt Gods niet treft, en Hy ons geene bekommerniffen op den hals fendt, dan roepen en fchreeuwen wy weinig tot Hem; maar foo draa de Almachtige met de verdiende Roede daar op flaat; wanneer Peftilentie, Oorlog en Hongersnoot voor de deur is, dan hoort men ons roepen met de Apoftelen: *Heere helpt ons*! &c. Dan heffen wy onfe handen om hoog, gelyk de Klaver fyne blaadjes, ten tyde van onweer, dan buigen en wringen wy ons, gelyk de Boomen, wanneer 't een fterke ftorm waayt; dan fingt een iegelyk met *David Pf.* LXXVII. *Ten daage myner benaauwtheit, focht ik den Heere.*

De Speeltuigemaakers treft men alleen maar in de groote Steeden aan, vermits een iegelyk haar werk niet nodig heeft: Want de Boer ſnippelt voor zich ſelfs een Fluitje, waarop hy na 't eindigen ſynen ſwaaren arbeidt, zich ſelfs vermaakt: Een goede Keuken Meid geeft ook weinig geldt uit voor haar Hakkebort, waar op ſe ſomtyds ſoo wel ſpeelt, dat het den Gaſten beeter behaagt, als de Lier van *Apollo*. Van deeſe Ambachtslieden weet men niet veel quaads; maar 't kan wel zyn, dat meenig een ſeer goede ſnaaren, die ſoo fyn zyn als haaren, behandelt, en nochtans in quaade zeeden geene haaren vindt; maar, een ſoodaanige, behoorde meer met de Cyther als met de Luit om te gaan; te ſidderen, en den Goddelyken Rechter te vreeſen, behoorde hy billyk; om dat Die ſelfs de alderminſte quaade gedachten niet ongewrooken ſal laaten.

SAlve! Weeſt gegroet, myne ſchoone *Grammatica* en *Rhetorica*. *Servitor*! Myne ſchoone *Logica* en *Arithmetica*: *Baſſio le man*! Myne ſchoone *Geometria* en *Aſtronomia*. Weeſt my duiſentmaal welkom! myne loffelyke, lieffelyke, konſ-

 tige,

tige, kostelyke, voornaame en aangenaame *Musica*! Andere zyn meede wel vrye Konsten, maar gy zyt eene vrye en te gelyk vrolyke konst; gy zyt een gedeelte van den Hemel; gy zyt een schetse der eeuwige vreugde; gy zyt een pleister voor de swaarmoedigheit; gy zyt eene versagting der gemoederen; gy zyt een spoor tot de aandacht; gy zyt een kleynodie der Kerke; gy zyt een werk der Engelen; gy zyt een vertroosting der Ouden, en een vermaak der Jeugdt.

De eerste, die het Musyk uitgevonden heeft, is *Jubal* geweest, een Soone *Lamechs*, waar van noch heedendaags het *Jubileeren* soo veel beteekent als *Juichen*: Want de gemelde *Jubal* was vrolyk en bly van geest, waar door hy in 't werkhuis synes Broeders *Tubalcain*, die de eerste Smidt was, door den verscheidenen klank en 't geklep der hamerslaagen, het Musyk eerst bedacht heeft. Sommige geeven ook voor dat de Heemels kringen door de lieve Engelen met eene lieffelyke Musicaale *Harmonie* bewoogen werden.

A°. 1022. heeft *Guido Arentinus* de Musikaale Nooten, *Ut*, *Re*, *Mi*, *Fa*, *Sol* uitgevonden; van 's gelyken Paus *Sylvester* de II. de Orgelen en andere Instrumenten; maar tegenwoordig is het Musyk in Italien en Duitschlandt tot sulken volmaaktheit gesteegen, dat het byna onmoogelyk schynt, het selve te konnen verbeeteren.

In den Hemel is 't Musyk veel voortreffelyker en heerlyker, en buiten alle twyffel sal het nieuwe Liedt, 't welke *Johannes* voor de vier-en-twintig Ouderlingen benevens een ontelbaare meenigte van Engelen in de teegenwoordigheit van het Lam Godts hoorde singen, met geene pen konnen beschreeven worden. *Apoc.* v. Ook ont-

ontbreeken 'er de Musikaale Instrumenten by deese Hemelsche Hofhouding gants niet; te meer daar de gemelde Chronykschryver Godts selfs bekent, dat hy daar *eene stemme van Citherspeelders hoorde, speelende op haare Cithers. Apoc.* XIV. Hoe lieffelyk is het den Herderen op de Velden van *Bethlehem* wel voorgekomen, gelyk ligt te denken is, wanneer zy den Engelen met groote aandacht aldaar het *Gloria in excelsis*, Eere zy Godt in de hoogste Hemelen, hoorden singen. Het heeft mede niet sonder opgetoogentheit konnen geschieden, dat myn H. *Nicolaus de Tolentino* seven gantsche Maanden voor syn zaalige dood, alle nachten eene Engelen Musyk hoorde. *In Vita.*

Het Singen en 't Musyk is voornamentlyk den Almachtigen Godt aangenaam; want doen de drie Jongelingen in den vuirigen Oven tot *Babel* geworpen wierpen, hebben zy aanstonds een lieffelyk Musyk begonnen te singen, en den Alderhoogsten gepreesen en gelooft; waar door de opvliegende vuirvlammen het vermogen niet hebben gehadt, om deese vroome Musikanten aan te randen, en waarom haar geen haair verbrand is! maar de heet gestookte gloeyende Oven is hun niet anders voorgekoomen, als een aangenaame en koele *Grotte. Dan.* III.

Wanneer *Moses* benevens syn uitverkooren Volk soo wonderbaarlyk door de roode Zee getrokken was, en op deese wyse in 't midden van 't waater gemaakt hadde, dat het voornemen van den Koning *Pharao* tot waater liep, soo heeft de Man Gods het Volk *Israël* tot een Lof en Danklied ernstig opgewekt, seggende: *Ik sal den Heere singen* &c. Moses selfs heeft voor Voorsanger

gespeelt, en 't Liedt dat hy song, was door den Heiligen Geest selfs *gecomponeert*, zynde dit Musyk niet sonder Wonderwerk toegegaan, vermits niet alleen de volwasse Menschen, door een boovennatuurlyke verlichting, dit gesang van buiten wisten, maar selfs den onmondigen Kinderen, welke maar eenige daagen en weeken oudt waaren, wierden de tongen ontbonden, en se bauwden al juichende hunne Ouders na: ook geloven de uitleggers der Heilige Schriftuur, dat men doenmaals al Musikaale Instrumenten daar toe gebruikt heeft, gelyk men ook leest dat by soodanigen Lofsang *Miriam* benevens andere Vrouwen, met reyen uitgingen, en by het singen te gelyk de Trommelen geroert hebben. *Exod.* xv: 20. Waaruit beslooten kan worden, tegens voorgeeven eeniger teegenstreevers, dat de Musikale Instrumenten by den lof en dienst Godts gene nieuw uitgevondene saak, maar al by *Moses* tyden in gebruik geweest is.

Nicephorus de Patriarch van *Constantinopelen*, is soo deftig een Luidtspeelder geweest, dat hy meer dan eens, gelyk *David*, de boose Geesten uit de Beseetene door syn speelen verdreeven heeft. *In Vita. Sur.*

Tot *Rome* aan geene zyde van den *Tyber*, is een vermaart Genaade Beeldt, gemeenlyk *Maria van 't Hof* genaamt, alwaar de Musikanten van den Paus Jaarlyks gewoon zyn op den 8 *Juny* een deftig Musyk te houden, en dit ingevolge van seekere belofte. Want als Aº. 1584. de Musikanten van Paus *Gregorius* de XIII. den Gesant van *Japan* in 't gemoet voeren, en door een opgekomen onweer, prykel liepen van te vergaan, zyn zy alle uit dit klaarblykelyk gevaar wonder-

baar-

baarlyk verlost, soo draâ deselve aldaar eene Jaarlyksche Musyk beloofden te houden. Waar uit genoegsaam af te neemen is, hoe aangenaam een schoon Musyk den Hemel is. *Panzirola in Roma.*

De zaalige *Petrus* van *Eugubio* van onse Orden, heeft selfs na zyn doodt gesongen. Want als op seekeren tydt by nacht onse Geestelyken het *Te Deum Laudamus* in 't Koor begonnen, heeft aanstonds iemandt in de Kerk de volgende woorden Choorsgewys *Te Dominum confitemur* geantwoord, tot dat den gantschen Lofsang geëindigt was. Men socht daar over de geheele Kerk door, doch daar was niemand te vinden; maar na dat zy het Graf van deesen Heilig openden, vonden zy hem op de knien leggende, met opgeheevene handen en geopenden mondt; waaruit se sien konden dat deese Geestelyke self na den doodt met hen gesongen hadde, en hierdoor gelyk als bevestigen wilde, dat den Lofsang en 't Musyk den Alderhoogsten by dag en by nacht welbehaagde. *Herrera de Ord. August. in vita.*

Het *Musiceeren* is voor zich selfs een Hemelsch werk; maar of alle Musikanten Engelachtig leeven, soude te besien staan, want meenigmaalen vind men het teegendeel. *Cæsarius* schryft, dat op seekeren tydt een vroom Dienaar Godts in de Kerke was, alwaar een deftig Musyk gehouden wierd: Maar deese Godzaalige Man sag daar by iets wonderlyks, namentlyk den Duivel, welke op syn slinker zyde eenen grooten sak hadde hangen, waar in hy alle de stemmen der Musikanten stak; 't Musyk geëindigt zynde, waaren deese lieden trots en hoogmoedig, om dat se soo deftig gesongen, en hun stuk zoo wel uitgevoerdt hadden; waar op deese Man Godts antwoor-

woorde: ja, gy hebt ſoo fraay geſongen, dat gy den Duivel den ſak daar meede gevult hebt: vertellende vervolgens omſtandig de verſchyning welke hy geſien hadde, waar uit de Muſikanten genoegſaam konden merken, dat ſe door haar ſingen voor 't meeſte gedeelte niet als na ydele Eere getracht hadden, terwylen ondertuſſchen ſommige van hun, zich in een qualyk geſtelde ſtaat haares geweetens bevonden; vermits Gebedt noch Geſang uit den mondt des Sondaars den Heere behaagt. *Roſa in Dom. 4. Quadrag.*

Een ſeeker Muſikant ſong op een Heiligen Dag in de Kerke gantſch alleen, maar met ſoo een leelyke en ſlechte ſtem, dat byna ieder een het hooft daar zeer van deedt. Een eenig oud Slooffjen ſat in een hoekjen van de Kerk, en weende daar over ſoo hertelyk dat de traanen malkanderen in den weg rolden. De ſlechte *Muſicus* dit merkende, vroeg na den verrigten Godsdienſt dit aandachtige Beſje: Waarom ſyn Geſang haar 't hert ſoodanig geroert hadde? Waar op ſe hem antwoorde: Datſe daarom ſoo veele traanen vergooten hadde, vermits ſyne ſtemme ſoo natuurlyk na die van haaren Eſel geleek, welken zy deeſer daagen 't ongeluk gehadt hadde te verlieſen, wyl zy beide op eenen toon ſongen, en dat dit haar aan haar lieve Beeſtjen hadde doen denken.

Dat de Heeren Muſikanten ſomtyds ſulke ſlechte ſtemmen hebben, gelyk de Harders, wanneer ſe door een Koe-hoorn blaaſen, is juiſt ſoo grooten wonder niet; vermits zy door 't overmaatige ſuipen, door het dikwils oplichten van de *Canthari*, of Wynkruiken, dikwils *Catharri* of Sinkingen krygen; alwaar dan *Cantharus*, de Wynkan, met *Cantus* een Geſang, gants niet over-

een

een wil koomen; ook weeten ſommige van deeſe lieden nooit minder *Pauſen* te maaken, als in 't ſuipen, waarom dan veele niet ſoo veele *Nooten* in haare Geſangen hebben, als wel *Nota Benè* by de Waarden, alwaar zy weegens den drank ſomtyds *Nooten genoeg op haaren ſang hebben*; ja ik ſoude wel durven gelooven, dat haare *Suſpiren* of ſuchtende verlangen, meerder in het Muſik na *Cellarium*, den Keldermeeſter, als na *Coelum*, den Hemel gaan. Nochtans zyn ſe niet alle *ejuſdem tenoris*, van de ſelfde inhouten, welke eenderlei *Tenor* ſingen; want volgens het ſeggen van *Plinius Lib*. 7. *Nat. Cap*. 40. heeft ſeeker Muſikant, *Xenephilus* genaamt, hondert en vyf Jaaren ſonder eenige ſiekte bereikt; van welken ouderdom men onder de hondert en vyf Muſikanten geen eenen vindt. Deeſe moet buiten twyffel maatig geleeft hebben. Tegenwoordig vind men noch veele deftige Muſikanten in de Wereldt, welke in alles te pryſen en te beminnen en daar benevens ſoo deugtſaam van wandel zyn, dat men niets dan alles goeds van haar ſingen en ſeggen kan.

N *Egypten*, by de vermaarde Rivier de *Nyl*, groeit ſeeker gewas, 't welke *Papyrus* genoemt werdt, op de blaaden en dun afgeſchilde baſten van het welke, de Oude voor deeſen plachten te ſchryven; Want alvoorens het tegenwoordige Pam-

Pampier in 't gebruikt gekoomen is heeft men op hout, loot, blaaden van Boomen, en steenen geschreeven: Maar wie het tegenwoordige Pampier, 't welke uit linne vodden met grooten vlyt gemaakt wordt, eigentlyk uitgevonden heeft, daar van zyn veele verschillende meeningen, en willen sommige als of het tot *Carthago* uitgevonden soude zyn, en daar van de Naame *Charta*, welken het in 't Latyn draagt, ontleent hebben. Het mag daar meede zyn soo als 't wil, 't is nochtans seeker dat dit Ambacht in de gantsche Wereldt ten alderhoogsten nuttelyk is.

Daar is byna niets verachtelyker, slechter noch ongesiender, als oud linnen, lappen of vodden, die men dikwils op de mesthoop werpt; welke een geringe Dienstmeidt met den beesem wegveegt; waarmeede de jonge Honden op straat speelen; en welke de Boeren somtyds in hunne thuinen hangen, om 'er de Voogelen meede te verschrikken; nochtans wordt uit deese slechte prullen en vodden, het eedele schoone Pampier gemaakt, 't welke selfs de grootste Monarchen soo wel in handen als in eeren houden.

Wat zyn de arme en elendige Lieden anders als verworpene verachte vaatdoekken, ja voetdoeken, die selfs dikwils op straat moeten leggen, om dat hun in veele huisen niet een hoekjen gegunt wordt? Hebt maar een weinig gedult! Gy elendig verarmde, noch maar een weinigje gedult! De Wereldt maakt uit vodden het sneeuwitte Pampier, en Godt sal u als verachte voetveegen na den tydelyken doodt met het sneeuwitte Kleedt der eeuwige Zaligheit bekleeden. O hoe wonderbaarlyk zyn de hekken verhangen geworden, met den Ryken Brasser en den armen *Lazarus*?

rus? deese laatste wenschte maar eenige weinige brokjes broodt te hebben, soo als men den honden onder de Taafel toesmeet; maar hy was soodaanig verlaaten, dat hy ook deese niet konde krygen; maar gedult, *O Lazarus*! Vodden en fletten koomen meede ter Eeren; gelyk dan niet lang daarna, de Ryke Gesel, begraven wierdt in de Hel; maar *Lazarus* wierd van de Engelen in *Abrahams* schoot gedraagen. Ten Jongsten Daage sal een der grootste pynen van de Verdoemde in de Hel zyn, wanneer se sullen moeten sien, dat veele arme Menschen, welke zy dikwils niet hebben willen aansien, en welke zy van de huisdeur hebben weggestuurt, in de grootste glorie sullen sitten: En meenige oude Spinster of Waschter, sal de *Dames* welke voor deesen soo prachtig gekleet gingen, uitlachen; selfs sal wel een Deurwachter in de Heerlykheit sitten, terwylen syn geweesen Heerschap by den Duivel moet huishouden. Daarom maar gedult! gy Arme en verachte, hebt maar gedult! Vodden en fletten koomen meede ter Eeren.

Onder de verscheidene soorten van Pampier, is 'er meede een dat tot schryven onbequaam is, waarom het dan van de Latynen *Charta bibula*, maar in 't Duitsch Suig of Vloei-Pampier genoemt wordt: wanneer men dit op een noch nat zynde schrift legt, soo trekt het dat na zich. By voorbeelt, men schryft eens deese woorden: *Schelm*, *Dief &c.* en legt aanstonds een Vloei-pampier daar op, soo sult gy deese twee woorden meede aanstonds op het Vloei-pampier vinden: Dit is gelyk als een Sinnebeeldt van quaade geselschappen, want die zich by Godloose begeeft, die sal meede aanstonds derselver zeeden na zich haalen;

Cum

Cum perverſo perverteris: Met den verkeerden, wordt men verkeert. *Auguſtinus*, dat groote licht der Kerke, bekent, dat hy van ſlechte Geſellen, al wat quaadt was, geleert heeft.

Met het Pampier heeft Godt de Heere ſeer veele Wonderwerken gedaan. Onder veele duiſenden ſal ik alleen hier aanroeren van den H. *Antonius* Aarts-Biſſchop van *Florence*. Deſe kreeg eens van ſeekeren Boer een tamelyke groote mandt met Appelen vereert, welke de Heilige Man niet anders als met deeſen woorden betaalde: *Godt vergelde het u!* De Boer begon daar op wat bang te ſien, want hy dachte dat de H. Aarts-Biſſchop in de Beurs ſoude getaſt hebben, ook ſou hy met dit *Godt vergelde het u*, ſyn Wyf mee ſlecht t' huis koomen; dacht voorts by zich ſelfs, dat de gierigheit voornamentlyk by de Geeſtelykheit gehuisveſt was. *Antonius* dit merkende, liet een ſchaal in 't vertrek brengen, ſchreef op een klein pampier deeſe korte woorden: *Godt vergelde het u!* leyde het ſelve op de eene ſchaal, en aan de ander zyde liet hy de mandt Appelen ſetten, en toonde te gelyk aan, dat dit kleine briefjen veel ſwaarder woeg, als de gantſche gevulde mandt. *Ferrar. in Chat. S. S.* Dit kan billyk allen Aalmoeſſengeevers een ſonderlinge vertrooſting zyn; want ſoo veele *Godt vergelde het!* der Armenlieden, welken zy ſoo trouwhertig byſtaan, ſullen hun buiten twyffel eene heerlyke Kroon by den Hoogſten Godt toebereiden.

De Pampiermaakers hebben haar werkplaats altydt by 't water, maar zy ſelfs zyn geene ſonderlinge liefhebbers van dit Element, want zy beminnen *Charta bibula*, 't Vloei-of Suig-pampier veel liever by de Wyn en 't Bier; met vodden en

ſletten gaan zy wel om, maar of onder haar meede niet wel eenige ſlechte Knaapen gevonden werden, daar over wil ik nu juiſt niet oordeelen. Het ſoude goedt zyn, indien zy alle op de wittigheit van 't geweeten ſoo naauw ſaagen, als op de wittigheit van 't Pampier; maar ſomtyds zyn de Menſchen geſtelt gelyk de Boeken, waar van 'er ſelden een ſonder vouwen of Eſelsooren gevonden werdt.

DE Letters en Schriften waarmeede de Boeken gewoonlyk gedrukt worden, wierden in 't eerste beginsel der Drukkeryen van hout gemaakt, en dat niet alleen by enkelde Letters, maar se bestonden uit gantsche woorden, naderhandt maakte

men die uit Loot en Tin, in 't midden doorboort, welke men dan met een draat daar door te steeken, aan malkander reeg, en alsoo uit veele Letters, eene Reegel, en uit veele Reegels eene Form by malkanderen sette. Diergelyke oude doorboorde Letters segt men, dat voordeesen aan de nieuwe Drukkersgasten voor gereedt geldt tot een eeuwige gedachtenis der Konst, tot *Mayntz* meede gegeeven wierden, maar of dit tegenwoordig noch geschiet, is my onbekendt.

Hedendaags word een vermenging van Kooper Loot, Messing, Staal en *Antimonie* of Spiouter by malkanderen gesmolten, en de Letters alle enkeldt daar van gegooten. Van te vooren moet een ieder Letter, volgens syn form en groote, op het scherpste en suiverste van staal gesneeden, en alsoo gehardt worden, dat men se in kooper afslaan kan, welke men dan de Mattrysen, *Matricem* of Moeder noemt, vermits dit het model en de form is, waarin de Letters na believen veele hondert duisentmaalen kunnen gegooten worden. De konst nu, om sodanige Letters in staal te snyden, is onder de Lettergieters selfs seer seldsaam, en wordt voor eene sonderlinge weetenschap gehouden.

Deese *Mattrysen* maakt men in een bysonder Instrument vast, giet als dan de voorgemelde te saamen gesmoltene *Massa* daar in, neemt de Letter met de haak daar uit, waar van men het gietsel afbreekt; dan werden de Letters op de steen gesleepen, op de winkelhaak t' saamen geset, uitgebreidt, en de voet met een holle schaaf uitgehaalt, dan op de galey gestelt, pakswys byeen gebonden, en aan de Boekdrukkers behandigt.

De voornaamste Boekdrukkers Letters zyn soo wel

wel in de Latynſche als Duitſche Taalen de volgende : *Groote Kapitaalen* , *Dubbelde Aſſendonica dito*, *Dubbelde Auguſtyn dito*, *Groote en Kleine Canon*, *Dubbelde Deſcendiaan* , *Groote en Kleine Paragon*, *Text* , *Auguſtyn* , *Mediaan*, *Descendiaan Garmondt* , *Bourgeois* , *Gaillard* , *Brevier* , *Colonel*, *Joly*, *Paarel*, *Non Paarel*, *en Robyn &c.*

En op dat ik hier niet al te lang de geneegene Leeſers en Liefhebbers met dit verhaal en de ſeldſaame benaamingen mag ophouden , ſoo erinnere ik hier by in 't korte, dat alle gemelde benaamingen van ſchriften ſoo wel in 't Romeinſch , als Curſyf en Duitſch te verſtaan zyn. Waar by meede, de Hebreeuwſche , Rabynſche , Griekſche, Syriſche , Caldeeuwſche, Samaritaanſche , Æthiopiſche , Moſcoviſche en andere Schriften , gelyk meede de Medicynſche en Almanaks Teekens , de Muſyk-Nooten , Sinſcheidings-teekens , Spatien , Haakjes , Roosjes , en meenigvuldige Cieraaden om Lyſten en Finaalen daar van aan malkanderen te ſetten , niet dienen vergeeten te worden.

By de Lettergieter konnen wy heel gevoegſaam overweegen,de Weetenſchappen en den vlyt , welken men in 't ſtudeeren behoort te hebben , gelyk meede het gedult dat daar toe van nooden is.

Soo veele Geleerde als'er met haaren vlyt en Studeeren , tot hogen ſtaat en goederen geraakt zyn , behoorden ons meede tot alle neerſtigheit op te wekken.

Van ſeekeren wonderlyken Viſch , ſchryft *Nierenbergius* in ſyne Geſchiedeniſſe der Natuur , welke in *Indiën* teegens het Weſten gevonden wordt , en in de Taal aldaar gebruikelyk *Garcan* , en in 't Latyn *Reverſus* genaamt word. Deeſe is van

Natuur soo geschaapen, dat hy zich selfs tot eenen Visscher maakt, en gelyk als by ons de Windhonden tot Haasenjacht, de Sperwers tot de Quakkelvangst, en de Valken tot de Duivenvangst gehouden werden, alsoo laat zich deese Visch in de Vischvangst oeffenen. Want als de Visschers een diergelyken Visch vangen, doen zy hem in een beslooten Vyver, en leeren hem andere Visschen vangen, waar toe hy dan seer leersaam is: Naderhandt wel geleert zynde, laaten zy hem in andere opene waateren swemmen, al waar hy de andere Visschen van wat soorten die ook zyn, als meede Schildtpadden uit de dieptens opjaat, vangt, en synen Heer overgeeft, of toedryft; en daar andersints de diepte of de wyte van 't waater belet om deese Visschen met netten of hengels te vangen, worden se nochtans van deesen Vischjaager lichtelyk gekreegen.

Soodanige Visschen zyn alle Geleerde Lieden, en Gestudeerde Persoonen. *Quid hic statis tota die Maulhencolici?* Soude iemand konnen seggen, tegens de bedroefde Studenten en Leerjongens: Wat staat gy hier den gantschen dag soo melankolyk, en kykt soo suur? vermits gy meent dat'er geen swaarderen arbeidt als het studeeren en leren is, daar het nochtans op verre na soo niet is. Siet eens alle standen, waar sult gy'er een vinden, de vry van alle moeite is? Sit eens den moeyelyke Boeren-staat aan, wat heeft die niet al werk in? Dan met het Ploegen, dan met het graaven, daarna met saayen en maayen; dan weer met dorsschen, voor dat hy een stukjen droog broodt krygt; wat onrust baart hem 't Vee niet, en wat beesigheit heeft hy niet al met het planten? Wat werk heeft de arme Smidt niet al, met den haamer,

ner, met het Aambeeldt, met den Blaasbalg, met de Tang en met andere noodige gereedschappen? Diergelyken arbeidt is 'er meede by andere Ambachten, na de geschapentheit haares werks te vinden. Hoe meenigen swaaren strydt heeft een Soldaat niet al? Dan met de Vyanden, en dan met de Waapenen, met koude en hitte, met honger en dorst, met trekken en reisen, met veel waaken en nagtbraken, en dikwils met alderhande lyfsgevaaren. De Heeren hebben met Knechten en Meiden veel uit te staan en te lyden. De Ouders kyven met de Kinderen, de vrouw met de Man, en de eene Vriendt met den anderen? Om kort te gaan, de eene Mensch is den anderen een kruis, of soo als eens iemandt zeide, des anderen Wolf, en gy alleen wilt van alle lyden ontheeven zyn; gy alleen wilt u studeeren en leeren voor onlydelyk achten? *Non sic Domini Studiosi*! Soo niet gy Heeren Studenten, soo niet! *Studiositas* en *Morositas*, Studeeren en Melancoliseeren schikt zich niet wel by malkanderen, alschoon 't saamen rymt. Wie lust en begeerte daar toe heeft, dien zyn alle moeiten en ongelegentheeden van 't Studeeren soet en gering, en hy sal in de begeerte tot leeren meer en meer toeneemen. Hierom placht *Salvius Julianus* de vermaarde *Jurist* te seggen: Alschoon ik eenen voet in 't Graf hadde, soude ik echter noch willen leeren. De heilige *Ambrosius* van *Aquin*, en veele andere, hebben tot het laatste oogenblik haares leevens niet opgehouden met Studeeren, en de Schriftuur te ondersoeken. De neederige *Pachomius*, welke een Vader veeler Religieusen en Kluisenaars geweest is, quam op seekeren tydt in een Klooster, en na 't verrichten van 't Gebedt
 begaf

begaf hy zich na de geenen welke Deekens van biesen vlochten, ging daar by sitten, en begon meede te vlechten; ondertusschen quam een kleine Jongen, sag den H. Vader aan, en zeide: Vader, gy vlecht niet wel, de Abt *Theodorus* maakt het heel anders: *Pachomius* stondt aanstonds op, en zeide met alle vriendelykheit tegen den Jongen: Ey lieve wyst het my dan beeter? En wanneer hy van de Jongen anders geleert hadde, ging hy met alle sachtmoedigheit wederom sitten werken. Menig een soude zich over den Jongen vertoornt hebben, als een die iets boven syne Jaren betaamelyk gedaan hadde: maar *Pachamius* nam syne berispirg gewillig en met vreugde aan, 't welke billyk alle Jongelieden moogen navolgen.

En wat seg ik van Menschen? *Christus* onsen Heere en Godt, heeft hier in selfs een heerlyk voorbeeldt nagelaaten. Want niet tegenstaande hy de Eeuwige Wysheit selfs en alweetende was, heeft hy nochtans in 't twaalfde Jaar synes ouderdoms syne alderliefste Moeder met *Joseph* laaten heen gaan, en is buiten haar weeten tot *Jerusalem* gebleeven, heeft zich aldaar in de Synagoge en Tempel onder de Leeraars geset, en betuigt, als of hy met toehooren en vraagen iets van hun begeerde te leeren. Waar de soete *Jesus* in deesen tydt overnacht heeft, en waar hy de lichaamelyke spysen bequam? kan men niet weeten. De H. Vader *Bernardus* meent, dat hy over dag in den Tempel was, en de huivesting en spyse by eenig Priester gebeedeldt heeft. O groote sachtmoedigheit! O heilig gedult! heerlyke spiegel der Jeugd!

Beminde Kinderen en Jongelieden! Indien gy andersints iets leeren wildt soo volgt deesen uwen Heere in de geduldigheit na, en weest ver

seer

ſeekert, dat indien de moeite, arbeidt en vlyt, de welke gy in 't Studeren en leeren ſult beſteeden, groot is, en met geſtadige gedult verſelt gaat, ſoo ſullen meede uwe verdienſten, en den loon, welken gy te verwachten hebt, groot zyn. De geloofwaardige Schryver *Cæſarius* vertelt onder andere denkwaardige ſaaken, dat in de Stadt *Bonna*, ſeekere Perſoon welke zich om Godt te dienen in haar Cellertjen hadde opgeſlooten, by nacht een ſeeker licht door de reeten van 't venſter in de Celle ſchynen ſag; vermits zy meende dat het den dag was, verſchrikte zy, meenende haar gewoonlyk Nacht-Gebedt verſlapen te hebben, ſtondt aanſtonds op en opende het venſter, 't welke op een Kerkhof uitquam. Maar ſiet daar! zy ſag by een Graf, daar men onlangs eerſt ſeekeren Scholier begraaven hadde, eene Vrouw, die booven alle maaten ſchoon was, in een groot licht ſtaan, en op het Graf, eene ſneeuwitte Duive, welke de Vrouw opnam, en op haaren arm ſette. Deeſe opgeſlootene Godsdienſtige Perſoon konde wel aanſtonds denken, wie deeſe ſchoone en Adelyke Matroon was; niet te min, nam zy de vrypoſtigheit, ſprak deſelve met de diepſte eerbiedigheit aan, en vraagde, wie zy was? Waarop deeſe lieffelyke Vrouwen antwoorde: Ik ben *Maria*, de Moeder *Jeſus*, en ben gekoomen om de Ziele van deeſen overleedenen Student op te neemen, welke waarachtig een Martelaar is. Want de Scholieren welke vroom leeven, en gaarne en met gedult leeren, zyn Martelaars. Wat kan 'er trooſtelyker voor de Jeugt geſegt werden? Wat kan zy beweegelyker hooren, en daarmeede tot gedult in 't leeren opgewekt worden, als dit? Leert derhalven met gedult, ſoo

zyt gy een Martelaar: En een geduldigen Martelaar, is de Hemel belooft, wat kondt gy dan meer begeeren? Wat wilt gy ſulk een groot lyden van het ſtudeeren maaken! Daar zyn veele Menſchen, die niets liever doen als dag en nacht Studeeren, en welken het Studeeren liever is, als alle andere vreugdt; en ſoude u dat hardt vallen? Denkt dat 'er veele andere gevonden worden, welke veel meerdere reeden hebben om te treuren, als gy, om datſe gaarne Studeeren wilden, en daar is niemandt die haar daar in behulpſaam zyn wil. Gy zyt immers niet gelyk ſommige, blindt, ſtom, of lam gebooren. Gy zyt niet Kreupel, geen Beedelaar, geen Slaaf, geen Bedbewaarder, welken het Graveel, Jicht, *Miſerere mei*, de Kanker, Melaetsheit of Peſtilentie plaagt; gy Studeert in uwe School, op uwe Kaamer, in uw Studeervertrek, en meent noch dat dit voor u onverdragelyk is? Eylieve? ſwygt ſtil, en laat andere klaagen, die meerdere reeden daar toe hebben. Men kan u immers niet altydt op de handen draagen. Wat kan het ſchaaden dat gy u een weinig aantaſt? Gy wordt daardoor te ſcherpſinniger; en alſchoon gy dit tegenwoordig noch niet verſtaat, ſoo ſult gy het nochtans met 'er tydt wel ervaaren, hoe u dit tot u Studeeren behulpſaam geweeſt is; derhalven; *Perfer & obdura, labor hic tibi proderit olim.* 't Sa wakker luſtig, weeſt wel gemoedt, ſlaat de Boeken met vreugde op! *Absque labore nihil*, want ſonder moeite en arbeit kan men niets verkrygen. Gaat heen en vraagt de voornaamſte Heeren, welke in uwe Stadt noch tegenwoordig leven; vraagt haar eens, door wat middelen en weegen zy tot deeſe Eer-Ampten, dieſe tegenwoordig bekleeden, geraakt

zyn,

zyn? zy ſullen vrypoſtig antwoorden: *Per Studia*, door 't Studeeren; wy hebben moeten ſwoegen en ſweeten, geſtaadig *inter pulveres Scholaſticos*, ons in 't ſtof der Boeken als Wurmen gewenteldt; tot dat wy tot deeſe Ampten geraakt zyn; en gy zyt'er bang voor? Wat kan 'er goeds van u koomen, daar gy geduurig over de Boeken en het Studeeren klaagt? *Allon Priſto!* neemt dog neerſtiger de Boeken in de handt, en gelooft dat onſen Lieven Heer u tot deeſen ſtaat beroepen heeft, op dat hy miſſchien *een Vat ter Eeren* uit u maaken mooge, en op dat gy ſynen Naam de gantſche Wereldt voordraagen en verkondigen mogt. Wat wilt gy u dan het leeven door droefheit noch bitterder maaden, als het anders ſoude zyn. Geeft aan den Helſchen Suurmuil en droevigen Geeſt, welke nergens liever woont als by een melankolyk hooft, geen plaats noch ruimte, maar wederſtaat hem, ſoo moet hy van u vluchten.

Al hadden de Lettergieters ook noch ſoo veele ſoorten van Letters in voorraat, ſoo ſouden ſe nochtans geene luye Studenten neerſtig konnen maaken; want by haar is dit een geduurig deuntje.

Qualis eſt vita op der Aarde,
Quæ mihi ſemper is van waarde,
Is dit niet 't Studenten leeven?
Ita vere, dat is 't even.
Studenten zyn *Jucundi*,
En ſomtydt *Furibundi*.

Koomen zy uit het *Collegio*,
Frequentant forum in otio,

Daar-

Daar komen de ſchoone *Virgines*,
Met haar gemaalde *Facies*,
Daar de eene dan roept hem! hem! hem!
Die de Student kent aan haar ſtem.

Den Lettergieteren is men grooten lof ſchuldig want indien zy 'er niet waaren, ſoo hadde men geen Letters, en indien men geen Letters hadde, ook geene Boeken.

Het is de grondige waarheit, dat ſeeker Poëet de Wereldt heeft nagelaaten:

Haurit aquam cribro
Qui diſcere vult ſine libro.

Zyn harſſens leggen byſter ſcheef,
Hy put ſlegts water met een zeef,
Die ſonder Boeken te doorleeſen,
Geleerdt wil zyn, of Doƈters weſen.

Lofwaardig, Roemwaardig, en aller Eere waardig, zyn alle de geene welke met Boekenſchryven, met Studeeren en Componeeren, haar leevens tydt en jaaren ſlyten, de Boeken meerder als de Beekers Beminnen, en haaren vlyt en arbeidt tot een goed oogmerk en einde aanleggen; wie den welverdienden lof van ſoodanige arbeidtſaame Lieden wydloopiger gelieft na te ſien, die leeſe den Kanzelier van *Parys*, *Johannes Gerſonem*, in ſyn *Traƈtaat* van den Lof der Scribenten; als meede den Heere *Tritbemium*, Abt van *Sponheim*, en andere meer, Dit alles nochtans ſtrydt niet met het geeſtig antwoord 't geen den H. *Bernardus* gaf, die, als hem gevraagt wierd: Waar van daan hy ſyne groote weetenſchap en

wys-

wysheit geleert hadde? zeide: *Quercus & fagi me docuerunt*, uit de Eeken en Beuken Boomen, die ik voor Boeken gebruike. 't Welke waar was, vermits deese hoogzaalige Vader in de Bosschen en Velden, met aandachtige overdenkingen syne groote wysheit verkreegen heeft; maar daar benevens zich meede neerstig van het leesen der Boeken heeft bedient; gelyk hy dan veele Schriften vol hooningvloeyende welspreekentheit, tot grooten troost en stichtinge des Geests, aan de Nakomelingen heeft nagelaaten.

DE

Eloofwaardig is het, dewyl ſulx de meeſte Schryvers beveſtigen, dat deeſe alderwaardſte en voor de gantſche Wereldt ten hoogſten nutte Konſt, in Duitſchlandt haar begin genoomen heeft; doch of den Uitvinder geweeſt is *Johannes Gutten-*

enberger of *Goedenberger*, een Burger van *Mayntz*, ot *Straatsburg* gebooren, of een ander met naame *Johannes Fauſt*, daar van wil ik tegenwoordig onder ſoo veele ſtrydende meeningen geene oploſſing doen; Maar laaten het alleen daar by, dat aller Menſchen tongen deeſe Konſt niet genoegſaam pryſen noch verheffen konnen. Zy is waarlyk de geene, welke alle Konſten voed; zy is de geene die alle voorleedene ſaaken in verſch geheugen houdt; Zy is de geene welke den Geleerden lieden, een onverganklyke Kroon ſmeed; Zy is de geene welke ons den wandel van de Heere *Chriſtus* en ſyne Heiligen gelyk als met levendige verwen vertoont, en daar in eenen weg tot alle deugden aanwyſt. Gy *Epicuriſten!* gy die in u Waapen eenen gemeſten baſt voert, en alhier het lichaam, dien leelyken Gaſt, ſoo wel ſoekt te *tracteeren*, moet weeten, dat nochtans boven alle dingen, en boven alles 't aldereerſt, de Edele Ziele met eenig voetſel moet voorſien worden; maar deeſe ſoekt haare ſpyſe niet onder de Vreeters en Braſſers, maar onder de Parſſers; haare lekkerbeetjes verwacht zy niet uit de Keuken of Kookery, maar uit de Drukkery; een goed Boekje, is voor de Ziele een lekker Koekje; een Geeſtelyke *Tractaat*, is voor de Ziele het beſte Gebraadt; O*puſculum* een Werkjen, is voor haar *Juſculum* een Kandeeltje; waarmeede zy zich laaft; daarom mag *Johan Goedenberger* met recht de uitvinder deeſer Konſt geweeſt hebben, vermits zy niets als alles goeds aan de Ziele verſchaft.

In de Openbaaringe *Johannes Cap.* x. leeſt men dat hy een open Boeksken, 't welke hem een Engel in handen gaf, gelyk als ſpyſe tot zich genoo-

men

men, ende opgegeeten heeft; maar hoe smaakte u dat *Johannes*? Uitsteekent wel, segt hy, *het was soo soet als honing in mynen mondt*; soo is dan een Boek, te weeten een Geestelyk Boek, eene seer gesonde spyse, niet voor 't Lichaam, maar voor de Ziele; niet voor 't Vleesch, maar voor den Geest; ô hoe veelen heeft deese spyse wel gesmaakt?

Billyk behoorde geen dag voorby te gaan, zonder dat men de Ziele ten minsten 't eene of 't andere beetjen versorgt had. Onsen lieven Heer is met twee Discipelen na *Emaus* gegaan, d'eene was *Lucas*, en de andere *Cleophas*; als zy daar in de Herberg quaamen, en de tydt tot het avondeeten aanquam, heeft de Heere een Broodt genoomen, het selve van malkanderen gebrooken, en aan een iegelyk syn deel gegeeven: indien hy maar aan den eenen hadde gegeeven, en aan den anderen niet, soo soude zich deese seekerlyk versmaadt gehouden hebben. Vermits men dan alle daagen het Menschelyke lichaam, deesen beestigen *Trampelium* met spysen opvult, en met genoegsaam voedsel voorsiet, soo moet het immers de Ziele met reeden verdrieten, als soo veel eelder dan deese Mestvink zynde, wanneer men haar 't noodige onderhoudt onttrekt, 't welke bestaat in het leesen van een Geestelyk Boek: *Gelyk gy 't lichaam daagelyks met spyse voorsiet, alsoo moet gy de Ziele niet versmaaden dat se van honger vergaat, maar geeven haar bequaame spyse uit het leesen der Heilige Schriftuur*; segt *Joan Chrys. Hom*, 21. *in Genes.*

O! hoewel heeft deese spyse *Joh. Columbini* gesmaakt, die een edele *Senenser* was in *Hetrurien*, en Godt heeft se hem ook wel laaten bekoomen. Deese quam op een seekeren tydt 's middaags t'huis, en

en vermits het lichaam verder geenen Verſoekbrief noodig hadde, maar ſeer graag om te eeten was, ſoo was dit ſyn eerſte vraag: Of het Middagmaal al gereet was? En wanneer hy het teegendeel van ſyne Vrouw vernam, wierdt hy ſoo overmaatig in toorn ontſteeken, dat hy alles wat hem in handen quam, achter de deur ſmeet, en in alderhande vloekwoorden uitborſt. De Vrouw was op alderhande wyſe bedacht, ſynen overmaatigen toorn te ſtillen, reikte hem een Boek toe, waar in het leeven van de H. *Maria van Egypten* beſchreeven was; ſeggende met gants vriendelyke woorden: Myn Schat! proeft ondertuſſchen deeſe ſpyſe, tot dat het middagmaal klaar is: Maar deeſe vol van toorn, nam en gooide het boek met geweldt tegens de grondt aan, en 't ſcheelde weinig, of 't was deeſe goede Sloof met den druk op den kop gekomen. Niet lang daarna kreeg gy wat berouw, 't welke ſoo veel uitwerkte, dat hy het boek gants eerbiedig opraapte, zich neêrſette, en het wonderlyke leeven der boetvaardige *Maria van Egypten* begon te leeſen; 't welke hem ſoo wel ſmaakte, dat hy ſyne Vrouw Gemalinne ſelfs verſocht, met het opdiſſen noch wat te wachten; eindelyk is hy door dit leezen ſoodaanig verlicht, en tot eenen heiligen boetvaardigen wandel aangeſpoort geworden, dat hy aanſtonds ſyne Vrouw te voet viel, om vergiffenis weegens de begaane ſmaatheit badt, een meenigte traanen ſtorte, en aanſtonds beſloot eenen heiligen wandel te voeren, waar in hy ook alſoo yverig voortging; dat hy eindelyk ſelſs een heilige Orden ſtichte, welkers Religieuſen *Jeſuati* genoemt wierden, zynde A°. 1367. tot *Senis* gants heilig ontſlaapen: Tegenwoordig geeft hem het *Martyrologium Ro-*

manum in Juliana de naam van *S. Joh. Columbini. Morosi Mediol: Lib.* 1. *de Orig. Relig. cap.* 38.

Augustinus ging eens onder eenen Vygenboom sitten; maar doen was hy noch gelyk eene Vleermuis, welke het licht haat; doenmaals was hy noch gelyk een Strontvlieg, welke in drek een vuiligheit haare spyse soekt; doenmaals was hy noch gelyk een Seef, waar door het goede valt, en 't slechte daar in blyft: doenmaals was hy noch gelyk een Zeilsteen, welke het slechte Yser bemint, en 't Goudt veracht. *Augustinus* sette zich onder eenen Vygenboom, seg ik, en wierdt teegens alle verwachting met een treffelyke spyse onthaalt; mogelyk met soete rype Vygen, welke hem van deesen beleefde en milden Boom vereert wierden? O neen! Dit Banket is voor soodanigen Gast veel te slecht, maar de Hemel selfs heeft hem eene spyse voorgedraagen: Hy hoorde eene stemme van boven, seggende: *Neemt op, en leest! neemt op, en leest!* waarop hy de Heilige Bybel, welke aan syne zyde op de aarde lag, met begeerige handen opnam, deselve by geval opende, en aanstonds een soo lekker beetjen betrapte, 't welke *Paulus* voordeesen eens aan die van *Romen* hadde opgedist, *Rom.* XIII. 13: *Laat ons als in den dag eerlyk wandelen: niet in brasseryen ende dronkenschappen, niet in slaapkameren ende ontuchtigheeden, in twist en nydigheeden. Maar doet aan den Heere Jesum Christum, ende en versorgt het vleesch niet tot begeerlykheden.* Dit smaakte hem soo wel, dat hy aanstonds een andere *Augustinus* wierdt, ja uit eenen *Augustinus*, een *Augustus*, welken de hitte der Goddelyke liefde volkomentlyk ingenoomen hadde: uit eenen *Augistino* een Oog der Kerke, waar door se

noch

noch de valsche Leere aller Ketters siet; Uit een Vervolger der Christenen, een Navolger *Christi*; uit een verleider van Menschen, eenen Leider der Zielen; uit een Heilloos Mensche een Heilige; *Augustinus* quam van 't stroo op de veeren, te meer daar hy tot Schuts, Schats en Schans der Kerke, meerder als eenig ander Leeraar geschreeven heeft; *Augustinus* is uit een Stront-Torre, een Goude Torre geworden; *Aurelius Augustinus* was het, welke zich alleen op de Roosen der Goddelyke Liefde onthieldt. Ja de H *Thomas de Villa Nova Conc.* 1. *de S. P. Augustino* stelt hem na de H. Apostelen, en boven alle Heiligen, en dat hy by deese gereekent, niets anders was, als de Sonne tegens de Sterren. Dit alles heeft de hoogste Godt te weeg gebragt, door voetzel 't geen de Ziel genoodt, door 't leesen van een Geestelyk Boek.

Adam, *Adam*! U Eeten, is geweest Vermeeten. *Adam*, *Adam*! Gy hebt het Fruit gegeeten, en wy hebben 'er noch de Koorts van. *Adam*, *Adam*! Gy hebt het verboodene beetjen gesnoept, en wegens dit beetjen, moeten wy noch boeten. *Adam*, *Adam*! Weegens den gestoolenen *Confect* of Banket, zyn wy geworden *Defect* of gebrekkelyk; want na dat *Adam* gesondigt hadde, heeft hy syne eerste toevlucht tot de Vygeblaaden genoomen, deese blaaden souden hem quanswys bedekken; maar de blaaden eens Geestelyken Boeks, hebben eene heele andere gesteltheit, deese bedekken niet, maar se ontdekken, en toonen aan een iegelyk syne schandt en schaade: Zy toonen den hoovaardigen, hunnen opgeblaasenen wandel, hoe seer deselve *Christo* tegen is, welke te meermaalen met deese Les voor den dag komt: *Leert*

van my, hoe ſachtmoedig, en ootmoedig ik ben. Zy toonen den Nydigen, hoe ſe den Honden gelyk, en hoe verre ſe van de Leere *Chriſti* af zyn, die geſegt heeft: *Gy ſult uwen Naaſten beminnen als u ſelfs.* Zy toonen den Onkuiſſchen, haare lelykheit en ſtank, hoe afſchouwelyk deſelve in de oogen *Chriſti* zyn, welke gedreigt heeft, dat hy ten Jongſten Daage de Bokken aan de ſlinkerzyde ſtellen wilde. Zy toonen den Ryken haare Gierigheit, en alſchoon zy geene Snyders zyn, dat ſe nochtans aan 't ooge der naaldt denken moeten, waardoor eerder een Kemel ſal konnen gaan, als een Ryke in den Hemel komen. Zy toonen aan de Overmaatigen, de liefde tot haare gemeſte buiken, hoe verre ſe van den aardt *Chriſti* afwyken, welke veertig daagen lang gene ſpyſe genoten heeft. Zy toonen aan de Toornige, haare bitſigheit, en hoe dat ſe anders geſtelt zyn dan *Chriſtus*, welke niets anders (volgens het ſeggen van *Johannes* den Dooper) als een Lammetjen in ſyn Waapen voerde. *Adam, Adam!* uwen blaaden hebben uwe ſchande een weinigje bedekt: maar ons, *Adams* Kinderen, ontdekken de blaaden eenes Geſtelyken Boeks, onſe gebreeken, opdat wy berouw daar over hebben moogen, en ons voor deſelve vervolgens wagten. O wat geſonde ſpyſe der Zielen is dan een Geeſtelyk Boek!

Het woordt *Eſel*, wanneer het van agteren geleeſen wordt, is *Leſe*: En 't is ook waar, indien iemandt geen overſtandige Eſel blyven wil, dat hy Boeken moet leeſen, of ſyne herſſens ſullen niet als laage *Concepten* voorbrengen; myn voorneemen en meening is juiſt hier niet, iemandt door het leeſen geleert te maaken, maar alleen vroom;

niet

niet dat hy daar door een *Bartolus* mag worden, maar een *Bartolomeus*; niet een *Apollo*, maar een *Apollonius*; niet een *Callisthenes*, maar een *Calixtus*; niet een *Chrysippus*, maar een *Chrysostomus* &c. en tot dit alles is 'er niets bequaamer als het leesen eenes Geestelyken Boeks.

Het *Evangelium* segt ons, dat seekere Vrouwe eenen Penning verlooren hebbende, eene keers opgestooken heeft en 't gantsche huis uitgeveegt, tot dat se hem wederom (niet sonder groote blydschap) gevonden hadde. Ik laate de *Glosse*-schryvers gaarne by hunne uitleggingen, maar na myne gissing soude het soo ongerymt niet zyn, indien iemandt zeide: Dat deese Vrouwe de Roomsche Kerke was, welke omtrent het Jaar 1500 en meer, eenen tamelyken schat verlooren heeft, namentlyk den Christelyken Yver, de Vreese Godts, en den stichtelyke Wandel; maar na dat deselve een licht ontstooken hadde, namentlyk *Ignatium Lojolam*, te meer daar syne Naam niet veel anders beteekent, soo is Godtlof alles wederom gevonden; schoon deese benevens de syne wat laat ter Kerke gekoomen is, tot het *Gloria Patri &c.* vermits nochtans haar gantsche oogmerk, vlyt en leer-wyse alleen daarheen gaat, hoe zy de Eere Godts bevorderen moogen: *Omnia ad majorum DEI gloriam.* Deese *Ignatius* was de stichter van de loffelyke Societeyt *Jesu*, en heeft zich als een andere *Moses* gedraagen, vermits hy soo veel Millioenen Zielen in *Africa*, *Asia*, en *America*, door zich en de syne, van eene meer als *Egyptische* dwaaling tot het *Evangelie* gebracht heeft: Daar en booven was hy in *Europa* een andere *David*, welke in Godts Naam niet alleen teegens eenen, maar ook meerdere *Goliathen*

geſtreeden, en de overwinning daar van gedraagen heeft. Maar ſegt my eens hoe is *Ignatius* ſoo heilig geworden? *Ignatius* was een Soldaat in *Spanjen*, maar wanneer hy aan den eenen voet gewondt wierdt, en daar over te bedde moeſt leggen, wilde hy den tydt nochtans niet vruchteloos ſlyten, begeerde derhalven een Boek van alderhande Oorlogs-helden en Ridderlyke Daaden; maar vermits diergelyke Schriften niet by de werke waaren, heeft men hem het leeven *Chriſti* en ſyner Heiligen aanbevoolen, 't welke hy ook eindelyk niet geweigert heeft. Door het neerſtig leeſen deeſes Boeks, is hy ſoodanig in ſyn gemoedt verlicht geworden, dat hy aanſtonds beſloot, de ſnoode Wereldt den rug toe te keeren, en in de voetſtappen *Chriſti* en ſyner Apoſtelen te treeden, gelyk naderhandt de gantſche Wereldt ervaaren heeft. Soo ſmaakt dan de Ziele niets beeter als het leeſen van een Geeſtelyk Boek.

Sommige willen, dat de Moordenaar, welke volgens verdienſten als een ondeugende Quaatdoender, met den alderonſchuldigſten *Chriſto* te gelyk gekruiſt is, door niets anders verlicht, bekeert en bygevolge Zalig geworden is, als door het leeſen; vermits hy namentlyk het opſchrift boven *Chriſti* hooft geleeſen heeft I. N. R. I. *Jeſus* van *Nazareth* Koning der Jooden. *Arnob. Carnotenſ. de 7. Verbis Domini.*

Mandeville ſchryſt, dat op 't Eilandt *Chaiſam*, 't welke onder den Grooten *Cham* behoort, eene vrucht of ſpyſe gevonden werdt, van die natuur, dat wie deſelve eet, moet een poosjen danſſen, en alderhande ſeldſaame ſprongen maaken. Het mag daarmeede zyn, ſoo als het wil, nochtans is

is een Geeſtelyk Boek een ſoodanige ſpyſe, welke meenigeen eenen grooten ſprong heeft doen maaken: O hoe veele duiſenden en ontelbaare meer hebben eenen grooten ſprong gedaan, te weeten uit de Wereldt in eene ſtrenge Orden, om dat zy namentlyk in't eene of 't andere geeſtelyke Boek, het leeven en den wandel van deeſen of geenen heiligen Stichter van den eenen of anderen Orden, geleeſen hadden. Een Geeſtelyk Boekjen, ſmaakt ſoo wel als een gebakken Koekjen, wie dat niet gelooft, die leeſe het Boekjen van *Thomas à Kempis*: *Als ik bidde, ſoo ſpreeke ik met Godt; maar wanneer ik leeſe, ſoo ſpreekt Gode met my*, ſegt hy. Een Geeſtelyk Boek is een Brand-glas, 't welke het herte in de liefde Godts ontſteekt: Een Geeſtelyk Boek is een Spiegel, waar in zich een iegelyk gants volkoomen ſien kan: Een Geeſtelyk Boek is een ſtille Prediker, die iemandt wakker de waarheit ſegt: Een geeſtelyk Boek is een Wekker, die iemandt uit'den ſlaap der ſonden opwekt: Een Geeſtelyk Boek is een toom, die de dertele lichaamelyke aanhitſingen te rug houdt; Een Geeſtelyk Boek is eene Herders taſſe, waarin de waapens teegens den Helſchen *Goliath* leggen: Een Geeſtelyk Boek is boven al eene Spyſe der Ziele.

Dominicè! gy die noch in 't lichaam uwer Moeder zyt voortgebeelt geworden, gelyk een Hondt met een brandene Fakkel in den bek; het is ſeekerlyk waar, dat de Voſſen van *Simſon* met haare fakkelen den Philiſtynen ſoo veel ſchade niet gedaan hebben, als deeſe Hondt met ſyne fakkel de gantſche Wereldt voordeel aangebragt heeft. *Dominicè*! ſegt my eens, hoe heeft u deeſe ſpyſe geſmaakt? Hoe? deftig wel, ſegt de H. *Patriarch*;

 my

my is een Geeſtelyk Boek de alderêelſte *Collation* geweeſt, welke my vry beeter verſaadigt heeft, als het heerlyke *Tractament* van *Ahasverus* alle ſyne Gaſten met malkanderen; ik hebbe het Boek, 't welke *Collationes S. S. Patrum* genoemt wordt, neerſtig doorleeſen, en hier door heb ik ſoodanigen tegenſin en verdriet aan de Wereldt bevonden, dat ik aan niets anders als aan Godt en aan deſſelfs Eere dachte.

De Ryke Braſſer en Slempemper heeft in de Helle den Gloriryken Vader *Abraham* geſien, en den ſelven vriendelyk gebeden, dat hy *Lazarus* op de Wereldt tot ſyne vyf overige Broeders wilde ſenden, om denſelven ernſtig te prediken, en den weg vervolgens tot het eeuwige Heil aante wyſen: *Abraham* gaf daar op een weigerendt antwoordt, ſeggende: *Zy hebben Moſes en de Propheten. (Luc.* XVI.*)* van deeſe konnen zy ſeer wel leeren hoe men Gode welbehaagelyk leven moet. Maar hoe moet men dit verſtaan, daar immers *Moſes* niet meer leefde? *Abraham* verſtondt daardoor de Geeſtelyke Boeken, welke *Moſes* geſchreeven hadde; deeſe, deeſe moeſten zy leeſen, waar uit zy zeer gemaklyk en licht ſouden verneemen, hoe men het goede oeffenen, en 't quaade myden moeſte. *Chryſoſtomus lib.* 1. *Cont. Vitur. Vit. Monaſt.* Indien deeſe verdoemde Varkensmaag niet geduurig ſyn onverſaadelyke ſmul-pens hadde opgepaſt, onthaalt en gemeſt, maar ſomtyds ook de Ziele een goedt beetjen gegunt, voornamentlyk een Geeſtelyk Boek, ſoo ſoude het Godt duiſentvoudig gezeegent hebben: Hoort eens wat *Paulus* ſchryft aan de *Romeinen cap.* XV. 4. *Al wat te vooren geſchreeven is, dat is tot onſer leeringe te vooren geſchreeven: op dat wy door lyd-*

ſaam-

saamheit ende vertroostinge der schriften hoope hebben souden.

Alschoon de Drukkers weegens deese heilsaame Konst seer pryserswaardig zyn, en daarom ook van groote Koningen en Monarchen in groote eere gehouden worden, en men veele genaade en *Privilegien*, welke zy van haar ontfangen, billyk pronken konnen; soo vindt men nochtanss eenige onder hen, welke wel in *Quarto*, *Octavo*, en *Duodecimo* konnen drukken, maar nochtans Vogels in *Folio* zyn; want men vindt onder haar eenige, die gants geene conscientie hebben, welke vergifte leeringen, faam roovende *Pasquillen*, en andere de eerbaarheit gants nadeelige saaken op de Pars leggen, waardoor soo wel aan de Kerke als aan de Lands Heeren en Vorsten de grootste schaade van de werelt gedaan kan worden. Ook is'er somtyds den eenen en anderen onder aan te treffen, welke in 't setten soo slordig en luy is, dat veeltyds in de plaats van Gesel, Esel; voor *Famulus*, *mulus*; voor *Judæus*, *Deus*; in de plaats van *Caula*, *Aula*; in de plaats van *Prasinus*, *Asinus*; voor Man, Kan; voor Wyf, Kyf, en diergelyken geleesen wordt. Item zyn'er eenige onder haar welke haar voordeel seer wel weeten waar te neemen en in stilte sonder verlof van den *Autheur* een party Exemplaaren voor zich selfs drukken. Maar wie onder haar soodanig niet gestelt is, gelyk ik dan geloof datde meeste eerlyk en reedelyk zyn, dien behoort men billyk alles goeds na te seggen, ja omdatse soo rechtveerdig en volkomen in 't drukken zyn, soo sullen zy noch hier, noch ook in de andere Wereldt onderdrukt worden.

Lſoo min als een Gebouw ſonder ſteen; hout, en kalk kan opgerecht worden, alſoo min kan de Geleertheit ſonder Boeken beſtaan, of verkreegen worden. De Boeken zyn 't, welke alle Wetenſchappen onderſteunen, en met welker onder-

ondergang deese meede haast soude verlooren worden. De ouderdom der Boeken is waarschynelyk soo oudt, als de uitvindinge der Letters; en haare verscheidentheit schikt zich na den aardt der schryfwysen, wel op verscheidene tyden gebruiklyk geweest zyn. Van ouds schreef men op blaaderen, in 't Latyn *Folia* genoemt, waar uit de naam van een Vel Pampier, 't welke hedendaags noch *Folium* genoemt wordt, ontstaan is. Vervolgens begon men op drooge basten, welke tusschen de buitenste bast van een Boom, en den Boom selfs gevonden werden, te schryven, welke basten de Latynen *Libros* noemden, waar uit dan deese naam den Boeken in 't Latyn gegeeven is. Verder, vermits deese schryfwyse het breeken te veel onderworpen was, begon men loode tafels te maaken, waarop men voornamentlyk openbaare Wetten en Ordonantien, opteekende; tot dat men houte Tafels met Wasch ovetrokken bedacht, waarop men met ysere griffien, die boven spits en onder breedt waaren, alles konde opteekenen, en wederom uitdoen: diergelyke Boeken en Taafels werden noch in verscheide Biblioteeken getoont. Naderhand, heeft men begonnen uit het *Egyptische* Riet *Papyro*, 't welke aan de modderige waaterkant van de *Nyl* in meenigte wast, gants subtile blaade te formeeren, welke men van de Stadt *Choorta*, alwaar zy 't eerste gemaakt geworden zyn, in 't Latyn *Charta* genoemt heeft, 't welke wy Duischen den naam van Pampier geeven: waar van verder 't geene wy by de Pampiermaaker gesegt hebben, kan nagesien worden. Noch heeft eenen *Eumenes* de dunne huiden welke onder de velle der Dieren gevonden wierden, tot het schryvenbequaam weten

ten te maaken, welke men in 't Latyn *Membranas*, en na de plaatt der uitvinding, namentlyk *Pergamo*, *Pergamena* of Perkament genaamt heeft. Tot dat eindelyk onſe hedendaagſche Papier-Moolens uitgevonden zyn, waar door de moeylykheeden deeſer gemelde ſchryfwyſen zyn weggenomen geworden.

De Boekhandelaar nu heeft de eere, met duſdanige Boeken om te gaan, die te laten drukken; te verkoopen, en luſt het hem, te leeſen.

Gelyk als het Boexken 't geene *Johannes* uit de handt des Engels kreeg, (waar van te vooren, geſprooken is) in ſynen mondt ſoet als honig was, maar wanneer hy 't gegeeten hadde, in ſynen buik bitter wierdt; alſoo verkoopen de Boekhandelaars veele Boeken, die in den mondt ſeer ſoet, ook te gelyk aangenaam en waardig te leeſen zyn, en 't is niet quaadt dat ſe meenigen Sondaar bitter in 't lyf worden, en hem pyn daar in veroorſaaken, ſoo, dat hy van ſyn ſondig leeven aflaat, en een ander begint, dat Godtzaliger is. Meenig klein boek, maakt eenen grooten voortgang tot bekeering; hierom heeft men 'er ook een meenigte van, gelyk van ſpyſen, op dat een iegelyk zich voorſien mag, van 't geene hy meent dat hem den meeſten voortgang in 't Geeſtelyke kan toebrengen.

Eenen grooten roem is het voor een Boekhandelaar, wanneer hy ſchoone, raare uitgeleeſene, maar geene ergerlyke boeken verkoopt.

Nu eens van 't begin deeſes Handels geſprooken. Den ouderdom van den Boekhandel overtreſt verre de tyden van de uitgevondene Boekdrukkerye. Want voor derſelver oorſpronk, liet men de boeken afſchryven, en verhandelde die dan ſoo geſchreeven.

Di

Dit beveſtigen de groote Bibliotheeken van dien tydt, welke uit enkel geſchreevene boeken beſtonden, en ſonder Boekhandelaars niet bymalkanderen gebracht, en uit alle hoeken der Wereldt byeen geſocht hadden konnen worden.

Men vind ſelfs dat de Romeinen reeds melding van opentlyke Boekwinkels maaken; gelyk dan *Catullus* ſegt: *Te in omnibus quæſivimus libellis*: Wy hebben u in alle Boekwinkels geſogt. Want *Libellis*, is hier, volgens de uitlegging van den Geleerden *Iſaac Voſſius*, ſoo veel als *Taberna Libraria*, of een Boekwinkel. En *Martialis* noemt ſelfs eenen Boekhandelaar, wanneer hy ſegt; *Non habeo, ſet habet Bibliopola Tryphon.* Ik heb 't niet, maar by den Boekverkooper *Tryphon* ſal men 't konnen vinden.

Gelyk nu door 't middel der Boekdrukkery de boeken ongelyk meenigvuldiger voor den dag gekoomen zyn, als wanneer men noch alle Exemplaaren afſchreef; ſoo is meede de Boekhandel van dien tydt af aan vry grooter en aanſienlyker geworden, en is deeſe ryke Koopmanſchap tot op onſe tegenwoordige tydt in overvloedt vermeerdert geworden. Rechte Boekverkoopers, doen de Kerke Godts en het gemeene Weeſen, ja alle Standen ongemeen veel goeds: Want door het drukken en verkoopen van goede Geeſtelyke Boeken, wordt de Leere *Chriſti* overal noch meerder uitgebreidt. Door alderhande nuttelyke Schriften, worden de Wetenſchappen behouden en vermeerdert; de Gerechtigheit voortgeplant, en het handthaven van 't gemeene Beſt bevordert; de middelen tot beveſtiging of wederkryging der Geſondheit bekent gemaakt; de Wysheit en goede Zeeden geleert; de *Mathematiſche* Konſten bee-

beeter aan 't ligt gebragt; hooge en laage Stants-Persoonen hun gedachtenis tot roem bekent gemaakt; de Gesteltheit van alle, selfs ook de afgeleegenste Staaten en Landen ontdekt, en alles wat nut aan 's Menschen wel zyn kan bybrengen, word door de Boeken mildelyk medegedeelt.

Voornamentlyk heeft een verstandig Boekhandelaar te letten, dat hy niet alleen soodanige Copyen drukken laat, welke wel afgaan; maar ook dat hy door verruiling syner eigene drukken tegens andere, sodanige wederom krygt, die hy bequaamelyk aan dan man weet te helpen; op dat hy niet genootsaakt zy om se tot misdruk te tellen; 't geen slegte Reekening maakt.

Voorts weeten sommige goede winsten te doen, met oude en raare Boeken, die niet ligt te krygen en nochtans by de Geleerden in hooge agting zyn, het zy by 't koopen uit oude *Bibliotheeken*, of met se sulke afhandig te maaken welke de waardy en goedheit deeser Boeken niet verstaan; en dus *Metamorphiseeren* zy op een heele andere wyse als daar *Ovidius* van schryft, en doen Stuivers in Dukaten, en Schellingen in Pistolen veranderen.

Dit alleen is jammer, en ten hoogsten beklaaglyk, dat 'er onder deese Eerlyke Lieden, sommige gevonden worden, die uit al te grooten baatzugt zulke voddige Papieren nemen, die in de Commenyen noch Booterhuisen selfs niet gangbaar zyn; en hier op laten zy soo sindelyk drukken, dat het bedrukt om te sien is, of niet gesien kan worden. Item zynder die uit een verkeerde zuinigheit, en om 't een stuiver per bladt beeter koop te hebben, op soodanige plaatsen laaten drukken, alwaar 't sonde gereekent werdt, goedt werk te maaken, of daar geene Correctors gevonden werden,

den, als die zich alleen verſtaan om de fouten in hun keel te verbeeteren, en meerder met Kannen en Pinten, als Commaas en Punten omgaan; waar door dan ſoo meenigvuldige misſlagen inſluipen, dat 'er ſomtyts een lyſt van *Errata* veryſt werdt die ſoo groot als 't Boek ſelfs ſou moeten zyn: hoe grooten vermaak onderwyl ſulken manier van doen aan de Autheuren moet geeven, is ligt te denken.

Maar, die duſdaanig laaten drukken, waar door ſe ſelf bedrukt werden;
Konnen daar in voortgaan, en drukken datſe bezukt werden.

Een verſtandig Boekhandelaar moet op goede Boeken ſien, en deſelve wel uitvoeren, op dat hy in de plaats van een Boekverkooper, geen Boekhouder wordt.

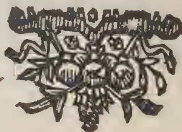
Onſen Heilandt voorby eenen Vygenboom gaande, en ſiende dat deeſe alleen met blaaden ſonder vruchten pronkte, heeft denſelven *geëxcommuniceert* en vervloekt; ſoodanig zyn meede de Boeken te haaten, welke niets als blaaden en geene vruchten voortbrengen. *Marcion* heeft een Boekjen geſchreeven van Radys; *Phanias* heeft een Boekjen geſchreeven van Brandeneetels: 't is de pyne wel waardt! *Eriſiſtratus* heeft een Boekjen geſchreeven van Diſtelen; 't is de moeite wel waard! *Diocletes* heeft een Boekjen geſchreeven van Raapen; een heerlyke ſtoffe! *Sineſius* heeft een Boekjen geſchreeven van 't Kaale Hooft, 't is kaal genoeg; *Mirandula* heeft een Boekjen geſchreeven van de Grofheit; wie ſou 't ſoo grof denken? *Matthias Zanask* heeft een Boekjen geſchreeven

van

van 't Hert; een hertelyke Materie! *Passerarius* heeft een Boekjen geschreeven van den Esel; *Wowerius* van de Schaduwe, & *Cœlius Balcogninus* van de Drek, 't is der moeite wel waard! *Scilicet*, of *overschouder*. Maar *Thomas Aquino* heeft Boeken geschreeven, waar in niets als leeringen, en nuttigheden, waar in Goddelyke en waar in Hemelsche saaken te vinden zyn; ja soodanige Boeken, welke heerlyk om te weeten, en met een goedt geweeten geschreeven zyn; sulke Boeken welke *Christus Jesus* selfs goedgekeurt heeft; en benevens die van deesen *Thomas* noch veele andere, welker schriften op te noemen, en naar waarde te prysen, gantsche *Tomen* beslaan soude.

Wat nuttigheit veele Heiligen uit nuttelyke Boeken getrokken hebben, daarvan is al meermaalen gesprooken.

Een Boekhandelaar behoort boven-al zich zoo te gedraagen, dat hy *in Libro Vitæ* of in 't Boek des Levens mag aangeteekent staan; 't welke geschieden sal, wanneer hy zich van de Geestelyke Boeken sal laaten leiden.

DE

HEt is onnodig om hier te twiſten, wat ouder is, de Henne of het Ey? De Boekdrukker, of de Boekebinder? Want vermits het Boekeſchryven lang voor de Boekdrukkerye in 't gebruik was, ſoo volgt daar uit onfeilbaar, dat doenmaals

het werk der Boekebinders al noodig geweeſt is.

Een ieder Menſch heeft een byſonder vermaak waarmeede hy zich vernoegt. De eene heeft vermaak aan Geld, en hy is nooit een grooter *Argus*, als wanneer hy *Argentum* of Geldt ſiet; ſyne handen trachten maar na wanten; de *Mammon* is hem liever, als de *Mamannus*, welke nochtans een Heilige Martelaar *Chriſti* geweeſt is, ja ſoo, dat hem ſelfs een Leeuw met een Menſchelyke ſtemme heeft aangeſprooken.

Een ander heeft vermaak in Wyn: hy denkt dikwilder om het Wyn-vat, als om de Offer-kiſt; ſyne *Couragie* beſtaat alleen in de Kroeg, en niet in de Kryg; het veel drinken, doet hem dikwils hinken, ook baadt hy liever in *Bacho*, als in 't Badt.

Een ander heeft vermaak in 't Jaagen; Hy *ageert* dikwils voor Vos, om ſoo veel te eerder een Haas te betrappen; Hy waakt als eene Gans, op dat hy maar eene Eendt mag treffen; hy ſluipt als een Das, op dat hy maar eenen Rheebok mag krygen; hy ſiet als een Lux, op dat hy maar een Hart mag krygen.

Een ander heeft vermaak in Vrouws-perſoonen. Deeſen heeft vermaak in 't Muſyk met *Diſcant*-en *Altiſten*, *Tenor*-en *Baſſiſten*, Luiten, Trompetten, Baſuinen, Fluiten en Violen, deeſe zyn by hem nooit ſtil of verhoolen, ja hy wenſcht dikwils maar een enkelt Oor te moogen zyn, op dat hy geduurig het lievelyke geluit van 't Muſyk genieten mogte.

Andere hebben wederom een ander vermaak. Maar men vind veele die haar eenigſte vermaak en vreugde enkelt in Boeken en ſchoone Bibliotheeken ſtellen. Diergelyke zyn geweeſt *Piſiſtratus*

ſtratus tot *Athenen*, *Cornelius Sulla* tot *Romen*, *Julius Aphricanus* tot *Cæſaria*, en kort na de tyden der Apoſtelen, de Biſſchop *Alexander* tot *Jeruſalem*. Het is genoegſaam bekendt, wat heerlyke Bibliotheeken op verſcheide Plaatſen opgerecht zyn: tot *Aaken* van *Carel de Groote*; tot *Venetien* van de *Cardinaal Beſſarione*; tot *Offen* van *Math. Corvino*; tot *Parys* by *St. Victor* van *Franciſco* I. In 't Spaanſche *Eſcuriaal* van *Philipo* de II.; tot *Florenſe* van *Clemens* de VII. Maar boven al kan niet genoeg gepreeſen worden de heerlyke Bibliotheek, welke *Sixtus* de V. tot *Romen*, op de Plaats *Belveder* A°. 1588 opgeregt heeft, welke teegenwoordig de Vaticaanſche genoemt werdt. De Keiſerlyke is meede billyk onder de vermaardſte te reekenen, welke *Leopoldus* de I. doenmaals regeerende Keiſer, met groote onkoſten tot *Weenen* vermeerdert heeft.

In deeſe en andere Bibliotheeken komt voor eerſt en boven-al de roem en eere den Scribenten toe, welke ſoo wyſe en welgegronde Schriften met grooten vlyt by-een verſamelen; na deeſe verdienen de Boekebinders meede haaren lof, vermits deeſe niet ſeer ongelyk zyn de vroome Weduwe *Tabitha*, welke tot *Joppen* aan de arme weduwen alderhande Kleeren verſorgde, (*Actor.* IX.) en alſoo de naakte kleede. Indien de Boeken in verſcheide Bibliotheeken ſpreken konden, ſoo ſoude het eene ſoo wel als het andere ſeggen: Deeſe en geene Boekebinder heeft my gekleet; deeſe heeft my een Rok gemaakt van Kalfs-leer, die van Jucht, en deeſe van Hoorn of Perkament &c. Ja de Boekebinders moogen met recht pronken, datſe niet alleen eenen *Marcus Tullius Cicero*, eenen *Ariſtoteles* of eenen *Virgilius*

gilius, gekleedt hebben, maar ook datſe ſelfs de Heilige Bybel, waar in het waare Woordt Gods te vinden is, een ſuiver en nieuw Kleed moogen aanpaſſen en maken.

Godt de Heere heeft meermaals met de Boeken groote Wonderwerken gedaan; want onder anderen ſchryft de *Augienſiſche* Abt *Berno*, in 't leven van den H. *Udalrikus*: dat geene der geenen die voor deeſen de Lieve Vrouwe Kerk tot *Augsburg* met dieſagtige handen aangetaſt hebben, ongeſtraft daar van gekomen zyn, 't welke hy met voorbeelden beveſtigt; en onder anderen met het volgende. Seekere Dief hadde een Boek uyt de gemelde Kerk ontvreemt, het ſelve verkogt, en daar voor een Paard gekogt; wanneer hy dit nu t' huis bragt, verſchrikte ſyn Wyf ſeer daar over, en was voor een groote ſtraf bekommert; maar deeſe lachte daar over, haalde het Paard wat aan, en ſtreek het te gelyk over den rug en de ſtaart, maar onderwyl ſloeg het Paart agteruit, en trof deeſen Kerkroover, dat hy aanſtonds doodt ter neèr viel. Onſer aller Vader *Adam*, heeft het grof gemaakt, vermits hy in 't *Paradys*, als in een heilige plaats, eenen dieſtal beging. De Soonen van den Hoogen-Prieſter *Eli*, is een ſonderlingen vloek overgekomen, vermits zy in den Tempel eenige ponden Rund-en Kalfsvleeſch ontvreemdt hadden, 't welke tot Offerhanden geſchikt was. 1 *Sam.* XIV. Het is ſeeker, dat Godt den alderminſten roof uit ſyn Huis niet ongeſtraft ſal laaten, ja meerendels doet het ſyn rechtveerdige handt noch op deeſe Wereldt.

Anno 750 na *Chriſti* geboorte, heeft de Duitſche Apoſtel *Bonifacius*, het alleen Zaligmaakende Geloove overal in deeſe Landen uitgebreit, en

en is te gelyk een ſoodanig Liefhebber van 't Evangelie geweeſt, dat hy dit Boek geduurig en altydt by zich droeg, waarom zich dan in ſyne pyniging een groot Wonderwerk toedroeg ; vermits de Vrieſen, welke hem doodeden, te gelyk ook het Evangelie-Boek midden-door kloofden, waar door nogtans niet een-eenige letter geſchonden wierdt. Hieruit blykt het hoe hoog men 't Heilige Evangelie behoorde te waardeeren. De H. Paus *Clemens lib. 2. Conſtit. Apoſtol. c. 61.* heeft ernſtig aan alle Katholyken bevoolen, dat zy geſaamentlyk, wanneer het Evangelie in de Kerk geleeſen wordt, ſullen opſtaan, en het ſelve met de grootſte eerbiedigheid aanhooren. *Conſtantinus Magnus* heeft het Evangelie-Boek in ſoodanige Eere gehouden, dat hy'er een met Goudt, en edel Geſteenten heeft laaten vercieren, en dit aan den *Myrenſiſchen* Biſſchop *Nicolaus* tot eene vereering geſonden. Het achtſte *Synodus Oecum: Act*: 10. heeft beſlooten, dat men een Evangelie-Boek ſoo veel ſal vereeren, als het Beeldt van den gekruiſten *Chriſtus*, vermits in het ſelve Boek niets anders te vinden is, als de ſpreekende Heilandt. Wanneer een gemeen Man van een voornaam Vorſt en Heer eenen Brief bekomt, ô hoe pronkt hy daarmeede! Hy bewaart hem ſoo goedt hy kan, en toont hem tot ſyne eigene Glorie aan alle ſyne Vrienden en Bekenden ; wat is het Heilige Evangelie anders als een Brief, welken ons de verloſſer der Wereldt heeft toegeſonden, waar in hy zich ſelfs ſoo dikwils en veelmaalen onderſchreeven heeft : Derhalven zyn de ſulke vermeeten en ſonder geweeten, welke het H. Evangelie-Boek geene eere aandoen, ja het ſelve ſomtyds gants agter de bank ſchuiven.

De Boeken, maar voornamentelyk de Geeſtelyke, behoorden in groote waarde gehouden te werden; hoord eens wat'er de heilige *Thomas à Kempis* van ſchryft *in Serm.* 24. *De Boeken*, zegt hy, *zyn de Waapens der Geeſtelyken, de Cieraaden der Kerken, de Rykdommen en Schatten der Geleerden, de Trompetten der Prieſters, de Vertrooſtingen der Godvruchtigen, de Spyſe des gewyden, de Teſtamenten der Heiligen, de verlichtingen der Getrouwen, de Queekeryen der Deugden, en de Gereedſchappen des H. Geeſtes: Gezeegent is dan de handt des Schryvers, en gezegent zyn de vingers welke in diergelyke werken beeſig zyn.*

Dit alſoo zynde, gelyk het in der daadt is, ſoo is 't my immers geoorlooft indien niet ſeer groot, ten minſten eenigen lof aan den Boekbinder te geeven; want waarlyk ſeer nuttelyk en meer als nuttelyk is deſſelfs hand, vermits een Boek ſonder Band, niet anders is, als een Spiegel ſonder lyſt, een Huis ſonder dak, een Byl ſonder ſteel, een Menſch ſonder kleedt, een Thuin ſonder heinig, een Stadt ſonder muur, een Paard ſonder Zaal &c. De Bandt maakt eerſt dat men een Boek bequaam en met nuttigheid leeſen kan.

De H. *Petr: Cœleſtin*: ſegt men, dat in 't Boekebinden ſeer wel ervaaren is geweeſt, ſoo als ſyne levens beſchryving uitwyſt; waarom dan ſeer heilig moet gelooft worden, dat hy geene ſoodanige fouten begaan heeft, gelyk ſommige ongebodene Boekebinder; want van alle ſpreek ik geenſints.

Sommige hegten en naayen de Boeken ſoo ſlecht, dat de blaaden derſelven ſoo draa afvallen, als die van de Palm wanneer de rouwe Herfſtlugt aankomt. Somtyds vind men 'er ſulke ſuivere Broeders onder, die naauwelyks een half

aar by 't Ambacht geweeſt zynde, aanſtonds voor zichſelfs beginnen te naayen, binden, en beſteeken, maar ach! ieder ſteek is haaſt als een ſteekwoordt dat den *Autheur* van 't Boek verdriet; want hy ſteekt en graaft ſoo diep in 't Schrift, dat hy de letters afplukt, gelyk de ſmit de hoefnagels; of hy houdt met de ploeg erger huis, als *Petrus* met het ſwaart, waarmeede hy *Malchus* een Oor afſette. Sommige, 't zy uit onervaarenheit of door ſlordigheit, verbinden ook ſomtyds eenige blaaden, en brengen daar door het gantſche Boek, verwarring en ſchande aan; ook zyn 'er eenige ſoo grove Gaſten onder, die den klophaamer ſoo onverſtandig hanteeren, dat het nieuwe werk, dat ſyne drukverf eerſt onlangs verkreegen heeft, gedwongen wordt, die over te ſetten, waar door het ganſche Boek onbruikbaar wordt. Het kan ook niet miſſen, dat men 'er ſomtyds niet eenen onder vinden ſoude, welke alhoewel hy met Corduwaane, Jugte, Turkſche en Kalfsleere, Hoorne en Perkemente banden weet om te gaan, nochtans niet *Cordeboonſch* van geweeten is, ja dat 'er zoo veel van 't Turkſche onderloopt, als of ſyne Ziele in wildt Swyns-leêr gebonden was; maar een ſoodanige moet weeten, dat de ſlooten aan de Boeken op en toe konnen, maar dat 'er in de Helle eene beſlootenheit is, welke eeuwig gegrendelt blyft. Voor 't overige zyn buiten twyffel ſeer veele, ja ſelfs de meeſte Boekebinders, die niet alleen verguldt op ſnee weeten te werken, maar die meede eenen gulden wandel voeren, en de Gebedeboeken ſoo wel en vlytig doorleeſen, als ſe deſelve inbinden.

E Schilderkonſt is by na iets Goddelyks, vermits zy den Almachtigen Schepper aller dingen tamelyk navolgt; want wat de hoogſte Godt met het eenige woordjen *Fiat* of *het worde*, heeft uitgerecht, wanneer hy in 't beginſel den Hemel en de Aarde ſchiep,

fchiep, fulks doedt de Schilder met fyn penfeel. De H. *Epiphanius* is van gevoelen, dat deefe Konft over oud, en oorfpronkelyk afkomftig is van *Saruch*, gebooren uit den Stamme *Sem*, die meede in de Arke *Noachs* geweeft is. Men moet zich immers ten hoogften verwonderen over de handt en 't verftand eenes Schilders, wyl deefe alle fichtbaare Schepfelen op de gantfche Wereldt met fyne Verwen weet na te bootzen; wilt gy eene Tafel, en op die Tafel een Hooft, en op't Hooft eene Muts die 't ftooft? Wilt gy eenen krans, en om dien Krans eenen Glans? Wilt gy een Schildt, en op het Schildt eenig Wildt? Wilt gy een Doek, en op den Doek een Boek? Wilt gy een Kap, en op dien Kap een Lap? Wilt gy een Veldt, en daarop een Heldt, of om de leus, eenen groten Reus? Dit alles fchildert u de Schilder door fyne Konft: ja alles, alles.

De Schilder maakt Arenden en Vinkjes in de lucht, hy maakt Paarden en Efels op de aarde, hy maakt Snoeken en Walviffen in 't waater, hy maakt Roofen en Knoppen in de Thuin, hy maakt Peeren en Vygen op de Boomen, hy maakt Lammeren en Varkens in 't Veldt, hy maakt Boomen en Blokken in 't Bofch, hy maakt Duivels en Engelen aan de Muur, hy maakt Geleerden en Gekken in 't venfter, hy maakt kromme en rechte op de Plaats, hy maakt Kappen en Hoeden op het hooft, hy maakt Glaafen en kannen op Tafel, hy maakt Honden en Katten in de Keuken &c. De Schilder maakt een Haagedooren, en wanneer hy wil een Ruiter met fpooren; hy maakt in de handt een Viool, en is Meefter in de Kool; hy maakt een fmeerige Kok, en op fynen bochel een ftok; hy fchildert *Jacob* leggende; *Abraham*

 ftaan-

ſtaande; *Job* ſittende; *Moſes* knielende; *Loth* drinkende; *Eſau* eetende, *Sara* lachende; *Petrus* weenende; *Abſalon* hangende; *Elias* vaarende, *Balaâm* rydende, en den Ryken Braſſer, ſoo als hem de Duyvel haalt.

Het is bekent, wat *Apelles* en *Zeuxes* benevens andere voor deeſen voor Wereldt-vermaarde Schilders geweeſt zyn: *Italien* mag met reeden roemen weegens haaren *Baſſanum*, *Titianum*, *Bellinum*, *Beretinum*, *Giottum* en *Zotum*, *Tintorettum*, *Fulnimetum*, *Cangiaſi*, *Caravaſi*, *Domenichini*, *Figini &c.* Het pinceel eenes *Bonarota*, eenes *Joſeph Salviati*, en veeler anderen, deedt in gantſch *Italien* byna rechte Wonderwerken. In dit geval nu behoeft men weegens het verſtandt en de konſt der Duitſchers mede niet te ſpotten; want *Albrecht Durer* van *Neurenberg*, *Cronach* van *Wurtenberg*, *Ebenberger*, *Spilberger*, en *Birkmayer* van *Augsburg*, *Aldergraaf* uit *Weſtphaalen*, *Gruen* van *Aſchaffenburg*, *Elsheimer* van *Frankfort*, *Stimmer* van *Schaffhauſen*, en ſeer veel andere, hebben genoegſaam aangetoont, dat de Schilderkonſt meede in *Duitſchlandt* reſideert; *Hollandt* en gantſch *Nederlandt* is niet alleen vol geweeſt, maar ook tegenwoordig noch, van veele diergelyke vermaarde Schilders, waar onder *G. Douw*, *Schoon Janze*, *Mieris*, *Mignon*, *Vander Werff*, *de Moor*, *Sachtleeven*, *Rubbens*, *Van Dyk*, *Laireſſe*, *Oſtade* en andere, ſoo wel die alreeds overleden, als die noch tegenwoordig in 't leeven zyn, ſeer vermaart en hoog geſchat moeten worden.

De voornaamſte Schilder der gantſche Wereldt, by wien niemandt te vergelyken is, word genaamt *Salvator Mundi*, de Verloſſer der Wereldt. Wanneer deeſe zaalige Heilandt eens van *Capernaum*

naum na *Jerusalem* ging, en te gelyk onderweegen overal Predikte, was 'er onder anderen een Schilder, welken de Koning *Abagarus* van *Edessa* sondt; deese ging op eene hoogte sitten, sette de verwen op 't Palet, en nam 't Penseel in de handt, ernstig van willens zynde, om den Heere *Christus* op 't alderbeste af te schilderen, maar konde denselven geensints treffen, wegens de al te groote glans, die uit het aanschyn des Heeren voortquam; de naam deeses Schilders was *Ananias*, welken de Heere door eenen Discipel by zich liet roepen, en te gelyk vroeg: of hy niet eenen Brief van synen Koning by zich droeg? En wanneer de Schilder denselven overgaf, en de Heere aanstonds daarop antwoorde, soo eischte hy schoon water, waarmeede hy het aansicht wiesch, en als hy 't selve met een schoone witte doek afdroogde, drukte hy te gelyk syne volkome afbeelding daarop, soodanig dat het geen Schilder beeter soude hebben konnen treffen, 't welke hy aan den Koning *Abagarus* van *Edessa* sondt; en dit wordt heedendaags noch in de Kerke van S. *Salvator* tot *Romen* bewaart.

Dat de Engelen somtyds het Penseel in de handt genomen, en de schoonste afbeeldingen vervaardigt hebben, ontdekken genoegsaam verscheide vermaarde *Pelgrimmagien* in de Wereldt; voornamentlyk siet men de Wonderdoende afbeeldingen van onse Lieve Vrouwe tot *Florense*, *Favens* en *Messina*, welke van de lieve Engelen zyn geschildert geworden Iedereen is meede bekent, dat de H. Evangelist *Lucas* een Schilder geweest is, wiens Schilderyen hier en daar in de Christenheit groote Wonderwerken uitrechten.

Men vindt niet alleen van wegens de Konst, maar

maar ook om der Zeedenhalven, veederley Schi
ders in de Wereldt. Men vindt vroome en he
lige Schilders; diergelyke is geweeſt de Zalig
Joannes de Frieſole, van de *Dominicaner Orden*
die ten tyde des voornaamen Meeſters *Michaël A*
gelo leefde, welke ook dikwils boertender wyſ
zeide: Dat *Johannes* in den Hemel klom, en a
daar de Tronien der Heiligen afſchilderde. Deeſ
zaalige *Religieus* alvoorens hy de afbeeldingde
Moeder Godts begon, deedt geduurig eerſt ee
yverig Gebedt, en heeft het weeſen deſer Zaalig
Vrouwe, altydt met geboogene knien afgeſchi
dert; gelyk dan meede van ſyne hant is, de wor
derdoende afbeelding van den Rooſen-krans, to
Romen alla Minerva. Panzirola.

Men vind ſcherpſinnige Schilders; onder wel
ke die meede getelt kan worden, welke, eene
Reiſiger ſchilderde, die by heet ſoomerweêr ui
een Beekjen dronk; wanneer nu iemandt met ve
wondering in deeſe woorden uitbarſte: *Aan d*
Beeldt ontbreekt niets, als de ſpraak, antwoord
de Schilder aanſtonds: *Myn Heer! men kan nie*
te gelyk drinken en ſpreeken; wagt ſoo lang, tot da
de Man gedronken heeft.

Men vindt onverſtandige Schilders; gelyk di
was, welke in *Ooſtenryk* op ſeekere plaats de
Heere *Chriſtus* ſchilderde, toen hy *Lazarus* va
den dooden opwekte; maar daar by hadde hy ee
Doodtbaar, waar op een gekruiſt *Chriſtus*-beeld
lag, beneevens twee Kandelaars met Kaarſſen e
een Weiwaters-keetel geſchildert.

Men vindt plompe en onverſtandige Schilders
diergelyke was 'er een, welke weegens ſyn
ſlegte Konſt, de Schilderyen niet konde verkoo
pen, waarom hy dan ſyne konſt verliet, en ee
Dok

Dokter wierd. Wanneer deese nu gevraagt wierdt, waarom hy dit deede? Antwoorde hy: Aan myne Schilderyen heeft men de fouten ligtelyk konnen merken; derhalven heb ik my tot soodanigen staat begeeven, waar in men de begaane fouten ten eersten laat begraaven en onder de aarde wegdompelen.

Men vindt diefachtige Schilders; soodanig een was 'er ten tyde van den vermaarden *Bonarota* in de Stadt *Romen*. Deese schilderde op een tyd den gekruisten *Christus*, maar hadde alle de leeden van andere Schilders ontleent; van den eenen het Hooft; van den anderen den Hals, van deesen de Armen, van geenen de Voeten &c. Wanneer hy dit naderhandt aan *Bonarota* toonde, heeft deese de af beelding gepreesen; maar te gelyk daar by gevoegt: *Guarda telo dal Giorno de Giudicio* &c. Wacht u voor den Jongsten Dag &c. Als of hy segge wilde: Ten Jongsten Daage sal een iegelyk syne leeden wederom eisschen; en deese Schilder syn Hooft, een ander syne Handen, en die syne Voeten wegnemen, dan sal u op die wyse niets over blyven als het enkelde lynwaat.

Men vindt roekloose Schilders; diergelyken is 'er een geweest tot *Refaldi* in *Sicilien*, welke de afbeelding der Moeder Godts in Goudt vatte; en als hem iemandt vroeg: wanneer dit Beeldt Miraakelen soude doen? Antwoorde hy al boerttende: dan, wanneer ik hoorens kryg; naauwelyks hadde hy dit gesprooken, of daar quaamen twee honrens, ieder omtrent een vinger lang, uit syn voorhooft wassen. *Pagat. P.* 2. *Fo.* 322.

Men vindt insgelyks meede Godloose Schilders; en dit zyn soodaanige, welke haare meeste konst in de naakte Beelden wilden toonen, waardoor

door ſoo meenig onnooſel Menſch, ſchipbreuk lydt. Aan ſeeker vroom *Religieus* uit de Orden der *Carmeliter* Barvoeters, is ſeeker bekent Schilder, welke eenen vroomen en Godtzaligen wandel gevoerd hadde, na den doodt gants vuurig verſcheenen, verhaalende, hoe dat hem eenige verdoemde Zielen by den Goddelyken Rechter hadden aangeklaagt, vermits zy in het oneindige verderf geraakt waren, door ſeeker naakt Beelt 't geen hy in ſyn Jeugt geſchildert hadde, en waar voor hy veele en groote penitentien en boeten had gedaan; maar egter van Godt ſoo lang in 't Vaage vuur was veroordeelt, tot dat de gemelde af beelding verbrandt wierd: dat hy derhalven den Edelman welke 't gemelde ſtuk Schildery in eigendom hadde, geliefde te ſeggen, dat hem tot beveſtiging der waarheit deeſer verſchyning, binnen acht daagen twee Soons ſouden ſterven, en by aldien hy 't gemelde onkuiſche ſtuk niet weg deede, hy van 's gelyken eenen haaſtigen doodt te verwachten hadde. De Edelman heeft deeſe vermaaning opgevolgt, het Schildery tot aſche verbrandt, en daar voor andere Heiligen laaten ſchilderen, en is aldus de ſtraffe ontweeken, vermits hy maar alleen ſyne Soons verlooren heeft. *Hiſt. Carmel. Lib.* 4. *c.* 5.

Verders geloof ik, dat'er Schilders zyn welke noch wel andere gebreeken hebben, die my onbekent zyn; dit weet ik, dat by hun niets zoo gemeen is, als dat de eene des anderens werk veracht, en gelooft dat ſyn Penſeel met de Scepter van *Jupiter* vermaagſchapt is, daar nochtans ſyne grootſte kunſt beſtaat 't ſchilderen van Kaamer-ſchutten, Thee Tafels en ander douſyn werk. Voor 't overige verdienen alle konſtige en te gelyk deugtſaame Schilders eenen onſterffelyke lof.

DE

VOornaam en aangenaam ; konſtryk en gunſtryk ; lofwaardig en liefwaardig, dat is waar , zyn de Beeldhouwers , welke zich met veel recht beroemen konnen, dat de Almachtige Schepper het eerſte Beeldt gemaakt heeft, namentlyk den Men-

Menſche , *na ſynen Beelde.* De H. *Thomas A-quinas* meent, dat 'er voor de algemeene Sond-vloed geene Beelden in 't gebruik geweeſt, maar naderhand ſoo meenigvuldig opgekomen zyn dat 'er byna geen ſtok, geen blok, noch brok ſeeker is geweeſt, dien men niet aangepakt heeſt om 'er eenen byſonderen Godt van te maaken.

In 't Oude *Teſtamemt* is den *Hebreën* verbooden geweeſt eenig Beeld te maaken, ter oorſaake zy ligtelyk hier door tot Afgoderye ſouden hebben konnen vervallen, waar toe zy buiten dien maar al te geneegen waaren ; egter heeft Godt ſelf bevoolen, dat 'er op 't verſoendekſel der Arke twee *Chirubinen* ſouden gemaakt worden. *Exod.* xxv. welke van de *Iſraëliten* zyn geëert geworden. De H. *Vincentius Ferrerus* ſchryft , dat tot *Jeru-ſalem* veele ſteene Beelden van de Roomſche Kei-ſers boven de Deuren en Poorten der Paleiſen geſtaan hebben , welke zich op eene wonderbaar-lyke wyſe geboogen hebben, wanneer de gevange Heilandt uit en ingevoert wierdt. *Serm. in Pa-raſcev.*

Petrus Natalis getuigt , dat 600 Jaaren voor de geboorte van *Maria*, de Propheet *Jeremia* in *E-gypten* gepredikt heeft : Dat eene Maagt eenen Soon ſoude baaren, en den ſelven in eene Kribbe leggen ; maar dat hy niet lang daarna in *Egypten* ſoude komen, en dat ſyne aankomſt aldaar alle Afgooden ſoude ter neer werpen : waarom dan de *Egyptiſche* Prieſters een beeld lieten maaken , van gedaante als een Vrouwe met een Kindeken , en deeden het ſelve in haaren Tempel ſtellen. Waaruit genoegſaam af te neemen is , dat de Beeldhouwers konſt ſeer oudt moet zyn. *Petr. Natal. de Jerem. Proph.*

He-

Het is den Beeldhouwers eene byſondere eere, lat de H.Evangeliſt *Lucas* meede een diergelyken Konſtenaar geweeſt is. Wanneer de Apoſtelen het Huis van *Maria*, 't welke tegenwoordig tot *Loretto* ſtaat, tot eene Kerk inwyden, hebben zy het Beeld onſer Lieve Vrouwe, benevens het Kindt *Jeſus* op haare armen, daar in geſtelt, welk Stand-Beeld de H. Evangeliſt *Lucas* met eigene handen uit Cederenhout gemaakt heeft.

Een konſtig Beeldhouwer is geweeſt *Phidias*, alsmeede *Praxiteles*, en *Polycletus*, en *Lyſippus*. en *Teledeus*, en *Arceſilaus*, gelyk ook *Hypanodorus*. Konſtige Beeldhouwers zyn 't geweeſt, welke in de beroemde Stadt *Romen* op verſcheide plaatſen zoodaanige ſteene Wonderwerken gemaakt hebben, dat de Konſtervarene deſelve niet hooggenoeg weeten te ſchatten. Maar veel konſtiger is de Rechtveerdige Godt geweeſt, die het nieusgierige en ongehoorſame Wyf van *Loth*, in eén Soutpilaar verandert heeft, welke egter de uitterlyke gedaante van een Menſch noch tegenwoordig behoud. Voornaamentlyk moet de gantſche Wereld bekennen, dat Godt hier en daar met geene ſaaken grootere Wonderwerken doed, als met Beelden der Heiligen, welke de Roomſche Catholyken ſeggen, datſe aandachtig vereeren, maar niet aanbidden, ſoo als eenige sönder grondt van haar verſpreiden; te meer vermits in 't Oude *Teſtament*, de *Iſraëliten* eene opgerechte metaale Slang, als eene afbeelding van den gekruiſten Heiland geëert hebben. Duiſent en Duiſent geſchiedeniſſen ſouden 'er ſeekerlyk konnen aangehaald worden, hoedanig ſulke van den rechtveerdigen Godt geſtraſt zyn geworden, welke de Beelden der H. onteert hebben. Het is onnoo-

noodig om dies aangaande na verre of vreemde Landen te gaan, men kan daar van genoegſame voorbeelden in *Duitſchland* vinden. Gaat eens na *Conſtantz* aan de *Bodenzee*, aldaar ſal men u toonen een gekruiſt *Chriſtus* Beeld, 't welke eenige moedwilligers by de neus getrokken hebben; eenen van deeſe zyn ſyne vingers ſoo vaſt daar aan gehegt gebleeven, dat zy op geenderhande wyſe, als alleen door 't algemeene Gebed der gantſche Stadt, konden losgemaakt worden.

Gaat eens na *Erfurt*, daar ſal men u noch verhaalen, hoe dat iemand welke gantſch Godtloos in de Dom Kerk aldaar tegens het Beeld der alderzaligſte Moeder Gods *Maria*, 't welke toen ter tydt onder 't Orgel ſtont, uitgevaaren heeft met de vingers daarop wyſende, en ſeggende: Dat hy niet geruſt wilde ſlapen, tot dat hy deeſen Afgod uit den weg geruimt hadde; maar ſiet in dit oogenblik heeft hy 't koude vuur aan den vinger gekreegen; waar aan hy noch deſelfde nacht ſtierf. *Reinald Ao.* 525.

Gaat na *Bingen*, niet verre van *Mayntz*, daar ſult gy ſien, dat een rooffuchtig Soldaat het Beeld der moeder Godts beroovende, en eenen koſtelyken ſteen uit het herte gravende, dat daar uit Melk en Bloedt in overvloet quam voortvloeyen. *Bzovii.* 1302.

Gaat na *Wurtzburg* in *Frankenland*, aldaar ſult gy vinden, dat een Joodt het Beeld van *Maria*, 't geene op eenen boom ſtond, met den deegen doorſtak, uit welke wonden aanſtond veel bloed voortquam. *Gumpenberg.*

Gaat na *Amerongen* in 't Bisdom van *Ceulen* daar ſult gy ervaaren, dat een vertwyffelde Speelder door het Beeld van *Maria* geſchooten hebben

bende, de wonde aanſtonts zich vol bloed vertoont heeft, en de Daader gants raaſende en onſinnig geſtorven is.

Wilt gy andere groote Wonderen van de Beelden en geſneedene Statuen van God en ſyne Heiligen, ſoo ſal ik uw niet na *Spanjen*, alwaar ſeer veel, niet na *Italien*, alwaar niet minder, noch na Vrankryk, alwaar van 's gelyken veele gevonden werden, doen trekken; maar blyft alleen in Duitſchland; Een Beeld dat geweent heeft, vind gy tot *Emmerik*; Een Beeld dat geſweet heeft, vindt gy tot *Amberg* in de Paltz; Een Beeld dat gegroeid is, vind gy tot *Paſſau*; een Beeld dat zich bewoogen heeft, vind gy tot *Regensburg* in 't *Auguſtyner* Klooſter; Een Beeldt dat geſprooken heeft, vind gy tot *Culm* in *Boheemen*; Een Beeldt dat zich niet heeft willen laaten wegdragen, vindt gy tot *Fernitz* in *Stiermark*; Een Beeldt dat zich maar alleen van onnooſele Menſchen laat tillen, vindt gy tot *Etbal* in *Beyeren*.

Om kort te gaan, het werk der Beeldhouwers, vermits zy ons Godt, de Engelen en de Heiligen ſoo levendig voorſtellen, is billyk alle lof en eere waardig, en men behoorde daarom deeſe voor een der beſte Konſtenaars te achten. Maar ſelden is een Jaarmarkt ſonder Dieven, ſelden is een Thuin ſonder Brandeneetels, ſelden is een Boom ſonder Wormſteekige vruchten, ſelden is een Dorp ſonder Kaak, en ſelden is een Keuken ſonder ſcherven; alſoo ſal ook niemandt ſoo ſtyfkoppig zyn, die gelooft, dat de Beeldhouwers ſonder feilen of gebreeken zyn. De ſlimſte zyn ſulke welke onkuiſche Beelden maaken, en hier door tot alle quaadt aanleidinge geven; zy meenen, ik weet ſelfs niet wat al roem en eere te

behalen, wanneer zy Konsthalven, de Natuur gelyk als trotseeren; ondertusschen sal haar werk hierna eens door den Duivel heel naauw betaalt worden, welke niets onbeloont laat. Men vindt ook somtyds eenige Meesters Breekebenen van Beeldhouwers, welke hunne Meesters te vroeg ontloopen zynde, naauwelyks drie loot beeter zyn als Houthakkers, en welke Beelden hakken, en houwen, die meer na Monsters als na Menschen gelyken; de Kop gelykt wel na een Pompoen; de Neus na een Santkooken; de Mondt na een Gietleepel; de Hals na een Waterpomp; de Ooren na een Vliegenklopper en 't gantsche lyf na een Hopsak, en nochtans weeten zy dikwils naauwelyks genoeg voor diergelyken werk te eischen. Voor 't overige moeten zich alle Beeldhouwers bovenal bevlytigen, dat zy hunne onsterffelyke Zielen, welke het Evenbeeld Gods zyn, niet verliesen, maar dat zy die aan den Alderhoogsten, van wien zy oorspronkelyk afgedaalt zyn, wederom ongequetst behandigen.

HOe oudt deese Konst is, kan men eigentlyk niet weeten; my behaagt wel, dat sommige willen, dat *Maarten Schoon*, een Duitscher, deese Konst heeft uitgevonden. Het zy nu dat *Maarten Schoon*, of *Caspar Mooy*, of *Christoffel Fraay* de uitvinder

 daar

daarvan geweest is, daaraan legt ons juist niet veel geleegen. Het is in en voor zich selfs een fraaye Konst, een mooye Konst, ja een schoone Konst, waarby het Schilderen niet veel vooruit heeft, ja zy eeten het brood met malkander gelyk de twee Discipelen *Lucas* en *Cleophas* in het Vlek *Emaus*; en gaan meest verselt, gelyk de twee Koeyen, welke de Arke des Verbonds van de *Philistynen* wegtrokken; want sonder den Schilder, kan de Plaatsnyder veeltyds niet uitregten; en somtyds gebeurt het dat een Schilder iets van een Plaatsnyder affnydt of ontleent, en in syne Taffereelen te pas brengt.

Laurens Beyrlink geeft aan de voorname Ryks-Stadt *Neurenberg* den lof, dat zy weegens de meenigte en verscheidenheit der Konsten, de gantsche Christenheit overtreft, waarvan moogelyk het gemeene seggen komt: Dat het een plaats is, alwaar alle Konsten konnen geleert worden. Van deese Stadt zyn veel meer Konstenaars afgedaalt, als 'er Soldaaten uit het groote Paart van *Trooyen* geklommen zyn; zoo dat men bykans deese Stadt niet meer *Neurenberg* maar *Harssenberg* behoorde te noemen, om dat 'er soo veele vernuftige en tot alle Konsten bequaame koppen gevonden werden. Vooral behoort men nochtans den voorrang aan *Albert Durer* te geeven, als een geboore *Neurenberger* geweest zynde, welke niet alleen een Schilder en Beeldhouwer, maar ook voornamentlyk een konstige Plaatsnyder geweest is; en byaldien hy deese Konst niet uitgevonden heeft, gelyk sommige willen, heeft hy deselve nogtans tot meerder volmaaktheit gebragt: soo dat men tegenwoordig noch een koopere plaat van hem, byna boven silver en goud waardeert.

Wanneer *Petrus* door eenen Engel uit de gevangenisse van *Herodes* verlost wierd, *Actor.* XII: 9. waande hy dit maar een droom te zyn, en kon in 't begin niet geloven dat hy op vrye voeten gestelt was; de oorsaak daarvan was deese: hy meende vermits hy de gantsche nagt geslaapen hadde, dat dit niet van Godt quam; want Godt is niet gewoon weldaaden te bewysen aan de geene die slaapen en luyeren. Waarom dan de goede Moeder welke begeerde dat haare twee Soonen mogten sitten ter rechter en slinker handt *Christi*, met reeden een weigerendt antwoord kreeg; want de H. *Ambrosius Cap.* 8. *Epist. ad Romanos*, segt: dat het begeeren deeser Moeder seer gekkelyk en ongerymt was, vermits aan ons Heere niets soo seer mishaagt, als het sitten en luiwambesen; by Hem is *Otiosus*, leedig zyn, soo veel als *Odiosus* gehaat worden; waarom de Mensch dan soo grof als een Keemel word, indien hy niet als een Hemel wordt; want soo als de Hemel gestaadig in beweeging is, alsoo behoort de Mensche meede gesint te zyn. Het sitten en luyeren is Godt onaangenaam; maar 't sitten en te gelyk arbeiden, behaagt ons Heere wel, voornamentlyk wanneer 't werk hem ter eeren is, gelyk veeltyds by de Plaatsnyders geschiet.

Deese sitten den gantschen tydt; maar haare sitten is niet sonder moeite en arbeit. De Practisyn van Huishouden, *alias* de Onrechtveerdige Rentmeester in 't *Evangelium*, na dat hy van synen dienst verstooten wierd, heeft selfs bekent *Luc.* XVI. 3. *Graven en kan ik niet.* Ey jou luyen Dief! gy had moeten seggen: *Graven wil ik niet*, want de luye Beerenhuidt is uw onderbedde; siet eens de Plaatsnyders aan, of se niet den gantschen dag,

de gantſche week, het gantſche jaar, ja de gantſche tydt haares leevens met graaven of *graveeren* toebrengen, en dat noch wel in hart kooper. Maar dit haar graaven, is een recht ſchatte graaven: Want wat zyn de Afbeeldingen der Heiligen, welke door haar vervaardigt worden, anders, als een ſchat der Kerke; de Beelden welke de Schilders maaken, zyn wel meede een ſchat; maar terwyl de Schilder een eenige afbeeldinge maakt, ſoo is de konſt der Plaatſnyders ſoo gelukkig, dat zy ondertuſſchen door geſtadig afdrukken eenige duiſent Exemplaaren onder de Menſchen brengt. *Moſes* heeft met ſyn Kooper het volk *Iſraëls* groot voordeel aangebragt; want als het ſelve door een welverdiende ſtraf, van vuurige Slangen gebeeten wierd, heeft hy, op bevel des Alderhoogſten, eene Koopere ſlang laaten gieten, welke van een ſonderlinge groote moet geweeſt zyn, wyl deſelve eenige mylen ver, is geſien geworden; deeſe heeft *Moſes* opgeregt, en wie de ſelve maar aanſag, is aanſtonds van ſyne beeten geneeſen geworden.

Veel nuttigheit heeft *Moſes* met ſyn Kooper aangebragt, maar de Plaatſnyders brengen byna noch meerder voordeel aan met haare Printen; want dikwils is 't gebeurt, door het enkelde aankyken eener Print, waar op moogelyk de gekruiſte *Jeſus*, of 't laatſte Oordeel, of ook wel de verſchrikkelyke pyn der Helle afgebeeldt ſtondt; dat meenigeen in zichſelfs gegaan is, ſyne ſonden en miſdaaden beweent heeft, en vervolgens van de Wonden der Ziele is geneeſen geworden.

Daar is 'er een welke eene Print beſiet, waarop de Steden *Sodoma* en *Gomorrha* afgebeelt ſtaan, en hoe deſelve met vuur en vlammen verteert

wor-

worden; als meede hoe dat de Vrouw van *Loth*, alleen om dat zy uit ongehoorſame nieuwsgierigheit omſag, in een Soutpilaar verkeert wierdt. Deeſe Print, prent en geeft hem eenen ſteek in 't herte; O myn Godt! ſegt hy daar over, hebt Gy weegens eene eenige overtreeding alſoo geſtraft, wat hebbe ik dan wel te verwagten, die ſoo veele ſwaare miſdaaden begaan hebbe!

Een ander ſiet eene Print, waarop *Delila* afgebeeldt is, ſnydende *Simſon* ſyne hairen, en daarmeede bygevolg alle ſyne ſterkte af; deeſe Print prent hem deeſe gedagten in, hoe dat meenigeen door eene Vronw in ongemak geraakt is. *Adam* heeft maar eene Vrouw gehadt, deeſe heeft hem en ons alle in 't verdriet gebragt: Indien hy meerder Wyven gehadt hadde, gelyk by de Turken gebruikelyk is, hoe ſoude het 'er dan toegegaan hebben? Soo vele Vrouwsperſoonen als 'er in de Wereld zyn, zoo veele valſtrikken zyn 'er byna; daarom, verre daar van, is men 't veiligſt voor 't ſchieten van het blinde Boefken.

Een ander ſiet eene Print, waar op aangeweeſen wordt, hoe de heerlyk opgeſchikte *Judith* met *Holofernus* in de Slaapkamer treed; zy eene der ſchoonſten, (en wel ſoo, dat de Bedienden deeſes Krygsoverſten bekennen moeſten: *Daar en is diergelyke Vrouwe niet van 't een einde der aarde, tot het andere einde, in ſchoonheid van aangeſigte, ende wysheid van ſpreeken:*) hy *Holofernus* met eenen tamelyken roeſch, en beide alleen in eene kaamer zynde, wie ſoude zich anders ingebeeldt hebben, of zy beide ſouden in deeſe kaamer in een vertrouwelyke Kameraadſchap geleeft, en de *Cypriſche* Godinne de overwinnige daar van weggedraagen hebben. Maar hoort eens het teegendeel

aan

aan de kant van *Judith*; In de plaats van 't bedde, was het bidden; in de plaats van *Venus*, was het *Deus veniæ largitor*; terwyl zy was verdagt, ſat zy in aandagt, en onder veele herhaalde ſuchtingen tot Godt, klonk zy den Vyand het hooft van den romp. Wat indruk drukt hem deſe Prent in 't herte? Hy denkt: ô hoe dikwils heb ik van mynen Evenaaſten ook argwaan gevat, als ik dit en dat van hem ſag, daar ondertuſſchen de ſaak in zich ſelfs gantſch anders was. O Godt vergeeft my dit!

Een ander houdt een Print in de handt, en ſiet daar op de verheerlyking van den Heilandt op den Berg *Thabor*, waar by hy waarneemt, dat *Moſes* en *Elias* daar ook teegenwoordig zyn; maar merkt meede te gelyk aan dat *Moſes* op de rechterhandt en *Elias* op de ſlinker zyde ſtaat; en dat *Moſes* eene afbeelding der Barmhertigheit is, want *Moſes was ſeer ſachtmoedig. Num.* XII. 3. en *Elias* een afbeelding der Gerechtigheit, want van hem wordt geſegt: *Dat hy ſeer geyvert heeft voor den Heere*, 1 *Reg.* XIX: 10: 14. Deeſe Print, prent hem aanſtonds deeſe gedagten in 't herte, en hy ſucht: O myn *Jeſus*! het is waar, ja meer dan waar, dat myne ſonden de druppelen der Zee overtreffen, maar de Barmhertigheit heeft by uw den voor-rang, uwe Goedheit behoudt de rechterhand, daarom begeef ik my ten vollen in derſelven grondeloose diepte.

Iemand krygt by geval een Print in handen, waarop netjes verbeeldt wordt, hoe onſe Zaalige Heiland ſyne Apoſtelen de voeten waſcht, waaronder zich meede de Verrader *Judas* bevindt, welke toen ter tydt door 't ingeeven des Duivels al beſlooten hadde, den Heiland te verraden.

Deefe Print, prent hem in 't gemoedt ô goedfte *Jefus*! hoe verre en grof wyk ik van uwe woorden en werken; gy werpt u uwen Vyanden te voet, en ik foude dikwils myne Vyanden met voeten willen treeden; gy wafcht den godloofen *Judas* de voeten, en ik maak dikwils om geringe oorfaaken uw hooft warm; Gy betaalt het quaade met goed, en ik wil aanftonds voor een *Once* fmaat en ongelyk, met gantfche *Centenaars* wraak oeffenen. O aldermildhertigfte *Jefus*! hoe weinig houde ik uwe les in waarde, welke gy ons op den Preekftoel uwes Kruifes gegeven hebt, wanneer gy voor uwe Vyanden gebeeden hebt.

Op deefe wyfe brengt het fraaye werk der Plaatfnyders feer veel goeds in de Wereld, ja zy verftrekken dikwils voor ftille Predikers, welke door hunne ftomme Beelden tot de menfchen in 't herte fpreeken, en fe tot goede en heilige gedagten leiden. Dat de Vrouwe van *Loth* in een Soutpilaar, de *Egytifche* waateren ten tyde van *Mofes*, in bloed, en de Staf van *Aaron* in eene Slange zyn verandert geworden, geloof ik feer gaarne; maar dat de *Alchimiften*, of Algemiften en Stoffcheiders of liever Befcheiters, fomtyds Yfer, Loot, Kooper en diergelyke Metaalen in fyn en rein Goudt veranderen konnen, ben ik niet gehouden te gelooven, vermits men fe gemeenlyk betrapt en fiet dat het maar enkelde Koolblaafers, Kroeswachters, belachelyke Rookmaakers en vergeeffche Vuurhonden zyn; Maar indien 't al mogte waar zyn, dat'er een feekere *Theophraftus*, welke in *Carnden* tot *Villach* gebooren was, moggte geweeft hebben, en indien 't al waar mogte zyn, dat hy benevens andere, en andere beneevens hem, de Metaalen hebben weeten te veran-

anderen: ſoo houde ik 't in dit geval met hem, dat men geen Metaal ligter in Goudt veranderen kan, als Kooper; en dit, door 't middel der Plaatſnyders konſt, want waarlyk dit Kooper en de Afdrukſels daarvan, worden dikwils en meenigvuldig tot Goudt gemaakt; ja zyn meer als Goudt te waardeeren, vermits zy de gantſche Wereld groot voordeel aanbrengen.

De wonderlyke *Statue* of 't groote Beeldt, waarvan *Dan.* 11: 32. geleeſen word, 't geene de trotſe Koning *Nebucadnezar* ſag, hadde een hooft van goudt, de borſt en armen van ſilver, de buik en de dyen van kooper, de ſchenkels van yſer &c. Waar uit dan klaarblykelyk af te neemen is, dat goudt en ſilver onder de Metaalen altyd den voorrang hebben, gelyk Godtbeetert ook by de geldtgierige *Adams*-Kinderen en by de onverſaadelyke gierigaarts overal meede te ſien is. Maar by de heedendaagſe Wereldt is het kooper ſoodanig in prys geſteegen, dat het de Konſtminnaars dikwils meêr als goudt en ſilver ſchatten, namentlyk ſoodanig kooper, waarop de ervaarene Konſtenaars met ſonderlinge kennis alderhande formen en afbeeldingen hebben gegraveert, en waaronder de Swartekonſt, welke eerſt voor weinig Jaaren uitgevonden is, teegenwoordig tot de volmaaktheit ſchynt opgeklommen te zyn, waarvan in Duitſchlandt de vermaarde *Elias Chriſtoffel Heiſz*, tot *Augſpurg*, en in Engelant eenen *Smith*, voor geene der minſten by deeſe onſe tyden, moeten gehouden worden, vermits zy 't ſoo verre daarmeede ſchynen gebragt te hebben, dat ſelfs *Protogenes*, indien hy op aarde verſcheen, ſyne Konſtſtukken, welke in ſynen tydt byna van ieder een aangebeeden wierden, wel met een Deeken

ken of Paardekleedt mogte bedekken. De Swartekonſt, welke de roekeloose *Doctor Fauſtus* geoeffent heeft, verdient niet anders als een Duivelskonſt genoemt te worden; maar de Swartekonſt welke de meergemelde Konſtenaars hanteeren, is waardig dat men ſe een Engele-konſt noemt; vermits derſelven arbeit veele hooge en laage Standsperſoonen, allerhande Geleerde, Konſtenaars &c. gelyk als vereeuwigt.

Moſes, de groote Geleider van 't Volk *Iſraels*, hadde eene Vrouwe genaamt *Zippora*, zynde een Moorin; en vermits haar Man van Godt tot een hooge Bediening beroepen was, wierdt zy, volgens den ſwakken aardt der Vrouwen, vry wat hovaardig, verheffende *Moſes* haaren Man, boven alle andere, ja ſelfs boven *Aaron*, en *Mirjam* deſſelfs Suſter; het welke hen, voornaamentlyk de laatſte vry wat vreemt in de ooren klonk; vermits de natuur der Vrouwen na Kurk ſweemt, welke altydt boven wil dryven; ja de meeſte ſlagten de Ojevaars, welke niet alleen kleppen, klappen en raaſen, maar ook haare *Reſidentie* altydt in de hoogte neemen willen; waarom dan *Mirjam* in een wyvenkraakeel uitbarſte, en *Zippora* moogelyk voor een Inkvreetſter, of Kooleverkoopſter uitſcholt, van welk ſoort van Eertytels de Vrouwelyke tongen gemeenelyk geen gebrek hebben; ja ſe droeg ſelfs haaren Broeder *Aaron* geen hair minder achting toe, als *Moſes*; waarmeede het noch niet genoeg was, wantſe rokkende ſelfs haaren Broeder tegens *Moſes* op, dat hy meede van hem ſmaadelyk begon te ſpreeken; op deeſe wyſe bekleeden de Vrouwelyke tongen en de Swavelſtokken, beide een ampt, en ontſteeken dikwils een groot vuur. Om kort

te gaan, *Mirjam* heeft gekeeven teegen de ſwarte *Zippora.Num.* XII.

Maar by onſe tegenwoordige tyden ſal'er waarſchynelyk niemandt gevonden worden, welke van de overal bekende Swartekonſt quaalyk ſal ſpreeken, maar veel-eêr deſelve met veelderhande lofſpraaken pryſen; want ſelfs het weeſen van groote Mevrouwen en diergelyke, welke gewoonlyk uit de Natuur ſoo blank als een Lelie zyn, konnen egter door deeſe Swarte konſtenaars wel afgebeelt worden, gelyk aan veele diergelyke Afbeeldingen en Konſt-printen kan geſien worden.

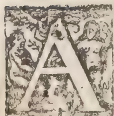
Alſchoon 'er nu op verſcheidene plaatſen noch veele andere Konſtenaars gevonden worden, welke ſich op deeſe fraaye konſt leggen, en ſoodanige ſtukken door de Swartekonſt aan 't licht brengen, waar van 't eene en 't andere met de Bruid in 't Hoogeliedt ſoude konnen ſeggen: *Ik ben ſwart, doch lieffelyk*; ſoo werden deſelve nochtans daarby vermaant, ſoodanigen vroomen wandel te voeren, dat zy by Godt niet in een ſwart blaadjen geraken moogen. Want gelyk 'er aan den Hemel, niet alleen Vaſte Sterren, maar ook Dwaal Sterren; in de Thuinen niet alleen Rooſen, maar ook Doornen; op de Akkers niet alleen Terwe maar ook Onkruidt gevonden wordt; alſoo zyn'er onder de Plaatſnyders ook eenige welke niet veel lof verdienen. Want wie kan ſulke pryſen, welke in hunne konſt ſoo onervaaren zyn, dat men haar met meerder reeden Keetelboeters als Plaatſnyders ſouden konnen noemen, vermitſe niets anders doen als kooper bederven; wie kan ſulke pryſen, welke tegen alle geweeten aan, ergerlyke afbeeldingen op het kooper brengen; waar door de jeugt, wel buiten dat genoegſaam van haar ſelfs uit-

ſpa

ſpat, tot alderhande ſchandelyke daaden verleidt word; wie kan ſulke pryſen, welke zich beeter op den Sterkendrank, als op 't Sterkwaater verſtaan, gelyk hunne roode kooperachtige Neuſen dit genoegſaam aantoonen. Maar alſoo 'er niet veele diergelyke gevonden werden, en de meeſte eene pryſenswaardige weetenſchap oeffenen, en eenen loffelyken wandel voeren, ſoo ſal 't ook geenſints paſſen, dat men deeſe waarde *Profeſſie* eenigſints beleedigt, te meer, daar de meeſte roem en aangenaamheidt deeſes teegenwoordigen Werks, van de handt eenes Plaatſnyders afdaalt, welken ik voor tegenwoordig met geenen Voſſen ſcepter tragte aan te raken.

DE

Angaande de Plaatdrukkers, derſelven werk is meede pryswaardig, en wordt daar toe grooten vlyt en arbeid vereiſcht, behoorende zy onder de geene welke eenen redelyken grooten brok van 't geene Godt aan 't eerſte paar menſchen dreigde, geerft

erft hebben, namentlyk: *In 't ſweet uwes aanſchyns ſult gy u broot eeten.* Gen. III: 19. Deſe Plaatdrukkers hebben veel werk om een klomp goudt ſoo groot als haar hooft over te gaaren, vermits hunne loonen ſober zyn, en zy booven haar dagelyks onderhoud weinig overhouden, of 't moeſte weeſen datſe ſomtyds een hondert Exemplaartjes vergeeten t'huis te brengen, en daar klein gelt van maakte; doch, ſoo dit al geſchiet, 't ſtrekt niet verder als om op Son-en Heilige Daagen in de Kroeg te betaalen, 't geen zy gebruikt hebben, om het ſwartſel, daar ſe de heele week meede omgegaan hebben, af te waſſchen.

Dees Ambagtsman, een arme Duiker,
Klaagt meer van Alſſem, als van Suiker;
Wyl hy ſtaag draait, en roht, en bukt,
En drukkende, zich ſelfs verdrukt.

Deeſe weetenſchap heeft buiten twyffel niet aanſtonds met de uitvinding van 't Plaatſnyden haar begin genoomen, dog ſeekerlyk niet lang daarna, en men heeft van tydt tot tydt daar betere middelen op gevonden: Ook is het den Plaatſnyders nootſaakelyk, ſelfs te weten, hoe een goede druk vervaardigt, en wat daartoe vereiſcht wordt.

De ſaaken daar toe behoorende, zyn: goedt Papier, een goede Pars, die ſoo in malkanderen moet geſchikt zyn, dat de Rollen, en de Plank die daar tuſſchen ſchuift, en waar op de Plaat leggen moet, wel en net op malkander ſluiten; Item goede Vilten, en goedt Swart, waar van tot *Frankfort* 't alderbeſte gemaakt, en aldaar verkogt wordt.

Het Plaatdrukken gaat dus in ſyn werk: Het

Swart moet met gebrande Lyn- of dat beeter is, met Noot-Olye gemengt worden; dan word het selve op een rooster boven wat vuur in de Plaat gevreeven, met sachte linne doekken af- en met de handt suiver nageveegt, dan op de plank gelegt, en het genatte Pampier daarop, met de vilt bedekt, en doorgehaalt; en alschoon dit alles uitterlyken aan te sien, ligt is, soo behoort 'er nochtans een sonderlinge vlyt toe, zynde de geetste Plaaten 't ligste, de gesneede swaarder, en die van de Swartekonst, het alderswaarste en moeyelykste om te drukken.

Een ieder Konstenaar kan zich wel van eene eigene Pars voorsien, om wanneer hem de moeite lust, syn werk selfs te drukken, doch men vindt in groote Steeden daar veel te doen is, veele die haar bysonder werk daarvan maaken.

Van de Plaatdrukkers nu is te leeren, dat, gelykerwse zy even het selve op het Papier overdrukken, 't welke op de Plaat gesneden is; de Kinderen, welke afdruksels der Ouderen zyn, zich ook doorgaans schikken na derselver zeden en manieren, en dat men alsoo uit den Afdruk kan oordeelen, van den toestandt der Plaat uit welke zy haar oorsprong genoomen heeft.

Theophilus hadde eenen jongen Boom in synen Hof, welken hy selfs gesoogen of geënt, met grooten vlyt opgepast, en noch vrucht te verwachten hadde. Wanneer hy nu voor d'eerstemaal deselve voortbragt, bestaande in Roosenroodt couleurde schoone Appelen, en welke hy met eigene handen afbrak, zeide hy: Hoe of waar mag het wel van daan koomen, dat de vruchten eenes jongen Booms, welken wy selfs gequeekt hebben, alschoon 't maar eenige weinige

Ap-

Appellen zyn, ons meer vermaaken en verheugen, als wanneer ons die van andere, al was 't met gansche manden vol, vereerd worden? Seekerlyk is hier by eene heimelyke eigenliefde, waar door ons eigen goedt ons meer verheugt, als vreemdt, alschoon 't veel beeter is.

Hier uit kan ik eenigsints afnemen, wat groot vermaak het zyn moet, wanneer Godt de Ouders door vruchten der Deugt, en met het goede gedrag haarer Kinderen zeegent. De Kinderen zyn in 't begin jonge Spruitjes der Ouders, en om soo te seggen uit haar herte opgeschooten, en daar van afgebrooken; zy worden met veel sweet en traanen bevogtigt; gesnoeit door ernstige en Godzalige tucht; versorgt door veelvuldige opsigt, verwarmt en gelyk als beschcenen, door hertelyke liefde en gemest door alle vermoogen; wie is 'er derhalven die het vernoegen der Ouders genoegsaam beschryven kan, wanneerse haare Spruiten sien groenen, gedyen en wassen? Wanneer Godt tot haar planten en begieten, den zeegen geeft, en haare jonge en beminde Boomen, hunne gezeegende vrugten in haaren schoot beginnen te werpen. De Kinderen zyn een Spiegel der Ouders; hoe deugtsamer en Godtzaaliger d'eerste zyn, hoe helderder en schoonder de laatste worden. Gelyk nu de Sonnestraalen het aldersterkste zyn, wanneerse teegens eenen Spiegel wederomkaatsen; alsoo dringt het d'Ouders door 't herte, als de Kinderen door de straalen der Goddelyke genaade en zeegen verligt zynde, hun ligt met haar deelen. Het vermaak der Kinderen is krachtiger, om het herte der oude en afgesloofde Ouders te vermaaken, als de edelste Wyn, en de kostelykste Balsem. Het Musyk, 't welke on-

oude Menschen 't alderliefste hooren, is, al Kinderen over haar goed gedrag gepreesen worden

De oude Geschiedenis-schryver *Xenophon* verhaalt: dat eens op seekere Maaltydt verscheide Vrienden en genoode Gasten bymalkanderen waaren; na veelderhande t' saamenspraaken wierd onder anderen opgegeeven, dat een iegelyk der teegenwoordig zynde, soude seggen, over wat saak hy zich 't meeste verheugde, of beroemde. Daar waaren soo veele antwoorden, als Persoonen. De eene pochte op syne voortreffelyke *Memorie*, waardoor hy alle Vaarsen van den Griekschen Dichter *Homerus* van buiten wiste, en alle sonder een eenige fout konde opseggen, 't welke hy als een seltsaame gaave der Natuur opgaf, vermits die weinig Menschen besaaten. Een schoone *Dame* welke daarby sat; pochte op haare schoonheit, waarmeede zy onder anderen, gelyk de volle Maan onder de Sterren, glinsterde, en by alle Maaltyden het aangenaamste Pronk-of Schouwspel was, waarom zy zich dan boven andere over haare gaave verblyde. O wat ongestaadige vreugdt! Van welke iemand met veel regt zeide: Dat de schoonheit van 't lichaam, alleen in een teeder dun velletjen bestondt; en datse daarom ook soo haastig en ligt verging, en soo snood als ydel was. Neevens deese sat 'er een, welk op synen Rykdom snoefde waar van hy boven andere wonderlyk wel voorsien was, en waarover hy zich 't meeste verheugde, vermits hy daarvoor alderley vermaak konde bekomen. Van synen Rykdom nu sprak hy dus, om dat hy niets beeters bezat, waarover hy zich beroemen en verheugen konde: Maar, de Koning *Salomon*, welke sonder vergelyking ryker dan hy geweest is, en alderhande

de vermaak genooten hadde, heeft eindelyk beleden: *Dat hy in alles ydelheit ende quellinge des Geeſtes gevonden heeft.* En hoe kan 'er doch in de Rykdommen eene waare vreugde zyn? welke met ſoo veele moeite en ſorgen verworven, met ſoo veel vreeſe en gevaar beſeeten, met ſoo groot leetweeſen en ſmerten verlaaten worden, en eindelyk aan haaren beſitter niets overig laaten, als een ſwaare verantwoording voor God, indien hy ſe quaalyk gebruykt heeft. Naaſt deeſen Geldtwolf, ſat een Oude gryn, welke met ſyne gryſe hayren wel na een witte Duyf geleek. Deeſe, wanneer 't ſyn beurt wierd, pochte voortegenwoordig op ſynen hoogen Ouderdom, waartoe hy zyn leeven door alderley geluk en ongeluk, nochtans alles in Eeren, gebragt hadde; en vermits dit aan weinigen vergunt wierdt, verblyde en verheugde hy zich daar in, dat dit Geluk hem weedervaaren was. Deeſe hadde veel beeter geantwoordt, als de voorige, nademaal de H. *Hieronymus* ſegt: *Het leeven der geenen welke haare Jeugt tot het leeren van heerlyke weetenſchappen beſteet hebben, wordt met den Ouderdom geleerder, in veele ſaaken ervaarender, met der tydt wyſer, en verſamelt van de oude oeffeningen de liefſelykſte vruchten.* Die, welke naaſt deeſe goede Oude beſtevaâr ſat, zeide: dat hy andere zich liet beroemen en verheugen, waarin een ieder wilde, maar dat hy zich 't meeſte verheugde en beroemde op ſyne Armoê, in welke, hoe minder goederen hy beſat, dies te rykeren Schat van Ruſt en Vreede hy genoot; welk geluk hem des te liever was, vermits het hem van weinigen benydt wierd, en een bewys was, dat hy niemandt het ſyne ontvreemdt hadde. Deeſe heeft verſtandig geſprooken, ver-

niet ook ſelfs de wyſe *Seneca* ſegt: *De vroolyke Armoê, is een eerlyke ſaak, ja deeſe is geene Armoê, welke men vroolyk draagt: want, wie zich met ſyn Armoê wel vergelykt, is ryk.* Naaſt deeſen ſit een Vader met ſyn wel opgevoede Soon aan ſyne zyde. Wanneer 't ſyn beurt was, om te ſeggen, waar op hy zich 't aldermeeſte beroemde en verheugde: omarmde hy ſynen Soon, en zeide; *Ik verheuge en beroeme my op mynen Soon*; want alle eere en vreugde, welke gy andere, volgens u voorgeeven, hebt, vergaat met u leeven, maar my, ſal myn Soon tot Eere en vreugde zyn, ſelfs na myn doodt. Hoewel deeſe geſprooken heeft, beveſtigt de wyſe Man, wanneer hy ſegt: *Een wyſe, welopgevoede en Deugtſaame Soon, is de vreugde ſynes Vaders.*

Ik ſta toe, dat het een groot vermaak is, Kinderen te hebben: maar daar tegen over ſtaat meede een groote verantwoording, want het is ſomtyts,

Wy vloekten ſtaag by Droes en Spook,
En onſe Kinderen vloeken ook:
Ons geldt verdween door 't ſpel in rook,
En onſe Kinderen ſpeelen ook:
Wy ſondigden alle vroeg en ſpa,
En onſe Kinderen volgen 't na.

Hier uit hebben wy nu geleegentheit om van de ſorg der Ouders over hunne Kinderen te redeneeren, om dat zy zelfs dikwils de oorſaak haares verderfs zyn. Indien de Dogter *Helena* heet, en te gelyk eene *Lena* of Koppellaarſter is; indien zy wel naauw gereegen, maar een wyde en ruime *Conſcientie* heeft, ſoo dat 'er een hooiwaagen

in ſoude konnen omkeeren; wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Indien de Soon geduurig by de ſtraat leeft, en te gelyk veel praat heeft; wanneer hy een ſlimmen *Vocativus* in de *Genitivo* is; wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Indien de Soon een Dryver is; juiſt niet van Oſſen en Varkens, maar een Dwarsdryver.

Wanneer hy voor Jaager *Ageert*, en meer na 't tamme Vee met twee beenen, als na 't wildt tragt; wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Wanneer de Dogter een oude Koppellaarſter aanhoudt, en deeſe zich voor een *Poſtillion* na *Manheim* laat gebruiken; wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Wanneer de Soon zich niet als een van Adel, maar als een Adelaar gedraagt, en vliegt graag na de vergulde Son, alwaar hy wegens 't kryt tamelyk op 't ſwarte blaatjen ſtaat, en daarom ook in 't *Onſe Vader* onder de woorden: *Vergeeft ons onſe ſchulden*, den Waardt verſtaat; wie is daar van de oorſaak? De Ouders.

Wanneer de Dogter met de bollen op 't venſter loopt, en den Hals ſoo toegedekt heeft, gelyk de Vleeſch banken op Vaſten avondt, ſoo dat men op het halsje leeſen kan, wat 'er in 't hertje geſchreeven ſtaat. Wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Wanneer de Soon van natuur is gelyk de vervloekte Vygeboom in 't *Evangelie*, ſoo dat hy alleen Bladen, namentlyk Kaarteblaaden, en geene vrugten draagt; indien hy met de verloorene Soon de Varkens hoed, namentlyk ſchoppenhoer hertenhoer &c. wie is daarvan de oorſaak? De Ouders.

Indien de Dogter met de Hoovaardige *Jesabel* gestaadig na Hoovaardy tragt; wanneer zy byna alle weeken roept om *andere kleêren* : schoon de *Echo* antwoord *Beeter leeren* : Wie is daarvan de oorsaak? De ouders.

Wanneer de Soon neerstig in 't Studeeren is, enbeter kan *Argumenteren in Formosa* of 't schoone, als *in Forma*, of soo als 't behoort: wie is daarvan de oorsaak? De Ouders.

Indien de Dogter graag na *Danzig* reist, en des nagts by *Leyszig* blyft; wie is daarvan de oorsaak? De Ouders.

Wanneer eindelyk de Soon na den Duivel vaart, en de Dogter in de Helle komt; wie is daarvan de oorsaak? Ach! Ach! De meestentydt de Ouders. Christelyke Ouders hebben hier eene leere, hunne kinderen na te speuren; en indien zyse soeken, was het te wenschen dat zy die met *Christo* altyd in den Tempel mogten vinden.

David mogt de Vrouwtjes seer wel lyden, waarvan *Bathseba* genoegsaam getuigenis geeft: *Ammon* en *Salomon* syne Heeren Soonen, waaren meede met het selve sop overgooten, en hadden een aartje na hun Vaartje.

Is de Vader een *Bachus* Broeder, welke van 't overmaatige suipen oogen krygt, als een Paggadet; en door welke slechte vensters het gantsche gebouw schaade moet lyden; soo sal de Soon niet minder een *Mars* in 't *October* sap zyn, en meede leeren uyt drink-glaasen, kooper te maaken, waarmeede hy op synen voorgevel louter kan pronken.

Is de Vaader een Leugenaar en opsnyder, en draagt hy tot dien einde een grooter Mes in de mondt, gelyk seker Boer in syn maag, die

die 'er een van een ſpanlang opgeſlokt hadde, dat met een Zeil-ſteen plyſter gants Konſtig wederom van hem getrokken wierd; ſoo ſal de Soon in alle ſyne reedenen *Lugo* aanhaalen, en men ſal hem ſeer gemakkelyk heimelyke ſaaken vertrouwen moogen; want, alſchoon hy die oopenbaarde, niemandt ſal hem gelooven wyl hy voor een Leugenaar te boek ſtaat.

Is de Vader een ſpeelder, en verkeert den meeſten tydt met myn Heer Jaſper Grave *alias Grave Jas*; ſoo ſal de Soon meede als een Banjer-*Heer* ſtoutmoedig van *Herten* zyn, met de *Klaaveren* floreeren, en mooi weer ſpeelen, ja ſomtyds den *Hoeren* de *Ruiten* uit-*Schoppen*, ſyne deugt geen *Aas* weegen, en zich ſlimmer als een plompen *Boer* gedraagen.

Is de Vader een Hoereerder, die in ſyn geweeten de woorden: *Gy en ſult geen Echt breeken:* uitgeveegt heeft; ſoo ſal de Soon meede *Syllogiſeeren* in *Barbara*; en meermaals by de goude Koe, gelyk *Moſes* by het goude Kalf, de Gebooden breeken.

De Ouders behoorden boven al in de teedere Jeugdt op haare Kinderen acht te geeven; ſulks leert ons de Natuur ſelfs aan de Boomtjes, welke zich laaten buigen, terwyl ſe teêr en jong zyn; gelykſe dan gevlogten en geboogen worden, ſoo waſſen zy op; wat goede takjes men als dan daar op endt, die neemen zy aan, en brengt dikwils een Boom meer als eenderly vrugten voort; maar wanneer men een Boom in 't wildt laat opwaſſen, tot hy een Mans dikte heeft, al wildet gy dan duiſent van de beſte takken daar in endten, ſoo ſal 'er nogtans geen eene voortkoomen, en een ſoodaanige Boom ſal eerder breeken, als zich laaten

buigen. Alſoo is 't meede met de Menſchen g ſchaapen, deeſe moeten zich tot het goede wen nen, neerſtig 's Morgens en 's Avonds bidden de *Sacramenten* met aandagt gebruiken, de Ou ders en de Overigheid eeren, voor 't Onkuiſch ſpreeken, liegen, ſteelen, en andere ondeugde zich wachten, het geweeten meenigmaalen on derſoeken, voor de ſonden gelyk als voor een Slange vlieden &c. En deeſe ſchoone gewoon tens gelyk als goede endten tot zich neemen; dee ſe vatten dan ligter, waſſen met de Menſchen op blyven ſtantvaſtig tot in de doodt, en brengen nie als goede vruchten voort. Godt port ons daar toe ſelfs ſoo lieffelyk aan, vermits Hy ſoo dra de Menſch gebooren word, hem begint te die nen, aan ſyne H. Engelen overgeeft, de Son en Maan aanſtonds voor hem laat ſchynen, en nie eerſt wanneer hy oud is, maar ſoo draâ hy ge booren wordt. Wat leert ons dit anders, als da wy meede Godt moeten beginnen te dienen, nie eerſt in den Ouderdom, maar van der Jeugt af aan, ſoo draâ wy hem erkennen. Daarom ſeg de H. *Chryſoſtomus* alſoo: *Eene pyn, van welk gy u ó Menſch! niet ontdoen kunt, word gy gedwongen te lyden; want gy veracht den Schepper en beveelt u aan ſyne Schpeſelen; gy verſmaat den Heere, en eiſcht den dienſt van ſyne Schepſelen.*

De Kinderen moeten aanſtonds in de Jeugdt de Deugt navolgen, en hunne vroome Ouders naaarden, wachtende zich voor Dobbelſteenen en Kaarten; het werken moeten zy niet laaten ſteeken, want dit ſal hun de lendenen niet breeken, en deeſe les moogen ſoo wel de ryke, als de Arme in haaren ſak ſteeken.

De ouders moeten de Kinderen tot het goede

aan-

aandryven, de Wet Gods in haar herte ſchryven, alle ſondige onreinigheid door geſtaadige vermaaninge van hun weeren, waar door zy Kinderen Godts ſullen werden; en dus ſullenſe gelyk van een ſuivere geſneedene Plaat, een ſchoon afdrukſel vertoonen.

DE

Sther was het alderſchoonſte Joodſche Meisjen, en is derhalven aangenaam geworden in de oogen van *Ahaſverus.* Onder andere fraayigheeden van haar, worden getelt, de roode wangen en Rooſencouleurde lippen, want *zy was blooſende in*

de

de jeugt van haare ſchoonheit. Eſther xv : 5. De Chriſtelyke Kerke is de alderuitverkoorenſte en ſchoonſte Bruid *Chriſti*, welke met geene couleur meerder pronkt, als met de Roode, namentlyk, met het Bloedt van ſoo veele en byna ontelbaare Martelaars, waar van *Cauſzinus* geloofwaardig getuigt, dat 'er over de Elf Milioenen H. Martelaars en Bloetgetuigen *Chriſti* getelt worden. Hoe pronkt niet *Romen* met den H. Martelaar *Stephanus*, welke zich om *Chriſti* willen heeft laaten ſteenigen, op dat men niet alleen de Armen, maar ook die ryk van ſteenen zyn, voor zaalig uitroepen mag. Hoe pronkt niet de Weereldbekende Stadt *Weenen*, met den Heiligen Martelaar *Laurentius*, welke zich om Gods wille op een gloeyende rooſter heeft laaten braaden, op dat hem de Hemel niet ſoude konnen verwyten, dat hy raauw, en noch gekookt noch gebraaden was. Hoe pronk niet *Armenien* met den H. Apoſtel *Bartholomeus*, welke zich weegens het waare Geloove, leevendig heeft laaten villen, op dat hem de Hemel niet ſoude konnen verwyten, dat hy in een quaad vel ſtak. Hoe pronkt niet de Moeder aller Steeden met den H. Martelaar *Sebaſtiaan*, welke zich om 't Geloove met ſpitſe pylen heeft laaten doorſchieten, op dat hem de Hemel niet mogte verwyten, als of hy ſpits en vinnig geweeſt waare. Hoe pronkt niet *Alexandria* met de H. Martelareſſe *Appolonia*, welke haar wegens haaren Hemelſchen Bruidegom alle haare tanden heeft laaten uitbreeken, op dat den Heemel niet ſien ſoude, dat haar deſelve na het Tydelyke waterden. Hoe pronkt niet *Cathana* met de H. Martelareſſe *Agatha*, welke haar om *Chriſti* Eere en Leere wille, haare Borſten heeft laaten afſnyden; op

dat

dat de Hemel ſien mogte, datſe gants openherti[g] tegens Godt was. Hoe pronkt niet *Siracuſa* me[t] de H. Martelareſſe *Lucia*, welke haar wegens he[t] Geloove de Oogen heeft laaten uitſteeken, op da[t] zy hiernamaals dies te beeter Godt voor eeuwi[g] mogte aanſchouwen. Hoe pronkt niet *Wurtsbur[g]* met den H. Martelaar *Kilianus*; *Augsburg* met *Quirianus*; *Trier* met *Creſcentius*; *Praag* met *Wenceſlaus*; *Coſtnitz* met *Paternus*; *Mayntz* met *Albanus*; *Regensburg* met *Emeronus*; *Ooſtenryk* met *Colomanus* en *Florianus*; ja gants *Duitſchlandt* met ſoo veele Martelaaren en Bloedgetuigen, ſoo dat 'er geene Catholyke Stadt gevonden word, alwaar niet eenige beenderen en Reliquien van Heiligen en Martelaars vereert en gevonden worden. Soo veele ſtrydbaare Kampvechters en Martelaars, *Albani*, *Baſſiani*, *Datiani*, *Eutychinani*, *Feliciani*, *Pordiani*, *Herculiani*, *Juliani*, *Luciani*, *Marciani*, *Nemeſiani*, *Oceani*, *Pontiani*, *Quinctiliani*, *Romani*, *Sabiniani*, *Tornani*, *Valeriani &c.* Zyn dat niet Purpercouleurde Rooſen in de thuin der Roomſche Kerke; zyn zy niet koſtelyke Robynen in de Kroone *Chriſti*; zyn zy niet Koraalen om den hals van de Goddelyke Bruidt; zyn zy niet Ridderlyke Kampvechters onder het Vaandel *Chriſti*? Haaren Chriſtelyke Heldenmoed, haare onverwinnelyke kloekmoedigheid, en haare roemwaardige dapperheid, heeft de Tyrannen getrotſeert, de pynen en tormenten belacht, het waare geloove beveſtigt, de Katholyke Kerke vermeerdert, het Kruis *Chriſti* verſelt, de Engelen vermaakt, de Wereldt geſtigt, en den Hemel vervult &c. Alle diergelyke ſaaken verſchaft ons de Konſtverkooper, welke zich bevlytigt, om 't geene men aan de Nakomeliugen wil doen

ge-

;eheugen, te laaten Graveeren, of Etſen, en laarna aan de man te helpen.

De Konſtverkooper, welke aan andere alderıande konſtige ſaaken voorſtelt, en verkoopt, beıoorde zich ſelfs niet te vergeeten, en zich voorıamentlyk in de konſt te bevlytigen, van ſoodaıig in de Wereldt te leeven, dat hy Godt niet mag beleedigen.

Een voornaame Konſtverkooper liet aan *Theophilus* een ſtuk ſien, waar in de Heere *Jeſus*, ſyn Kruis houdende, met opene en bebloede wonden, ſeer wel verbeeldt was. Onder ſyne voeten laagen heel konſtig, de Koning *David*; de Sondareſſe, waarvan in 't ſevende *Cap.* van *Lucas* gemeldt word, en die men gemeenelyk *Maria Magdalena* noemt; de goede Moordenaar van 't kruis, in een deerniswaardige gedaante; de verloore Soon, en andere meer, over welke het bloed *Chriſti* vloeide, en die van Hem met een uitgerekte handt gezeegent wierden. *Theopilus* liepen de oogen over, en zeide: Ik moet eens met u handelen, dat gy my, diergelyke verbeelding vervaardigt, en my, midden onder dit geſelſchap ſteld. Ach! ik hebbe mynen Heere *Jeſus* en ſyn heilig bloed meede noodig! Ik ſal my laaten wegdringen en te rug wyken, wanneer de Wereldt Kroonen en Scepters uitdeelt, wanneerſe Goudt en Silver ſtrooit, en wanneer zy Schouwſpeelen houdt,en iedereen toeloopt; maar daar myn *Jeſus* ſyne Genaade en Bloedt uitdeelt, daar laat ik my niet wegdringen, mynen *Jeſum* verlaat ik niet! Wie deeſen ſoeten Heilandt niet te voet wil vallen, ſal het den Duivel voor eeuwig moeten doen; indien iemandt den Heere *Jeſus* niet lief heeft, die zy vervloekt! ſegt ſyn waardſte

Apoſ-

Apostel, en ik met hem! Op dat gy my nu, vervolgde *Theophilus* verder, deese vreugde niet te vergeeffsch moogt aangedaan hebben, soo segt my eens, wanneer gy meendt dat de Heere *Christus* het alderschoonst geweest is? De Konstverkooper antwoorde hem: Buiten twyffel onder syne Kruisiging, alwaar hy weegens onse sonden 't alderdeerniswaardigste gestelt en aan te sien was. Wel, zeide *Theophilus*, gy hebt niet qualyk geantwoordt; want ik verwondere my meer over Hem, als ik Hem in den Geest betrachte, aan 't Kruis hangende, met bloedt overgooten, vol streepen en wonden; als wanneer ik Hem in syne Heerlykheit sittende, aansie. Aan 't Kruis was Hy heel schoon, want Hy behaagde synen Hemelschen Vader, in de roodheit synes heiligen Bloeds soodanig, dat Hy daarover allen toorn vaaren liet, en alle sonden der Wereldt vergat. Indien hy een kleedt met Diamanten en Paarlen beset hadde aangehadt, soo soude het de Hemel niet geacht hebben, en een bedroeft geweeten soude geene schoonheit voor zich daarin vinden. Maar, ô hoe schoon is de bloedende, gekruisigde, en verwonde *Jesus*, wanneer men hem met een bloedig herte, en met weenende oogen aansiet! Dit is wel een spot der Wereld, maar een lust der Engelen, een schrik der Duivelen, een cieraat der Menschen, ja derselven troost, schat, en alles. Ik sal u nu myne gedagten meede openbaaren; My dunkt dat myn *Jesus* dan het schoonste is, wanneer hy midden onder de Sondaars staat, en de vrugt synes vergootenen bloeds onder hun uitdeelt.

Schoon is Hy in het verwerven onses heils, maar noch schoonder in de uitdeeling en toeeige-

ning van het ſelve. Wanneer ſyn dierbaar bloedt de Sondaars werkelyk ſuivert, en hy ſiet dat ſyn bitter lyden aan hun niet verlooren is; ſoo is ſyn grootſte vermaak in deeſe Hemelſche vreugt, dan is hy 't alderſchoonſte te aanſchouwen, en alsdan verwonderen zich alle Inwoonders des Hemels over hem, ſeggende en ſingende: *Gy zyt waardig te neemen Kragt, en Rykdom, en Wysheit, en Sterkte, en Eere, en Prys, en Lof, want gy zyt verworgt, en hebt ons gekogt met uw bloedt*: En ſoodanig als hier afgeteekent ſtaat, behoorde men hem altydt in ſyn hert te prenten, wanneer men ſyne heilige Liefde-Maaltydt houdt, 't welke buiten twyffel voornamentlyk van hem daarom ons is nagelaaten, op dat hy daarin den ſchat ſyner verdienſten en ſynes bloeds onder ons mogte uitdeelen, zich ſelfs aan een iegelyk ſchenken, en alle ende een iegelyk met ſyn levendigmakendt bloedt beſproeyen. Wanneer *Theophilus* dit Beeldt nog eens aanſag, zeide hy met traanen in de oogen: O *Jeſu*! gy alderſchoonſte onder de Menſchen Kinderen! Hoe lief! Hoe ſchoon! Hoe waardig zyt gy voor myne Ziele! O wat ellendig Menſch is het, die u niet ſoude achten, en zich aan uwe voeten buigen, alſchoon hy een Heerſcher over de gantſche Wereldt was! Ik ſegge uit grondt mynes herten, dat ik het voor myne grootſte eere ſchatte in deeſe Wereldt, indien ik u mag te voet vallen; het is beeter voor my aan uwe voeten te leggen, als op eenen Koninklyken Troon te ſitten. O heerlyke Konſtprint!

De beroemde Vorſt der Roomſche Welſpreekentheid *Cicero*, ſchryft in ſyn derde Boek *de Natura Deorum* dat 'er in *Olimpia* een ſpreekendt Beeldt van Godt *Jupiter* geweeſt is, 't welke,

om dat het, of de Duivel door het selve, sprak, en op alle voorgegeevene vraagen antwoorde, by iedereen vermaart was, soo dat men van overal, selfs uit verre geleegene plaatsen, daar heen reisde, om antwoordt en raad te vraagen, en daar by soo veele ryke Offerhanden bragt, dat daarvan een gantsch Goude en met veele Edelgesteentens vercierde Rok voor 't Beeldt gemaakt wierd. Doch wanneer de Tyran *Dionysius* Koning van *Syracusa* meede derwaarts trok, om over syne voorneemens raad te pleegen, maar geen antwoordt na syn zin kreeg; heeft hy dit Beeldt deesen schoonen en kostelyken Pronk-rok uitgetrokken, seggende al boertende; Dat een Goude Rok, desen God in de koude niet verwarmde, en in de hitte maar beswaarde, en derhalven dit Beeldt sonder nuttigheit aangedaan was. Deese heeft de konst weinig eere beweesen.

Een Konstverkooper behoorde geene ergerlyke en naakte Beelden aan de Wereldt te vertoonen, veel min deselve te betrachten, gelyk als volgt.

Een seeker voornaam Man hadde eene Teekening, welke, wanneer men se maar ter loops, soo als zy op een langwerpig Taffereel stondt, aansag, niet anders scheen als eenige grove, verwerde Couleuren, en streepen te vertoonen; maar wanneer men se door een Konst-glas, 't welke aan 't einde vastgemaakt was, bekeek, vertoonde het heel net eene Vrouwspersoon, met eenen arm op een Doodshooft leunende, op de aarde leggende, en uit een Boek dat voor haar lag, met weenende oogen leesende. Wanneer dit aan *Theophilus* getoont wierd, verwonderde hy zich daar over, en zeide: Ik kan niet ongemerkt voorby laaten gaan, 't geene my onder de betrachting deeses

Beelds

Beelds in den ſin ſchiet; deeſe Afteekening toont ſeer aardig, de geſteltheit van de Goddelyke Voorſienigheit en de wyſe Regeering aller dingen aan. Siet men deſelve maar ter loops, en na onſe eerſte gedagten, ſoo ſchynt 'er niets verwerder of niets onordentlyker te zyn, als de Regeering van de Wereldt, waaraan zich niet alleen de Heidenen, maar ook ſelfs de Chriſtenen ſtooten; Het gaat gelyk *Salomon* ſegt: Ik keerde my om, en ſag hoe 't onder de Sonne toegaat; dat tot het loopen niet helpt vaardig te zyn; tot den ſtrydt ſtark te zyn; tot de neering bequaam te zyn; om ryk te worden wys te zyn; om iemandt aangenaam te maaken, helpt niet dat hy een ding wel kan; want alles hangt van de tydt en van't geluk af. Maar alle die welke door den Verrekyker des Woords, en Geloofs het weeſen deſer Wereldt aanmerken, ſullen haaſt gewaar worden, dat in ſoodanige openbare Wanordre, eene verborgene Ordre is, en daar ſe te vooren niet wiſten waar 't einde aan vaſt was, ſien zy nu dat de wyſe en machtige Handt Godts alles bequaamelyk aan malkanderen gevoegt, en by ſoo meenigerley verwarde veranderingen, den loop ſyner onveranderlyke Voorſienigheit onderhoudt; alſoo, dat het geene by ons de naam van Geluk, Toeval, en onvoorſien Voorval heeft, niets anders is als eene uytvoering van de Godlyke, Genaadige, Rechtveerdige, en onveranderlyken Verordineering. In deeſe ſaaken is het 't alderſeekerſte, wanneer men doedt gelyk de kleine Kinderen, welke, wanneer zy in de Sonne kyken willen, een papier met eene naaldt doorſteeken, of een ſtuk floers voor 't geſigt houden, op datſe ſonder de oogen te bederver, het heldere ligt der Sonnen konnen beſien.

Behaagt u dat niet Menſch, ſoo komt, wy zullen by eenen konſtigen Horlogiemaaker gaan; ſiet! deeſe heeft een koſtelyk Uurwerk, met veele raaderen, veêren, ſpillen, balkjes, pennetjes, boutjes en diergelyke vervaardigt, alles op 't naauwkeurigſte afgepaſt, afgemeeten, gevoegt en byeen geſchikt: Daar leggen nu alle ſtukken, van menigerley grootheit en verrichting voor uwe oogen, alles heeft ſynen ſeekeren plaats en ordre: Maar weet gy die in malkanderen te ſetten, en aan de gang te helpen? Ik geloove van neen; en alſchoon gy waant onmoogelyk te zyn, dat uit ſoo meenigerley gedaantens, een werk kan voortkomen; ſoo laat den Konſtenaar maar daar by koomen, en gy ſult ſien wat ſyn ſinryk vernuft vermag. Even alſoo is 't hier meede geleegen, Godt heeft alles met maate, getal en gewigt geordoneert; hy heeft oorſaaken by oorſaaken gevoegt; allen ſynen Schepſelen hunne ſeekere werkingen toegeëigent; en eindelyk aan 't gantſche werk de gewichten ſyner Almacht en Wysheit gehangen; Let hier op! indien gy weeten wilt, hoe 't met de tydt ſtaat! Myn Godt, ik danke u, dat Gy met waakſaame Oogen alles genadig en wyſſelyk regeert! Ik danke U, dat het niet gaat ſoo als de Menſch, maar ſoo als de Heere wil! Op wien ſoude ik beeter vertrouwen, als op U? In 't toekomende, hoe raar en ſeldſaam my ook ſomtyds het Weereldſche weeſen mag voorkomen, ſal ik ſwygen, en mynen mondt niet opdoen, gy ſult het wel maaken.

Alſoo konſtig behoort de Konſtverkooper met ſyne Ziele om te gaan, want anders ſoude het gants geene konſt zyn, met de Konſtprinten in de Helle te vaaren, vermits haar den weg door God-

loo-

loofe ſchilders taamelyk gebaant is, gelyk by de meeſte *Antiquiteiten* en *Rariteiten* te ſien is, alwaar alles wat bedekt behoorde te zyn, bloot en openbaar is; en wat openbaar zyn moeſt, door deeſe Konſt geſlooten word; 't welke geen kleine ergernis, voornamentlyk van de Jeugt, na zich ſleept.

GY Geldt zyt een Koppellaarſter der Hellen; gy zyt een valſtrik der Zielen; gy zyt een keeten des Satans; gy zyt een vergift der Deugden; gy zyt een Moorderes der Liefde, gy zyt de ondergang der Eerbaarheit, en de verblinding der Gerechtigheit.

Eene

Eene wortel zyt gy, waar uit alle quaadt voortſpruyt; tondel zyt gy, dat ligtelyk ontvonkt; eene Moeder zyt gy, die alle ondeugden baart; Erts zyt gy, waar door de grootſte Aartsſchelmen gemaakt worden; een Zee zyt gy, waar in meenig onnoſele ſchipbreuk lydt; een Slange zyt gy, welke veele Millioenen Menſchen ongeneeſlyk byt.

De Oudvader *Jacob* wanneer hy den bloedigen Rok ſynes Soons *Joſephs* ſag, riep ſeer ontroerd: *Een boos dier heeft hem opgegeeten.*

Het Geldt werd van de Latynen de naam *Pecunia* gegeven; welk woordt afkomſtig is van *Pecus*, beteekenende in 't Duitſch een Dier, vermits de eerſte, welke de Munt en het Geldt uitvonden, dieren daarop ſloegen; waarom *Pineda* van gedagten is, dat *Jacob*, wanneer hy van de Kinderen *Hemor een deel velds kogt voor hondert Lammeren*, gelyk de *Vulgata* in de Latynſche Text zegt, dat dit te verſtaan zy, dat hy hem met ſoodaanig Geldt betaalt heeft, waarop Lammeren of Schapen gemunt ſtonden. Het is ſeeker dat 'er geen *booſer Dier* als het geldt gevonden wordt, 't welke onnoemelyk veele vernielt heeft; ja *Obolus* een Penning, en *Diabolus* de Duivel, zyn byna het ſelfde.

Daar zyn vier Geweſten des Weerelds, namentlyk *Europa*, *Aſia*, *Africa* en *America*, maar in alle vier die Deelen, is 'er niets ſchadelyker te vinden als het GELD, dat meede in vier deelen of letteren beſtaat: waarom men 't dan billyk behoorde te verſtooten, te verwerpen, te vervloekken en te verdoemen; te meer daar onſen Heilandt, wanneer hy *Matheus* van den Thol tot ſynen Apoſtel beriep, niet eens ſtil ſtondt, maar het geſchiede al *voortgaande*, *Matth.* IX. om dat hy

ſulken geſlaagen vyandt van 't Geldt was, dat hy 't ſelve niet wilde ſien, noch hooren tellen.

O vervloekt Geldt! uwen 't halven liegt en bedriegt men: om u loopt en ſtroopt men; om u huilt en pruilt men; om u komen ſlagen en plaagen; om u ſtrydt men en lydt men; en uwentweegen vaaren 'er buiten twyffel veele honderden na den Duivel.

Soetjes! Sagtjes! de Smouſſen zyn gewoon de randen van 't Geldt te ſnoeyen, en ik ſnoey ſoo doende het Geldt ſyn eer af. Soetjes! Sagjes! het Geldt is in zichſelfs niet quaadt, maar alleen het misbruik. *Het Goudt is goedt, 't Silver is goedt, 't geene braave Familien beſitten, is goedt, dit alles is goedt; maar waarom doed gy niet goedt, met 't geene u quaadt maakt?* ſegt de groote Kerkenleeraar *Auguſtinus* in *Serm.* 72. *de Divitiis.* Goedt, ja ſeer goedt is het Geldt; waarom dan de eerſte die het uitvondt, iets goeds en nuttelyks uitgevonden heeft: Want hoe vele duiſende zyn 'er weegens haar Geldt, kinderen der Zaligheit geworden! vermits zy het ſelve onder de Armen uitdeelden; want by ſulken is het Geld geven de beſte Kaart, daar de *Dativus* of Geever, de eerſte *Caſus* of Naam-val is; by haar is *Liberalis* Mildt, een groot Patroon; by haar is de Geef-*Pleiſter* een voorname ſteun; by haar is de Stadt *Helpenburg* een aangenaame woonplaats; by haar is Ryk en Reikt? *Dives* Ryk, en *Divideren* Deelen, altydt by malkanderen; waarom zy dan voor Silvere Kroonen, de Eeuwige Kroonen verkrygen; door de gekruiſte Penningen, tot een gekruiſten Heilandt in de Hemel komen; en weegens het Geldt, by Godt in eeuwigheit veel gelden.

Wat heeft *Gregorius Magnus* Heilig en Zaalig

ge-

gemaakt? Niet anders als 't Geldt. Wat heeft *Carel* den Grooten Heilig en Zalig gemaakt? Niet anders als 't Geldt. Wat heeft *Oswaldus* Heilig en Zaalig gemaakt? Niet anders als 't Geldt. Wat heeft *Johannem Alexandrinum*, *Carolum Borromæum*, *Thomam de Villa Nova*, *Amadæum*, *Martinum*, *Elisabeth*, en ontelbaare andere Heilig en Zaalig gemaakt? immers niets anders als 't Geldt, om dat zy 't uit meedelyden aan de Armen uitdeelden.

Hoe aangenaam is Godt den Heere wel het Geldt geweest, dat voornaame Heeren tot het bouwen van Kerken, Kloosters, Gasthuisen en andere Geestelyke Gestigten hebben besteet?

Salomon heeft aan het eenige Gebouw des Tempels te *Jerusalem*, twee duisent acht hondert en elf Millioenen gegeeven. Wat heerlyke Kerken hebben niet laaten opregten, de Roomsche Paussen *Sixtus* III. *Bonifacius* IV. *Sixtus* IV. *Nicolaus* V. *Pius* II. *Gregorius* I. *Gregorius* II. *Benedictus* II. &c. Wat *Constantinus* tot *Romen* gebouwt heeft, is aldaar nog met verwondering te sien; de overoude Kerk van den H. *Paulus*, *in via Ostiensi*, waarin hondert en veertien Pilaaren, en daaronder niet weinige van kostelyke Porphiersteen getelt worden, heeft geenen anderen Stigter, als den Keiser *Constantinum*.

Hendrik de Vierde Roomsch Keiser, heeft meer als duisent Kerken gebouwt, deselve meest met Inkomsten voorsien, ja gantsche Bisdommen gestigt, waaronder *Bamberg* het minste niet is. De Keiser *Justinianus* heeft tot *Constantinopelen* den Tempel *Sophiæ*, dat is der Eeuwigen Menschgewordene Wysheit, met onnoemelyke kosten laaten oprechten, waaraan onder anderen hon-

dert Poorten getelt worden. Koning *Jacob* van *Arragon*, heeft alleen twee duisent Kerken gebouwt. *Petrus Dunius*, soo als *Cramerus in Hist. Polon.* van hem getuigt, heeft op syn eigene kosten in *Poolen* seven-en-seventig Kerken, en alle van gehouwene steenen, gebouwt. *Carel* de Groote heeft soo veele Kerken gebouwt, als 'er letters in 't A. B. C. tot aan de Z. getelt worden. *Raymondt* Graaf tot *Barcinon* heeft by de drie-hondert Kerken opgeregt. *Robbert* de Oude, Graaf van *Vlaanderen*, heeft neegen-en-twintig Kerken getimmert. Wat overgroote sommen Geldts heeft *Sebastianus Zianus* niet aangelegt tot het bouwen van den kostelyken Tempel van *St. Marcus* tot *Venetien*? Desgelyken hebben meede gedaan, *Carel* de Vierde, tot *Praag*; *Luitprandus* de Koning der *Longobarden*, tot *Pavia*; *Philippus* de II. aan 't *Escuriaal*; *Willem* de Godvrugtige Hertog van *Beyeren*, tot *Munchen*; en veele andere meer; waaronder meede moeten getelt worden, *David*, Koning van *Schotlandt*, welke vyftig Kloosters gestigt, en *Otto* van *Bamberg* die 'er een-en twintig opgerecht heeft &c. Al 't Geldt 't welke deese tot diergelyke Gebouwen gegeeven hebben, is hun tot de eeuwige Zaligheit behulpsaam geweest. Waarom dan het Geldt, voor zichselfs genoomen, niet schadelyk is, want het goede gebruik van 't selve, kan den Mensche tot de tydelyke en eeuwige Glorie behulpsaam zyn.

Veele groote Miraakelen en Wonderwerken heeft God dikwils door Geldt gedaan. Onder anderen leest men *in Hist. Hybern.* de volgende Geschiedenis, welke in *Yrlandt* gebeurt is. In de Stadt *Dublin* wierdt in seeker Kerk een H. Kruis, met grooten toeloop van veele aandachtige

Chris-

Chriſtenen geëert, die geene geringe Offerhanden daar heen brengen. Onder anderen was meede ſeeker ſoldaat, welke eenig Geldt op 't Outer Offerde; maar niet ſonder wonder; want ſoo dra hy wegging, is hem het geofferde Geldt ſichtbaarlyk nagevloogen; hy leide het wel meermaalen op 't Outer, maar 't ſpoede zich t'elkens om weer by hem te komen; waarover zich ieder een niet ſonder reden, verwonderde; Maar de Soldaat bekende eindelyk in 't openbaar, dat het onregtvaardig Geldt was, 't geene hy onlangs van den Aarts Biſſchop aldaar geſtoolen hadde: Waaruit een iegelyk beſluiten konde, dat Godt wel een ſonderling welbehaagen hadde, aan alles wat men Hem offert, hoe min het ſelve ook zyn mag, gelyk de penningen waaren, welke het arme Wyfjen in 't *Evangelie* gemeldt offerde; maar in teegendeel heeft Hy een groot mishaagen aan het onrechtveerdige goed. Sommige hebben ſulke dwaaſe gedagten, dat wanneer zy den Keiſer dertig duiſent Guldens ontſteelen, en naderhant een Silvere Lamp in een Kerk ophangen, dat dan alles vergeeten is. Andere gelooven, wanneer zy hun Heer voor hondert Ducaten fnuiten, en daarna een tweeponds Waskaars op 't Outer ontſteeken, dat dan alles weer *Quite* is. Veele houden 't voor ruim betaalt, wanneerſe een Koorkleedt in de Kerk, en eenmaal 's Jaars wat ſtinkent Wildbraadt in 't Gaſthuis ſenden; alſchoon zy hunne Onderſaaten tot op 't murg uitſuigen. Diergelyke Menſchen ſullen ten jongſten Daage buiten twyffel op de zyde der H. Aalmoesgeevers ſtaan, en van den algemeenen Rechter een dubbelde welkomſt krygen *Scilicet u retro*, over ſchouder. Het Leer te ſteelen, en de Schoenen

om

om Godswille te geeven, is nooit goed geweest, veel min Godt aangenaam; gelyk 'er een was welke feekeren Boer een Byenkorf ontstal, en daarna het Wasch in de Kerke van den *H. Gallus* vereerde, 't welke in eenen harden Steen veranderde. *In Vita S. Galli.* Wilt gy Godt of uwen Evennaasten wat geeven, soo geeft het van 't uwe.

Wie de eerste geweest is, die het Geldt uitgevonden en geslagen heeft, daarvan zyn verscheyde meeningen. *Johannes Aquila* en de meeste met hem, seggen, dat, vermits *Abrahams* Vader, *Terah* genaamt, een deftig werkman in alderley Erts en metaal was, hy ook te gelyk de eerste uitvinder van 't Geldt is geweest, te meer daar *Abraham* naderhandt van *Ephron* eenen Akker benevens een Spelonk voor gereedt geldt kogte. *Gen.* XVIII, waaruit 't schynt te blyken, dat het Geldt al eenen ouden oorspronk heeft. Wat doenmaals daar op mag gemunt gestaan hebben, daar van is hier voorens gesprooken. Onder de Regeering der Roomsche Keisers, was 't de gewoonte derselver Afbeelding en Naam daar op te setten, gelyk dit klaarblykelyk by den *Evangelist Lucas* in 't XX *Cap.* te sien is, alwaar de Overpriesters en Schriftgeleerden den Heere *Christus* eenen Penning toonde, met des Keisers Beeldt en Opschrift.

Ik wil juist niet gelooven dat alle Munters heilig zyn, te meer daar soo veele en veelderhande quade Munt geslaagen wordt; maar alsoo voor eenige Jaaren eerst seeker Boekjen uitgekoomen is, waar in haare voordeelen te boek gestelt zyn; soo sal ik voor tegenwoordig myne pen bedwingen; voornamentlyk om dat ik volgens

gens myne Orden geen Geldt mag aanraaken, waarom ik dan ook weinig kennis daar van hebbe: maar,

Hebt gy 't op Munt gemunt, uitmuntender dan Goudt?
Deelt mildt den Armen meê, en wagt het duisentvoudt.

DEese arbeidsaame Menschen, hoe gering ook haar werk geacht werd, zyn nogtans van oude herkomst, en men segt selfs dat de *Nimrodiaanen*, wanneerse den Tooren van *Babel* bouwden, welke eene Duitsche Myle in de hoogte opgehaalt was,

was, daarvan de uitvinders zyn. Het gantſche Volk *Iſraël* moeſte in de dienſtbaarheit van *Pharao* met Steenbakken en Teegelbranden geſtaadig beeſig zyn; want de *Egyptenaars* waaren van gevoelen, dat de *Hebreën* door diergelyken hardt werk verſwakt en onderdrukt ſouden worden, en by gevolge ſoo veele Kinderen niet teelen; des niet teegenſtaande hebben zich 75 Perſoonen welke in *Egypten* gekomen zyn, binnen den tydt van vier hondert en dertig Jaaren ſoodaanig vermeenigvuldigt, dat haar getal meer als drie Millioenen beliep, vermits in dien tydt de Hebreewſche Vrouwen vier, ja ſelfs ſes Kinderen te gelyk baarden. Deeſe Steenbakkers, wanneerſe in haar ſwaarſte werk en grootſte vervolging waren, heeft Godt de Heere verloſt, en van 't Tyranike jok vry gemaakt; waaruit wy konnen ſien, dat de Menſchen de Goddelyke hulp dan het aldermeeſte te hoopen hebben, wanneer hun leedt en bekommernis 't aldergrootſt is.

De oude Romeinen hebben ſeer veel van de Steenbakkers gehouden, vermits haare meeſte gevaartens van Teegels gebout wierden en men ſiet ſelfs de ſterke Muuren der Stadt *Romen* van gebrande Teegels: het is ook denkwaardig, dat een gedeelte der gemelde Stads muur, digt by *MARIA del Populo*, na de grondt geboogen neer hangt, als of het alle oogenblik wilde vallen, wordende daarom ook gemeenlyk *Muro torto* of de ſcheeve Muur genaamt, daar deſelve nogtans in dien toeſtand een duiſent drie hondert en dertig Jaare geſtaan heeft, dat niet natuurlyk ſchynt; doch volgens het ſeggen der *Romeinen*, ſoude de H. *Petrus* belooft hebben, dat gedeelte der Stadt te beſchermen; gelyk dan *Ao.* 538. de *Gotthen*, wel-

welke deese Stadt een tydlang met een swaare beleegering benauwde, deese, schoon swakke muur, niet dorsten aantasten. *Panzirola di Roma.*

De H. Propheet *Ezechiël* bequam bevel van Godt Almachtig, om eenen ongebranden Tichelsteen te neemen, en daarop de gantsche Stadt *Jerusalem* af te teekenen, ook daar by wel te ontwerpen de harde Beleegeringe, welke zy weegens hare ongerechtigheit soude uitstaan van de *Chaldeën*; en dit moeste daarom op eenen ongebranden Tichelsteen geschieden, op dat men de grondeloose Barmhertigheit Godts dies te beeter bespeuren mogte; want, wanneer maar een weinig waater op soodanigen steen of leem-kluit valt, soo doedt sulks het gantsche schrift uit; Soo staat meede by de rechtveerdige Godt tegen de Menschen, die met doodtsonden belaaden zyn, alreeds het vonnis der eeuwigen Verdoemenis en oneindige straf geschreeven; maar een weinig boetwaater uit d'oogen, vernietigt dit weer ten eenemaal, en op deese wyse geraakt men 't alder seekerst te waater in het bovenste Engel-landt. *Lyranus in Text. Ezech. Cap.* 4.

Aan alle onbeleefde Overheeden, welke soo straf met hunne onderhoorige omgaan, wilde ik gaarne eenen steen in den hof werpen, en dat wel eenen Teegelsteen, welken men nog heedendaags siet in 't Klooster van *St. Franciscus* tot *Messina*, alwaar de H. *Antony* van *Padua*, alstoen een Geestelyke van 't *Convent* zynde, van de Opperste in 't midden van 't *Refectorium* geroepen zynde, een hardt verwyt kreeg, weegens een daadt die hy nooit begaan hadde; waarop de Teegelsteen daar de H. *Antony* op knielde, selfs blyken wilde geeven, niet alleen van syne groote oot-

moe-

moedigheit, maar ook van de onmanierlykheit deeses Voorstanders, vermits hy van die uur afaan zich selfs los maakte, en nooit door vlyt of konst wederom heeft vastgelegt konnen worden: waarom hy dan nog hedendaags met een ysere tralie rondom voorsien is. *Pagat.* 154. *Tom. II. de Mirabil.*

Diergelyken *Corripere* of berispen, is dikwils *Corrumpere* of schenden; en maakt meenig een het hooft te warm, en brengt het in plaats van afwasschen, maar meerder vuilighcit aan; de reegen is schaadelyk voor 't Vilt, maar een Fielt benadeelt de Regenten. De Overheit behoorde in den Mondt te zyn gelyk de Leeuw van *Simson*, waar in geene Gal, maar Honing gevonden wierdt. Schoon de volmaakte *Antonius* met de grootste geduldigheit dit verwyt aannam, soo zyn nogtans de meeste *Adams*-Kinderen gants anders gestelt, en kan men meerder by haar met de gladde, als met de Roffel-schaaf uitregten.

Voor 't overige kan men van de Steenbakkers niet veel quaads spreeken, want deese arme Menschen moeten met veel moeite haar broodt winnen; ook raaken zy seer selden in quaade geselschappen, om dat haare Hutten en Ovens midden in Steeden nog Dorpen gevonden worden, maar meest van deselve afgeleegen, soo datse byna een Kluisenaars leeven voeren; nogtans zynse niet ten eenemtal sonder gebreeken, en alschoonse zich driemaal wiesschen, soo besmettense nogtans andere, en weeten de halve steenen voor heele te tellen, of se brandense soo slecht, dat men se met een Braadworst aan tweên soude konnen slaan; doch de sulke sal de Duivel te zyner tydt in syn Oven wel gaar weeten te krygen.

VErscheide meenigen zyn 'er wie d'eerste Metselaar mag geweest zyn ? *Plinius* meent, dat een seekere *Doxius*, de Soone van *Gellius*, het eerste huis van leem gebouwt heeft; hebbende sulx van de Swaluwen geleert, welke door drift der Natuur uit

uit drek en andere daaronder gemengde ſaaken hunne neſten toeſtellen. Maar 't ſchynt naader met de waarheit overeen te komen, dat *Cain* de eerſte geweeſt is, alſoo van hem *Gen.* IV. gemeldt wordt, *dat hy eene Stadt bouwde; welke hy na den naam ſyns Soons Hanoch noemde.* Het mag daar meede zyn ſoo als 't wil, ſoo is het nogtans waarachtig, dat de Metſelaars van de alderoudſte Ambachtsluiden zyn; en men heeft al ervaarene Meeſters in deeſe konſt gehadt, wanneer de vermaarde Toorn van *Babel* gebout wierdt.

Hoe de Kundigheit der Metſelaars toegenomen heeft, is ſoo wel aan de oude al nieuwe Gebouwen te ſien. De muur van gebakke ſteenen welke *Semiramis* liet bouwen, en daarmeede de groote Stadt *Babel* omringen, was ſoo dik, dat twee Waagens daarop naaſt malkanderen konden ryden; op deeſe muur ſtonden driehondert Toorens, en tuſſchen deeſe, hondert Stadspoorten, van enkelt Metaal. De aanſienlyke Toorn tot *Weenen* in Ooſtenryk, tot *Straatsburg*, tot *Antwerpen*, tot *Venetien*, tot *Landshoet* en op veele andere plaatſen, toonen genoegſaam hoe groot de kenniſſe der Bouwkonſtige Metſelaars is. Wat kan 'er heerlyker zyn, als de *St. Pieters* Kerk tot *Roomen*, waaraan omtrent hondert Jaaren gebouwt is, zynde eerſt onder Paus *Paulus* de V. voltooit? Niets is 'er in *Spanjen* pragtiger als het Bouwgevaarte van 't Klooſter *St. Laurentii*, 't welke *Philippus* de Tweede in 't *Eſcuriaal*, met ongeloovelyke onkoſten gebouwt heeft. De ſoo heerlyke Paleiſen en Kerken in gants *Europa*, geeven ſteene getuigeniſſen, dat het verſtandt der Metſelaars en Bouwmeeſters, byna niet hooger klimmen kan.

Alſchoon *Proclus*, *Maximus* en andere, hei-

lige Metſelaars geweeſt zyn, nogtans vindt men eenige onder hen, welke, 't zy over haare boosheit of gebrek van kennis, tamelyk te laaken zyn. Dat de vaſte muuren der Stadt *Jericho*, door het geluit van Rams-hoorens en Baſuinen, en op het gejuich van 't volk ter neer ſtorten, *Joſua* VI. was een groot Wonderwerk, en eene ſonderlinge ſchikkinge Godts. Maar dat een Gebouw, 't geene de Metſelaars naauwelyks opgemaakt hebben, inſtort, is geen Wonder, maar veel eer prulle werk, 't welke daar van daan komt, of dat den Baas ſyn werk niet wel verſtaat, of dat het hem aanbeſteet is, als wanneer deeſe ſchrokagtige Knaap al te ſchaars de noodige materiaalen daar aan beſteedt; 't welke alles tegens het geweeten en de liefde tot onſen Evennaaſten ſtrydt. Soo *Doxius* de eerſte Metſelaar geweeſt is, en dat Ambagt van de Swaluwen geleert heeft; heeft hy miſſchien ook te gelyk van hun geleert 't geene zy eens aan den vroomen *Tobias* beweeſen; want ſomtyds verblinden deeſe Menſchen meenigen Bouwheer ſoodanig, en praaten hem alles met een *Cicero's* welſpreekentheit ſchoon voor, dat een Gebouw niet meer als 6000 guldens ſal koſten, daar men naderhandt met ongenoegen verſtaat dat de Klok 12 ſlaat. Dat heet dan *Doxius*, *Oxius*.

In 't Leeven van den H. *Virgilius*, Biſſchop van *Saltzburg* werd iets wonderlyks geleeſen; namentlyk, wanneer hy de Kerk begon te bouwen, en ſe naderhandt aan den H. *Rupertus*, zynde de Apoſtel van *Beyeren*, toewyde, ſoo heeft hy de Metſelaars en andere Daghuurders en Arbeiders niet na behooren betaalt, doch na dat het werk volbragt was, heeft hy eenen grooten Geldſak op de tafel geſet, en aan alle Arbeiders vryheit ge-

gegeeven, soo veel en wat se wilden daar uit te neemen, als wanneer niet sonder Wonderwerk gebeurde, dat niemandt meer noch minder daar uit genoomen hadde, als by hem in der daadt verdient was; en meenigen luyen Metselaar, gelyk men der niet weinig vindt, die moogelyk den gantschen dag niets anders gedaan had, als eenige steenen aan malkander te plakken, en de overige tyde met fluiten, rooken en praaten toegebragt, meende ernstig eene gantsche hand vol geldt daar uit te ligten, maar betrapte eindelyk ter naauwer noot slegts eenige stuivers, welke hem stilswygende syne luyigheit verweeten. *Faber. in Vite S. Virgilii.* Een rechtschaapen Metselaar, moet soo Trappen metselen, *dat hy voor zichselfs trappen opbouwt om Hemelwaarts op te klimmen.*

DEese braave Ambachtslieden, zyn anderſints wel gewendt, den lof en de welverdiende daden van alderhande Menſchen in de harde ſteenen te houwen, en alſoo te vereeuwigen, gelyk men daarvan byna in alle Kerken en op alle Kerkhooven

ven blyken vind. Hier door verdienen deſelve meede, dat men haaren onſterffelyken lof, in Goudt bevatte. Wie moogelyk de eerſte Meeſter deeſes Ambagts mag geweeſt zyn, kan met geenen vaſten grondt beweeſen worden. Het is wel ſeeker en bekent dat Godt Almachtig de Steene Tafelen, die hy aan *Moſes* behandigde, ſelfs vervaardigt, en daar in ſonder hamer of bytel, die de Steenhouwers anderſints noodig hebben, het Schrift der thien gebooden geprent heeft; maar na dat *Moſes* deſelve, weegens de Afgodery van 't Volk, gebrooken hadde, zyn 'er andere Tafelen uit *Saphir* gemaakt, welke van *Titus Veſpaſianus* na de verovering der Stadt *Jeruſalem* na *Romen* gebragt zyn; wordende aldaar nog by *St. Jan Lateraan* op de plaats *Sancta Sanctorum* genoemt, bewaart.

Voor 't overige ſoo ſiet men in de gantſche Wereldt, voornamentlyk tot *Romen*, *Venetien*, *Bononien*, *Padua*, *Milaane* en in *Duitſchlandt* tot *Augsburg*, en inſonderheit tot *Weenen*, wat ſchoone, heerlyke, konſtige en koſtelyke werken van deeſe Meeſters vervaardigt worden. *Jacob* de Derde, Koning van *Schotlandt*, beminde dit Ambagt ſoodanig, dat hy eenen Steenhouwer *Robbert Rocheard* genaamt, tot Graaf verhief; maar deeſe moeſt naderhandt, wanneer de Koning door ſyn eigen Volk gevangen wierdt, ongelukkig ſterven, buiten twyffel door nydt, om dat hy door 't geluk ſoodanig verheeven was.

By den opbouw van dien door alle Wereldt vermaarden Tempel *Salomons*, heeft zich niemandt beeter gedraagen, dan de Steenhouwers, vermits zy door hunne naauwe en welervarene konſt, alle ſteenen ſoo netjes vervaardigt hadden, dat

by het oprechten des gantſchen Tempels, niet een eenige Hamerſlag gehoort wierdt; 't geene wel een Mirakel ſchynt.

De groote Marmerſteen, welken *Joſeph* van *Arimathæa* voor het Graf *Chriſti* gewentelt, en die naderhandt van de Hooge-Prieſters en voornaamſte der Jooden, met yſere ankers in de muuren gehegt wierd, was meede een werkſtuk der Steenhouwers; zynde teegenwoordig noch te ſien, beneevens het opgedrukte Zeegel van *Pilatus*, in de Stadt *Romen*, by St. *Eligio de Serrari.* Van 's gelyken is het werk der Steenhouwers meede in groote achting gekomen, vermits de Engelen, aanſtonds na de Hemelvaart van *Maria*, uit haaren Graf ſark derzelver Beeldenis vervaardigt, en noch ten tyde der Apoſtelen na *Spanjen* overgebragt hebben, 't geene tegewoordig nog tot *Valenſe* met groote en meenigvuldige Wonderwerken voorligt: gelyk duidelyk uit de Bulle van *Benedictus* de XII. te ſien is.

Uit een eenige Outer-ſteen is genoegſaam te beſluiten, wat groot vermoogen de Dienaars Gods hebben, ſoodanig, dat weegens hun vaſte Geloove en vertrouwen op Godt, alle *Elementen* haar gehoorſaam zyn moeten. De Heilige *Patritius* wilde eens ſyne reiſe na *Yrlandt* verhaaſte, en wanneer hy in 't Schip tradt, quam ſeeker arm melaatſch Menſch ootmoedig verſoeken van meede te moogen vaaren, voor welken de Heilige Man ſelfs het Scheepsvolk badt, maar meermaalen een weigerendt antwoordt kreeg, voorgeevende, dat het Schip buiten dat ſwaar genoeg gelaaden was, en dat dit Menſch voor ieder een afſchouwelyk was; 't welk den H. *Patritius* ſeer ter herte ging; op dat hy nu ſyn groot ver-

vertrouwen op Godt, wegens deeſer Maats onbermhertig gedrag, klaar aan den dag mogte brengen, heeft hy aanſtonds eenen ſwaaren Outerſteen, welken hy by zich hadde, in Zee geworpen, en te gelyk deeſen armen Slokker bevoolen daar op te ſitten, 't welk ook geſchiede, en hier meede is deeſe op den ſteen uit *Brittannien* veilig na *Yrlandt* gevaaren, tot verwondering van een iegelyk, *In Vita C.* 26.

Behalven ander werk, 't geene welervarene Steenhouwers vervaardigen, zyn meede de ſchoone Pilaaren, welke men in verſcheide Kerken, Paleyſen, en heerlyke Gebouwen ſiet, onder welke buiten twyffel de ſchoonſte ſal zyn, aan welke de Soone Godts, voor de verloſſinge van 't Menſchelyke geſlagt, gegeeſelt is; deeſe wordt teegenwoordig tot *Romen* nog getoont, by *St. Praxedis*; maar de H. *Hieronymus* is benevens veele andere van gevoelen, dat de Pilaar, waar aan de Heilandt gebonden wierd, ſeer groot was, en dat het geene tegenwoordig tot *Romen* getoont wordt, niets anders als het beneedenſte deel daar van is.

Verder is 'er tot *Romen* in de groote en heerlyke *St. Pieters* Kerk een ſteene Pilaar te ſien, welke met een yſer hek rondom beſlooten is, waar in meenigmaal de beſeetene Menſchen geſlooten worden. Deeſe Pilaar heeft in den Tempel tot *Jeruſalem* geſtaan, hebbende de Heere *Jeſus* daarteegens geleunt, wanneer hy aldaar predikte; volgens het getuigenis van *Paladius in Mirabilia Roman.*

Insgelyks worden tot *Romen* twee Pilaaren geweeſen, van den Voorhof van *Pilatus*, waar aan de Roomſche Soldaten hunne Standaarts en

Vaandels hingen, welke zich op de tegenwoordigheit *Christi* voor 't gantsche Volk selfs tot op de aarde soude geboogen hebben. *Tiepoli Tract.* 15. Deese Pilaaren, benevens die, waarop de Haan kraaide, wanneer *Petrus* den Heere verloogende, zyn tot *Romen* by *St. Joan in Laterano* te sien.

Tot *Jerusalem*, byna aan den voet van den Berg *Calvarie*, is een Kapel met vier Pilaaren, uit het alderschoonste Marmersteen, welke noch heedendaagsch overvloedig waater van zich geeven: en 't gemeene seggen van 't volk is, dat se hebben beginnen te weenen, wanneer de Heere *Christus* aan 't kruis genagelt wierd, en datse niet sullen ophouden met traanen te storten, tot op den Jongsten Dag. *Petr. Sanct. Tom.* 3. Hoe veel te meer behoorde u, ô Mensch! het lyden *Christi* ter herten te gaan, daar sulks selfs de harde steenen heeft vermurwt?

Diergelyke Steenhouwers werken, worden met reeden geëert; maar of alle steenhouwers te eeren zyn, daar aan soude ik met reeden twyfelen. Het is wel waar, dat *Antonius* en *Felix*, twee heilige Steenhouwers geweest zyn; maar veele diergelyke vindt men niet: want men vindt meede onder haar sulke Konstenaars, die meesterlyk weeten te bedriegen, voornamentlyk weeten zy gebrookene steenen soodanig aanmalkanderen te lassen, datse gemakkelyk voor heele aangesien worden. Zy konnen meede onbeschryvelyk vloeken en sweeren, wanneerse somtyds met de haamer missen, op de bytels te slaan, en daar voor hunne eigene vingers treffen; Maar deese goede Lieden moeten weeten, alschoon zy het Pasloot, de Ry en maatstok gebruiken, dat Godt nogtans haare daaden ten Jongsten Daage nog veel naauwer afpassen, doorsien en beslechten sal.

HOe over-oudt dit Ambacht is, kan daar uit ligtelyk afgenoomen werden, vermits volgens het getuigenisse van *Josephus Lib.* VIII. *Antiq.* de alderwyste Koning *Salomon*, die van *Tyrus* om welervaarene Timmerlieden heeft versogt, tot den opbouw

bouw van den heerlyken Tempel tot *Jerusalem*; ook is het seeker dat de Arke *Noachs* van geene Linneweevers, maar van Timmerlieden is vervaardigt geworden, volgens het Model, 't geene Godt haar hadde voorgeteekendt. De Koning *Joas*, gelyk in het tweede Boek der Koningen in het XII *Cap.* geschreeven staat, heeft met groote sorgvuldigheit veel geldt vergadert, op dat hy Timmerlieden een Metselaats mochte bekomen, om den gemelden Tempel van *Salomon* te vernieuwen en te verbeeteren.

De Timmerlieden zyn daarom ook in groot aansien, vermits sonder haar, Godt selfs in de Wereldt geenen Tempel ofte Wooning hebben kan, en men soude heele boeken konnen vervullen, indien men alle de van haare handen soo heerlyk gestigte Gebouwen, beschryven wilde. Godt heeft ook meermaalen met haaren arbeidt groote Wonderwerken uitgeworgt. Op seekeren tydt bouwde de H. Vader *Augustinus* tot *Calari* in *Sardinien* een Kerk, maar vermits de Timmerlieden uit onachtsaamheit eenen swaaren Boom tot de solderinge, al te kort hadden afgezaagt, en dit de goede lieden hertelyk speet, soo heeft zich de heilige Vader over haar ontfermt, en na dat hy een yverig kort gebedt tot Godt gedaan hadde, trok hy daarop aan den balk van de eene zyde, en de onder hem staande Geestelyke, moesten sulks van d'andere zyde doen, waar door op eene seer wonderbaarelyke wyse de Boom eenen geheelen voet langer, en gevolgelyk wederom bequaam tot het Gebouw wierdt, niet sonder groote blydtschap der Timmerlieden. *Aloys. Torell. in Hist. August.* *Lo.* 388.

In *Tyrol* naast het *Indal*, op eenen hoogen Berg, ge-

gemeenelyk de Berg van *St. George* genaamt, is een ſeer vermaarde *Hermitagie* onſer lieve Vrouwe, welke eenen ſeer wonderlyken oorſpronk gehadt heeft; want wanneer de H. *Ratboldus* aldaar beneeden aan den Berg een Kluiſenaars leeven voeren wilde, en tot dien einde een Kerkjen meende opterechten, ter eeren van de Maget *Maria*, ſoo is men haaſt gewaar geworden, dat deeſe plaats den Hemel niet behaagde; want, als de anderſints welervaarene Timmerlieden begonnen te arbeiden, ſoo heeft zich een ieder van hen ſoodanig in de voeten gehakt, dat de afvallende ſpaanders met bloedt beſpat wierden; zy ſtaaken derhalven met reeden de hoofden t' ſaamen, en konden ligtelyk afneemen, dat Godt dit haar Gebouw en werk niet goedt keurde; maar 't geene het Wonderwerk vergroote, was, dat een groot getal wilde Duiven quam, die de met bloedt beſpatte ſpaanderen in den bek namen, en daarmeede ſeer haaſtig boven op deeſen Berg vloogen, waar over de Timmerlieden zich niet lang bedachten, maar klommen, niet ſonder groote moeite, boven op den Berg, alwaar zy op eenen vlakken en tamelyken breeden heuvel, alle de van de Duiven weggehaalde ſpaanders vonden, en wel ſoo ordentlyk gelegt, dat de beſte Meeſter Timmerman een Kerkendak niet beeter konde afteekenen of ontwerpen. Uit dit alles kon men beſluiten, dat deeſe plaats van den Hemel ſelfs tot het ſtigten van een Kerkgebouw verkooren was, 't geene ook in 't werk geſtelt wierd, wordende noch hedendaags genaamt Onſe Lieve Vrouwe by de Linde, vermits daar aldernaaſt een ſchoone Lindeboom ſtaat, waar onder de Pelgrims en Bedevaarders eenen aangenaamen ſcha-

schaduwe genieten. *Atlas Mar. de Imag. ad Fil.*

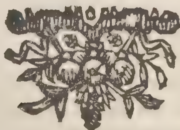
Boven alle dingen moet het de Timmerlieden hertelyk verheugen, dat naast Godt en *Maria*, de voornaamste Heilig in den Hemel, namentlyk *Joseph*, een Timmerman geweest is; ja het is seer geloofwaardig, dat de Soone Gods selfs, wanneer hy noch op aarde verkeerde, tot in syn dertigste Jaar, dit Ambacht by synen vermeenden Vader *Joseph*, geoeffent heeft.

De Vader van den Roomschen Paus *Gregorius* VII. was een Timmerman en buiten twyffel vroom en Godtvruchtig, vermits syn Soon op soo wonderbaarlyken wyse tot deese hoogste waardigheit is verkooren geworden; want deese plagte in syne Kindsheit te speelen, en gelyk andere Kinderen Poppenhuisjes te bouwen; doen heeft hy door sonderlinge Goddelyke voorsienigheit, de spaanders in de werksteê synes Vaders, gelyk als Letters aan malkanderen gelegt: waar uit deese woorden duidelyk te leesen waaren: *Dominabitur à mari, usque ad mare*; Hy sal heerschen van de Zee tot aan de Zee, dat is soo veel, als over de geheele Wereldt. Uit dit schrift, konde men ligtelyk afneemen, dat hy eens tot de hoogste waardigheit geraaken soude. *Baron. Tom. II. Annal.*

De Timmerluiden ontraaden alle Bouw-Heeren het rotte ondeugende hout, en dat met reeden, vermits het tot geen Gebouw bequaam is; ondertusschen vindt men onder deese Timmerluy, ook luye ondeugende Gasten, dat men somtyds twyffelen soude, of de Timmerman de Byl, of de Byl den Timmerman draagt; wanneer zy in eenen halven dag twee gaaten booren, soo geloovense datse alreeds het werk van *Hercules* verricht hebben; deese nu werdt geschildert met eene

Leeu-

Leeuwenhuidt, maar eenige Timmerluy, foude men billyk met de luye Beerenhuit moogen fchilderen; de groote zaag trekken fy zoo langfaam heen en weer, dat felfs een Slak fonder moeite daar nevens foude konnen *marcheeren*; terwylen zy den Paffer uit fyn plaats haalen, en wederom infteeken, kan ondertuffchen een Muis een gantfch brood verteeren: eer zy over eenen Boom klimmen fouden, gaan zy liever om denfelven heen, al was hy ook thien vaam lang. Haare ledere tafch is veel fpitsvinniger als zy, vermits zy geduurig geftoolene fpykers t' huis dragen, geloovende haar Meefter, dat op foodanigen wys hun fortuin aan een fpyker hangt? Over 't brandhout zyn zy weinig bekommert; want zy draagen foo veele blokken met zich, datfe ook felfs een Glashuis daar mede fouden konnen voorfien; maar zy behoorden te bedenken, dat *David*, wegens eenen kleinen flip, dien hy *Saul* van fynen Mantel fneedt 1 *Sam*. XXIV. heeft moeten boeten; wat fal haar dan wel wedervaaren? Nochtans zyn 'er ook vroome en eerlyke Timmer-lieden; de ondeugende moogen hun felfs eenen houten Broekdrager of Galg maaken.

En tyde van den Godzaaligen *Beda*, hebben de ſteenen geſprooken; indien de ſteenen tegenwoordig ſpreeken konden, ſoo ſoudenſe buiten twyffel aan alle ſchoone Gebouwen den lof der Glaaſemaakers verheffen; wyl een Huis of Wooning door

door niets meer verciert kon worden, als door 't ligt, 't geene de Vensters aanbrengen, die het werk der Glasemaakers zyn. Het maaken van vensters is over-oudt; vermits in de Arke van *Noach* door Godt aan deesen rechtveerdigen Oudvader bevolen wierdt, (gelyk men *Genes*.VI. leesen kan) boven in de Arke een venster te maaken. Dit werk geeft ons veele heerlyke betrachtingen aan de handt; want deese Arke was boven, alwaar het Venster stont, seer naau, en daar hebben de Menschen gewoont! hebbende een enge, strenge en moeyelyke Herberg: Maar daar-en-teegens hadden zy een schoon Venster, waar door hun den Hemel 't ligt meede deelde. Het Vee en andere Dieren, hadden haar verblyf onder; deese plaats was ruim, breedt, lang en seer bequaam, maar 't ligt des Hemels ontbrak 'er, want het was'er gants donker. De Arke *Noach* segt de H. *Anselmus* is gelyk de Katholyke Kerk; in deese zyn sommige vroome en rechtveerdige Menschen, maar deese woonen benaauwt, leven bekrompen, en lyden veel; maar hier tegens schynt haar 't ligt des Hemels door 't Venster, en se hebben den Hemel te verwagten. Sommige in teegendeel leeven als Beesten, genieten alle wellusten, hebben in alles haar genoegen, maar genieten geen Hemels ligt, gelyk de Dieren in de Arke, en geene hoop den Zaligheit. Wat is nu beeter, voor een korten tydt goede daagen te hebben, en hier na de eeuwige ongelukzaligheit? Of eenige korte quaade daagen te hebben, en daar na de oneindige eeuwige Zaligheit te genieten?

Het venster door 't welke de H. Apostel *Paulus* tot *Damascus* in een groote Mandt over den muur der Stadt wierdt nedergelaaten, 2 *Cor*. XI. 33.

Het Venſter waardoor de Hoere *Rachab* de Verſpieders neer liet tot *Jericho*, en waaraan zy daar na den Scharlaaken draadt bondt. *Joſua* 11 : 15, 18. De Venſters waardoor de vroome *Daniel* driemaal 's daags den Tempel tot *Jeruſalem* betragte, en den Alderhoogſten aanbadt. *Dan.* VI : 11 Alle Venſters welke de alderwyſte Koning *Salomon* in de gemelde Wereldbekende Tempel hadde laaten maaken, zyn alle het werk der Glaaſemaakers geweeſt; hier teegen is dit werk ſoo ſwak en gebrekkelyk, dat het ieder ſtoute Jongen met ſteenen in ſtukken kan gooyen: Echter kan men nog heedendaags Venſters toonen, welke alle geweldt getrotſeert hebben.

In 't Hertogdom *Cærnthen*, vier mylen van *Villach*, is een overoude ſeer vermaarde *Pelgrimagie* na de ſchoone Kerk, onſe Lieve Vrouwe tot *Saalfelden* genaamt, welke voor negen-hondert Jaaren de Hertog *Chitomarus* opgeregt heeft; aldaar is nog teegenwoordig het ſteene Graf van den Biſſchop *Modeſti* te ſien, en daarby dit groote wonder; dat namentlyk dit Graf van zichſelfs de muur, waartegens het in 't begin lag, al langſaamer handt verlaat, en na 't Outer, aan de zyde ſtaande, wykt, ſiende men te gelyk dat 'er niet een ſteen, nog van de muur, nog van den grondt verlegt is; het gemelde Graf ſpoedt zich wel langſaam, nogtans is het ſoo verre al geweeken, dat tuſſchen het ſelve en de muur, reeds twee Perſoonen gemakkelyk nevens malkanderen gaan konnen. In deeſe meergemelde Kerk, is een Beeldt van de Moeder Gods uit witten Marmeerſteen, alwaar ſeer groote Wonderwerken geſchieden. Onder anderen is'er een gebeurt, waarover zich de Glaſemaakers niet genoeg konnen verwonderen:

ren; want als A°. 1482. de *Hongaaren* benevens de *Barbaarſche Saraceenen* het meeſte gedeelte van 't Hertogdom *Cærnthen* verwoeſteden, hebben zy nogtans in drie gantſche daagen deeſe Kerk niet konnen veroveren; de reeden nu, waarom ſe daaraf weeken, was deeſe: Om datſe ſaagen dat alle haare afgeſchootene pylen, niet een eenige ruit vermorſelt of gebrooken hadden, maar dat ſe in teegendeel daar in waaren blyven ſteeken, als of 't hout of eenige andere weeke ſtoffe was geweeſt, gelyk men ſe nog hedendaags daar in ſiet ſteeken, niet ſonder groote verwondering, ſelfs van andere Geloofsgenooten.

De groote heilige *Gregorius*, vergelykt de Prieſters met het werk der Glaſemaakers, voornamentlyk met de Venſters: want gelyk door deeſe het ligt in 't gantſche huis komt, alſoo moeten meede de Prieſters, voornamentlyk de Predikers, het Volk verligten, en hun den regten weg na den Hemel toonen. *Hom.* 11. *in Ezech.* Deeſe gelykenis is goedt en fraay. Gelyk nu der Glaaſemaakers Soudeer-bout het venſterloot tamelyk den bek ſnoert; alſoo moet meede meenig Prediker van den eenen of anderen plompert veel lyden vermits de waarheit, voornamentlyk by deeſe onſe tyden, ſoo onaangenaam is, als ſpek in een Smouſe Keuken, voornamentlyk by groote Heeren, welke ryk zynde, en alles voor geldt konnende koopen, veele waaren t' huis laaten brengen, maar niets minder als de Waarheit; want ſe ſlagten de oude ryke Besjes, en berimpelde Grootes, die geene Spiegels veelen moogen, om dat die haar de waarheit van het berimpelde vel aantoont.

Het Glaſemaakers Ambagt is ſeer goedt en nut,

ook is hun werk veel beeter als de Papiere Vensters, welke men in *Italien* in meenigte aantreft: Nochtans zyn alle deese Meesters niet heilig, alschoonse voor meenig Heiligdom Glasraamen maaken; want zy trekken 't loot dikwils soo dun, dat het soo doorsigtig is, als de ruiten selfs; en stryken met den heeten bout soo lugtig over 't soldeersel, gelyk de honden uit de *Nyl* drinken, dat is, soo maar wat losjes heen, op datse wat tin bespaaren, en dies te meer tinnen kannen in de Herbergen konnen veegen. In de warme Somerdaagen word'er weinig na deese Ambachtsluiden gevraagt; maar wanneer de rouwe Herfstvlaagen aankomen, dan verheffense zich in de hoogte, als de Sparrebomen, en men moet haar de beste woorden van de Wereldt geeven, eer men een ligtscheppertje kan gelapt krygen; zy lachen nooit meer als wanneer de Boeren huilen; want wanneer den Hemel met donkere buyen betrokken, ons meenigte van Hagelsteenen soo groot als graauw erweten en knikkers toesendt, dan loopen den Boeren de ogen over, maar de Glaasemaakers lachen der om, gelyk de Vos over een volle Hoenderkorf; want zy weeten, als de ruiten doorlugtig worden, dat dan de beste stukken op haar vallen.

DE Leyen zyn een ſoort van Slypſteenen, en worden ſtuk-of bladtwyſe uit de Bergen gebragt; de Lei-kuilen loopen dan vol waater, 't geene ſoo koolſwart als inkt is, maar als 't een weinig ſtilſtaat, werd het helder en klaar, vermits de afvallende

ſtukjes Leien; het waater ſwart verwen, dog eindelyk ſakkenſe op de grondt, en trekken te gelyk de couleur die zich boven op 't water geſet heeft, met haar na beneeden. Van deeſe ſchilverende ſteenen, zyn 'er eenige Hemelsblaauw, andere Groen en Aſchgraauw, en op ſommige heeft de Natuur blaaden, ja gantſche Boſſchen geſchildert. In 't Graafſchap *Mansveldt* zyn ſulke ſwarte Leien, waar in de ſpeelende Natuur Viſſchen met goudt afgeſet, en kopere lynen geteekent heeft.

De Leiſteenen laaten zich in 't vuur niet uitbranden, maar worden daarmeede geſpouwen, en in dunne blaaden van Aſchgraauwe couleur ontbonden: En eindelyk worden zy door 't langduurig geweldt van vuur ſoo ver gebragt, dat zy zich ſmelten en gieten laaten.

In *Duitſchlandt*, voornamentlyk tot *Lobſtein* aan 't *Franken Woudt*, alwaar de vermaardſte Lei-Berg is: worden de Leiſteenen met groote yſere mookers en andere werktuigen uitgearbeit, daarna met breede yſere beitels dun geſpouwen, uit de kuil na de hut gebragt, en aldaar nog dunder, en ſoo als men ſe om te dekken gebruikt, geſpouwen, en klaargemaakt.

Het Ambagt van Leidekken, is al veele hondert Jaaren in 't gebruik geweeſt; nogtans heeft de tydt, of de onachtſaamheit, de naam des Meeſters bedekt, van wien deeſe nuttelyke arbeit uitgevonden is. Weegens het aannemen eenes Leerjongens, pleegt men in *Duitſchlandt* deeſe gewoonte te hebben. De Leerjongen moeſt eerſt vier Jaaren leeren; en deeſe tydt verſtreeken zynde, wierdt hy in 't openbaar voor de Winkel vrygeſprooken; naderhandt door de ouſte Meeſters op

een

een feekere plaats geleid, alwaar hem voorgefegt wierdt, hoe hy een vreemdt Knegt probeeren konde, of hy fyn Ambagt wel geleert hadde of niet; als wanneer men hem te gelyk onderregte, hoe hy eenen Meefter, volgens 't gebruik van 't Ambagt, moeft begroeten en om werk aanfpreeken: Verder hieldt men hem ernftig voor, hoe hy zich eerlyk gedraagen moeft, en geen werk buiten fyn Meefter voor zich felfs aanneemen: Eindelyk moeft hy een der jongfte Meefters tot Peet kiefen, welke hem een leverey, benevens een Peet-penning op de fchouder bondt. Na dit *Ceremonieel* wierdt hy in gefelfchap van de Knechts na 't Badt gebragt, en volgens een over-oudt gebruik, gewaffchen, waar toe men harde Zeep, namentlyk grof Sandt gebruikte, fyne hairen moeft hy aan de houte fchaar overgeeven, en fyn kin aan een diergelyk Scheermes aanbieden; foodanig gereinigt zynde, wierdt hem van de oudfte Knegt de welkom gegeeven, en hy, voor een eerlyk Knegt erkent. Het Wapen deefes Ambagts, is een Man, houdende in de eene handt een Leidekers haamer, en in andere een Kram, onder welke een ftar ftaat.

Wanneer men een nieuwen knop op een Toorn ftelt, krygt de Leidekker op fommige plaatfen, nieuwe kouffen en fchoenen, welke hy daar bovenop aantrekt, en d'oude uitdoet, en foo hy een kan Wyn daar op uitdrinkt, werpt hy foo wel de kan, als de oude kouffen en fchoenen, van boven neêr: Ook is het wel gebruikelyk, dat de Leidekkers by 't inhaalen van groote Heeren, boven op de knoppen der Toorens ftaan, en met het Vaandel fpeelen, of ook wel een teeken, met het affchieten van een Roer geeven,

wanneer hy aankomt, of op het eerste gesigt dat hy de Stadt nadert, op dat alles gereet mag zyn.

Onloogenbaar is het, dat dit Ambagt seer gevaarlyk is, en meenigeen, wanneer hy met syn leer en kist in de hoogte aan een Toorn in seekerheit meent te hangen, van bovenneêr uit de lugt komt storten, en met een verkneust lyf en leeden den doodt ten deel wordt, wanneer hy 't minst daar op verdagt is; ook past hier niemandt toe die duiselig van hooft is, om dat hy gemakkelyk een duiseling krygende, met of sonder leêr van bovenneêr kan buitelen, en daardoor, als 'er nog een gelukjen by is, wat armen en beenen, of anders den hals breeken; ook moeten se zich wagten voor 't schaadelyke Brandewynsuipen, datse 's morgens als se na hun werk gaan, niet te veel daar van neemen, want deese sterke drank, maakt de sporten op de leêr breeder als se in der daadt zyn, en doedt de oogen dubbelt sien, dat maar enkelt voor haar is, waar uit niet anders dan groot gevaar, en uit deese meenig swaar ongeluk ontstaan kan.

Hier uit kan men leeren, dat 'er niets gevaarlyker voor den Mensch is, als na hoogheit te steigen.

Tot *Jerusalem*, gelyk de H. *Evangelist Johannes* in syn vyfde Hooftstuk schryft, was een Badt, naby de Poort des H. Tempels, waar in men gewoonlyk de Schaapen wiesch en suiverde, alvooren zy in den Tempel geslagt en geoffert wierden. Hierby bevondt zich een groote meenigte van Kranke, Blinde, Kreupele en andere gebrekkelyke Menschen, vermits op seekere tyden een Engel nederdaalde van de Hemel, en 't water beroerde, waardoor naderhandt, d'eerste die daar

in

in quam, syne gewenschte gesontheit ontfing; een iegelyk wilde by deese beweeging de eerste zyn: dierhalven haddense niet anders te doen dan gestaadig te kyken, te waaken, te sien, op te passen, te betrachten, te hoopen, te sugten, te verlangen en te begeeren; ja zy hadden geene andere gedagten, als om na de beroeringe 't eerste daar by te zyn. De gantsche wyde en breede Wereldt, is dit Badwaater niet seer ongelyk, alwaar zich ook een groote menigte gebrekkelyke bevinden; onder andere siektens die 't aldermeest in deese Wereldt regeeren is de Eersugt de voornaamste; daar wil ieder Gek in de beweeging, *Motie* of veeleêr *Promotie*, de eerste weesen. Deese Gek bekommert zich meer als *Jacob* om de schoone *Rachel*; een ander soekt yveriger als het Vrouwtje in 't *Evangelie*, na den verloorenen penning; een ander gaat stoutmoedig daar heen gelyk de Edelman *Joseph* naar *Pilatus*; andere Gekken doen geen kleintjen onkosten, gissende op de drie Koningen uit *Orient*, van welken die vooraan ging, welke het Goudt droeg; ja men vindt selfs niet weinig Gekken, welke door Vrouwspersoonen soeken gekruydt te worden, gelyk *Jacobus* en *Johannes* door haare Moeder; een ieder wil de voorste zyn; een iegelyk wil den *Alt* singen; een ieder soekt *Reputati*, een woordt dat hy in deese Weereldt veel agt, maar 't is duure waar. O Gekken te hoop! Want alsoo noemt u de H. *Chrysostomus*, seggende: *De Hoogheit en Eersugt, maaken de Menschen tot Onsinnige en Dwaase. Hom. 95. in Joann.*

Sulke Eersugtige Menschen komen my byna voor, gelyk de arme Bedelaar op den weg, welke sonder ophouden, en selfs onstuimig de Heere

toeriep. De Apostelen waaren hierover qualyk te vreeden, zy bekeeven hem, zy zeiden hem, hy soude den mondt houden, hy soude niet schreeuwen als een Quaksalver en Tandtrekker; zy gaven hem een schuuring, en moogelyk scholden zy hem wel voor en Schelm en Gaauwdief, om dat diergelyke Bedelaars dikwils ook te gelyk Straatschenders en Rovers zyn, en om dat meenigmaalen kromme Bedelaars, regte Dieven zyn; misschien hebbense hem voor een Luiwambes gehouden, die syn broodt liever by den Bedel-staf, als onder den Regiments-staf wilde soeken; uit deese Bedelaars, worden daarna braave Buidelaars, en wat se met den Bedelsak niet winnen, dat weetense met beursesnyden en sakketasten weer in te haalen; zy keeven en scholden op hem, dat hy zich behoorde te schaamen, dat hy zulk een gedruis en geraas maakten, waar door se de heilige Leeringen, welke de Heere op den weg gaf, niet hooren nog verstaan konden &c. Maar deese Bedelaar, niet tegenstaande de harde Dreig-Smaat Schelt-Steek-en Schempwoorden der Apostelen; niet teegenstaande het doorstryken, doorhaalen, uitschelden, uitjouwen en verwyten derselven, riep hy nog al erger; waarin bestondt dog al syn bidden en schreeuwen! Heere! ik bidde! ik roepe! ik schreeuwe! Om wat dan? Op dat ik mag sien, antwoorde hy; want daar aan was hem seer veel geleegen.

O Myn Godt! Hoe is meenig Eersugtig Mensch al bekommert! De Moeder der Kinderen *Zebedæi* heeft maar een eenige reis geboogen, wanneerse van den Heere voor haare twee Soons een hoogere bedieninge versogt; maar meenigen Gek buigt zich ettelyke Jaaren lang schier slimmer als

een

een spaansche kling. Het Hondjen van den jongen *Tobias* heeft volgens de H. Schriftuur, maar eens gequispelsteert; maar meenig een quispelsteert en pluimstrykt met mondt, handen en voeten te gelyk. De *Samaritaanen* hebben door hongersnoot selfs Duivendrek voor spyse gebruikt, maar meenig mensch heeft een tydlang wel grovere brokken doorgeslokt; al t' sedert vyf Jaaren, heeft hy met alle zyn vyf sinnen syn best gedaan: al t' sedert drie Jaar heeft hy alle getrouwigheit bewesen; al t' sedert twee Jaaren, heeft hy op beide schouders gedraagen; al een Jaar lang heeft hy maar eenen Heer gedient; hy heeft opgepast, als een hondt die Schut heet; hy heeft *Reverentien* gemaakt, en gestrykebeent, als een Klokhenne; hy heeft opgesneeden als een Quaksalver; hy heeft overal aangeklopt, als een Belleman; hy heeft gesugt, als een Tortelduif; hy heeft gewaakt, als een Gans; hy heeft gesogt, als een Brak; hy heeft ondermynt, als een Konyn; hy heeft zich heen en weer gedraait, als de Weerhaan op een Toorn; hy heeft zich in alles geschikt, en overal toe laaten gebruiken, als de muts van Jan Pottagie; hy is heen en weer gegaan, als een radt: hy heeft den eenen en anderen Patroon in den arm genoomen, als 't Klimop de Boomen; hy heeft geduurig gehuppelt als een Exter: En waarom dog? Daarom, Aldereerwaardigste, Alderdoorlugtigste, en Aldergenaadigste Heer; *Op dat ik mag sien*; niet gelyk de Bedelaar wenschte; maar op dat hy in *Aansien* mogt geraaken; syn knielen is alleen om verhoogt te worden; syn buigen, is maar weegens het opstaan; syn dienen is alleen, om gedient te moogen worden; syn vernederen, is maar om hoog te zyn; daarom lydt de Gek soo

veel,

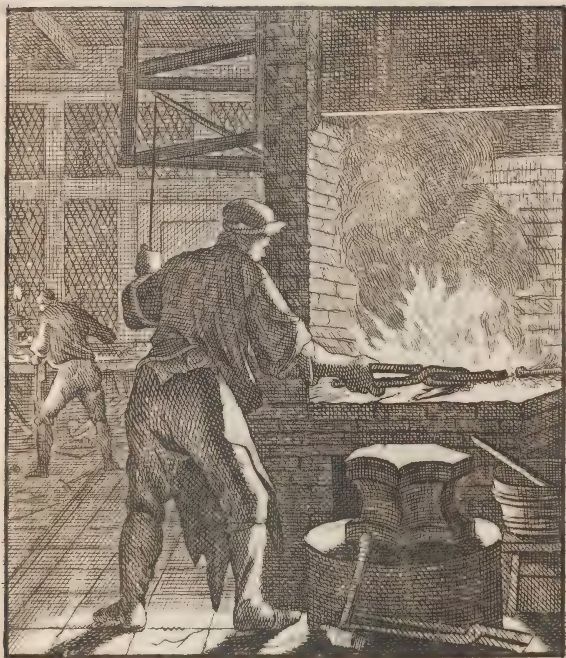
veel, en alle deese benouwtheeden quellen hem alleen, om de Eersugt.

Saul moest eens op bevel synes Vaders *Kis*, de Eselinne soeken; hy klom van den eenen Berg op den anderen; hier vroeg hy aan een Boer; daar ondersogt hy by een Borger; en dan sprak hy weêr eenen reisenden aan, of hy ook eene Eselin gesien hadde? Van 't Landt in 't Dorp, van 't Dorp in de Stadt, en van de Stadt weer in 't Veldt, is *Saul* meer geloopen als gegaan; Boer, weest geen Loer, seg eens, hebje ook een Eselin gesien? Broer hebje ook ergens een Eselin sien dwaalen, in velden of daalen? Wat soekje dog *Saul* met soo veele sorgen? Wāt is het, seg op? Indien *Saul* toenmaals de *Griekſche* spraak verstaan hadde, soude hy buiten twyffel geantwoord hebben: *Onos*, *Onos* (een Eselinne) is my ontloopen; deese soek ik.

Wat soekt de Eersugtige Mensch meerder in de Wereldt? Wat eischt een soodanig Mensch by de hoogste *Ministers*? Wat versoekt hy by de Heeren? Wat is syn Begeeren? *Echo.* Eeren; *Honos* soekt hy; *Honos* ontbreekt hem; hy wil hooger Klimmen als hy nu staat; het Kruideken *Eerenprys*, soekt hy in den Hof deeser Wereldt; het *Gloria in Excelsis*, soekt hy in 't Musykboek deeser Wereldt; het *Officium primæ Classis* soekt hy in de *Brevier* deeser *Wereldt*; en om dit te verkrygen, maakt 'er soodanig eersugtig Mensch geen werk van, om syn Evenaasten een grooteren lap van de eere te haalen, als *David* van *Sauls* mantel deedt; hy vind 'er geen been in, om de goede naam en faam synes Evennaastens door blaam swarter te maaken, als de *Dame* die *Moses* trouwde, welke een Moorin was; hy acht het weinig, alschoon hy

sy-

fynen Meededinger eenen grooteren ftok in 't wiel fteekt, als die was, waarmeede *Jacob* de *Jordaan* doorwaade. O Eerfugtige Menfchen! indien gy de Eere in deefe Wereldt door geoorloofde middelen fogt, als de Studenten de *Doctors* Kap door haare geleertheit: indien gy de Eere door dappere daaden fogt, als een Soldaat, die zich met het fwaart eenen weg tot een *Officiers* plaats baant; wanneer gy de Eere fogt, door trouwe dienften, gelyk *Jacob* fyne fchoone *Rachel* kreeg; indien gy de Eere fogt door Deugt, foo als een vroom Geeftelyke, door fyn deugtfaam leeven, en geleertheit, fomtyds een *Prælaatfchap* krygt; dan bruide het nog wat heen. Want, *gepreefene Deugt, vermeerdert*: Maar, indien gy uwen Naaften fwart maakt, om felfs wit te fchynen; indien gy hem eenen quaaden raadt geeft, die hem den hals breekt, op dat gy uwen hals hooger op moogt beuren; indien gy 'er een in 't graf helpt, om felfs daar uit te blyven; indien gy iemandt een ftuk van den rok fnydt, om den uwen daarmeede te verlengen; indien gy den Heiligen in den Hemel afvalt, en bidt de Heiligen der Wereldt aan; indien gy de genaade Gods veragt, en onderwerpt u aan die der Menfchen; indien gy *Chriftum* wilt dooden, op dat gy niet u Ampt, uwe Eere, en uwe Bediening verlieft; indien gy de Eere Gods en fyne Gerechtigheit weinig acht, dan, dan is het een grouwel voor Godt; daar, daar zyt gy rechte Gekken in, niet wetende hoe men regt tot Eere geraaken moet.

TUbalcain, een Soon van *Lamech*, is volgens de Schriftuur *Gen.* IV: 22. de aldereerste Smidt geweest, van wien zich naderhandt't Ambagt al langsamerhandt overal heeft uitgebreidt; maar de Volkeren uit *Thessalien* zyn de eerste welke de Paarden

den door Smids handen met hoefysers hebben laten beslaan. Dit Ambagt is een der aldernootsaakelykſten, en ſonder haare hulpe kan den Edelman noch Boer ordentelyk huishouden. Het is een ſwaar en te gelyk moeyelyk werk; voornamentlyk konnen ſulke met opene Pooren, vry wat ſiltig nat uitſweeten, werke met de groote Smeehaamers grof werk maaken: want vermits het yſer eenen ſeer harden kop heeft, ſoo kan 'er de Smidt niet heel beleeft meede omgaan. Deeſe Menſchen zyn vroeg en laat aan 't ſwaare arbeiden, en indien ſe anders beſtaan willen, valt 'er by 't vier niet veel te vieren, anderſints ſoudenſe door 't veel ſchoften, wel ſchoften worden; en achter landt moet loopen; men moet zich ten hoogſten verwonderen, dat 'er ſoo weinig van de haare aangebrandt zyn, daar hun nogtans daagelyks de vonken om de ooren ſpatten; datſe ſoo ſwart en vuil zyn, is haar geene ſchande, vermits dit veel eer ten teeken haarer grooten neerſtigheit verſtrekt, konnende onder een vuil blaauw hemdt, wel een wit geweeten verborgen zyn. Zy konnen van haar werk allerhande ſchoone leeringen trekken, ook ſelfs midden in haar berookte werkſteê; by voorbeeldt: De Dankbaarheit, konnenſe leeren van de Blaasbalg; want vermits men deeſen den Buik opvult, ſoo is hy dankbaar, en blaaſt daar voor 't vuur weêr aan. De Stantvaſtigheit, van het Aambeelt; vermits dit voor de ſoo dikwils herhaalde ſlaagen, gants niet wykt: Dit is tegelyk een ſchoon Sinnebeeldt der ſtandtvaſte Martelaars en Bloedgetuigen *Chriſti*, welke door geene marteliſeering nog pyn, van de liefde Gods konden afgetrokken worden. De Tuchtiging leeren zy van den Hamer; want alſchoon

fchoon die 't yfer door pif, paf, poef meenigen flag geeft, foo word het daar door maar beeter, en krygt eene goede gedaante, alfoo zyn meede de Kaftydingen der Ouders aan hunne Kinderen, feer heilig en heilfaam. Van de Tang lerrenfe de Geduldigheit; alfoo deefe niet weigert, meenigen harden brok aan te vaarden. De Boete, van de Koolen, want alfchoon die fwart en doodt zyn, foo kanfe Blaasbalg nogtans wederom glanfig, gloeyende en leevendig maaken: Dus is het meede met den Menfche; alfchoon hy ontelbaar veele fonden op hem heeft, foo kan hy nochtans door boeten wederom vroom, en tot goeddoen ontftooken worden.

Seeker Smidt tot *Siena* in *Italien*, met naame *Bonicius*, moet wel een braaf deugtfaam Man geweeft zyn, vermits hy eenen Soon geteelt, en foo wel opgevoed heeft, dat hy, die *Hildebrandt* heete, naderhandt Roomfche Paus wierdt, en de naam van *Gregorius de* VII. aannam.

Godt heeft dikwils met Smidswerk groote Mirakelen en Wonderwerken uitgeregt; gelyk men in de H. Schriftuur leefen kan, in 't tweede Boek der Koningen in 't VI Hooftftuk, dat de Kinderen der Propheeten het yfer van een Byl in 't waater flingerden, 't geene vervolgens aanftonds te grondt ging; maar *Elifa* nam een hout en wierp het daar heen, waardoor 't yfer fyne fwarte verloor, en uit de diepte omhoog by 't hout quam dryven. Diergelyke wordt meede gefchreven van de H. Apoftel *Matheus*, wanneer hy een heilig einde genoomen hadde, en fyn lichaam in een yfere kift op Zee gefet wierdt, dat het een en ander gelyk kurk omhoog dreef. *Niceph. Call. in Hift. Eccl. Lib.* 2.

Wat

Wat kan 'er wonderlyker zyn, als 't geene A°. 439 gebeurt is. De Kerserin *Eudoxia* hadde de helft eener ketting, waarmeede de H. *Petrus* in de gevangenisse was gekluistert geweest, en de andere helft was tot *Romen*; wanneer nu deese Keiserin haare helft aan den Paus sondt, en deese beproeven wilde of de kettingen malkanderen gelyk waaren? Siet ô Wonderwerk! soo draâ men se by een legde, vereenigden zy zich met malkander in een oogenblik, wordende maar tot een ketting, welke nog hedendaags, niet sonder veele Wonderwerken, tot *Romeu* in de Kerk van *St. Pieter, in monte exquilino* bewaart werdt. *Baron. in An.* 439.

Onder de Wonderwerken van *Cajetanus*, mynen grooten *Patroon*, wordt meede aangeteekent: Dat eens eenige gevangene Christenen op Zee met een ketting aan malkanderen geklonken waaren, welke wel vyftien hondert ponden woeg; vermits nu het Schip waarop se waaren, aan 't sinken raakte, soo naamen zy hunne toevlugt tot den H. *Cajetanus*, en begaven zich daarop in Zee, waar op deese soo swaare ketting, als een dun touwtjen boven op 't water dreef, en zy alleen daar door den oever hunner behoudenis berykten. *Pepe in vit.*

Daar zyn ook sommige Smidts geweest, welke gestaadig met yzer omgingen, maar ook te gelyk eenen gouden wandel voerden, gelyk als *St. Eulogius*, de H. *Dunstanus* en andere meer; nogtans zyn alle deese Ambagtslieden niet lofwaardig; want men vindt onder deese berookte Gasten, ook wel sommige die den grooten Smee-haamer slagten, en vry wat grof vallen. Soodanig een is het geweest, van wien men in 't Leven des H.

Fechini leest: Deese Abt sondt eens synen Dienaar by een Smidt, hem versoekkende tot synen Akkerbouw een Ploeg-yser te smeeden, sendende hem te gelyk voor syn belooning byna een heele zyde spek; de Smids Knegt beloofde het binnen weinig uuren klaar te maaken; maar in de plaats van dit te doen, nam hy uit quaataardigheit het spek, en sneedt het in de gedaante of het een puntig Ploeg-yser was, en deedt het op die wyse in den sak des Dienaars; deese geloovende dat alles na 't begeeren des Abts beschikt was, nam den sak op schouder, en quam'er meede t' huis; maar den sak openenden in synes Heeren tegenwoordigheit, vondt hy in de plaats van 't Ploeg-yser, het stuk spek van die gedaante; waarover zich de H. *Fechinus* niet weinig gehoont sag; nogtans heeft hy deese van den groven Smidt hem aangedaane smaat, om Godswille gaarne verdraagen; maakte het teeken des Kruisses over 't spek; 't welke daar door in een ogenblik in 't alderbeste spikspelder nieuwe Ploeg-yser veranderde, wordende nog hedendaags tot een eeuwige gedagtenis in 't Klooster van den H. *Fechinus* bewaart. *Golg in Vit.*

Soodanige Leiden vindt men dikwils onder deese swarte Gildebroeders, welke de onrype Roosen wat slagten, en aan de beleeftheit geen noodt hebben hunne tanden uit te byten; zy weeten meede niet, hoe se den Boeren dikwils het werk hoog genoeg sullen aansmeeren, daar se nogtans somtyds een ketting maaken, welke al binnen weinig daagen de Leêsiekte krygt; en indien men anders maar regt soekt, sal men sommige onervaarene Hamerplompaarts onder hun vinden, die dikwils het beste Paart in't beslaan bederven.

Om

Om kort te gaan, den goeden en eerlyken Meesters Smids, komt als braaven Werkbaasen, allen lof toe; maar den Godtloosen, of die haar Ambagt soo wel konnen, als de Os in de Bybel leesen, zulk soort mag men maar onder 't oude yser gooyen, of voor slecht slag van Smidt te Boek stellen.

Einde van 't Eerste Deel.

REGISTER,

Over den Inhoudt der ſaaken en ſtoffen hier in verhandelt.

A,

B.

B.

E.

K.

L.

Let-

M.

N.

O.

P.

Pam-

Q.

R

S.

Sny-

T.

V.

E I N D E.

REGISTER

Van alle Staat-Ampt en Ambachts Perſoonen; welker werk hier in verhandelt, en in Printverbeeldingen vertoont is.

N.

Coll complete
wjw 5186

I: *[6], A-Z[8], Aa-Gg[8], Hh[4]
[12], 467, [21] pp.
*[2] A-Z[8], Aa-Gg[8], Hh[6]
II: [4], 471, [21] pp
[*][3] A-Z[8], Aa-Hh[8]
III: [6], 484, [12] pp
[*][2], A-Z[8], Aa-Bb[8]
IV: [4], 400 pp.

portrait, frontispiece and 60 plates

60 plates

42 plates

40 plates

very light stain to bottom margin of final 100 pages in vol. I
dampstain throughout volume II
isolated light stains to margins in all vols!

